

การวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
: ปรีชาญาณพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

นางสาวชุติมันต์ เหลืองทองคำ

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ANALYSIS OF THAI TEACHER PATHWAY IN THE EDUCATIONAL REFORM ERA IN THE REIGN
OF KING RAMA V: WISDOM OF PHRAYA SRISOONTHORNVOHARN (NOI AJARNRAYANGKUL)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education
Department of Educational Policy Management and Leadership

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การวิเคราะห์วิถีชีวิตคนไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ปรีชาญาณ
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

โดย

นางสาวชุติมันต์ เหลืองทองคำ

สาขาวิชา

พัฒนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หทัยรัตน์ ทับพร

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สัจกุล

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริเดช สุชีวะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. จรุงศรี มาติลกโกวิท)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หทัยรัตน์ ทับพร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สัจกุล)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชื่นชนก ไควินท์)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครวิทย์ เรืองรอง)

ชุติมันต์ เหลืองทองคำ : การวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ปรินายกพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) (ANALYSIS OF THAI TEACHER PATHWAY IN THE EDUCATIONAL REFORM ERA IN THE REIGN OF KING RAMA V: WISDOM OF PHRAYA SRISOONTHORNOHARN (NOI AJARNRAYANGKUL))
 อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. ทศย์รัตน์ ทับพร, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: รศ. ดร. กรรณิการ์ สัจกุล, 184 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบทการปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากประวัติ ผลงานและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Interview) จากนั้นจึงสรุปปรัชญา การสืบทอดและวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการวิจัยพบว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นศัลยแพทย์ชาวไทยและเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง และเป็นครูต้นแบบในยุคการปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรัชญาของท่านประกอบด้วย 3 ด้านได้แก่ 1.ด้านองค์ความรู้ภาษาไทย 2.ด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยกับศาสตร์อื่น และ 3.ด้านภาษาต่างประเทศ สำหรับการสืบทอดปรัชญาของท่านแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1.การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์ ครูไทย และแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ ทั้งนี้วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามี 3 ลักษณะคือการแสวงหา การสร้างและการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งนี้คุณลักษณะความเป็นครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระยาศรีสุนทรโวหารประกอบด้วยคุณลักษณะ 11 ประการ ดังนี้ คือ 1.เป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ 2.เป็นผู้มีความอุสาหะ 3.เป็นผู้ใฝ่ธรรมะ 4.เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ 5.เป็นผู้มีความกตัญญู 6.เป็นผู้มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริต 7.เป็นผู้มีความพอเพียง 8.เป็นผู้มีความอดทน อดกลั้น 9.เป็นผู้มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน 10.เป็นผู้มีความสุนทรีย์ และ 11.เป็นผู้มีวิธีการเรียนรู้เฉพาะตัว คือ สุ จิ ปุ ลิ นอกจากนี้ท่านยังเป็นครูต้นแบบในการปฏิรูปแบบเรียน การเรียนการสอนแบบบูรณาการ การจัดระบบการศึกษา การวัดและประเมินผลในยุคของการเปลี่ยนผ่านทางการศึกษา ความเป็นครูต้นแบบของท่านสมควรอย่างยิ่งที่จะนำไปพัฒนาและประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนและพัฒนาครูไทยให้ยั่งยืนสืบไป

ภาควิชา	นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทาง	ลายมือชื่อนิสิต .....
	การศึกษา	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....
ปีการศึกษา	2560	

5584240027 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORDS: THAI TEACHER PATHWAY / EDUCATIONAL REFORM / WISDOM OF PHRAYA SRISOONTHORNOHARN (NOI AJARNRAYANGKUL)

CHUTIMUN LUANGTONGKUM: ANALYSIS OF THAI TEACHER PATHWAY IN THE EDUCATIONAL REFORM ERA IN THE REIGN OF KING RAMA V: WISDOM OF PHRAYA SRISOONTHORNOHARN (NOI AJARNRAYANGKUL). ADVISOR: ASST. PROF. HATAIRATH TUBPORN, Ph.D., CO-ADVISOR: ASSOC. PROF. KANNIGA SACHAKUL, Ph.D., 184 pp.

The objectives of this research were to 1. study the intelligence of Phraya Srisoonthorn Warhan (Noi Ajarayangkul) in term of educational reform during the reign of King Chulalongkorn the Great (Rama V). 2. analyze Thai teacher way during the reign of King Chulalongkorn the Great (Rama V) based on the intelligence of Phraya Srisoonthorn Warhan (Noi Ajarayangkul) using historical and qualitative researches to analyze content from his profile, work, related documents, and interview with the specialists, and 3. Conclude his intelligence, inheritance and Thai teacher way in educational reform era during the reign of King Chulalongkorn the Great (Rama V). The research revealed that Phraya Srisoonthorn Warhan (Noi Ajarayangkul) had been the justice of supreme court for Thai textbook judgment, the first principal at the Royal School in the grand palace and teacher role model in the educational reform era during the reign of King Chulalongkorn the Great (Rama V). His intelligence could be described as 1. Thai knowledge 2. Knowledge integration of Thai with other sciences including mathematics, science, social science and ethics, and 3. Foreign language. His intelligence had been inherited as 1. The inheritance through the royal families and Thai teachers including Thai textbook after the book of Precept. 11 characteristics of Thai teacher way in the educational reform era by Phraya Srisoonthorn Warhan (Noi Ajarayangkul) included 1. Always seeking knowledge 2. Be patient 3. Be ethical 4. Be considerate 5. Be grateful 6. Be honest 7. Be self-sufficient 8. Be tolerate 9. Be gentle 10. Be aesthetic, and 11. Possessing specific knowledge including sujupuli (an acronym from Pali words, meaning listen, think, inquire and take note, written on school certificates). In addition, Phraya Srisoonthorn Warhan (Noi Ajarayangkul) was also teacher role model for textbook renovation, integrating teaching and learning, educational system management, and educational measurement and evaluation during educational transforming period. His teacher role model was specifically and continuously subject to be developed and applied with teaching and teacher development.

Department: Educational Policy Management Student's Signature .....
and Leadership Advisor's Signature .....

Field of Study: Development Education Co-Advisor's Signature .....

Academic Year: 2017

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่สนับสนุนทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช” ที่ผู้วิจัยได้รับตลอดการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต มา ณ โอกาสนี้

วิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ปริชาญาณพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) สำเร็จได้ด้วย ความเมตตาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทัฬหยา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและ รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่เมตตาให้ความรู้และ อบรมสั่งสอนผู้วิจัยมาโดยตลอด และกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จรรยศิริ มาติลิก โกวิท, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก โควินท์, อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงส์วิทยากร ตลอดจน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครวิทย์ เรืองรอง ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำผู้วิจัย รวมทั้งกราบ ขอบพระคุณอาจารย์คณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยจนสำเร็จ การศึกษา

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่กรุณาสละ เวลาและให้คำชี้แนะในการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณตาพจน์ อาจารย์ยางกูร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ อาจารย์ยางกูร, นางนงพาด เตชทวีฤทธิ์ และนางสาวบุญธิดา อาจารย์ยางกูร ตลอดจนทุกคน ครอบครัวอาจารย์ยางกูรที่กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับท่านพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี และขอขอบคุณรุ่นพี่ และเพื่อนในสาขาวิชาพัฒนศึกษาที่กรุณาช่วยเหลือ ผู้วิจัย ให้คำปรึกษาตลอดจนให้กำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณเพื่อนๆทุกคนที่ห่วงใยและช่วยเหลือผู้วิจัย มาโดยตลอดและทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วง

ทั้งนี้เหนืออื่นใดกราบขอบพระคุณพ่อ คุณแม่ และพี่น้องทุกคนในครอบครัวเหลือง ทองคำ, ครอบครัวแก้วสว่าง และครอบครัววรเดชะ ที่สนับสนุนผู้วิจัยในทุกๆด้านและเป็นกำลังใจ สำคัญให้ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามการวิจัย	11
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	11
คำจำกัดความในการวิจัย	11
กรอบแนวคิดการวิจัย	12
ขอบเขตการวิจัย	12
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	13
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	14
2.1 แนวคิดวิธีครูไทย	14
2.2 แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	23
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีคุณค่า (Axiology).....	39
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research).....	41
2.5 ประวัติกรรมพระอัครลักษณ์และที่มาตำแหน่งของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร).....	42
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	44
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	48
3.1 ขั้นตอนที่ 1 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research)	48

3.2 ขั้นตอนที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)	54
บทที่ 4 ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบท การปฏิรูป การศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	56
1. ปรัชญาด้านองค์ความรู้ภาษาไทย	57
2. ปรัชญาด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ศาสตร์อื่น	68
3. ปรัชญาด้านภาษาต่างประเทศ	77
บทที่ 5 การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร).....	84
1. การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรม วงศานวงศ์	85
2. การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านครูภาษาไทย ...	103
3. การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูล บทบรรพกิจ	113
บทที่ 6 วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากปรัชญา ญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)	117
1. แนวทางการแสวงหาองค์ความรู้	119
2. แนวทางการสร้างองค์ความรู้	122
3. แนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้	123
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ	154
สรุปผลการวิจัย	155
อภิปรายผลการวิจัย	162
ข้อเสนอแนะ	172
รายการอ้างอิง	174
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	184

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมการสอนและรูปแบบ การสอน	20
ตารางที่ 2 แสดงจำนวนนักเรียนที่กำลังศึกษาในโรงเรียนต่างๆ เมื่อเดือน 7 เดือน 8 เดือน 8 ⁸ ปีการศึกษา จุลศักราช 1247	31
ตารางที่ 3 แสดงการบันทึกความรู้ของนักเรียน จำนวนเดือน 7 เดือน 8 และ เดือน 8 ⁸ ปีการศึกษา จุลศักราช 1247	32
ตารางที่ 4 สรุปการสืบทอดของปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยัง พระบรมวงศานุวงศ์โดยผ่านการศึกษาโดยตรง และสืบทอดปรีชาญาณของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยังครูภาษาไทยผ่านแบบเรียนมูล บทบรรพกิจ.....	107
ตารางที่ 5 สรุปการแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ตั้งแต่ ประมาณปี พ.ศ. 2371 จนถึง พ.ศ. 2388 รวมทั้งสิ้น 17ปี.....	127

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาคือรากฐานของการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาประเทศ นับแต่โบราณมาตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยและอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สายธารของความรู้ที่ครูถ่ายทอดยังลูกศิษย์นั้นมีเคยขาด จากเดิมการเรียนของคนไทยนั้นยังผูกพันกับวัด ตามสังคัมพระพุทธรศาสนา พระสงฆ์คือ ครูผู้ถ่ายทอดวิชาตามสำนักต่างๆ ตลอดจนถึงมีถ่ายทอดความรู้ ความคิด คติความเชื่อ และหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านวรรณกรรมต่างๆ อีกทั้งยังปรากฏแบบเรียนภาษาไทย อันเป็นภาษาประจำชาติที่ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และความเป็นชาติไทยมากมาย แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศจะเป็นไปในทิศทางใดนั้น ก็ยังคงต้องขึ้นอยู่กับบริบททางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอันจะเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนความเป็นชาติให้ดำรงอยู่ต่อไป

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของไทยนั้นพบว่า บริบทของไทยเริ่มเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะทันสมัย (Modernization) หลังจากได้รับอิทธิพลหลักจากการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ได้แผ่ขยายมายังประเทศเพื่อนบ้านและประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง ที่ฝรั่งเศสพยายามที่จะเป็นผู้ปกครองเขมร ซึ่งเป็นประเทศราชของไทย และในที่สุดไทยเองก็ต้องสูญเสียดินแดนในส่วนดังกล่าวไปตามสนธิสัญญาเบาริง ใน พ.ศ.2410 โดยต่อมารัชกาลที่ 4 ทรงพยายามศึกษาถึงสิ่งที่ทำให้ประเทศตะวันตกเข้มแข็งรุ่งเรือง แล้วนำมาปรับใช้ จากการตั้งสภาที่ปรึกษาทั้งสองคือ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privacy Council) ทรงนำแบบอย่างจากอังกฤษมาใช้ ขณะที่ด้านเศรษฐกิจที่ไทยเปิดประเทศทำการค้ากับชาวต่างชาติจากสนธิสัญญาที่กำหนดให้ทำการค้าอย่างเสรี ยกเว้นฝิ่นซึ่งเป็นสินค้าต้องห้าม จนกระทั่งมีการปรับปรุงระบบภาษีอากร และปรับปรุงมาตรฐานเงินตรา เพื่อส่งเสริมการลงทุนและการค้าระหว่างประเทศให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ทำให้เสถียรภาพและฐานะทางเศรษฐกิจของไทยในสายตาของชาติตะวันตกนั้นดีขึ้น และมั่นใจที่จะเข้ามาลงทุนในประเทศไทย นอกจากนั้นในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในสมัยของพระองค์นั้นเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงมีพระสหายเป็นชาวตะวันตกหลายคน และพระองค์ทรงตระหนักดีว่า การดำเนินทานอำนาจของชาติตะวันตกด้วยกำลังนั้นไม่มีทางเป็นไปได้ สิ่งไทยควรกระทำคือ การเปิดประเทศคบค้ากับต่างชาติ ดังพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 4 ที่ทรงมีไปถึง

ราชทูต ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2410 ว่า “...การที่จะปิดประเทศเสมือน เป็นคนไข้ หูหนวก และตื้อตึง” ย่อมเป็นการผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง...” ซึ่งแนวทางการปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบตะวันตกนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า มิได้เกิดจากการสนองความต้องการภายในเพียงอย่างเดียว แรงกระตุ้นสำคัญของพระองค์ก็น่าจะมาจากปัจจัยภายนอกคือ การรุกรานของจักรวรรดินิยม พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบตะวันตกนั้นเป็นทางไปสู่ความเจริญ และช่วยให้เกียรติภูมิของประเทศดีขึ้นในทัศนะของประเทศตะวันตก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รวมทั้งเอกราชของชาติ (วรดช จันทรวงศ์, 2534: 4)

การปรับตัวของไทยไปสู่ความเจริญแบบมหาอำนาจตะวันตกนั้น ยังเป็นการปูรากฐานความคิดทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ไปสู่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานาถ หรือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) พระราชโอรสที่ทรงคาดหวังให้เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป โดยทรงอบรมเลี้ยงดูฝึกฝนอย่างใกล้ชิด และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พระราชดำริทางการเมืองและด้านอื่นๆของพระองค์สืบทอดต่อมา ยังสมัยของรัชกาลที่ 5 อย่างชัดเจน ดังปรากฏว่า ความหวังทางการเมืองของรัชกาลที่ 4 มาสำเร็จลงในสมัยรัชกาลที่ 5 หลายประการ เช่น การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ การสำนึกเรื่องอาณาเขตของประเทศที่รัชกาลที่ 4 ทรงดำริไว้ว่าต้องการให้ชัดเจนนั้นได้พัฒนาไปสู่สำนักแห่งความเป็นรัฐชาติ (Nation State) ด้านการพัฒนากองทัพให้เป็นลักษณะกองทัพแห่งชาติ และจัดระเบียบสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นฐานการเมือง และเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยทรงดำเนินนโยบายการเลิกทาส โดยปฏิรูปสังคม และเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี 3 ประการ คือ การปลดปล่อยลูกทาสซึ่งนำไปสู่การเลิกทาส การเปลี่ยนแปลงสถานะไพร่ให้เป็นคนสามัญ และฐานะของขุนนาง ซึ่งแต่เดิมมักสืบต่อโดยสายเลือดมาเป็นการใช้ความรู้ความสามารถตามแบบตะวันตก ดังนั้นจึงเกิดพวกปัญญาชนสมัยใหม่ขึ้น (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525: 513) เพราะประเทศจะไม่สามารถพัฒนาไปได้ถ้าพลเมืองส่วนใหญ่ยังมีพันธนาการอยู่ (วิชัย เสวะมาตย์, 2510: 29-30) โดยกำหนดว่าลูกทาสหรือลูกไทยที่ถูกขายเป็นทาสที่เกิดในปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. 2411 และปีต่อมา เมื่อมีอายุครบ 21 ปี ให้พ้นจากความเป็นทาส มีฐานะเป็นไทยตามพระราชบัญญัติพิทักษ์กระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417

ด้านการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินนโยบายแบบถ่วงดุลอำนาจ เช่นเดียวกับพระบิดาของพระองค์ กล่าวคือ ยอมเสียดินแดนส่วนน้อยเพื่อรักษาเอกราช และปรับประเทศให้เป็นตะวันตก ด้วยทรงถือว่า การที่บ้านเมืองเจริญทัดเทียมอารยประเทศนั้น เป็นวิธีการอันหนึ่งที่สามารถต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมได้ นอกจากนั้นยังทรงปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งเป็น 12 กระทรวง จากเดิมที่มีรูปแบบการปกครองแบบจตุสดมภ์และการปกครองส่วนภูมิภาคตามสมัยโบราณก็ทรงศึกษาแบบอย่างมาจากประเทศตะวันตกเช่นกัน อย่างไรก็ตามการรับวิธีการเช่นนี้จำเป็นต้องจ้างชาวต่างชาติเข้ามา

เป็นที่ปรึกษาด้วยอัตราค่าจ้างสูง บางทีก็ได้ชาวต่างชาติที่ไม่เข้าใจปัญหาและความต้องการของไทยดีพอ จึงทำให้การดำเนินงานไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะขาดแคลนคนที่มีความรู้สมัยใหม่นั้นเป็นปัญหาใหญ่เหลือเกิน การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศก็ต้องใช้เวลานาน จุดอ่อนอีกประการหนึ่งคือ ไม่มีตำราเพียงพอ โดยเฉพาะในระดับสูง ส่งผลให้ (วรเดช จันทรศร, 2534: 4) ด้านการศึกษาของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นผลิตคนสำหรับป้อนระบบราชการสมัยใหม่ ซึ่งบุคคลกลุ่มแรกที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่นั้นคือ กลุ่มชั้นเจ้านายและขุนนางระดับสูง นับเป็นการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของประเทศไทยที่จัดการศึกษาตามแบบตะวันตก

แต่เดิมการศึกษาไทยโบราณนั้นมีรากฐานอยู่กับวัด บ้าน และวังเป็นหลัก ตามบันทึกจดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ บาทหลวงที่เข้ามาสอนศาสนาในประเทศไทยในสมัยโบราณกล่าวคือ บ้านเป็นสถานที่แรกของการอบรมแก่บุตรหลานเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี เมื่อโตขึ้นพ่อแม่ก็นำบุตรหลานมาฝากฝังกับเจ้าอาวาส โดยการเป็นศิษย์วัดเพื่อให้ได้เล่าเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา ภาษาและเลขตามความจำเป็นในชีวิตประจำวันและฝึกหัดช่างฝีมือตามที่มีอยู่ในวัด เพราะวัดสมัยก่อน กล่าวได้ว่าเป็นศูนย์รวมของศิลปะวิทยาการทั้งในแง่ของการรักษาและการสืบทอด แต่การศึกษาในวัดก็มีข้อจำกัด โดยขึ้นอยู่กับความรู้ของพระที่สอน ความตั้งใจของศิษย์ การศึกษาในวัดจึงเกี่ยวข้องกับธรรมในพุทธศาสนา เลข ภาษา วิชาช่างเป็นสำคัญ แต่ไม่มีเนื้อหาที่กว้างขวางครอบคลุมวิชาการต่างๆ (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2506: 206) ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของสังฆราชปาลเลกัวซ์ ในเล่าเรื่องกรุงสยาม และพระยาอนุমানราชชน ได้เขียนไว้ในหนังสือ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (เสฐียรโกเศศ, 2510: 148) ตามลำดับว่า ผลการศึกษาตามแบบแผนประเพณีของไทยโบราณนั้น “ปรากฏว่า จากจำนวนเด็ก 100 คนที่อยู่วัดมาตั้ง 8-10 ปี จะมีอยู่ราวสัก 20 คน เท่านั้นที่อ่านหนังสือออก และสัก 10 คนเท่านั้นที่เขียนหนังสือได้ด้วยเมื่อพ้นจากวัดไป” และ “โดยมากรู้หนังสือเพียงอ่านออกเขียนได้อย่างงูๆ ปลาๆ เท่านั้น ใช้การอะไรในเรื่องหนังสือไม่ใคร่ได้” ซึ่งภาวะดังกล่าวจึงเป็นปัญหาสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องการบุคคลเข้ามารับราชการในกิจการต่างๆ ของประเทศในยุคที่จักรวรรดินิยมถาโถมเข้ามาอย่างเต็มตัว

ดังนั้นในการปฏิรูปประเทศเข้าสู่ภาวะทันสมัยนั้นจึงจำเป็นต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ มีความรู้รอบตัว ตลอดจนปรับตัวเข้ากับยุคสมัยและสถานการณ์ได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทำการปฏิรูปการศึกษาไทย โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายทางการเมือง การปกครอง เราจะแบ่งออกเป็น 3 ข้อหลัก คือ 1. การศึกษาเพื่อป้องกันประเทศ 2. การศึกษากับการผลิตราชการ และ 3. การศึกษากับการสร้างสมาชิกที่ดีของรัฐ หรือสร้างพลเมืองที่ดี (วิทย์ วิศทเทศย์, 2544: 15)

สำหรับการศึกษาในวังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงได้จัดการศึกษาตามแบบสมัยใหม่และจัดตั้งโรงเรียนในวังหลวง จัดการเรียนอย่างเป็นทางการ มีหลักสูตร

การเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ และมีครูผู้สอน โดยใช้แบบเรียนภาษาไทยเป็นแบบเรียนหลวง ซึ่งต่อมาได้ใช้แบบเรียนดังกล่าวเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ ทั้งนี้ทรงโปรดพระกรุณาให้บุตรหลานขุนนางผู้ใหญ่และเชื้อพระวงศ์ทั้งหลายได้ศึกษาเล่าเรียนในสำนักศึกษา เพื่อส่งเสริมให้เข้ารับราชการต่อไปด้วยดีอย่างจริงจัง ประกอบกับทรงมีพระราชประสงค์ให้ไพร่ฟ้าประชาชนได้เรียนรู้วิชาหนังสือและภาษาต่างประเทศ เพื่อได้ประกอบกิจการเลี้ยงชีพโดยสะดวก ในยามที่ความเป็นอิสระพ้นจากความเป็นทาสมาถึงแก่ตัวอีกด้วย ดังใจความตอนหนึ่งของประกาศเรื่องโรงเรียน พ.ศ. 2414 หรือ **“โรงเรียนหลวง”** ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระปณิธานที่มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศด้วยการศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่า

“...จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวงบันดาที่เข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่ล้วนเป็นผู้มีชาติตระกูล ควรจะเข้ารับราชการต่อไปในเบื้องหน้า แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทยแลขนบธรรมเนียมราชการโดยมาก ที่รู้อยู่บ้างแต่ยังใช้อักษรเอกโทแลตัวสะกดผิด ๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แล การรู้หนังสือนี้ก็เปนคุณสำคัญข้อใหญ่ เปนเหตุจะให้รู้วิชาและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมอาลักษณ์ ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเปนครูสอนหนังสือไทย... อนึ่งถึงบุตรหลานของราชการ ซึ่งยังไม่ได้เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้นก็ดี ถ้าสมัคจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้ฝึกหัดเล่าเรียน เพื่อจะได้รู้หนังสือแลคิดเลขขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป...”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 3)

ครั้นเมื่อพระองค์ทรงตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง **“พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)”** ซึ่งขณะนั้นยังดำรงตำแหน่ง **“หลวงสารประเสริฐ”** ปลัดกรมอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก และพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังได้เรียบเรียงหนังสือแบบเรียนหลวงชุด **“มูลบทบรรพกิจ”** จำนวน 6 เล่ม ด้วยกันคือ **มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สักโยคพิธาน ไวพจน์ พิจารณ์ และพิศาลการ์นต์** ขึ้นทูลเกล้าถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เพื่อสำหรับใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนหลวงสมัยนั้น ซึ่งสมัยแรกเรียกโรงเรียนแห่งนี้ว่า **“ชะกุลหลวง”** (พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2521: 22)

นอกจากนั้นยังมีการสอนภาษาต่างประเทศ วิชาเลขคณิต และวิชาอื่นๆที่ไม่เคยมีสอนในโรงเรียนวัดแบบโบราณ นับเป็นการเริ่มต้นระบบโรงเรียนของไทยครั้งแรก (ธวัช ปุณโณทก, 2555: 26) และทรงโปรดเกล้าฯ ให้แบบเรียนดังกล่าวเป็น **“แบบเรียนหลวง”** ตามประกาศเรื่อง **“หนังสือสอนเด็ก” จ.ศ. 1236** และโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ลงพิมพ์ที่

โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง จำนวน 2,000 ฉบับ เพื่อไว้สำหรับเป็นแบบให้กุลบุตรศึกษาเรียนหนังสือไทย เป็นเครื่องเรื่องปัญญาให้ได้ความฉลาดรู้ใช้อักษรแลไม้เอกโทให้ถูกถ้วนชำนาญชัดเจนกว้างขวางเป็นคุณแก่ราชการสืบไปว่า

“ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้หลวงสารประเสริฐ คิดขึ้นใหม่

มูลบทบรรพกิจ	ราคา	เล่มละกึ่งตำลึง
วาทินิกร	ราคา	เล่มละบาทหนึ่ง
อักษรประโยค	ราคา	เล่มละบาทหนึ่ง
สังโยคพิธาน	ไวพจน์พิचारณ์	พิศาลการันต์ สามอย่าง
รวมเปนเล่มเดียว	ราคา	เล่มละกึ่งตำลึง
ถ้าสี่เล่มนี้รวมเปนเล่มเดียว	ราคา	เล่มละหกบาท
นิตินิกรเล่ม1	ราคา	เล่มละบาท
นิตินิกรเล่ม2	ราคา	เล่มละบาท”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 2)

ผลงานการประพันธ์แบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นแต่ ละเล่มล้วนแล้วแต่มีเอกลักษณ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่างๆผ่านภาษาไทยจัดลำดับความรู้ ตั้งแต่ง่ายไปยาก นับตั้งแต่**มูลบทบรรพกิจ**ที่เน้นการสอนให้รู้จักสระและพยัญชนะและวรรณยุกต์ใน ภาษาไทย แจกแจงมาตราทั้ง 9 แม้นอกจากนั้นยังสอดแทรกภาพพระไชยสุริยา ซึ่งสุนทรภูเป็นผู้แต่ง ไว้ เป็นการเสริมให้อ่านหนังสือได้คล่องแคล่ว โดยมีแก่นของเรื่องที่ให้แก่คิดในการปกครองบ้านเมืองที่ ดี อยู่ในศีลธรรม ตลอดจนยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับการนับเลข มาตราชั่ง ตวง วัด การนับวัน เดือน ปี ฤดู ต่างๆ และทิศทั้งแปด

ด้านวาทินิกร เป็นการสอนผันอักษรนำ แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ อักษรสูงนำอักษรต่ำ และอักษรกลางนำอักษรต่ำ โดยจัดตามลำดับตัวอักษร ส่วน**อักษรประโยค** สอนการผันอักษรควบกล้ำ คือ การผันอักษรสองตัวที่อยู่สระเดียวกัน อักษรที่เป็นตัวประโยค ร ล ว ซึ่งนำมาควบกับอักษรบางตัว แล้วแจกแม่ต่างๆ พร้อมกับการผันเสียงวรรณยุกต์ และกฎเกณฑ์การใช้ กับ แก่ แต่ ต่อ ขณะที่ **สังโยคพิธาน** เป็นหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องตัวสะกดในแม่ต่างๆ โดยเฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลี เพราะมี ตัวสะกดต่างจากคำไทย ทั้งนี้**ไวพจน์พิचारณ์** นั้นสอนเรื่องคำที่เขียนต่างกันแต่ออกเสียงเหมือนกัน ตัวเดียวกันแต่สะกดต่างกัน อ่านออกเสียงอย่างเดียวกัน ต่างแต่เสียงสั้นยาว และ **พิศาลการันต์** สอน เกี่ยวกับการันต์ คือ ตัวที่อยู่ข้างท้ายและไม่ออกเสียง ไม่เป็นตัวสะกด อีกทั้งยังรวบรวมคำ ภาษาอังกฤษที่มีใช้ในภาษาไทย เช่น ไมล์ , เมล มีคำอธิบายกำกับไว้ว่า “วิธีใช้ถ้อยคำขบวนหนึ่ง มี อักษรเพิ่มไว้ข้างท้ายคำแต่ไม่ใช้ตัวสะกด เต็มลงไว้เพื่อจะให้เต็มคำ ซึ่งมาแต่ภาษามคร และเสียงภาษา

อื่นบ้าง เสียงไทยอ่านมาตลอดไปถึงจึงลงไม้ ไว้เป็นที่สังเกตว่าไม่อ่าน ควรเรียกชื่อว่า การ์นต์” (พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2514: 304) แบบเรียนหลวงดังกล่าวนี้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยจะมีการสอบไล่และได้ใบประกาศนียบัตรด้วย

อย่างไรก็ตามนอกจากแบบเรียนหลวง 6 เล่มที่กล่าวไปแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ยังได้เรียบเรียงหนังสืออีกหลายเล่ม ได้แก่ **นิติสารสาธก, สังโยคพิธานแปล, ไวพจน์ประพันธ์, ปกิระณำ พจนาคถ์, พิศาลการ์นต์, อนันตวิภาค, อุภโยพจน์, ฉันทวิภาค, พรรณพฤกษา, สัตวาทิธาน** ซึ่งส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบเพิ่มเติมเนื้อหาภาษาไทย เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนภาษาไทยให้มีความแม่นยำยิ่งขึ้น ตลอดจนผลงานการประพันธ์อื่นๆ ของท่านที่ทรงคุณค่า เช่น **คำฉันทกล่อมช่าง** และผลงานสำคัญอื่นๆ ที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ คือ **คำนัมสการคุณานุคุณ** กล่าวคือ คุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์ และคุณของครูบาอาจารย์

ยกตัวอย่างเช่น เนื้อหาในนิติสารสาธก เป็นคำกลอนเทียบสอนอ่านตั้งแต่มูลบทบรรพกิจ เพื่อให้นักเรียนหัดอ่านให้แม่นยำ อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการนำไปใช้เขียนและพูด ในตอนต้นเป็นการไหว้ครูอาจารย์ และกล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียน และเป็นคำกลอนที่ใช้ท่องจำกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

“อย่าเกียดร้านการเรียนเร่งอุตสาห์	มิวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน
จะตกถิ่นฐานใดคงไม่แคลน	ถึงคับแค้นก็พอยังประทังตน
อันความรู้รู้กระจ่างถึงอย่างเดียว	แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดคงเกิดผล
อาจจะชักเชิดชูฟูสกนธ์	ถึงคนจนพงษ์ไพร่คงได้ดี
เกิดเป็นชายชาวสยามตามวิสัย	หนังสือไทยก็เฝ้ารู้ดูบัดสี
ต้องอับอายขายหน้าทั้งตาปี	ถึงผู้ดีก็คงด้อยถอยตระกูล”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2503: 3)

จะเห็นได้ว่าแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นมีความละเอียดครบถ้วน มีคุณค่าและเป็นต้นแบบของแบบเรียนในยุคต่อมา ตามที่ วิพุธ โสภางค์ (2515: 31) ได้กล่าวว่า “...หนังสือมูลบทบรรพกิจที่พระยาศรีสุนทรโวหารได้เรียบเรียงขึ้นมาอย่างมีหลักเกณฑ์เป็นครั้งแรกนั้นก็ยังอยู่ยั่งยืนสืบมา แม้จะไม่ใช้มูลบทบรรพกิจสอนกันในโรงเรียนประถมศึกษาแล้วก็ตาม แต่แบบเรียนที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันก็ดัดแปลงมาจากมูลบทบรรพกิจนั่นเอง และเป็นการดัดแปลงที่มีได้ “ทั้งเค้าเดิม” เท่าใดนัก และเมื่อมีแบบวิธีสอนอย่างใหม่ขึ้น แบบวิธีสอนเดิมก็มีได้ล้มเลิกไป แต่ได้ใช้ประสานกันไปทั้งสองวิธี หนังสือมูลบทบรรพกิจจึงเป็นแบบเรียนที่ให้ประโยชน์แก่การเรียนหนังสือไทยตลอดมา”

ยิ่งไปกว่านั้น ในหนังสือ วิธีสอนภาษาไทย ยังสะท้อนให้เห็นว่าท่านมีความเป็นครูอย่างแท้จริง เพราะท่านสามารถที่จะเข้าใจแก่นแท้ของการเรียนการสอน ดังความตอนหนึ่งว่า “เด็กจะศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทย รู้เร็ว รู้ช้า รู้ต้น รู้ลึก รู้หยาบ รู้ละเอียด ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญสองประการ นั่นก็คือ ต้องมีครูที่มีความรู้ดี มีความฉลาด มีความหมั่นสอน และต้องมีจิตกรุณาอย่างมาก ขณะเดียวกันเด็กต้องมีปัญญาดี และมีความหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านด้วยเช่นกัน” อีกทั้งยังอธิบายถึงการแยกประเภทเด็กตามระดับปัญญาและประเภทครูที่จะทำให้การเรียนการสอนสัมฤทธิ์ผลไว้อีกด้วย (อรพินท์ คำสอน, 2554: 106-108)

หากพิจารณาในแง่ของเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับยุคสมัยการปฏิรูปบ้านเมืองในรัชกาลที่ 5 แล้ว จากการศึกษาของประสกร ตันติเสนาะ (2548: 59) สรุปผลไว้ว่า เหตุที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้สอดแทรกเนื้อหามาตราและการนับ ความรู้เรื่องการเรียกชื่อต่างๆและความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ มาให้สัมพันธ์กับเนื้อหาในแบบเรียนภาษาไทยนั้น พบว่า “...เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาของไทยในยุคนั้นที่กระทรวงต่างๆกำลังเริ่มภารกิจจัดการงานภายใน กระทรวง ความต้องการเสมียมมีมาก (กฤษณา สินไชยและรัตนากฤษณา, 2520: 15) ความรู้เรื่องมาตราต่างๆและ การนับ จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานที่มีเรื่องเกี่ยวกับตัวเลขเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องการเงิน การสอดแทรกเนื้อหาการนับลงไปทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความชำนาญมากขึ้นเวลาที่เรียนจบออกไปทำงานแล้ว นอกจากนี้การสอดแทรกเรื่องราวธรรมชาติโดยอาศัยรูปแบบของบทประพันธ์ ยังช่วยสร้างคลังคำให้ผู้เรียนรู้จักนำไปใช้ ทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดและเกิดความสนใจในเรื่องรอบๆตัว อันจะเป็นพื้นฐานในการศึกษาระดับสูงต่อไป

อย่างไรก็ตามในการจัดการเรียนการสอนในยุคปฏิรูปนั้นนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆแล้ว ยังมีกรไล่วิชาสอบ เนื่องจากเดิมใช้การเรียนแบบเรียนหลวง 6 เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้วยการกำหนดว่าเรียนจบทั้ง 6 เล่มแล้วจะถือว่าจบวิชาขั้นต้น แต่ไม่มีใครมีผู้ใดเรียนจบ มักจะออกไปประกอบอาชีพกันมากกว่า จึงได้คิดมีการสอบไล่หนังสือไทย ทำนองเดียวกับการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ ให้กระทรวงกำหนดความรู้ของคนที่เข้ารับราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบไล่หนังสือไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2427 และทรงตั้งข้าหลวงสำหรับตัดสินการไล่หนังสือไทยขึ้นโดยแบ่งออกเป็น 2 ประโยค คือ ประโยคต้นและประโยค 2 หากสอบผ่านจึงจะได้ใบรับรองความรู้จากข้าหลวงว่า เป็นคนมีความรู้จริงได้สอบข้อมิวิชาในที่ประชุมข้าหลวงแล้ว ดังประกาศการเรียนหนังสือ จุลศักราช 1247 ความตอนหนึ่งว่า

“กำหนดวิชาที่จะสอบไล่นั้นประโยคต้น จะสอบตลอดแบบเรียนหลวง 6 เรื่องคือตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบพิศาลการันต์...วิชาที่จะสอบไล่อื่นประโยค 2 นั้น 8 อย่าง คือ ลายมือหวัดแลบรรจงอย่าง 1 เขียนหนังสือโดยใช้ตัววางวรรค ถูกตามใจความไม่ต้องดูแบบอย่าง 1 ทานหนังสือผิดคัดจากลายมือหวัดอย่าง 1 คัดสำเนาความแลย่อใจความอย่างหนึ่ง แต่งจดหมายอย่าง 1 แต่งแก้กระทู้ความ ร้อยแก้วอย่าง 1 วิชาเลขอย่าง 1 ทำบาญชีอย่าง 1...”

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1, จ.ศ. 1247 : 524)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษาของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอย่างมาก นอกจากจะเป็นผู้แต่งแบบเรียนภาษาไทยที่สอดแทรกความรู้ สรรพวิชาด้านต่างๆรอบตัว และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการปฏิรูปการศึกษาของไทยในยุคที่กำลังถูกไล่ล่าอาณานิคมจากจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ประเทศไทยจะต้องยืนหยัดต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมให้ทัดเทียมกับนานาประเทศแล้ว จากประวัติของท่านยังได้มีการบันทึกว่า ได้เป็นพระอาจารย์ถ่ายทอดความรู้ของท่านไปยังพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งชายและหญิงมากมายหลายพระองค์ ซึ่งล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไทยต่อมาเป็นอย่างมาก อาทิ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งความหวังจะให้พระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป โดยทรงอบรมด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด ในกรณีนี้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแด่พระโอรสอันเป็นที่รักยิ่งของพระองค์ พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) พระโอรสผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศไทยอย่างหาที่สุดมิได้ ตามที่ได้มีการบันทึกไว้ในจดหมายเหตุรายวันของพระองค์ และทรงบันทึกเกี่ยวกับการเรียนโดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นครูสอนภาษาไทย และทรงมี “เสด็จอาตาศ” หรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงคอยกำกับ ดังนี้

“วันพฤหัสบดีที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2427

ตื่นเช้าก่อนโม่ง กินข้าวแล้วไปอ่านหนังสือ อ่านในห้องโอฟิต **พระศรีสุนทร เป็นผู้สอน** เสด็จอาตาศมากำกับด้วย เราอ่านสองโมงเช้าสองโมงน่านเล็กให้อ่านนิดเดียวแต่ นโม เท่านั้น เสด็จอาตาศชมเราใหญ่ ครูก็ชมว่าเราไม่ร้องให้...”

(สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2550: 62)

ด้วยคุณลักษณะอันเป็นเลิศทางภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นอกจากเป็นพระอาจารย์ถวายพระบรมวงศานุวงศ์ อันเป็นความก้าวหน้าอย่างสูงสุดในอาชีพครูแล้ว ยังเป็นที่ปรึกษาทางภาษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น คิดพระนามกรมเจ้านาย บรรดาคักดีขุนนางถวาย จนได้รับฉายาว่าเป็น “**ศาลฎีกาในเรื่องหนังสือไทย**” (วิพุธ โสภางค์, 2515: 26)

ความรู้เชี่ยวชาญภาษาไทยหล่อหลอมเป็นปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เกิดจากการศึกษาอบรมและประสบการณ์จากงานในหน้าที่ราชการประกอบกัน ตลอดจนการแสวงหาความรู้ของท่านด้วยความไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยตลอดเวลาและได้กลั่นกรองออกมาเป็นงานนิพนธ์ที่มีคุณค่า ความพากเพียรจนแตกฉานในวิชาภาษาไทยชักนำชีวิตของท่านให้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ตลอดชีวิตการทำงานของท่าน เป็นผู้ทูลชี้แจงกับงานราชการสำคัญให้แผ่นดินมากมายในกรมอาลักษณ์ สนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปฏิรูปการศึกษา นำพาประเทศให้รอดพ้นจากภัยคุกคาม สามารถผลิตข้าราชการอันเป็นคุณประโยชน์ต่อกิจการบ้านเมืองในการพัฒนาประเทศ และเป็นครูผู้สร้างพลเมืองดีให้แก่สังคม และประเทศชาติซึ่งมีความสำคัญต่อการบริหารราชการแผ่นดินอย่างยิ่ง ดังประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่อง การศึกษาของประเทศสยาม ในเอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ.2 ตรวจและจัดโครงการการศึกษา 1-12 เดือนกันยายน ร.ศ. 129 หรือ พ.ศ. 2454 ว่า

“ความประสงค์จําแนงหมายในการสั่งสอนฝึกหัดกันนั้น ให้มุ่งก่อนผลสำเร็จ ดังนี้คือ ให้เป็นผู้แสวงหาศิลปวิชาเครื่องอบรมปัญญา ความสามารถและความประพฤติชอบ ให้ดำรงวงศ์ตระกูลของตนให้โอบอ้อมอารีแก่พี่น้อง ให้มีความกลมเกลียวร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในระหว่างสามภริยา ให้มีความซื่อตรงต่อกันระหว่างเพื่อน ให้รู้จักกระหม่อมกระหม่อมเยี่ยมตัว ให้มีเมตตาจิตแก่ผู้อื่นทั้งปวง ให้อดทนุสาธารณประโยชน์ อันเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งหมด ให้ปฏิบัติตนตามพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อถึงคราวช่วยชาติและบ้านเมืองให้มอบกายสวามิภักดิ์กล้าหาญ และด้วยจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ทุกเมื่อ

เมื่อใดความรู้สึกต่อหน้าที่เหล่านี้ทั้งปวงหมด ได้เข้าฝังอยู่ในสันดานจนปรากฏด้วย

อาการกิริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นคำสั่งสอนฝึกหัดถือว่าสำเร็จ ผู้ใดเล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นถือว่าเป็นราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก”

(ส.จ.ช. ,รศ..111-129: ศ. 2/5)

และในปีพ.ศ. 2430 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ท่านเป็นองคมนตรีที่ปรึกษาราชการและเลขานุการในที่ประชุมที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (ส.พลาญน้อย, 2553: 142) ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เกี่ยวกับข้าราชการตอนหนึ่งว่า

“พระมหามงกุฎเป็นเครื่องหมายแห่งราชาธิปไตย
พระมหามงกุฎสง่างามด้วยประดับเพชรนิลจินดาฉนั้นใด
ข้าราชการที่อุตสาหะพยายามช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมืองให้มีสุข
ก็เปรียบเหมือนเพชรนิลจินดาที่ประดับพระมหามงกุฎฉนั้นนั่น”

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทำงานสนองพระเดชพระคุณรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอย่างซื่อสัตย์สุจริตจวบจนสิ้นอายุขัย และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาศรีสุนทรโวหาร ภูวนาปริชามาตย์บรมนารถนิตยภักดี พิริยะพาหะ” ถิ่นศักดิ์นา 3000 ไร่ ได้รับพระราชทานเป็นเบี้ยหวัดปีละ 4 ชั่ง ทั้งยังได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดชั้นทุติยจุลจอมเกล้าฯ และได้รับโปรดเกล้าฯพระราชทานโกฐโถงมีเครื่องพร้อมให้เป็นเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระรณาคความในพระราชหฤทัยของพระองค์ที่สูญเสียพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไว้ว่า

“เปนผู้มีคุณวุฒิในวิชาหนังสือไทยหนังสือขอม แลเปนผู้นิพนธ์คิดพระนามแลชื่อต่างๆโดยพิสดาร แลรอบรู้วิชาการอื่นๆ อีกเปนอันมาก แลเป็นผู้มีสัตย์ธรรมมั่นคงจงรักภักดีต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีความอุตสาหะตั้งใจทำราชการสนองพระเดชพระคุณ โดยความกตัญญูกะตะเวทิตโดยแท้ มิได้มีความผิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เปนที่ขุ่นเคืองได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลได้รับราชการในตำแหน่งพระอาจารย์แห่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารด้วย”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 18)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เพื่อศึกษาปรีชาญาณและวิเคราะห์วิถีครูไทย จากคุณลักษณะอันโดดเด่นและเป็นต้นแบบในความเป็นครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้งในด้านการแสวงหา การสร้างและการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบบูรณาการ ในยุคการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกในประเทศไทย อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาแนวครูไทยในยุคปัจจุบันและเป็นแนวทางในการพัฒนาครูไทยในบริบทสังคมและนำองค์ความรู้ด้านภาษาไทยของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม และทำให้คุณค่าปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังคงดำรงอยู่ ตลอดจน

เป็นเครื่องปลูกปัญญาครูไทยให้มีวิถีอันงดงามตามแนวทางของท่านที่เป็น “ครูผู้สร้างคุณอันประเสริฐแก่ประเทศไทย” อย่างยั่งยืนสืบไป

คำถามการวิจัย

1. ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นเช่นไร ภายใต้บริบทการปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นเช่นไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบทการปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

คำจำกัดความในการวิจัย

วิถีครูไทย หมายถึง แนวทางการแสวงหา การสร้าง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

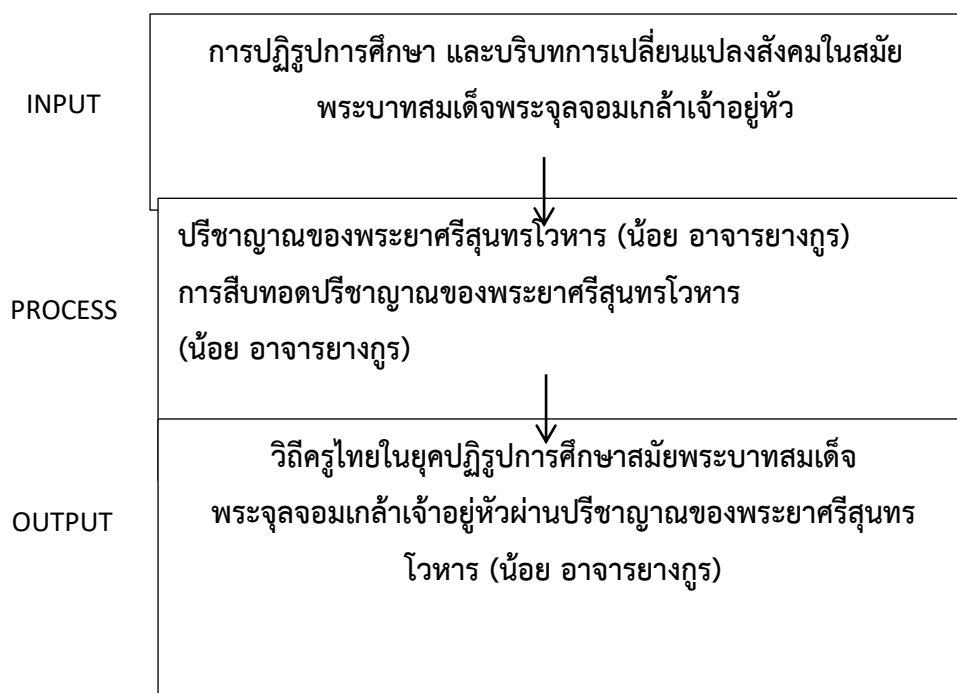
ปฏิรูปการศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเปลี่ยนระบบการเรียนการสอนที่ไม่มีแบบแผน มาเป็นการศึกษาในระบบ (Formal Education) ที่มีโรงเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน แบบเรียน ครูอาจารย์ และการสอบไล่เพื่อวัดความรู้ความสามารถและสร้างมาตรฐานการศึกษา

ปรัชญา หมายถึง ความฉลาดรอบรู้ที่หยั่งลึก หลักแหลม แจ่มชัด ถูกต้องและชอบธรรม ผู้ที่มีปรัชญาย่อมสามารถพินิจ คติวิเคราะห์และตัดสินใจได้อย่างมีหลักเกณฑ์ตลอดกระบวนการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างสัมฤทธิ์ผล

ผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หมายถึง แบบเรียนภาษาไทย 6 เล่ม ชุดมูลบทบรรพกิจ ที่ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผลงานการประพันธ์ที่ไม่ได้ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงแต่ใช้อ่านประกอบการเรียน ได้แก่ 1. อนันตวิภาค 2. นิตินิสาธก 3. ปกิระณาพจนานต์ 4. ไวพจน์ประพันธ์ 5. อุโฆษพจน์ 6. สังโยคพิธานแปล 7. พรรณพฤษาและสัตวาพิธาน 8. ฉันทวิภาค 9. สยามสาธกและวรรณสาทิต

ตลอดจนผลงานประพันธ์อื่นๆ ได้แก่ 1. วิธีสอนหนังสือไทย 2. มหาสุปัสสีชาตก 3. คำนมัสการคุณานุคุณ 4. คำฉันท์กล่อมช้าง 5. วรรณพฤติคำฉันท์ ที่ได้มีการจัดพิมพ์เผยแพร่ออกมาเป็นเอกสาร และมีหลักฐานชัดเจนว่าเป็นผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) รวมทั้งสิ้น 20 ชิ้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. การศึกษาปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นศึกษาภายใต้บริบทของสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)
2. การวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ใช้การวิเคราะห์จากเอกสารประวัติ ผลงาน และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
3. ภาษาที่ใช้ในเอกสารโบราณเป็นตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม ซึ่งวิวัฒนาการทางภาษาไทยมีการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากหลักฐานชั้นต้นจึงมีตัวสะกดที่แตกต่างจากปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ภายใต้บริบทสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. ทำให้ทราบวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. ผลการวิจัยจะช่วยให้นักวิชาการและวงการศึกษาชีพรูของไทยเห็นแนวทางการพัฒนาวิถีครูไทยเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาและกำหนดนโยบายการพัฒนาครูในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาศตวรรษที่ 21 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และเพื่อวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาศตวรรษที่ 21 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาครูไทยในบริบทสังคมและนำองค์ความรู้ด้านภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม และทำให้คุณค่าปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังคงดำรงอยู่ ตลอดจนเป็นเครื่องปลุกปัญญาครูไทยให้มีวิถีอันงดงามตามแนวทางของท่านที่เป็น “ครูผู้สร้างคุณอันประเสริฐแก่ประเทศไทย” อย่างยั่งยืนสืบไป ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดวิถีครูไทย
2. แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีคุณค่า (Axiology)
4. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยประวัติศาสตร์ (Historical Theory)
5. ประวัติกรรมพระอัครราชกุมารและตำแหน่งของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดวิถีครูไทย

ความหมายของครู

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ, 2529: 92-94) อธิบายความหมายและความเป็นมาของครูไว้ว่า คำว่าครูในสมัยโบราณในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นเจ้าของคำคำนี้ เป็นคำที่สูงมาก เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ แล้วก็ทำให้เดินทางวิญญาณ ไปสู่คุณธรรมเบื้องสูง เป็นเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะมิได้หมายถึงเรื่องวัตถุ หรือมรรยาท หรือแม้แต่อาชีพ จึงมีน้อยมาก ครูนั้นมักจะไปทำหน้าที่เป็นบุโรหิตของพระราชา หรืออิสระชนซึ่งมีอำนาจวาสนา มีหน้าที่การงานอันใหญ่หลวง

คำว่า ครู มักแปลกันมาแต่เพียงว่าเป็นผู้ควรเคารพ หรือมีความหนักที่เป็นหนักอยู่เหนือศิระจะเป็นเจ้าเหนืออยู่เหนือศิระคนทุกคน แต่เดี๋ยวนี้กลายเป็นผู้ประกอบวิชาชีพออย่างหนึ่ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 อธิบายว่า ครู นั้นมาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-คุรุ” หรือมาจากภาษาสันสกฤตว่า “คุรุ” ในความหมายที่เป็นคำนามนั้นแปลว่า “ผู้สั่ง

สอนศิษย์หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์” ส่วนความหมายที่เป็นคำวิเศษณ์ในภาษาบาลี แปลว่า หนัก สูง ส่วนภาษาสันสกฤต แปลว่า ใหญ่ หรือหนัก

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 4 ให้ความหมายคำว่า ครู หมายถึง บุคลากรวิชาชีพซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่างๆในสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) (2538: 44-50) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับหน้าที่ของ ครูไว้ในหนังสือหน้าที่ของครูและนักปกครองไว้ว่า คำว่า “ครู” เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ เป็นคำที่สองถัดจาก คำว่า “พ่อแม่” คำว่าครูอาจเป็นศัพท์แผลงมาจากมูลศัพท์ 3 อย่าง

1. มาจาก “ครู” แปลว่า หนัก ย่ำเกรง เอาใจใส่ เอื้อเฟื้อ หมายความว่า เป็นผู้ที่มีใจหนักแน่น ไม่ใจเบาฉุนเฉียว โกรธง่ายใจเร็ว มีน้ำหนักมั่นฉัตรศิลา เพราะฉัตรศิลาเป็นของหนัก

อีก 3 คำ คือ ย่ำเกรง เอาใจใส่ เอื้อเฟื้อ หมายถึงเป็นผู้ที่เป็นศิษย์พึงเคารพยำเกรง ผู้เอาใจใส่ การเรียนของศิษย์ และเอื้อเฟื้อต่อศิษย์ ถือศิษย์เหมือนลูกของตน โบราณจึงเรียกผู้เรียนในสำนักตนว่า “ลูกศิษย์” มาจาก “ครู” แปลว่า “เชิดชู เปิดเผย เลิศลอย” หมายถึง เป็นผู้เชิดชูศิษย์ที่จมอยู่ในความ โง่ให้ขึ้นสู่ความฉลาด ผู้ประสิทธิวิทยาโดยเปิดเผยไม่อำความรู้ ไม่ปิดบังซ่อนไว้เพราะหวังวิชา และผู้ เลิศลอย คือ เเด่นด้วยวิทยา เห็นปรากฏแก่ศิษย์เหมือนพระอาทิตย์ เเด่นด้วยรัศมีเห็นปรากฏแก่ ชาวโลก

2. มาจาก “ครู” แปลว่า “กล่าวหรือเปล่ง” ถือเอาความว่าผู้สั่งสอนอบรมศิษย์

เอกลักษณ์ของครู

เอกลักษณ์ของครูซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ พิจารณาจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ครูอาวุโส เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2523 ดังนี้

“ครูที่แท้นั้น เป็นผู้ทำแต่ความดี คือ ต้องหมั่นขยันและอดสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ต้องรักษาวินัย สำรวมระวังความประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ตั้งงาม ต้องปลื้มตัว ปลื้มใจจากความสะอาดสบายและความสนุกรื่นเรริงที่ไม่สมควรแก่เกียรติภูมิของตน ต้องตั้งใจมั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็น กลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้าน วิทยาการและความฉลาดรอบรู้ในเหตุและผล”

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ครูอาวุโส เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2523

ลักษณะของครูที่ดี

แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีตามพระพุทธศาสนา กล่าวถึงลักษณะที่ดีของครูไว้หลายหมวดหมู่ ตามคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรธรรม 7 (ธีรศักดิ์ อัครบวร, 2544: 64-65) มีสาระดังนี้

1. ปิโย แปลว่า น่ารัก หมายถึง ครูต้องเป็นผู้ให้ความสนิทสนมแก่ศิษย์ เพื่อให้ศิษย์มีความสบายใจและกล้าเข้าไปปรึกษาหารือต่างๆ ครูทำตัวน่ารักและเป็นที่ยอมรับแก่ศิษย์นั่นเอง

2. ครู แปลว่า นำเคารพ หมายถึง ครูจะต้องดูแลปกครองศิษย์ให้ศิษย์มีความรู้สึกรับรองใจเป็นที่พึ่งได้ และรู้สึกปลอดภัย ครูต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะนั่นเอง

3. ภาวนิโย แปลว่า นำเจริญใจ นำยกย่องในฐานะผู้ทรงคุณ หมายถึง ครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ที่ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ครูจะต้องฝึกตนให้เชี่ยวชาญในวิชาการและให้มีสมรรถภาพในการทำงานอยู่เสมอ

4. วัตตา แปลว่า รู้จัดพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ หมายถึง ครูจะต้องรู้จักพูดให้ศิษย์เข้าใจได้ตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ สอนในสิ่งที่ถูกต้องไม่บิดเบือนและครูจะต้องรู้จักสอนด้วยความสนุกสนานเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนด้วย

5. วจนักขโม แปลว่า อดทนต่อถ้อยคำ หมายถึง ครูต้องพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาการซักถาม คำเสนอแนะและคำวิพากษ์วิจารณ์ได้โดยไม่ฉุนเฉียวและสามารถควบคุมอารมณ์ได้

6. คุมภีร์รัฐจะ กถัง กัตตา แปลว่า แลถงเรื่องลึกกล้าได้ หมายถึง ครูต้องสามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจโดยง่าย และช่วยศิษย์เรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วยการอธิบายสาระสำคัญต่างๆ ของวิชาได้ถูกต้องแม่นยำ

7. โน จัญฐาเน นิโยชเย แปลว่า ไม่ชักนำในเรื่องเหลวไหล หมายถึง ครูไม่ชักจูงศิษย์ไปในทางเสื่อมเสีย ครูไม่ประพฤติสิ่งชั่วละเว้นจากอบายมุข 6 อันได้แก่ ติตสุราของมีนเมา เทียวกลางคืน เทียวคูการละเล่น ติดการพนันคบคนชั่ว และเกียจคร้านการงาน

พระยาธรรมศักดิ์มนตรี (2515: 28-30) ได้กล่าวถึงลักษณะของครูไว้ในเรื่องมรรยาทของครูซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ (อ้างถึงใน นฤมล บุณนิม, 2544: 12 – 13)

1. ครูเป็นผู้สั่งสอนศิลปะวิทยาการแก่นักเรียนทั้งหลาย
2. ครูจักต้องเป็นผู้มีความรู้ ยิ่งมากก็ยิ่งเป็นเครื่องส่งเสริมการงานของครูดียิ่งขึ้น
3. ครูจักต้องหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
4. ครูเป็นกระจกเงาที่เด็กต้องมานั่งจ้อง
5. ครูต้องมีอุปนิสัยดีสำหรับเด็กได้เอาอย่างไร้แต่ที่ตี
6. เด็กคนใดที่เราสอนไม่ได้ตั้งใจ ก็ควรคิดว่าเป็นความผิดของเรา
7. ครูย่อมไม่พราเวลาของศิษย์
8. เรารักเป็นครู เราต้องไม่กลัวเหนื่อย

สาโรช บัวศรี (2537) ได้ระบุถึงลักษณะของครูไว้ในอุดมการณ์ของอาจารย์ว่า ครูจะต้องมี 2 ลักษณะ คือ 1. เป็นนักปราชญ์ 2. เป็นผู้ทรงศีล

ก่อน สวัสดิทาณิษฐ์ กล่าวถึงลักษณะครูดีไว้ว่า

1. ครูต้องรักเด็ก เข้าใจเด็ก และเห็นอกเห็นใจเด็ก
2. ครูต้องมีความรู้ในวิชาที่ตนสอนอย่างลึกซึ้ง
3. ครูต้องสามารถจัดหลักสูตรหรือบทเรียนให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของเด็กได้
4. ครูต้องเชี่ยวชาญในการสอนวิชาประเภทต่างๆ วิชาที่สอนในโรงเรียน แบ่งได้ 4 ประเภท คือ
  - 4.1 ประเภท เนื้อหาวิชา (Content Subject)
  - 4.2 ประเภท ทักษะ (Skill Subject)
  - 4.3 ประเภท พึงพอใจ (Appreciation Subject)
  - 4.4 ประเภท คุณค่า (Value Subject)
5. ครูต้องเอาใจใส่ต่อเด็กทั้งตัว มิใช่จะเอาใจใส่เพียงแต่เด็กจะเรียนวิชานั้นวิชาได้หรือไม่ ครูจะต้องดูแลสุขภาพ อารมณ์ และสังคมของเด็กในห้องไปด้วยตลอดเวลา
6. ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก ในด้านวัฒนธรรม ศีลธรรม กิจนิสัย สุขนิสัย และอุปนิสัย

ความเป็นครูไทยที่สังคมคาดหวัง

สุนน อมรวิวัฒน์ (2535) ได้อธิบายเกี่ยวกับความเป็นครูไทย หลากหลายแง่มุม ดังนี้

1. ครู คือ มนุษย์ กล่าวคือ ในโลกนี้มีพลโลกอยู่ 2 ประเภทเท่านั้น ประเภทแรกคือ คน และประเภทที่สอง คือ มนุษย์ พวกที่เป็นคนนั้นเป็นเพียงสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่พัฒนาแต่ร่างกายและความ เป็นอยู่ แต่จิตใจและความรู้สึกนึกคิดหาได้พัฒนาขึ้นไม่ แต่ละวันจะดำเนินชีวิตไปตามแรงกระตุ้นของ สัญชาตญาณ หัวก็กิน ง่วงก็นอน ใครทำให้ขัดใจก็โกรธและทำร้าย เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขันเอา แต่ได้ ให้ไม่เป็น ชัยชนะเกิดขึ้นจากการทำลายผู้อื่น หลงอยู่ในกามและเกียรติยศ หัวใจจึงร้อนรุ่มทุรน ทุรายอยู่ตลอดเวลา คนพวกนี้ถ้ามาเป็นครู ก็จะคิดเพียงว่า ทำอย่างไรถึงจะได้รับ ได้เลื่อนและได้รวย คิดถึงแต่ตัวเอง ซึ่งก็คือผู้รับจ้างสอนหนังสือเท่านั้นเอง

ต่อเมื่อคนใดก็ตามเริ่มรู้จักวิเคราะห์และปรับปรุงตนเองได้ ฝึกฝนอบรมกาย วาจา และใจ ให้ ประพฤติตามหลักของความพอดีและไม่ประมาท รู้จักเป็นผู้ให้และเป็นผู้ที่รักคนอื่นมากกว่าตนเอง ฝึกการใช้สติปัญญาความรู้ที่มีอยู่ เพื่อการสร้างสรรคมากกว่าทำลาย เห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ คุณค่าของธรรมชาติแวดล้อม และคุณค่าของการพัฒนาดนตามทำนองคลองธรรม ชีวิตและจิตใจอยู่เหนือสัญชาตญาณ สามารถระงับอารมณ์อันป่าเถื่อนลงได้ เป็นผู้ที่มีจิตใจสูง และมีจิตใจเป็นอิสระ เป็นมนุษย์ที่แท้จริงนั่นเอง **ครูที่เป็นมนุษย์เท่านั้น จึงจะเป็นครูที่ดีได้**

2.ครู คือกัลยาณมิตร กล่าวคือ นอกจากจะเป็นเพื่อนที่มีความจริงใจต่อกันแล้ว กัลยาณมิตร ยังเป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือให้เกิดความเจริญอย่างชอบธรรม ครูที่ยืนสอนอยู่คนเดียวทุกวันๆนั้นเป็นเพียงผู้บอกวิชา แต่ครูที่มองตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเห็นว่านักเรียนนั้นคือมนุษย์ที่มีหัวใจ มีความรู้สึกนึกคิด มีพ่อแม่ที่ส่งลูกมาหาครู มาอยู่กับครูที่โรงเรียนด้วยความหวังว่าครูจะทำงานหนัก และมีความรับผิดชอบที่จะจัดกระบวนการและกิจกรรมทุกอย่างให้ลูกศิษย์ของตนเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ แข็งแรง มีความรู้ ความสามารถ ความคิด และความดี หัวใจของครูจึงเป็นหัวใจของมิตร มิตรที่เป็นกัลยา คือ งดงาม เทียงตรง เปี่ยมด้วยวิชาและกรุณาต่อศิษย์ ครูที่มีหัวใจเป็นกัลยาณมิตร ของศิษย์เท่านั้น จึงจะเป็นครูที่ดีเด่นที่แท้

3.ครู คือ ผู้นำทางปัญญาและวิญญาณ กล่าวคือ วิญญาณคือ ความรู้

ดังนั้นจากแนวคิดครูไทยจะเห็นได้ว่า การเป็นครูนั้นเป็นงานหนัก และเป็นงานที่ต้องเสียสละ เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น และจะต้องเป็นผู้มีจิตใจสูง เป็นทั้งนักปราชญ์ที่จะต้องแสวงหาความรู้อยู่ ตลอดเวลา อีกทั้งยังต้องเป็นผู้ทรงศีลและมีคุณธรรมเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ลูกศิษย์ในฐานะผู้นำ ทางปัญญาและวิญญาณ

ครูในฐานะผู้พัฒนามนุษย์

คำว่า **การพัฒนามนุษย์** ต่างจาก คำว่า **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์** เนื่องจากการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองคนอย่างเป็นทุน เป็นเครื่องมือ เป็นปัจจัยหรือเป็นองค์ประกอบที่จะ ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ยังมีการใช้ศัพท์สองคำนี้ปนกัน ซึ่งคำว่า พัฒนามนุษย์ เป็น การมองคนในฐานะมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมี จุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสรภาพ ความดีความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล เราต้องให้ความสำคัญว่า เราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างไร

การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ มีความหมายต่อการศึกษามาก เพราะการศึกษาเป็น กระบวนการในการพัฒนาคน ทั้งที่ในฐานะเป็นมนุษย์โดยตัวของมันเอง และในฐานะที่เป็นทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะต่างกันคือ

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตัวมนุษย์นั้นเป็นการศึกษาที่เรียกได้ว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน (การศึกษาระยะยาว) ส่วนการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมีความหมายขึ้นกับกาลเทศะ หรือ ยุคสมัยมากกว่า คือ เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้นๆ (การศึกษาระยะสั้น) เพื่อสนองความต้องการของสังคมในสาขากิจการต่างๆ ฉะนั้นเราจึงควรจัดการศึกษา 2 อย่างนี้ให้ สัมพันธ์กันจนเกิดคุณภาพขึ้นก็จะเป็นผลดีต่อชีวิตและสังคมมาก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2539: 3-4)

การเรียนรู้ของครูในฐานะผู้แสวงหาความรู้

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่นำเอาแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้มาจากสาขาวิชา การศึกษา หรือครุศาสตร์ (education) จิตวิทยา (psychology) และศาสนา (religion) ซึ่งมีแนวคิดของลีโอนาร์ด แนด์เลอร์ (Leonard Nadler, 1970) ซึ่งเป็นบิดาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ร่วมสมัย ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ในนิยามของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ต่างๆที่ผ่านการศึกษาวิเคราะห์และได้รับการจัดระบบมาก่อน แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และมนุษย์สามารถเรียนรู้ได้หลากหลายวิธี เช่น การเรียนรู้โดยบังเอิญ (incidental learning) การรับฟังข่าวสาร การอ่านหนังสือพิมพ์ การสนทนากับผู้อื่น การดูรายการโทรทัศน์ การฟังรายการวิทยุ

ในการเรียนรู้ของบุคคล อาจจะเรียนรู้แบบจงใจหรือแบบตั้งใจ (intentional learning) เช่น การเรียนตามระบบแบบแผนการศึกษา เรียนรู้จากการร่วมโครงการฝึกอบรมและสัมมนาที่จัดขึ้นทั้งในสถานที่ทำงาน และจากสถาบันการศึกษา ซึ่งมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการ (formal learning) กับที่ไม่เป็นทางการ (informal learning) จากการฝึกปฏิบัติหรือจากการลงมือทำ (learning by doing)

แนนด์เลอร์ อธิบายว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการเรียนรู้แบบตั้งใจ (intentional learning) เพราะเกิดจากการวิเคราะห์หาความจำเป็น วิธีการดำเนินงาน และเกณฑ์การวัดผลไว้ชัดเจน เป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางปฏิบัติ การสำรวจหาความจำเป็นจะทำทั้งในระดับองค์กร งานและบุคคล (HRD Needs Investigation: HRDNI) จากนั้นกระทำการออกแบบโปรแกรมและกลยุทธ์การเรียนรู้ที่เหมาะสม (HRD design) ต่อจากนั้นนำไปปฏิบัติตามแผนโครงการตามที่ได้ออกแบบไว้ (HRD implementation) และขั้นตอนสุดท้ายมีการประเมินผลตามเกณฑ์ (HRD evaluation) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นกระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้แบบตั้งใจ

คริส อาร์กิริส เสนอรูปแบบการเรียนรู้ของมนุษย์และขององค์กรไว้ 2 ลักษณะ คือ การเรียนรู้แบบวงจเดี่ยว (Single-loop learning) และ การเรียนรู้ที่วงจคู่ (double-loop learning) ซึ่งจัดว่าเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาตนเองของมนุษย์ (Self-development) การเรียนรู้แบบวงจเดี่ยว เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งต่างๆรอบตัว เช่น รู้และเข้าใจมาตรฐานและปทัสถานต่างๆของสังคมและองค์กร (standards and norms) เพื่อทำความรู้จัก มีความเข้าใจ ทำให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามสิ่งที่ได้เรียนรู้นั้นโดยไม่ตั้งข้อสงสัยหรือคำถามต่อสิ่งที่เรียนรู้ การเรียนรู้ประเภทที่ 2 แบบวงจคู่ เป็นการเรียนรู้ซึ่งผู้เรียนจะมีการเปลี่ยนแปลงมาตรฐานและปทัสถานที่มีอยู่เป็นลักษณะการประยุกต์ความรู้และวิธีปฏิบัติสู่สิ่งใหม่ ผู้เรียนที่ตั้งคำถามว่ามาตรฐานและปทัสถานเดิมเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นหรือเมื่อพบสถานการณ์ใหม่ที่ไม่ตรงกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ ก็จะมีการเรียนรู้ 2 รอบ จนเกิดการเรียนรู้ใหม่ การเรียนรู้ในระดับนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

หรือการพัฒนาที่แตกต่างไปจากการเรียนรู้แบบวงจรวจรเดียวซึ่งเป็นระนาบเดิม (ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี, 2556: 88)

กระบวนการเรียนรู้ (Learning process) ของครู

เรมอนด์ เอ. โนว์ (Raymond A.Noel,2010: 150-151) ได้ตั้งคำถามนำเพื่อตอบโจทย์สำคัญ 3 ในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ คือ

- 1) มีกระบวนการทางกายภาพและกระบวนการเชิงความคิดอะไรบ้างที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการเรียนรู้
- 2) การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลเกิดขึ้นได้อย่างไร
- 3) ผู้เรียนมีวิธีการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างไร

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมการสอนและรูปแบบการสอน

ลำดับ ขั้นตอน (phases)	กระบวนการ เรียนรู้ (processes of learning)	ตัวอย่างกิจกรรมสร้างการ เรียนรู้จากภายนอก (external instructional events)	ตัวอย่างรูปแบบต่างๆ ของการสอน (forms of instruction)
1	ระยะการสร้าง ความคาดหวัง (expectancy)	การบอกกล่าวให้ผู้เรียนรู้ได้ ทราบถึงวัตถุประสงค์ของ หลักสูตรการสอน	<ul style="list-style-type: none"> ● อธิบายให้ชัดเจน เห็น ภาพถึงผลงานที่คาดหวัง ● ชี้ชัดถึงคำถามที่ต้องการ คำตอบ
2	ระยะการรับรู้ (perception)	การนำเสนอได้อย่างชัดเจน	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นย้ำถึงคุณลักษณะ ของเนื้อหาที่ต้องการให้ ผู้เรียนรับรู้ ● ใช้รูปแบบและ สัญลักษณ์ต่างๆใน เนื้อหาที่ต้องการเน้นย้ำ
3	ขั้นการเก็บไว้ใน ความทรงจำระยะ สั้น	การส่งมอบสิ่งที่ต้องการสอน ให้ผู้เรียนรู้อย่างเหมาะสมกับ ผู้เรียน	<ul style="list-style-type: none"> ● แบ่งสิ่งที่ต้องการให้ ผู้เรียนเป็นช่วงๆ ● เตรียมภาพของสิ่งที่ ต้องการให้ผู้เรียนเรียนรู้

ลำดับ ขั้นตอน (phases)	กระบวนการ เรียนรู้ (processes of learning)	ตัวอย่างกิจกรรมสร้างการ เรียนรู้จากภายนอก (external instructional events)	ตัวอย่างรูปแบบต่างๆ ของการสอน (forms of instruction)
			<p>ให้ปรากฏต่อสายตา</p> <ul style="list-style-type: none"> • เตรียมให้มีการฝึกปฏิบัติและการเรียนรู้ซ้ำเพื่อให้ผู้เรียนรู้จำได้เป็นอัตโนมัติ
4	<p>ระยะการแปล ความหมาย (semantic encoding)</p>	<p>การเตรียมคำแนะนำที่ทำให้ผู้เรียนรู้สามารถเข้าใจความหมายได้อย่างชัดเจน</p>	<ul style="list-style-type: none"> • เตรียมคำเชื่อมโยงไปยังบริบทที่กว้างใหญ่ขึ้น • ใช้แผนภาพและตัวแบบเพื่อแสดงความสัมพันธ์ของแนวคิดต่างๆ
5	<p>ขั้นการบันทึกไว้ในความทรงจำระยะยาว (long-term storage)</p>	<p>การยกตัวอย่างให้เห็นจริงถึงสิ่งที่ได้สอนในจำนวนความถี่ที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนบันทึกไว้ในความทรงจำระยะยาว</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ปรับสภาพแวดล้อมและข้อความให้หลากหลายในการนำเสนอเพื่อให้ระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ • โยงสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่กับความรู้อื่นให้ได้ • เตรียมสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่หลากหลายในระหว่างการฝึกปฏิบัติ
6	<p>ระยะการดึงเอา กลับมาใช้/การค้น คืน (retrieval)</p>	<p>การจัดเตรียมสัญลักษณ์หรือรหัสในการจดจำ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียกความจำได้เร็ว</p>	<ul style="list-style-type: none"> • เสนอแนะวิธีหรือเทคนิคในการเรียกความทรงจำมาใช้ได้เร็ว • ใช้เสียงหรือจังหวะที่คุ้นเคยในการเรียกความ

ลำดับ ขั้นตอน (phases)	กระบวนการ เรียนรู้ (processes of learning)	ตัวอย่างกิจกรรมสร้างการ เรียนรู้จากภายนอก (external instructional events)	ตัวอย่างรูปแบบต่างๆ ของการสอน (forms of instruction)
			ทรงจำ
7	ระยะการสรุปเป็น เกณฑ์ทั่วไป (generalizing)	การช่วยทำให้ผู้เรียนสามารถ จดจำและนำเอาความรู้ไป ปรับใช้ได้จริง	<ul style="list-style-type: none"> • ออกแบบสถานการณ์ การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการ ประยุกต์ความรู้แบบเป็น องค์รวม • เตรียมคำที่สามารถสื่อ หรือเชื่อมโยงกับ ข้อความหรือข้อมูล ข่าวสารเพิ่มเติมที่ ซับซ้อนได้
8	ระยะความสุขที่ เกิดจากการ เรียนรู้ (gratifying)	การให้ข้อมูลย้อนกลับ เกี่ยวกับการทำงานที่มีการ พัฒนาขึ้น	<ul style="list-style-type: none"> • เตรียมข้อมูลป้อนกลับ ไว้ในระดับและจังหวะที่ ถูกต้องเหมาะสม • ยืนยันให้ทราบว่าสิ่งที่ผู้ เรียนนำมาเอาความรู้ใหม่ มาใช้นั้นตรงตามความ คาดหวังแต่แรกแล้ว

ที่มา : R.M. Gagne, "Learning Process and Instruction", Training Research Journal 1 (1995/1996) : 17-18

ดังนั้นในแนวคิดวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีวิธีเช่นไร ผู้วิจัยจึงจะใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับวิถีครูไทย ความเป็นครูในฐานะผู้พัฒนามนุษย์ การแสวงหาความรู้ การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ของครูเป็นแนวทางในการพิจารณา ประกอบกับการศึกษาปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในการสร้างองค์ความรู้ในแบบเรียนหลวงและผลงานอื่นๆอีกจำนวนมาก

2.2 แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความหมายของการศึกษา

หากพิจารณาความหมายตามรูปศัพท์ ของคำว่า การศึกษา สามารถพิจารณาได้ 2 แนวคิด คือ รูปภาษาไทยและรูปภาษาอังกฤษ

ความหมายตามรูปภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยเป็นคำแผลงมาจาก “ศึกษา” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า “ศก” มีความหมายว่า สามารถ เมื่อกลายเป็นคำว่าศึกษา จึงมีความหมายถึง

1. การเล่าเรียน แสวงหาความรู้
2. ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ความปรารถนาที่จะครอบงำ (PREUAIL)
3. การสอน การฝึก
4. วิชาหนึ่งในหกของเวทาค์ สอนการออกเสียงถ้อยคำและกฎของการออกเสียง (EUPLONY)

5. มารยาท (MODESTY) และความถ่อมตน
นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” แตกต่างกันไปไว้อย่างมากมายตามแนวคิดของแต่ละท่าน ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2506) กล่าวว่า การพิจารณาความหมายของการศึกษา สรุปได้ 2 แห่ง คือ ในแง่ของการกระทำของโรงเรียน การศึกษา หมายถึง กระบวนการอันเป็นส่วนรวมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อช่วยเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะและพฤติกรรมต่างๆ อันมีคุณค่าให้แก่บุคคล และในแง่ของการกระทำของสังคม การศึกษา หมายถึง กระบวนการสังคมที่สังคมจัดขึ้นโดยกำหนดให้บุคคลเข้ามาอยู่ในขอบข่ายสิ่งแวดล้อมที่จัดได้เป็นพิเศษ (สิ่งแวดล้อมที่จัดขึ้นไว้คือ โรงเรียน) และช่วยสร้างเสริมพัฒนาการให้แก่บุคคลทั้งในด้านส่วนตัวและสังคม

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513) กล่าวว่า การศึกษา คือ ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดมุ่งหมายอันพึงประสงค์ ซึ่งความเจริญเติบโตทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2524) ให้ความหมายว่า การศึกษา หมายถึง (ก) วิธีการต่างๆที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติ (ข) ทฤษฎีต่างๆที่พยายามจะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอดนั้นๆ และ(ค) คุณค่าหรืออุดมคติต่างๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เพราะฉะนั้นวิธีการฝึกปรือหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าทางอุดมคติที่ต้องประสงค์นี้เป็นผลสืบปลาย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2534) กล่าวว่า การศึกษา คือ การสร้างสมและถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อแก้ปัญหา และให้เกิดความเจริญ การศึกษามีความจำเป็นต่อเนื่อง และต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงการศึกษาอยู่เสมอ การศึกษามีความหมายกว้างไกลจะลึกกว่าการเรียนหนังสือ และการไปโรงเรียน การศึกษาก่อให้เกิดความเจริญทางพุทธิปัญญา จิตใจ สังคม และพละนามัย การศึกษาดำเนินอยู่เป็นลำดับเป็นขั้น ในสถานศึกษา แต่การศึกษาส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกสถานศึกษา การศึกษามีใช้การเรียนรู้อื่นๆ แต่เป็นการเรียนให้ได้ความคิด และระบบการศึกษาที่ดี การศึกษาเป็นการโน้มนำให้เกิดความประจักษ์และพัฒนาความสามารถของตน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2541) ให้ทัศนะความคิดเกี่ยวกับการศึกษาว่า การศึกษาคือ การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นเนื้อเป็นตัวของความหมายที่แท้ของการศึกษา และมนุษย์จะสมบูรณ์ได้ก็เพราะการศึกษา ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาใน 3 ด้าน คือ พุทธิกรรม คุณธรรม และปัญญา

อีกทั้งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยังให้ความหมายของ “การศึกษา” ตามมาตรา 4 ไว้ว่า การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

กล่าวโดยสรุป การศึกษา คือ ชีวิต และเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามทั้งด้านพุทธิปัญญา จิตใจ สังคม พละนามัย เพื่อให้ผู้ที่ศึกษานั้นได้รับการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไม่ว่าจะได้รับการศึกษา ถ่ายทอดองค์ความรู้จากการจัดการศึกษารูปแบบใดก็ตาม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษากับการพัฒนา

การพัฒนานั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันสลับซับซ้อนและขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆในการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ความรู้ ความชำนาญเฉพาะด้าน การแบ่งแรงงานโครงสร้างและค่านิยมทางสังคมอันเหมาะสม “การผสมผสาน” องค์ประกอบเหล่านี้ต่างกันไปตามประเทศต่างๆ แม้แต่ในประเทศเดียวกันในช่วงเวลาต่างก็ก็จะต่างออกไปตามบริบทของประเทศขณะนั้น

การศึกษามีปฏิสัมพันธ์และต้องพึ่งพาอาศัยกับกระบวนการพัฒนา โครงสร้างสังคมเป้าหมาย และนโยบายต่างๆ ทางสังคมย่อมส่งอิทธิพลต่อการศึกษาและระบบย่อยอื่นๆ ในสังคม ซึ่งนักวิชาการต่างสาขาได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการทางสังคม (Social process) ในด้านต่างๆกัน คือ ในทางมานุษยวิทยา มองการศึกษาเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Enculturation process) อีกนัยหนึ่งคือ กระบวนการนำสมาชิกใหม่ๆ เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมของเขาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม

เพื่อสืบทอดไปยังคนรุ่นหลัง ขณะเดียวกันในทางเศรษฐศาสตร์ เห็นว่าการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคม (Development process) กล่าวคือ พัฒนาทั้งตัวบุคคลและกำลังคนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคม และในขณะเดียวกันก็พัฒนาสังคมโดยตรงด้วย

ในทางรัฐศาสตร์ มองการศึกษาเป็นกระบวนการประชาธิปไตย (Democratization process) มองการศึกษาเป็นสิทธิมนุษยชน ดังนั้นจึงต้องมีหนทางให้การศึกษากระจายไปให้คนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางทั่วถึงที่สุดเพื่อความเป็นธรรมในสังคม อีกนัยหนึ่งก็คือ ความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษา และในทางกลับกันการศึกษาอาจตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองก็ได้ และในทางสังคมวิทยา มองการศึกษาเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization process) ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์สังคมที่เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน การเรียนรู้ระเบียบสังคมนี้เกิดขึ้นตลอดชีวิตของเรา การให้การศึกษาจึงเป็นกระบวนการซึ่งจะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข มีวิถีชีวิตที่มีระเบียบแบบแผน และช่วยให้สังคมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ ครอบคลุมกระบวนการต่างๆในสังคมที่จะถ่ายทอดแนวความคิด ความเชื่อ ระบบพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกชนรุ่นหนึ่ง (ชนิตา รัชพลเมือง, 2532: 105-106)

ในขณะเดียวกันมนุษยศาสตร์ ก็มีความสำคัญต่อการพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะมนุษยศาสตร์มีบทบาทต่อพัฒนาความคิด จิตวิญญาณของมนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพ เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เพราะมนุษยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่สำนึกตระหนักในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยการแสวงหาความหมาย และคุณค่าของประสบการณ์ของมนุษย์ โดยใช้วิธีการตีความและวินิจฉัยประสบการณ์ด้วยการไตร่ตรอง ไคร่ครวญ เพื่อแสวงหาความหมายและคุณค่าจากข้อมูลที่อาจเป็นเรื่องของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือพฤติกรรมหรืองานสร้างสรรค์ อันเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่สำคัญยิ่งของมนุษยศาสตร์ (เจตนา นาควิชระ, 2547: 55-56)

อาจกล่าวได้ว่า มนุษยศาสตร์มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคน หรือการสร้างคนให้เป็นคนดี และสังคมหรือประเทศชาติก็จะมีคุณภาพไปด้วยอันเป็นสิ่งยอดปรารถนาของกระบวนการอบรมบ่มร่ำ ซึ่งจะต้องผ่านปรัชญาการศึกษา และหลักสูตรของทุกสังคมอันไม่เกี่ยวเนื่องด้วยกาล เวลาและถิ่นที่ กล่าวคือ ไม่ว่าจะยุคสมัยใด และสังคมใด ต่างก็ต้องการคนดีมีคุณภาพด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งมนุษยศาสตร์จะทำหน้าที่ตรงนี้ได้ดี โดยที่จะสอดแทรกหรือบูรณาการสาระสำคัญของศาสตร์เข้าไปในจุดมุ่งหมายของการศึกษา หรือโครงสร้างหลักสูตรในทุกรูปแบบของการศึกษา และนี่ก็คือ พัฒนศึกษา (อัศวิทย เรืองรอง, 2555: 25)

สำหรับการนำแนวคิดด้านมนุษยศาสตร์เข้ามาเชื่อมโยงกับการศึกษาในแง่ของพัฒนศึกษา ตามแนวคิดของกานดา ณ ถลาง (2528: 49-50) เป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ

1. การให้ความรู้ ความคิด ในทางสรรพวิทยาการ โดยการจัดหลักสูตรที่ดีออกมาในรูปของกระบวนการวิชาที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ บรรดาที่เราจะต้องเรียนรู้ไปตามความถนัดตามลำดับความง่าย ยากขึ้นไปทุกระดับ
2. การปลูกฝังความเป็นมนุษย์ที่ดี ซึ่งเป็นส่วนที่มนุษยศาสตร์เน้นความสำคัญและจะละทิ้งเสียไม่ได้ กระบวนการวิชาในหลักสูตรจะจัดให้สนองกับการส่งเสริมความสำนึกในคุณค่าของความดี ความงาม ความไพเราะ ศาสนธรรม ในหลักประพฤติปฏิบัติ ในอันที่จะกล่อมเกลาจิตมีใจของคนให้อ่อนโยน ละเมียดละไม มีความรัก และเข้าใจเพื่อนมนุษย์ มีความเข้าใจในคุณค่าของธรรมชาติ และเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยไม่ทำตัวเป็นนายหรือยอมจำนนต่อธรรมชาติโดยไม่ใช้ “ปัญญา” จุดมุ่งหมายส่วนนี้อยู่ที่การยกระดับและพัฒนาจิตใจของมนุษย์ อันจะนำไปสู่ความผาสุกที่พึงประสงค์ในฐานะที่เกิดเป็นมนุษย์
3. ทักษะที่จะเสริมให้คนประกอบอาชีพส่วนตนและส่วนรวมที่จะทำให้คนสามารถประกอบอาชีพได้ในทางสุจริต

การศึกษาของไทยก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับประวัติศาสตร์การศึกษาไทย อันนำมาซึ่งการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่าจักรวรรดินิยมตะวันตกได้เริ่มเข้ามาล่าอาณานิคมในทางตะวันออกตั้งแต่ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 24 และเมื่อประเทศไทยเริ่มจัดการศึกษาแผนใหม่ตามคติตะวันตกนั้น การล่าอาณานิคมของตะวันตกก็ยังคงดำเนินต่อไปไม่หยุดยั้ง

การเข้ามาล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกนั้นเริ่มรุนแรงขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้สงครามระหว่างไทยกับประเทศใกล้เคียงจะเริ่มสงบลงแล้วก็ตาม แต่พระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์มีพระราชดำริรับสั่งกับขุนนางผู้ใหญ่ในบ้านเมืองขณะทรงประชวรหนักใกล้สวรรคตว่า

“การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีอีกแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ตี อย่าให้เสียทีเขาได้ การงานสิ่งใดของเขา ที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเสื่อมใสไปทีเดียว”

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504: 152)

ด้วยสายพระเนตรอันกว้างไกลในการพัฒนาประเทศให้ดำรงอยู่ซึ่งเอกราชในทุกๆ ด้านนั้นได้สืบสานมาอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะทรงผนวชอยู่แต่ก็ได้ทรงศึกษาวิชาต่างๆจนแตกฉานทั้งภาษาไทย มคธ และภาษาอังกฤษอย่างมากและทำให้ทรงเห็นเหตุการณ์บ้านเมืองและประชาชนภายนอกพระบรมมหาราชวังอย่างแท้จริง

ด้านการศึกษาภายในพระบรมมหาราชวังและตามวังเจ้านายต่างๆก็จะมีการสอนหนังสือและวิชาการต่างๆให้ทั้งเด็กชายและหญิง แต่การเรียนการสอนก็ยังไม่มียุทธวิธีแบบของโรงเรียนฝรั่ง ดังเช่นการศึกษาของไทยแบบโบราณ กล่าวคือ ไม่มีหลักสูตรการศึกษา ไม่มีตารางสอนที่แน่นอน และไม่มีครูที่สอนเป็นอาชีพเช่นเดิม และอาจมีการสอนวิชาชีพระหว่างๆโดยเฉพาะในด้านช่าง เช่น ช่างไม้ ช่างปั้น ไปจนกระทั่งช่างศิลป์ ช่างออกแบบต่างๆ และการสอนวิทยากรแบบไทย คือ เวทย์มนต์ คาถา ตำราพิชัยสงคราม และการต่อสู้ป้องกันตัว เป็นต้น

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชโอรสพระราชธิดาที่อยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษา พระองค์ทรงจัดตั้งโรงเรียนแบบตะวันตกขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพิ่มเติมจากโรงเรียนแบบสำนักราชบัณฑิตซึ่งมีอยู่แล้ว เนื่องจากทรงตระหนักให้พระราชโอรสและพระธิดาสามารถปรับตัวให้ทันกับสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายได้ในห้วงเวลาที่บ้านเมืองกำลังถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกที่คืบคลานเข้ามาเกือบทุกด้าน ดังนั้นจึงทรงเร่งหาครูเข้ามาสอนวิชาหนังสือในพระบรมมหาราชวัง

ทั้งนี้ในขณะที่ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาการศึกษาแบบใหม่ ระยะเวลาใกล้เคียงกันกับสมัยบุกเบิกโรงเรียนสตรีของมิชชันนารีชาวสหรัฐอเมริกาแล้ว ในพ.ศ. 2395 ประเทศไทยก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนแบบฝรั่ง ตามแนวคิดการศึกษาในระบบ โดยนายสติเฟน แมตทูน ซึ่งเป็นกงสุลของสหรัฐฯซึ่งได้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยและก่อตั้งโรงเรียนแบบสากลแห่งแรกในประเทศไทยขึ้นที่กุฎีจีน เมื่อวันที่ 30 กันยายน ในปีดังกล่าวและเป็นต้นกำเนิดของ “โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย” ในปัจจุบัน ซึ่งมีหลักสูตรชัดเจนว่าจะสอนอะไรบ้าง มีการกำหนดเวลาเรียนเป็นลักษณะตารางสอน มีการสอนโดยครูมืออาชีพที่รับเดือน และมีการจัดการโรงเรียนเป็นสถาบันการสอนนักเรียนอย่างจริงจัง (ประสงค์ สุขุม, 2548: 49-50) การเรียนการสอนที่เป็นระบบจึงเริ่มเกิดขึ้นภายนอกพระบรมมหาราชวังโดยมิชชันนารีก่อนในเบื้องต้น

ขณะนั้นสำหรับลักษณะการศึกษาของเจ้านายแต่โบราณนั้น สมเด็จพระยาตำราจ-
ราชานุภาพได้ทรงบันทึกไว้ในหนังสือความทรงจำ ไว้ว่า

“การศึกษาของพระเจ้าลูกเธอดูเหมือนจะมีระเบียบมาแต่รัชกาลที่ 1 (บางทีจะตามอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ใช้มาจนสมัยเมื่อฉันเริ่มศึกษา...ชั้นประถมศึกษาเรียนต่อครูผู้หญิงที่ในพระราชวังเหมือนกันทั้งพระองค์หญิงชายและพระองค์หญิง พอพระชันษาได้ 3 ขวบก็ตั้งต้นเรียนภาษาไทยไปจนพระชันษาราว 7 ขวบ จึงเริ่มเรียนชั้นมัธยมศึกษาภาคต้นถึงชั้นมัธยม การเล่าเรียนของพระองค์ชายกับพระองค์หญิงเริ่มแยกกัน พระองค์ชายเรียนต่อครูผู้ชาย พระองค์หญิงเรียนต่อครูผู้หญิง เพราะวิชาเรียนตอนนี้ผิดกัน พระองค์ชายเริ่มเรียนภาษามคธ พระองค์หญิงเริ่มฝึกหัดการเรือน

แต่คงเรียนภาษาไทยด้วย อ่านหนังสือเรื่องต่างๆ เหมือนกันทั้งพระองค์ชายและ
พระองค์หญิง”

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514: 15)

สำหรับการศึกษาของชาวบ้านสามัญชนนั้นยังคงได้รับการศึกษาที่วัด แต่จำนวนผู้รู้หนังสือก็
ยังไม่มากเท่าที่ควร ศิษย์วัดจึงมีความรู้อ่านออกเขียนได้น้อย ดังที่ปรากฏในประกาศของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา ในพ.ศ. 2501 ว่า

“ผู้ที่อ่านต้นหมายท้องตราบ่อยตัว ถึงจะอ่านได้ก็ไม่เข้าใจ เพราะราษฎร
เมืองไทยผู้รู้หนังสือนั้นน้อยกว่าที่ไม่รู้ คนไพร่ในประเทศบ้านนอก หนังสือก็อ่านไม่
ออก”

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1, 2511: 220)

ในการนี้ทำให้เห็นชัดว่าการที่ไพร่ หรือ สามัญชนทั่วไปในขณะนั้นอ่านหรือเขียน
หนังสือได้น้อย จึงทำให้ขาดแคลนคนชั้นกลาง และการเคลื่อนไหวทางสังคมน้อย ผลก็คือทำ
ให้ประเทศเจริญได้ช้า ซึ่งในส่วนพระราชอัธยาศัยส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงสนพระราชหฤทัยในด้านการศึกษาและให้ความสำคัญกับภาษาไทยซึ่ง
เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างยิ่ง ตามประกาศของรัชกาลที่ 4 หลายฉบับที่ทรงเน้นย้ำให้ใช้
ภาษาไทยให้ถูกต้อง เช่น ดังความตอนหนึ่งตามประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เลขที่ 311 เรื่อง
ประกาศให้ใช้คำต่อแลคำตาย

“...ประกาศมาให้คนเขียนหนังสือทั้งปวงทราบทั่วกัน แล้วสังเกตใช้ให้ถูกในที่
ควรจะว่า ว่ากับ ว่าแก่ ว่าแต่ ว่าต่อ แลคำว่า ทรง นั้นจงสังเกตให้แน่แล้วใช้
ให้ถูก...”

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2504: 188-189)

แสดงให้เห็นถึงความแตกฉานทางด้านภาษาไทยและทรงให้ความสำคัญกับ
ภาษาไทยเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์
และภาษาอังกฤษกำลังคืบคลานมาอย่างยวบยาบแล้วก็ตาม

ต่อมาในห้วงเวลาที่สภาวะของประเทศรอบด้านที่ชาวตะวันตกเข้ามาแทรกแซง
กิจการภายใน และรุกรานประเทศไทย ตามลักษณะยุคล่าอาณานิคม หรือยุคจักรวรรดินิยม
นั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยต้องเข้าสู่กระบวนการปรับตัวสู่ภาวะทันสมัย
(Modernization) ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปมากมาย ทั้งการปกครอง และการศึกษา ภายหลัง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2411 จุดมุ่งหมาย
การศึกษาในสมัยนั้นก็ยังคงให้ความสำคัญกับภาษาไทยอย่างยิ่งเช่นเดียวกับพระบิดาของ

พระองค์เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นการเรียนภาษาไทยยังเป็นส่วนสำคัญในการแสดงถึงองค์ความรู้และความแตกฉานทางด้านภาษาของพระโอรสและพระราชธิดาอีกด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

“...การแต่งโคลง ฉันท กาพย์กลอน นิยมมาแต่ก่อนว่าเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งของความรู้ วรรณคดีนั้นบรรดาพระราชกุมารีแม้ทรงศึกษาวิชาอื่นตามพระอัยยาศัย แต่ส่วนวิชาวรรณคดีนั้นทรงแต่งโคลง ฉันท กาพย์กลอนได้ทุกพระองค์...”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2490: 117-119)

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกกรูกรานอย่างหนัก ประกอบกับการที่พระองค์นั้นได้เสด็จประพาสยังต่างประเทศ และทรงได้รับการศึกษาอย่างดีจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วนั้นจึงทำให้ทรงเริ่มปฏิรูปการศึกษาไทย ให้เชื้อพระวงศ์และประชาชนมีความรู้ เพื่อพัฒนาประเทศไทยให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ และไม่ต้องตกเป็นประเทศราชของชาติตะวันตกดังเช่นประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงอย่างประเทศเขมร และพม่า เป็นต้น โดยทรงโปรดพระกรุณาให้บุตรหลานขุนนางผู้ใหญ่ และเชื้อพระวงศ์ทั้งหลายได้ศึกษาเล่าเรียนในสำนักศึกษาเพื่อเป็นข้าราชการต่อไปด้วยดีอย่างจริงจัง ประกอบกับทรงมีพระราชประสงค์ให้ไพร่ฟ้าประชาชนได้เรียนรู้วิชาหนังสือและภาษาต่างประเทศ เพื่อได้ประกอบกิจการเลี้ยงชีพโดยสะดวก ตลอดจนเพื่อความเป็นอิสระแก่ตัวอีกด้วย ดังความตอนหนึ่งของประกาศเรื่องโรงเรียน พ.ศ. 2414 หรือ “โรงเรียนหลวง” ว่า

“...จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวงบันดาที่เข้ามารับราชการ ฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่ล้วนเป็นผู้มีชาติตระกูล ควรจะเข้ารับราชการต่อไปในเบื้องหน้า แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทยแลขนบธรรมเนียมราชการโดยมาก ที่รู้อยู่บ้างแต่ยังใช้อักษรเอกโทแลตัวสะกดผิด ๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือนี้ก็เปนคุณสำคัญข้อใหญ่ เปนเหตุจะได้รู้วิชาและขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมอาลักษณ์ ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเปนครูสอนหนังสือไทย...”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 3)

ในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ขณะนั้นดำรงตำแหน่งหลวงสารประเสริฐ ปลัดกรมอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก และได้เรียบเรียงหนังสือแบบเรียนหลวงชุด “มูลบทบรรพกิจ” จำนวน 6 เล่มด้วยกันคือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ-

นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณัม พิศาลการันต์ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนหลวงสมัยนั้น ซึ่งสมัยแรกเรียกโรงเรียนแห่งนี้ว่า “**ชะกุลหลวง**” (พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2521: 22)

สำหรับมูลบทบรรพกิจนั้นเป็นงานนิพนธ์แบบเรียนภาษาไทยที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับมากที่สุดของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง 2,000 ฉบับ เพื่อไว้สำหรับเป็นแบบให้กุลบุตรศึกษาเรียนหนังสือไทย เป็นเครื่องเรื่องปัญญาให้ได้ความฉลาดรู้ใช้อักษรแลไม่เอกโทให้ถูกถ้วนชำนาญชัดเจนกว้างขวางเป็นคุณแก่ราชการสืบไป ซึ่งมูลบทบรรพกิจนี้ตามความหมายของผู้แต่งซึ่งได้อธิบายไว้ในนิตินิสารสาธก ว่า คือ แบบเรียนพื้นฐานที่ใช้สอนอ่านเขียน

ขณะนั้นบ้านเมืองมีความผันผวนเป็นอย่างมาก เนื่องจากประเทศเพื่อนบ้านได้กลายเป็นประเทศ-ราชของชาติตะวันตกไปจนเกือบหมดแล้ว เหลือเพียงประเทศไทยเท่านั้นที่ยังคงรักษาเอกราชไว้ได้ แม้จะต้องสูญเสียดินแดนบางส่วนให้ชาติตะวันตกไปก็ตาม ดังนั้นการที่จะทำให้ประเทศชาติยังคงอยู่รอดในสายตาของชาวตะวันตกนั้น คือ การปฏิรูปประเทศให้เกิดความเจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้บ้านเมืองนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองได้นั้น คือ การศึกษา ที่จะช่วยเร่งให้คนมีความรู้ และนำความรู้นั้นมาช่วยกันพัฒนาประเทศในยามที่ประเทศชาติคับขันหรือสงบสุขก็ตาม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทำการปฏิรูปการศึกษาไทย โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายทางการเมือง การปกครอง เราจะแบ่งออกเป็น 3 ข้อหลัก คือ 1. การศึกษาเพื่อป้องกันประเทศ 2. การศึกษากับการผลิตราชการ และ 3. การศึกษากับการสร้างสมาชิกที่ดีของรัฐ หรือสร้างพลเมืองที่ดี (วิทย์ วิศทเทศย์, 2544: 15) โดยการจัดตั้งโรงเรียนแห่งแรกในปีพ.ศ. 2414 ดังที่ได้กล่าวข้างต้น จนกระทั่งในปี พ.ศ.2428 ซึ่งเป็นปีที่โรงเรียนสำหรับสามัญชนแห่งแรกถูกตั้งขึ้นที่วัดมหรธรมพาราม มีโรงเรียนอยู่ 5 โรงเรียนคือ

1. โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นโรงเรียนสอนพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เพื่อเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กและกรมทหารมหาดเล็ก
  2. โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่พระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นสถานศึกษาสำหรับกิจการทหาร และกลายเป็นโรงเรียนพลเรือน ในปีพ.ศ. 2472 ในที่สุด
  3. โรงเรียนท่าแพนที่
  4. โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ ตั้งขึ้นเพื่อสอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกยาเธอ
- 4 พระองค์
5. โรงเรียนปริยัติธรรม เป็นโรงเรียนสำหรับภิกษุสามเณร

ดังที่ได้มีการบันทึกไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1246 เกี่ยวกับจำนวนนักเรียนของโรงเรียนต่างๆในเดือน 7 เดือน 8 เดือน⁸ ปีระกาสัปดาห์ จุลศักราช 1247 นั้นปรากฏจำนวนนักเรียน

ที่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหารมากขึ้นตามลำดับ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 33-34) ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนนักเรียนที่กำลังศึกษาในโรงเรียนต่างๆ เมื่อเดือน 7 เดือน 8 เดือน 8 ปีระกา สัปตศก จุลศักราช 1247

เลขที่	ชื่อโรงเรียน	อาจารย์	นักเรียน ในเดือน 7	นักเรียน ในเดือน 8	นักเรียนใน เดือน 8
	พระตำหนักสวนกุหลาบ	7	122	130	126
	พระยาศรีสุนทรโวหาร	11	85	93	116
	สวนนันทอุทยาน	5	81	79	77
1.	วัดประยูรวงศา	3	116	121	130
2.	วัดเสนาศนาราม	2	55	60	77
3.	วัดมหรณพาราม	2	54	64	73
4.	วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ	2	46	47	62
5.	วัดกลางเมือง สมุทรปราการ	2	54	55	62
6.	วัดกระษัตราธิราช	2	35	35	57
7.	วัดศาลาปูน	2	43	43	57
8.	วัดอินทาราม	1			57
9.	วัดราชบพิธ	2	42	53	56
10.	วัดพิไชยญาติการาม	1	49	55	48
11.	วัดเทพธิดาราม	2	36	43	48
12.	วัดอรุณราชวราราม	1		34	45
13.	วัดบิทรภิมุข	1	34	38	44
14.	วัดระฆังโฆสิตาราม	1	35	37	42
15.	วัดมหาพฤฒาราม	2	30	30	38
16.	วัดราชบูรณ	1	21	25	36
17.	วัดคฤหบดี	1			32

เลขที่	ชื่อโรงเรียน	อาจารย์	นักเรียน ในเดือน 7	นักเรียน ในเดือน 8	นักเรียนใน เดือน ^๘
18.	วัดทองธรรมชาติ	1	25	26	36
19.	วัดโปรดเกตุเชษฐาราม	1			26
20.	วัดสังเวชวิถยาราม	1	24	30	24
	รวมทั้งสิ้น	54	986	1,098	1,363

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับการวัดและประเมินผลการศึกษา หรือในสมัยนั้นเรียกว่า การสอบไล่หนังสือ ของผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจากแบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยได้มีการบันทึกความรู้ของนักเรียน จำนวนเดือน 7 เดือน 8 และ เดือน^๘ ปีระกา สัปตศก จุลศักราช 1247

ตารางที่ 3 แสดงการบันทึกความรู้ของนักเรียน จำนวนเดือน 7 เดือน 8 และ เดือน^๘ ปีระกา สัปตศก จุลศักราช 1247

เลข ที่	ชื่อโรงเรียน/ เดือน 7 เดือน 8 และเดือน ^๘	ความรู้ของนักเรียนๆถึงไหนกัคน						
		มูลบทบรรพกิจ	วาทนิตินิกร	อักษรประโยค	สังโยคพิธาน	ไวพจน์พิจรรย์	พิศาลกัารันต์	จับพิศาลกัารันต์
	พระตำหนักสวนกุหลาบ	78	2	2	17	2		9
		85	4	1	18			11
		70	11	4	17	1		11
	พระยาศรีสุนทรโวหาร	55	1		26	3		
		70	2		19	2		
		92	2	1	17	4		
1.	วัดประยูรวงษา-วาส	103	4	1	8			
		100	7	4	10			
		113		1	14	2		

เลข ที่	ชื่อโรงเรียน/ เดือน 7 เดือน 8 และเดือน 8	ความรู้ของนักเรียนๆถึงไหนกี่คน						
		มูลบทบรรพกิจ	วาทนัตินิกร	อักษรประโยค	สังโยคพิธาน	ไวพจน์พิวิจารณ์	พิศาลการันต์	จบพิศาลการันต์
2.	วัดเสนาศนาราม	55 60 77						
3.	วัดมหารณพาราม	51 61 66	1 2 4	2 2 3	1 3			
4.	วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ	46 47 60	2					
5.	วัดกลางเมือง สมุทรปราการ	54 52 53	3 6	1	2			
6.	วัดกระษัตราธิราช	35 35 57						
7.	วัดศาลापูน	43 43 57						
8.	วัดอินทาราม	57						
9.	วัดราชบพิธ	42 53 56						
10.	วัดไพศยญาติกา-ราม	44 45 39	4 8 7	1 1 1	1 1 1			

เลข ที่	ชื่อโรงเรียน/ เดือน 7 เดือน 8 และเดือน 8	ความรู้ของนักเรียนๆถึงไหนกี่คน						
		มูลบทบรรพกิจ	วาทิน์ดิกร	อักษรประโยค	สังโยคพิธาน	ไวพจน์พิวิจารณ์	พิศาลการันต์	จบพิศาลการันต์
11.	วัดเทพธิดาราม	36 43 48						
12.	วัดอรุณราชวราราม	34 45						
13.	วัดระฆังโฆสิตาราม	34 36 35						
14.	วัดมหาพฤฒาราม	30 30 38						
15.	วัดราชบูรณ	20 25 36						
16.	วัดคฤหบดี	32						
17.	วัดทองธรรมชาติ	25 26 36						
18.	วัดโปรดเกตุเชษฐาราม	26						
19.	วัดสังเวชวิทยาราม	24 30 24						

เลข ที่	ชื่อโรงเรียน/ เดือน 7 เดือน 8 และเดือน 8	ความรู้ของนักเรียนๆถึงไหนก็คน						
		มูลบทบรรพกิจ	วาทน์ดิณิกร	อักษรประโยค	สังโยคพิธาน	ไวพจน์พิวิจารณ์	พิศาลการันต์	จบพิศาลการันต์
20.	วัดบพิตรภิมุข	34 38 40	4					
	รวมนักเรียนหนังสือไทย							
	ในเดือน 7 894 คน คือ	810	12	5	53	5	-	9
	ในเดือนแปดบุรพาสาร 1,007 คน คือ	912	24	8	50	2	-	11
	ในเดือนแปดอุตราสาร 1,274 คน คือ	1,150	42	8	585	55	-	11

ทั้งนี้ในการไล่หนังสือนักเรียน ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเดิม เมื่อวันจันทร์เดือนห้า ขึ้นแปดค่ำ ปีรกาที่ยังเปนฉศก ศักราช 1246-7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ พระเจ้าน้อยยาเธอพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ พระยาภาสกรวงศ์ พระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นข้าหลวงไปไล่วิชาหนังสือที่โรงเรียนพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบ ครั้งนั้นพระองค์เจ้าสวัสดิประวัติได้กราบทูลพระกรุณารายงาน ซึ่งข้าหลวงได้สอบข้อมิวิชาภาษาไทย นักเรียนในโรงเรียนพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบนั้นทูลใจความว่า

“...ครั้นนักเรียนเขียนคำตอบเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้พร้อมกันรับพระราชทานตรวจหนังสือที่นักเรียนเขียนมา ที่ตอบถูกกับคำถามบ้าง เคลื่อนคลาดกับคำถามบ้างตามขั้นที่ไล่ แลนักเรียนที่ได้รับพระราชทานตรวจเห็นพร้อมกันว่า เป็นผู้รู้หนังสือไทยบริบูรณ์ ตามที่สอนกันอยู่ที่โรงเรียนในเวลานี้ 4 คน คือ หม่อมเจ้าชัชวาล ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ 1 หม่อมราชวงศ์จัน บุตรหม่อมเจ้านภา ในพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงมหิศวรินราเมศวร 1 หม่อมราชวงศ์ช่ออัน บุตรหม่อมเจ้าถึก ในพระบวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอิสราพงศ์ 1 หม่อมราชวงศ์สำเร็จ บุตรหม่อมเจ้าเปี้ยก ในพระบวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอิสราพงศ์ 1...”

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1, จ.ศ. 1246: 317)

สำหรับการศึกษาเพื่อป้องกันประเทศเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เฉพาะแต่เพียงเจ้านายฝ่ายชาย เท่านั้น เจ้านายฝ่ายหญิงก็ได้รับการศึกษา เพื่อเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของ บ้านเมืองด้วยเช่นกัน เพราะหากประเทศชาติเสียเอกราชแล้วก็ย่อมไม่สามารถดำรง ความเป็นชาติต่อไปได้อีก ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมี พระราชหัตถเลขาถึงที่ประชุมเสนาบดี เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2436 แสดงให้เห็นถึง อันตรายร้ายแรงที่อาจเกิดขึ้นกับประเทศชาติว่า

“ฉันรู้ตัวชัดอยู่ว่า ถ้าความเป็นเอกราชของกรุงสยามได้สิ้นสุดไปเมื่อใด ชีวิต ของฉันก็คงจะสิ้นสุดไปเมื่อนั้น”

(ป้อมพระจุลจอมเกล้า, 2436: 24)

สำหรับการศึกษาเพื่อผลิตข้าราชการ ทางราชการต้องการบุคคลที่มีความรู้ที่ ได้เล่าเรียนมาเป็นจำนวนมาก เพราะหน่วยงานได้ขยายตัวมากขึ้น ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตั้งกระทรวงเพิ่มขึ้นเป็น 12 กระทรวง เพราะฉะนั้นจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง โรงเรียนขึ้นเพื่อผลิตคนมารับราชการ โดยการนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรง มีหนังสือไปยังพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อัครราชทูตสยามประจำอังกฤษ เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2442 เพื่อจะชวนให้กลับมารับราชการในการจัดการศึกษา และได้ กล่าวถึงความขาดแคลนข้าราชการไว้ว่า

“คิดถึงการบ้านเมืองในภายหน้า เห็นความขัดข้องสำคัญมีอยู่ด้วยเรื่องตัวคน ไม่พอราชการ ความขัดข้องนี้ยังคิดไปยิ่งเห็นเป็นการสำคัญ เปนหัวใจของการทั้งปวงก็ ว่าได้...”

(ห.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่ 5, จ.ศ.111-125: 1-16)

ตลอดจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจ้างที่ปรึกษา ชาวต่างชาติเข้ามาเป็นจำนวนมาก และส่งพระเจ้าลูกยาเธอไปศึกษาต่ออย่างต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับราชการบ้านเมือง ตามประกาศหลายฉบับจึงมีการพระดำรัสถึง ความต้องการคนเข้ารับราชการแทรกอยู่เสมอ เช่น ประกาศเรื่องโรงเรียน เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2414 และนับได้ว่าเป็นประกาศเกี่ยวกับการศึกษานับแรกของไทย

“อนึ่งบุตรหลานของข้าราชการ ซึ่งยังไม่ได้นำ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้นก็ดี ถ้า สมัคจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับไว้ฝึกหัด

เล่าเรียน เพื่อจะได้รู้หนังสือแลคิดเลข ขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน จะได้รับ
ราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป”

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 3)

นอกจากนั้นการศึกษายังเป็นการสร้างพลเมืองที่ดี โดยเป็นการเตรียมคนเข้าสู่ระบอบการ
ปกครองที่พึงปรารถนา หากรัฐบาลเห็นว่าระบอบการปกครองที่กำลังใช้อยู่เหมาะสมแล้ว รัฐบาลก็จะ
ใช้ระบบการศึกษาอบรมเยาวชนให้มีลักษณะสอดคล้องกับระบอบนั้น ดังในรายงานการประชุม
ข้าหลวงเทศาภิบาล (ร.ศ. 129) หรือ พ.ศ. 2454 ปรากฏข้อความการอภิปราย (อ้างถึงใน วิทย์
วิเศษชัย, 2544: 33) ไว้ดังนี้

“หนังสือเรียนเป็นหลักสำคัญของการศึกษา โดยเหตุว่าถ้ารัฐบาลต้องการจะให้ราษฎรมี
ความรู้อย่างไร หรือแม้ที่สุดจะให้มันมีนิสัยใจคออย่างไร อำนาจของรัฐบาลอยู่ในการแต่งหนังสือ
เรียนสอนเด็ก เพราะฉะนั้น การแต่งและสร้างหนังสือควรอยู่ในกระทรวงธรรมการ”

ขณะเดียวกันในหลักสูตรของประถมศึกษา 2452 ได้กำหนดความมุ่งหมายของวิชาภูมิศาสตร์
และพงศาวดารว่า “ให้มีความรู้เรื่องบ้านเมืองของตัวเอง เรื่องโลกมนุษย์ต่างๆ ชาติพหุเป็นเลาๆ...ให้รู้
ว่าประเทศสยามเกี่ยวข้องกับประเทศอื่นๆอย่างไร เพื่อให้เกิดความรักชาติและปรารถนาที่จะบำรุง
บ้านเมืองของตน”

อย่างไรก็ตามอันเนื่องด้วยพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงต้องการปฏิรูปการศึกษา
อย่างจริงจังนั้น ได้ปรากฏอยู่ในประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการศึกษาของประเทศสยาม
ในเดือนกันยายน ร.ศ. 129 หรือ พ.ศ. 2453 อีกด้วย ความว่า

“ความประสงค์จำนงหมายในการสั่งสอนฝึกหัดกันนั้น ให้มุ่งก่อผลสำเร็จ
ดังนี้คือ ให้เป็นผู้แสวงหาศิลปะวิชาเครื่องอบรมปัญญา ความสามารถและความประพฤติ
ชอบ ให้ดำรงรักษาวงศ์ตระกูลของตน ให้โอบอ้อมอารีแก่พี่น้อง ให้มีความกลมเกลียว
ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในระหว่างสามภริยา ให้มีความซื่อตรงต่อกันระหว่างเพื่อน ให้รู้จัก
กระหม่อมกระหม่อมเจียมตัว ให้มีเมตตาจิตแก่ผู้อื่นทั้งปวง ให้อุดหนุนสาธารณประโยชน์
อันเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งหมด ให้ปฏิบัติตนตามพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อถึงคราว
ช่วยชาติและบ้านเมืองให้มอบกายสวามิภักดิ์กล้าหาญและด้วยจงรักภักดีต่อ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและมีความจงรักภักดีต่อ
พระมหากษัตริย์ทุกเมื่อ

เมื่อใดความรู้สึกต่อหน้าที่เหล่านี้ทั้งปวงหมด ได้เข้าฝังอยู่ในสันดานจนปรากฏ
ด้วยอาการกิริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นความสงสัยสอนฝึกหัดเชื่อว่าสำเร็จ ผู้ใดเล่าเรียนถึง
ผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก”

(ส.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่5, ร.ศ.111-129: 1-12)

ทั้งนี้การได้รับการศึกษาแบบใหม่ของพระสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเป็นอีก
ปัจจัยหนึ่งต่อการปฏิรูปการศึกษาในสมัยนั้น เนื่องจากทรงได้รับการศึกษาจากพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงปรับตัวให้ทันกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก
ประเทศ โดยได้รับการเรียนจากมิชชันนารีชาวตะวันตกที่เข้ามาสอนภาษาอังกฤษภายใน
พระบรมมหาราชวัง

ในเบื้องต้นพระองค์ได้ทรงรับการศึกษาอบรมจากครูสตรีฝ่ายในก่อน ต่อมาได้ทรงเรียน
วิชาการแขนงต่างๆทั้งที่เป็นแบบโบราณราชประเพณีที่ขัดตียกumarพึงจะเรียนรู้และตามแบบแผน
สากล ต่อมาพระชนกนาถได้ทรงจัดหาครูผู้สอนที่รอบรู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆมาถวายการสอนทั้ง
ทางด้าน ภาษาบาลี ปันไฟ มวยปล้ำ กระบี่กระบอง อัศวกรรม คชกรรม รัฐประศาสน์ราชประเพณี
และโบราณคดี สำหรับวิชารัฐประศาสน์ราชประเพณีและโบราณคดี ในทางแบบแผนสากลพระชนก
นาถได้ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตามแบบแผนสากล จึงทรงจ้างนางแอนนา เลียวโน
เวนส์ ครูสตรีชาวอังกฤษจากสิงคโปร์มาถวายการสอน ต่อจากนางแอนนา ทรงศึกษากับหมอจันดเล
และนายแปดเตอร์สัน และทรงศึกษาด้วยพระองค์เองในเวลาต่อมา (สุมน อมรวิวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล
และไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2541: 47)

ตลอดจนปัจจัยการเป็นกษัตริย์สมัยใหม่ที่ได้ทรงเสด็จไปประพาสต่างประเทศ ทำให้ทรง
เห็นการเปลี่ยนแปลงและความเจริญของโลกทั้งเอเชียและยุโรป เมื่อครั้งทรงเสด็จกลับจากสิงคโปร์
ทรงมีพระดำรัสจะตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษของลูกผู้ดี แต่ติดขัดหาครูไม่ได้ จึงส่งนักเรียนไปเรียน
ที่สิงคโปร์ จนกระทั่งไปเสด็จกลับจากการประพาสประเทศอินเดียจึงจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ
แก่ลูกผู้ดีได้สำเร็จ

ทั้งนี้ปัจจัยด้านการเลิกทาสที่มีมาแต่โบราณนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับทาสที่ได้รับการศึกษาว่า การศึกษาจะทำให้ทาสซึ่งเป็นไทยินทรีย์ดบลำแข้ง
ของตนเองได้ เพราะการศึกษาจะให้ทาสมีเครื่องมือประกอบอาชีพ ดังนั้นทาสที่เป็นไท เมื่อรู้หนังสือ
จึงยอมเป็นที่ปรารถนาของรัฐที่ต้องการเสียมินเข้ามารับราชการเป็นจำนวนมาก ภายหลังจากที่ได้
ขยายการศึกษาไปยังโรงเรียนในหัวเมือง และมีประกาศให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทย แลสอนเลขใน
ทุกๆพระอาราม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553: 8-9) นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงตระหนักใน
ความสำคัญของการศึกษา นั่นคือ การเลิกไพร่ พระองค์สนับสนุนให้ไพร่เรียนหนังสือ โดยจะยกเว้น

การสักหรือการขึ้นทะเบียนไพร่ให้ ถ้าใครสอบได้ชั้นประโยค 2 (มัธยมศึกษา) หรือ สอบวิชาภาษาอังกฤษได้ชั้นปีที่ 4 (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2556: 46)

ดังนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนในการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถสรุปได้ 6 ปัจจัยหลัก คือ 1. ปัจจัยด้านการคุกคามของจักรวรรดินิยม 2. ปัจจัยด้านการแพร่หลายของแนวคิดตะวันตก ซึ่งสอดคล้องกับ 3. ปัจจัยความเป็นพระมหากษัตริย์สมัยใหม่ที่ได้ศึกษาสรรพวิชาทั้งไทยและต่างประเทศอย่างเชี่ยวชาญ 4. ปัจจัยด้านวิสัยทัศน์อันกว้างไกลในการเสด็จประพาสต่างประเทศที่ทำให้ทรงเห็นการเปลี่ยนแปลงของโลก และปรับตัวให้ทันสมัยตลอดจนบริหารราชการแผ่นดินด้วยความวิริยะอุสาหะที่จะทรงรักษาเอกราชของชาติไทยไว้อย่างมุ่งมั่น ตลอดจน 5. ปัจจัยด้านความต้องการคนเข้ารับราชการและ 6. การเลิกทาส ที่ทรงให้การศึกษาก่อคุณประโยชน์ บุตรข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนขยายไปยังราษฎรตามหัวเมืองต่างๆ ให้ได้รับการศึกษากันอย่างถ้วนหน้า ทำให้ประเทศชาติมีกำลังคนในการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมต่างชาติในยุคอาณานิคมอย่างรุนแรงนั้นอีกด้วย

ทั้งนี้ปัจจัยทั้ง 6 ด้านจะเป็นส่วนหนึ่งในการใช้วิเคราะห์สภาพบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทยในสมัยนั้นที่มีผลต่อการปฏิรูปการศึกษา การจัดตั้งโรงเรียนแผนใหม่ และแบบเรียนภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อีกด้วยว่ามีปัจจัยใดที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างเนื้อหาแบบเรียนและผลงานต่างๆ และนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีคุณค่า (Axiology)

ทฤษฎีคุณวิทยาหรือทฤษฎีคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งของวิชาปรัชญา เป็นแนวคิดว่าด้วยเรื่องของธรรมชาติ ของคุณค่า อุดมคติ ในด้านความจริง ความดี ความงาม และความบริสุทธิ์ทางใจ ซึ่งความซาบซึ้งในเรื่องคุณค่านั้นเป็นลักษณะเฉพาะตัวของมนุษย์ มนุษย์เท่านั้นที่จะสามารถเข้าใจได้ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2534) เพราะมนุษย์รู้จักคิด รู้จักใช้ปัญญา เหตุผล และเนื่องจากคุณค่านั้นเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ เราจึงถือว่า คุณค่านั้นเป็นอุดมคติ คือ สภาพทุกๆสิ่งที่ต้องการเข้าถึง หรือไปให้ถึงจุดนั้นโดยคุณค่านั้นมีความแตกต่างจากข้อเท็จจริงอย่างชัดเจน

คุณค่าตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Value หมายถึง สิ่งพึงปรารถนา(the desired) สิ่งพึงประสงค์ให้บังเกิดขึ้น (the preferred) และสิ่งดีงาม หรือคุณความดี (the good) ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการกระทำใดการกระทำหนึ่ง คุณค่าจึงเป็นอุดมคติ (ideals) ของสิ่งหรือการกระทำนั้นๆ อันเป็นมติดของคนส่วนใหญ่ เป็นที่ยอมรับของคนส่วนมาก แทบทุกคนปรารถนา (วิทย์ วิศทเทศย์, 2532: 3-5)

ประเภทของคุณค่า

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2534: 68) ได้แบ่งคุณค่าออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. คุณค่านอกตัว (Extrinsic value) คือ สิ่งหรือการกระทำใดๆนั้นเป็นเพียงวิถีหรืออุปกรณ์ที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายสุดท้าย ไม่มีคุณค่าในตัวเอง โดยคุณค่านั้นจะอยู่ที่จุดมุ่งหมายสุดท้าย

2. คุณค่าในตัว (Intrinsic Value) คือ คุณค่าที่ตรงกับจุดสุดท้าย หรือเป้าหมายของสิ่งนั้น หรือการกระทำนั้นๆในตัวเอง ไม่เป็นวิถีหรืออุปกรณ์นำไปสู่สิ่งอื่น มีอุดมคติในตัวเอง เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง

คุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจมีด้านเดียวหรือหลายด้าน อาทิ คุณค่าทางวัตถุ ที่อาจแบ่งเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางสุนทรียภาพ หรือคุณค่าทางความคิด อาจแบ่งออกเป็นคุณค่าทางเหตุผล และคุณค่าทางปัญญา

คุณวิทยา แบ่งได้ 2 สาขา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2525: 227)

1. จริยศาสตร์ (ethics)
2. สุนทรียศาสตร์ (aesthetics)

จริยศาสตร์ (ethics)

น้อย พงษ์สนิท (2527: 16-19) กล่าวว่า จริยศาสตร์ เป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับชีวิตของคนเราโดยตรง เพราะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติของมนุษย์ จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วย...คุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์ โดยการศึกษาให้รู้ถึงความจริง ซึ่งจะเป็นหลักการหรือมาตรฐานการวินิจฉัยว่า ความประพฤติ หรือการกระทำนั้นๆถูกหรือผิด และรวมถึงการค้นหาอุดมคติที่ประเสริฐ (ideals) ที่มนุษย์ควรยึดเป็นหลักในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งวิธีการ (means) ที่จะช่วยให้บรรลุถึงอุดมคติอันประเสริฐนั้น ขอบข่ายของจริยศาสตร์ ที่ น้อย พงษ์สนิท (2527: 20) แบ่งไว้มีดังนี้

1. สำนักทางจริยธรรมของมนุษย์ (Moral conciousness) ครอบคลุมเรื่องความถูกต้อง (rightness) ความผิด (wrongness) มโนธรรม (conscience) พันธะทางศีลธรรม (moral obligations) สิทธิและหน้าที่ (right and duty) มาตรฐานที่ใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยคุณค่าของพฤติกรรม (moral standards) ความเจริญก้าวหน้าทางจริยธรรม เป็นต้น

2. จริยทฤษฎี ได้แก่ แนวคิดอันเป็นจริยปรัชญาของนักปรัชญาต่างๆ

3. การวิเคราะห์ประเพณี กฎ ศีลธรรมของบุคคล สังคมและสถาบันทางสังคมต่างๆ เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ และสิ่งที่ควรจะเป็น

ทั้งนี้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 ในการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์วิถีชีวิตคนไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรัชญาณพระยาศรีสุนทรโวหาร

(น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นผู้วิจัยจะนำแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่านี้จะใช้ประกอบในการวิเคราะห์คุณค่าของแบบเรียนหลวงและผลงานอื่นๆของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ตลอดจนประวัติชีวิตและการศึกษาของท่านในการวิเคราะห์คุณค่า ทางด้านภาษาและองค์ความรู้จากแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ตลอดจนผลงานอื่นๆของท่านได้อีกด้วย

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research)

ทฤษฎีวิจัยทางภาษาไทย หมายถึง แนวความคิดสำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงกว้างขวางและนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเพื่อหาองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งอาจแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ และทฤษฎีวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยตามทฤษฎีลักษณะที่เป็นจริง (dogmatic theory) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ความจริงตามที่ปรากฏอย่างชัดเจนในวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความจริงที่ค้นพบดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นใครก็สามารถมองเห็นได้ตรงกัน ได้แก่ ความจริงตามลักษณะต่อไปนี้ (ชำนาญ รอดเหตุภัย, 2553: 60-62)

1. การวิจัยความงามของวรรณกรรม ได้แก่ความงามดังต่อไปนี้
  - 1.1 ความงามทางด้านศิลปะของการแต่ง
  - 1.2 ความงามด้านลีลาของวรรณศิลป์
  - 1.3 ความงามทางด้านจิตใจ
  - 1.4 ความงามทางด้านศิลปะบริสุทธิ์
2. การวิจัยพลังสร้างสรรค์ของวรรณกรรม ได้แก่
  - 2.1 พลังปลุกเร้าอารมณ์
  - 2.2 พลังสร้างสรรค์อย่างสมจริง
  - 2.3 พลังสร้างสรรค์แบบมากเกินไปจริง
  - 2.4 พลังสร้างความรู้สึที่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น
3. การศึกษาวิจัยคุณค่าวรรณกรรม แบ่งได้ 3 ลักษณะ ดังนี้
  - 3.1 คุณค่าทางอารมณ์
  - 3.2 คุณค่าทางสติปัญญา
  - 3.3 คุณค่าทางศีลธรรม

นอกจากนั้นในการศึกษาวิจัยทางภาษาไทยยังสามารถใช้การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องได้ จึงเป็นการศึกษาวิจัยตามแบบแนวทฤษฎีเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Theory) หรือการวิจัยเชิงชี้แจง (explicative theory)

ทั้งนี้การศึกษาวิจัยตามแนวทฤษฎีเชิงประวัติศาสตร์นั้นเป็นการมองเรื่องราวย้อนหลัง เพราะมีแนวคิดว่าการที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในปัจจุบันนั้นจำเป็นต้องสืบสาวเหตุการณ์ย้อนหลัง ยิ่งเข้าใจอดีตมากเท่าไร ยิ่งเข้าใจปัจจุบันมากขึ้นเท่านั้น และหากเข้าใจปัจจุบันก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนในอนาคตได้

การวิจัยวรรณกรรมตามทฤษฎีเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การนำเอาหลักการและแนวคิดทางประวัติศาสตร์มาใช้ในการศึกษาวิจัยวรรณกรรม คือ ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา วิเคราะห์ องค์ประกอบของวรรณกรรมเพื่อทำความเข้าใจ ชี้แจง และอธิบายข้อเท็จจริงบางอย่างที่แฝงอยู่ในวรรณกรรม เช่น ความเป็นมา ยุคสมัย วิวัฒนาการ ชีวประวัติของผู้แต่ง แรงบันดาลใจและปัญหาต่างๆที่ผู้แต่งประสบ แนวคิดของผู้แต่งอันมีผลต่อการประพันธ์ ช่วงเวลาที่แต่ง สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา ขนบนิยมในการแต่ง ภาษา และภูมิหลังของเรื่องราวในวรรณกรรม

คำว่า การวิจัยวรรณกรรมแนวประวัติศาสตร์ มีความหมาย 2 นัย คือ การวิจัยวรรณกรรมโดยใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือ และการวิจัยวรรณกรรมที่มีเนื้อหาอิงประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะมีความหมายใดก็ย่อมจะต้องนำเอาหลักการทางประวัติศาสตร์มาใช้ทั้งสิ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้การวิจัยทางประวัติศาสตร์จึงเป็นขั้นตอนและวิธีการของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความแม่นยำและถูกต้องตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากที่สุด ทั้งประวัติและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.5 ประวัติกรมพระอาลักษณ์และที่มาตำแหน่งของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้มีความแตกฉานทางด้านภาษา เริ่มต้นรับราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งขุนประสิทธิอักษรสาคร ผู้ช่วยกรมพระอาลักษณ์ ภายหลังจากรับราชการในกรมมหาดเล็กเป็นเวลา 1 ปี ถีอศัคนา 800 ในเวลานั้นเจ้ากรมอักษรพิมพ์การว่างอยู่ จึงโปรดเกล้าฯให้ว่าที่เจ้ากรม อักษรพิมพ์การ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละชั่ง 5 ตำลึง ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตากรุณาโปรดปรานมาก

พระยาศรีสุนทรโวหาร มีความเกี่ยวข้องกับกรมพระอาลักษณ์มาตั้งแต่เริ่มรับราชการ ซึ่งในปัจจุบันกรมพระอาลักษณ์ คือ หน่วยงานสำคัญทางราชการ ที่เรียกว่า “สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี” โดยจากประวัติของสำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จะเห็นได้ว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแลง ยัคแมงส์) ชาตินิโบลเยียม เป็นที่ปรึกษาตรวจสอบราชการทุกกระทรวงก่อนจะนำขึ้นกราบบังคับทูล จนมีคนเรียกเจ้าพระยาอภัยราชาว่า “ไปรม์ มินิสเตอร์”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสังเกตเห็นความข้อนี้ จึงมีพระราชหัตถเลขาว่า “ราชการในเมืองเรานี้ ถ้าจะเทียบกับประเทศอื่น ๆ แต่เดิม ๆ มานั้น การเอกเสกคิดพิทักษ์ลิขสิทธิ์รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีโดยมาก... เมื่อการภายหลังมาเกิดเหตุการณ์ในคอเวอนเมนต์มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะได้ชักมือลงไปได้บ่อย ๆ เราจึงได้ถือเอาอำนาจเอกเสกคิดพิทักษ์ลิขสิทธิ์ที่ละน้อย ๆ จนภายหลังตามลำดับจนกระทั่งถึง บัดนี้ เรากลายเป็นตัวคอเวอนเมนต์” อำนาจเอกเสกคิดพิทักษ์คือ อำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินนั่นเอง

ในการออกว่าราชการหรือการประชุมขุนนางและเสนาบดีต่าง ๆ ซึ่งสมัยเดิมมักเป็นการประชุมในห้องพระโรง ต่อมาเปลี่ยนเป็นการนั่งโต๊ะอย่างตะวันตกนั้น ไม่ปรากฏว่าหน่วยงานใดเป็นฝ่ายเลขานุการ หรือทำหน้าที่อย่างสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีทุกวันนี้ แต่เข้าใจว่ากรมพระอาลักษณ์ น่าจะเป็นหน่วยงานสำคัญด้านนี้ เพราะเป็นทั้งผู้รักษาพระราชกำหนด บทพระอัยการ เป็นทั้งผู้มีหน้าที่คัดลอกใบบอกและหนังสือรายงานข้อราชการเพื่อกราบบังคมทูล ตลอดจนเป็นผู้มีหน้าที่คัดประกาศพระบรมราชโองการ และยกร่างหนังสือพระราชหัตถเลขา เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยแจ้งไปยังหน่วยงานต่างๆ รวมความแล้วก็คืองานของสำนักนิติธรรม สำนักอาลักษณ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และสำนักบริหารการประชุมคณะรัฐมนตรี ของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ในเวลานี้ นั่นเอง

กรมพระอาลักษณ์เป็นหน่วยงานราชเลขานุการด้านหนังสือของพระมหากษัตริย์มาทุกยุคทุกสมัย มีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ปรากฏราชทินนามว่า “สุนทรโวหาร” บ้าง “สารประเสริฐ” บ้าง สมัยนั้นยังไม่มีกรพิมพ์ ดังนั้น การคัดลอก การจารึกหรือบันทึกข้อความต่าง ๆ ต้องใช้วิธีขูดหมึกเขียน ซึ่งต้องอาศัยลายมือที่สวยงาม และผู้เขียนต้องรักษาความลับในราชการได้ เพราะเรื่องราวที่บันทึกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องปกปิด กรมพระอาลักษณ์จึงเป็นหน่วยงานของผู้ที่รู้หนังสือแตกฉาน มีลายมือสวยงามและเป็นที่ยอมรับของพระราชหฤทัย แม้ทางฝ่ายวังหน้าหรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งก็มีงานเกี่ยวกับหนังสือของตนเอง อันจำเป็นต้องมีคนที่ยังใจได้อีกกรมหนึ่ง แยกจากฝ่ายวังหลวง ก็มีกรมพระอาลักษณ์ของวังหน้าต่างหากออกไป สุนทรภู์ หรือพระสุนทรโวหาร (ภู) นั้น ก็สังกัดกรมพระอาลักษณ์ ฝ่ายวังหน้า

นอกจากกรมพระอาลักษณ์แล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงมี “สถาป” สำคัญอีกหน่วยหนึ่ง คือ ราชเลขานุการ ซึ่งกำกับดูแลงานหนังสือส่วนพระองค์ เป็นเหตุให้พลอยรับผิดชอบงานการประชุม เสนาบดีด้วย ราชเลขานุการมักเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ หรือมีฉะฉานก็เป็นขุนนางใหญ่ งานของราชเลขานุการในอดีตตรงกับงานบางส่วนของราชเลขาธิการ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี และเลขาธิการคณะรัฐมนตรีในขณะนี้ (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2560: ออนไลน์)

อย่างไรก็ตามตามประวัติของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคประทีป) ผู้ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญและเป็นผู้รอบรู้ทางอักษรศาสตร์ที่มีผลงานดีเด่นในวงการอักษรศาสตร์ไทย ตลอดจนได้สร้างผลงานทางตำรามอบให้เป็นสมบัติเพื่อการศึกษาแก่นุชนรุ่นหลังจำนวนมากและเป็นนักปราชญ์ที่สำคัญของไทยอีกท่านหนึ่งด้วย จากประวัติของท่านแสดงให้เห็นว่า ตำแหน่งพระสารประเสริฐที่ทำหน้าที่ในกรมอาลักษณ์นั้นมีหน้าที่หลากหลายประการซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการทำงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในช่วงที่รับราชการในกรมพระอาลักษณ์ หรือ กรมอาลักษณ์ด้วย ตามที่มีผู้บันทึกชีวประวัติพระสารประเสริฐ ไว้ดังนี้

“...พ.ศ. 2469 กรมราชเลขาธิการขอย้ายไปรับราชการในตำแหน่งปลัดกรมอาลักษณ์ ต่อมาในปีพ.ศ. 2471 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น พระสารประเสริฐ มีหน้าที่ร่างประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ตลอดจนเรื่องคดีข้อตั้ง และงานเกี่ยวกับหนังสือในหน้าที่ของอาลักษณ์และในราชการส่วนพระองค์ นอกจากนั้นยังมีหน้าที่เป็นผู้อ่านประกาศในงานพระราชพิธีต่างๆอีกด้วย”

(เสฐียรโกเศศ, 2532: 96)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทั้งนี้จากประวัติความเป็นมาของกรมพระอาลักษณ์ หรือกรมอาลักษณ์ ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบแนวทางในการวิเคราะห์ความสำคัญของภาระหน้าที่และความสำคัญของตำแหน่งพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งอยู่ในบริบททางสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาในสมัยดังกล่าวอีกด้วย

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ด้านการวิเคราะห์ตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

สมเกียรติ คู่ทวีกุล (2518) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์ตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เพื่อเปรียบเทียบตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จำนวน 6 เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน

ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์นต์ กับตำราภาษาไทยที่ใช้กันมาก่อนหน้าตำราชุดนี้ จำนวน 5 เล่ม คือ จินตามณี เล่ม 1 จินตามณี เล่ม 2 ประถม ก กา ประถมมาลา และอักษรนิติ โดยเปรียบเทียบทั้งเนื้อหา การเรียบเรียงและแนวการสอน อีกทั้งยังวิเคราะห์เนื้อหาตำราตามแนวภาษาศาสตร์อีกด้วย

สุนีย์ สินธุเดชะ (2525) ได้ศึกษาวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยศึกษาจากแบบเรียนสมัยพระนารายณ์มหาราช จนถึงหลักสูตรพุทธศักราช 2524 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องคือ ความเป็นมาของแบบเรียนชุดมูลบทบรรพกิจ โดยวิเคราะห์ลักษณะการแต่ง การให้คำอธิบาย และข้อสังเกตด้านการใช้คำประพันธ์ร้อยกรองเข้ามาประกอบเพื่อให้ผู้เรียนจดจำง่าย และพบว่าอักษรวิธีการสะกดคำบางคำในแบบเรียนนั้นไม่เหมือนกับอักษรวิธีในปัจจุบันซึ่งสามารถเปรียบเทียบดูวิวัฒนาการของภาษาได้

สุนันท์ อัญชลีสกุล (2542) ได้เขียนบทความเรื่อง การศึกษาภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ 5: แบบเรียนหลวง โดยมุ่งศึกษาแบบเรียนหลวงในฐานะเป็นหนังสือเรียนเล่มแรกของการศึกษาภาษาไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5 โดยวิเคราะห์การเขียนคำนำของแบบเรียนชุดนี้ตลอดจนวิเคราะห์และแสดงให้เห็นถึงกลวิธีการซ้ำ (Repetition) เพื่อให้ผู้เรียนในยุคนั้นอ่านคล่อง เขียนคล่อง

มะลิวัลย์ บุรณพัฒนา (2543) ได้เขียนบทความเรื่อง วาหนิตินิกรและอักษรประโยค : แบบเรียนเรื่องอักษรนำและอักษรควบ ซึ่งได้วิเคราะห์เกี่ยวกับการสอนเรื่องอักษรนำและอักษรควบว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้พยายามเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบระเบียบ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอย่างสูงในการสร้างสรรค์แบบเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจ สามารถจดจำได้ง่าย รวมทั้งได้ฝึกอ่านจนชำนาญ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงแบบเรียนนิตินิสารสาธก ประเภทกลอนแปด ช่วยดึงดูดความสนใจทำให้ผู้เรียนสามารถท่องจำได้ง่ายและฝึกการอ่านให้ชำนาญมากขึ้น

ประสรรค์ ตันติเสนาะ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาในตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พบว่า ด้านกลวิธีการนำเสนอใช้วิธีต่างๆ 4 กลวิธี ได้แก่ 1. กลวิธีการนำเสนอตามลำดับขั้นตอน 2. กลวิธีการนำเสนอแบบการซ้ำ 3. กลวิธีการนำเสนอโดยใช้ตัวอย่างจากวรรณกรรมอื่น และ 4. กลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำประพันธ์ร้อยกรอง

จันจิรา จิตตะวิริยะพงษ์ (2550) ได้ศึกษาลักษณะแบบเรียนภาษาไทยโบราณด้านต่างๆ ทั้งไวยากรณ์ที่ปรากฏในแบบเรียนกับหลักไวยากรณ์ไทยในปัจจุบัน การรวบรวมศัพท์เป็นหมวดหมู่ และพิจารณาลักษณะการเรียนการสอนภาษาไทยซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ ภูมิปัญญา และสภาพสังคมไทยในสมัยนั้นๆ ซึ่งในวิจัยฉบับนี้ได้วิเคราะห์แบบเรียนหลวง 6 เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เอาไว้เป็นส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งผลการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 1. ไวยากรณ์ทั่วไป ได้แก่ พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ การใช้เครื่องหมาย วรรคตอนและกลวิธี

ในการแต่งคำประพันธ์ 2. ลักษณะการเรียนการสอนในแบบเรียนภาษาไทยโบราณเล่มต่างๆ 3. ค่านิยมและการสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในแบบเรียน

ด้านการวิเคราะห์ตำราหรือหนังสือแบบเรียนภาษาไทย

โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร (2520) กล่าวถึงการพิจารณาเนื้อหาในตำราหรือหนังสือแบบเรียนว่า เนื้อหาเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในการพิจารณาหนังสือแบบเรียน โดยดูส่วนประกอบทางด้านความรู้ว่าเนื้อหาต่างๆในแบบเรียนที่ดี ควรมีลักษณะดังนี้

1. เนื้อหาที่เสนอเป็นประเด็นสำคัญ มุ่งความคิดหลัก ไม่ใช่อธิบายเรื่องปลีกย่อย
2. เนื้อหาแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิชา มีลักษณะเป็นสหวิทยาการ
3. เนื้อหาทันสมัย
4. เนื้อหาให้ความรู้เป็นกลาง กล่าวคือ ใช้การอธิบายไปตามข้อเท็จจริง ให้ความรู้
อย่างตรงไปตรงมา
5. มีการเสนอแนะผู้สอนและผู้เรียนในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น
แหล่งค้นคว้า กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นต้น

ด้านการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วุฒิชัย มูลศิลป์ (2526) เรื่อง แนวความคิดทางการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว – พ.ศ. 2475 ได้เสนอปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษา คือ การได้รับการศึกษาตามแบบใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การได้รับแรงกระตุ้นและแบบอย่างจากชาวตะวันตก การจัดการศึกษาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

ด้านการศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทย

นฤมล บุลนิม (2544) เรื่อง การศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยในอดีตถึงปัจจุบัน พบว่า คุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยมีคุณลักษณะสำคัญ 27 ประการ และมีกระบวนการถ่ายทอดที่สำคัญ 17 ประการ ได้แก่ 1. การนำวิชาหนังสือกับวิชาการสอนรวมกันได้ เป็นการสอนวิชาการและสอนมนุษย์ 2. ครูแต่ละคนนำนิสัยที่ดีของตัวเองมาใส่ในตัวนักเรียน 3. นักเรียนหนึ่งคนได้รับการหล่อหลอมบุคลิกภาพจากครูหลายคน 4. ครูที่ดีต้องเก่งและมีปัญญา 5. ครูดียอมรับการเรียนรู้อารมณ์ร่วมกัน 6. ครูคือผู้ให้สิ่งที่ดี 7. ครูดีต้องสอนให้คนคิดต่างๆ ได้ 8. ครูสมัยก่อนมีแล้วค่อยสอนแต่สมัยนี้ไม่มีก็สอนได้ 9. ครูต้องมองในสายตาเด็กปฏิบัติในสายตาเด็ก

10. ครูดีต้องเมตตาและเข้าใจผู้อื่น 11. ครูดีต้องเป็นแบบอย่างที่ดีและมีความสามารถทำให้คนอื่นเป็นคนดีได้ 12. ครูสมัยก่อนไม่ได้เรียนวิชาครามากเพราะถูกหล่อหลอมขึ้นมาเอง 13. ครูดีไม่ใช่วิธีการถ่ายทอดเพียงอย่างเดียว แต่ใช้วิธีการอย่างอื่นอีก 14. ครูดี ครูที่เยี่ยมยอด คือครูที่ปฏิบัติได้แล้วปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นบุคลิกภาพแล้วจึงนำมาถ่ายทอด 15. ครูดีต้องมีความรู้ รู้หลักการ ความคิดรวบยอดและรู้วิธีการเข้าถึง

งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง

Philip Hallinger and Moosung Lee (2011) ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง A decade of education reform in Thailand: broken promise or impossible dream? โดยผลการวิจัยพบว่า การปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 จากการสำรวจโรงเรียนประถมศึกษาในประเทศไทยกว่า 162 โรงเรียนและทั่วทั้ง 4 ภูมิภาคของไทย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าหนึ่งทศวรรษหลังจากการเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของการปฏิรูปการศึกษา โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนการสอนมาเป็นแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง(student-center) มาเป็นการการใช้ไอซีทีและระบบการจัดการโรงเรียนยังไม่ได้มีส่วนร่วมกับครูเป็นอย่างมาก และขาดการเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การปฏิรูปที่ได้เน้นย้ำการดำเนินงานด้านบนลงล่างและมุ่งใจทางวัฒนธรรมในการรักษาการเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์แทนที่จะเป็นกระบวนการระยะยาว ตลอดจนการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลางยังพบว่า ครูไม่สามารถเปลี่ยนรูปแบบการสอนของพวกเขาได้ ซึ่งการใช้เทปวิดีโอแสดงและเทคนิคการสอนใหม่ครูยังไม่สามารถปรับปรุงได้และจะต้องจะได้รับการฝึกอบรมอย่างเข้มข้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบทการปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อวิเคราะห์วิถีชีวิตไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอน ดังนี้

3.1 ขั้นตอนที่ 1 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research)

เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ภายใต้บริบทการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453 ประกอบด้วยการศึกษาวิจัยเอกสารประวัติศาสตร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การวิจัยประวัติศาสตร์จากเอกสาร

แหล่งข้อมูล เอกสารและหนังสือต่างๆเกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งได้จากแหล่งข้อมูลสำคัญ คือ

1. สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
2. สำนักงานกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
3. หอสมุดแห่งชาติ
4. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศ เช่น เครือข่ายสถาบันวิทย-
ทรัพยากร, หอสมุดคณะครุศาสตร์ หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. เอกสารต่างประเทศ

ขั้นตอนวิธีการทางประวัติศาสตร์ (दनय् चययसा, 2537: 22-25) ดังต่อไปนี้

1.1 การรวบรวมและคัดเลือกหลักฐาน

การรวบรวมและคัดเลือกหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งการแสวงหาหลักฐานแบ่งประเภทหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 ประเภท (นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พัตยยะ, 2525: 32) ได้แก่

1.1.1 หลักฐานชั้นต้น (primary source) ได้แก่ หลักฐานที่บันทึกไว้โดยผู้เกี่ยวข้องโดยตรงหรือรู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง ได้แก่ เอกสารและหนังสือต่างๆ ดังนี้

1.1.1.1 เอกสารเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้แก่ ศรีสุนทรานุประวัติ ประพันธ์โดย น.ห. หลวงมหาสิทธิโวหาร ปลัดนั่งศาลกรมพระอัครลักษณ์ และผู้ช่วยราชการในกรมไปรษณีย์ บุตรชายของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

1.1.1.2 เอกสารเกี่ยวกับผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่ได้มีการจัดพิมพ์เผยแพร่ออกมาเป็นเอกสารและมีหลักฐานชัดเจนว่าเป็นผลงานภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) รวมทั้งสิ้น 20 ชิ้น ได้แก่

(1) ผลงานที่เป็นแบบเรียน ซึ่งประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ 1. มูลบทบรรพกิจ 2. วาหนิต์นิกร 3. อักษรประโยค 4. สังโยคพิธาน 5. ไวยากรณ์พิจารณา 6. พิศาลการ์รันต์

(2) ผลงานการประพันธ์ที่ไม่ได้ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงแต่ใช้อ่านประกอบการเรียน ได้แก่ 1. อนันตวิภาค 2. นิตสารสาธก 3. ปกิระณำพจนานต์ 4. ไวยากรณ์ประพันธ์ 5. อุภยพจน์ 6. สังโยคพิธานแปล 7. พรรณพฤษษาและสัตวาพิธาน 8. ฉันทวิภาค 9. สยามสาธกและวรรณสาทิศ

(3) ผลงานอื่นๆ ได้แก่ 1. วิธีสอนหนังสือไทย 2. มหาสุปัสสีชาดก 3. คำมัสการคุณานุคุณ 4. คำฉันทกล่อมช้าง 5. วรรณพฤติคำฉันท

1.1.1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติการทำงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร

(น้อย อาจารย์ยางกูร) ได้แก่

(1) จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้า-มหาวชิรมหิต พระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในฐานะที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นพระอาจารย์สอนภาษาไทยให้กับพระองค์

(2) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1236 เรื่อง หนังสือสอนเด็กซึ่งโปรดเกล้าให้หลวงสารประเสริฐ (พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) คิดแบบเรียนขึ้นใหม่

(3) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1246 เรื่องการไล่หนังสือนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบ ในฐานะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นข้าหลวงไปไล่วิชาหนังสือนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบ

(4) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 จ.ศ. 1250 เรื่องรายงานข้าหลวงไล่หนังสือ ณ วัน 5 เดือน 5 แรม 9 ค่ำ ปีชวดยงเบนนพศก จุลศักราช 1249 ในฐานะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นข้าหลวงไปไล่วิชาหนังสือนักเรียน

(5) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 7 ร.ศ.109 เรื่องรายงานข้าหลวงกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นข้าหลวงและผู้สอบวิชานักเรียนหนังสือไทย

(6) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 8 ร.ศ.110 เรื่องการไล่หนังสือแลพระราชทานรางวัลนักเรียน โดยมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นข้าหลวงและพนักงานสอบวิชานักเรียนภาษาไทย

(7) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 -2 จ.ศ. 1246-1247 เรื่องมีพระบรมราชโองการ สั่งให้พระยาศรีสุนทรโวหาร ญาณปริชามาตย์ บรมนารถนิตยภักดี พิริพาหะ ตราพระราชกฤษฎีกา

(8) พระประวัติตรัสเล่า ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในฐานะที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้มีหน้าที่ตรวจแก้พระราชนิพนธ์โคลงนิทราชาคริตอนอาบู่หะซัน พ.ศ.2467

(9) บันทึกความทรงจำ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องเครื่องแบบแต่งกายฝ่ายพลเรือน ในฐานะเป็นเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนหนังสือไทยในกรมมหาดเล็ก และแต่งตำราเรียนชุดมูลบทบรรพกิจ สำหรับสอนทหารมหาดเล็ก

1.1.2 หลักฐานรอง (secondary source) ได้แก่ บันทึกของผู้ที่ได้รับทราบเหตุการณ์จากคำบอกเล่าของบุคคลอื่นมาอีกต่อหนึ่ง หนังสือประวัติศาสตร์ที่มีผู้เขียนขึ้นในภายหลัง โดยอาศัยการศึกษาจากเอกสารชั้นต้น เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและบทความ ตำนานพงศาวดาร วรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.1.2.1 เอกสารที่เกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)

- (1) หนังสือสวดดีบุคคลสำคัญ เล่ม 1 สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
- (2) หนังสือกวีสยาม ส.พลายน้อย
- (3) หนังสือครูไทย 200 ปี โดยคณะอนุกรรมการพิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครู 200 ปี ของคุรุสภา พ.ศ. 2525
- (4) หนังสือประมวลประวัติครู คุรุสภาจัดพิมพ์ร่วมเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี
- (5) หนังสือคนเด่นเมืองแปดริ้ว ในฐานะเป็นพระราชาคณะในนามพระประสิทธิสุตคุณ (น้อย อาจารย์ยางกูร ป.ธ.7) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสระเกษ ราชวรมหาวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
- (6) แบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. หลวงวุฒิราษฎร์รักษา (วุฒิ ศรสงคราม) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ 11 มกราคม พุทธศักราช 2524
- (7) วารสาร “สารสถาบันภาษาไทย” ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2538 เรื่อง รวมประวัติเป็นมาลัย ไหว้ “พ่อครู”

1.2 การวิเคราะห์และประเมินค่าลักษณะหลักฐาน

หลังจากได้รวบรวมและคัดเลือกหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ลำดับต่อมาต้องตรวจสอบวิเคราะห์ และประเมินค่าลักษณะหลักฐานที่ได้มาโดยดำเนินการวิเคราะห์และประเมินค่าลักษณะหลักฐานเป็น 2 วิธี ดังต่อไปนี้

1.2.1 การวิเคราะห์และประเมินค่าลักษณะภายนอกเอกสาร การมุ่งวิเคราะห์และพิสูจน์หลักฐานว่าเป็นของจริงหรือของปลอม โดยพิจารณาเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1.2.1.1 ผู้เขียนหรือผู้เรียบเรียงหรือผู้บันทึกเป็นใคร บุคลิกภาพ อุปนิสัย ตำแหน่ง หน้าที่การงาน คุณสมบัติอื่นๆเป็นที่ยอมรับในวงการทางวิชาการประวัติศาสตร์หรือไม่
- 1.2.1.2 อายุของเอกสาร เช่น เขียนเอกสารภายหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นช้าหรือเร็วเพียงใด

- 1.2.1.3 การเขียนตัวสะกดการันต์ถูกต้องตามยุคสมัยที่ระบุไว้ในการบันทึกหรือไม่
- 1.2.1.4 ลักษณะของภาษาที่ใช้ เป็นภาษาโบราณที่สอดคล้องกับระยะเวลาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือไม่
- 1.2.1.5 ความรู้และประสบการณ์ของผู้บันทึกเป็นอย่างไร
- 1.2.1.6 การบันทึกเหตุการณ์เป็นไปอย่างมีความระมัดระวัง หรือมีอคติเพียงใด
- 1.2.1.7 ลักษณะการเขียน มีความคิดเห็นเป็นของตนเองหรือไม่ เป็นความคิดริเริ่มทั้งหมดของผู้เขียน หรือมีเพียงบางส่วนและมีการอ้างอิงหลักฐานที่ได้มามากน้อยเพียงใด มีการปลอมแปลงเอกสารหรือไม่

1.2.2 การวิเคราะห์และประเมินค่าลักษณะภายในเอกสาร พิจารณาจากความน่าเชื่อถือของเอกสาร โดยวิเคราะห์ความถูกต้อง และคุณค่าเนื้อหาของเอกสารนั้น โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

- 1.2.1 ผู้เขียนอยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด และมีความใกล้ชิดกับเหตุการณ์นั้นรวมทั้งภูมิศาสตร์และเวลาด้วย
- 1.2.2 ผู้เขียนมีความสามารถมากหรือน้อยเพียงใดและความสามารถนี้พิจารณาได้จากสิ่งต่อไปนี้

- ความสมบูรณ์ของสุขภาพทางกายและใจ
- อายุของผู้เขียน
- ระดับการศึกษาของผู้เขียน

- ความจำความสามารถในการบรรยาย
- ความสามารถในการกะประมาณตัวเลข
- ความโอ้อวดของผู้เขียนมีหรือไม่

- 1.2.3 ความสนใจในเหตุการณ์ของผู้เขียนมีมากหรือน้อยเพียงใด
- 1.2.4 ความเต็มใจในการเขียนหรือบอกความจริงของผู้เขียนมีมากหรือน้อยเพียงใด

2. การสัมภาษณ์บุคคล

การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือหนึ่งซึ่งนำมาถึงหลักฐานจากการบอกเล่าเป็นคำพูด หรือเรียกได้ว่าประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า มีการใช้กรรมวิธีในการบอกเล่าเป็นสื่อในการถ่ายทอด การใช้กรรมวิธีในการบอกเล่าเป็นสื่อในการถ่ายทอด การใช้หลักฐานจากการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษา

จะต้องเข้าใจว่าหลักฐานประเภทนี้เป็นเพียงหลักฐานชั้นหนึ่งเท่านั้นและอาจมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ น่าเชื่อถือก็ได้ สิ่งสำคัญผู้สัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์และการบันทึกและการบันทึกจะต้องมีวิธีการอย่างเป็นระบบสร้างบรรยากาศให้มีความเป็นธรรมชาติให้มากที่สุด (แกมสุข นุ่มนนท์, 2531: 99-100)

โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกการใช้สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบการเจาะลึกกับบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในแต่ละส่วนของงานวิจัยชิ้นนี้ กล่าวคือ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และผู้เชี่ยวชาญในฐานะเป็นผู้ออกแบบแบบเรียนภาษาไทยของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ราชบัณฑิต สาขาวรรณศิลป์ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
2. รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์ ราชบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์และการเมือง สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
3. นางสาวนิจสุตา อภินันทภรณ์ ผู้อำนวยการสถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ

ประเด็นการสัมภาษณ์

ประเด็นในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีแนวคำถาม ดังนี้

2.1.1 ท่านคิดว่าเนื้อหาของผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้ง 20 ชิ้น ผลงานมีคุณค่า และมีความสำคัญต่อตัวผู้เรียนและสังคมอย่างไร

2.1.2 ท่านคิดว่าเนื้อหาของผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้ง 20 ชิ้น สะท้อนคุณค่า และปรัชญาของท่านอย่างไรบ้าง

2.1.3 ท่านคิดว่าปัจจัยใดที่สนับสนุนให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แสวงหาองค์ความรู้ สร้างองค์ความรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ในยุคนิรุกติศาสตร์ศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.1.4 ท่านจะนำเสนอการพัฒนาครูไทย ตามวิถีครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปประยุกต์ใช้อย่างไรในปัจจุบัน

นอกจากนั้นผู้ศึกษาเลือกการใช้สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบการเจาะลึกกับบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. นายพจน์ อาจารย์ยางกูร	บุตรชายของนางสาวจีบ อาจารย์ยางกูร
2. นางนงพาด เตชทวีฤทธิ	บุตรสาวของนายพจน์ อาจารย์ยางกูร
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทวีศักดิ์ อาจารย์ยางกูร	อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และบุตรชาย นายพจน์ อาจารย์ยางกูร

ประเด็นในการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีแนวคำถาม ดังนี้

1. ท่านคิดว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) มีลักษณะนิสัยอย่างไร
2. ท่านคิดว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) มีคุณลักษณะครูไทยอย่างไร
3. ท่านได้รับการสืบทอดจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ด้านไหน อย่างไรบ้าง

3.2 ขั้นตอนที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)

1. การวิเคราะห์จากเอกสาร

1.1 การวิเคราะห์ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)

การวิเคราะห์ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453 โดยวิเคราะห์จากผลงานของท่านจำนวน 20 ชิ้น เพื่อหาแนวคิดหลัก (Theme) เกี่ยวกับการวิเคราะห์ปรัชญาในแต่ละด้านของท่านได้แก่

1.1.1 ผลงานที่เป็นแบบเรียน ซึ่งประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ 1. มูลบทบรรพกิจ 2. วาหนิต์นิกร 3. อักษรประโยค 4. สังโยคพิธาน 5. ไวยากรณ์พิจารณ์ 6. พิศาลการ์รันต์

1.1.2 ผลงานการประพันธ์ที่ไม่ได้ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงแต่ใช้อ่านประกอบการเรียน ได้แก่ 1. อนันตวิภาค 2. นิตินสารสาธก 3. ปกิระณำพจนานต์ 4. ไวยากรณ์ประพันธ์ 5. อุโฆษพจน์ 6. สังโยคพิธานแปล 7. พรรณพฤษาและสัตวาพิธาน 8. ฉันทวิภาค 9. สยามสาธก และวรรณสาทิศ

1.1.3 ผลงานอื่นๆ ได้แก่ 1. วิธีสอนหนังสือไทย 2. มหาสุปัสสีชาดก 3. คำมัสการคุณานุคุณ 4. คำฉันท์กล่อมช้าง 5. วรรณพฤติคำฉันท์

1.2 การวิเคราะห์วิถีครูไทยจากปัจจัยสนับสนุนปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) การวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.

2411-2453 โดยวิเคราะห์จากประวัติและผลงานของท่าน จำนวน 20 ชิ้น เพื่อหาแนวคิดหลัก (Theme) เกี่ยวกับการวิเคราะห์คุณลักษณะความเป็นครูไทยในแต่ละด้านของท่าน

1.3 การวิเคราะห์การสืบทอดปรัชญาและวิถีครูไทยของพระยาศรีสุนทร

โวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)

การวิเคราะห์การสืบทอดปรัชญาและวิถีครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นผู้วิจัยวิเคราะห์จากเอกสารประวัติลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1.3.1 การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์

1.3.2 การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ผ่านครูไทย

1.3.3 การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ

3. สังเคราะห์องค์ความรู้

ผู้วิจัยสังเคราะห์ตามประเด็นข้างต้นแล้วจากประวัติและผลงานของท่าน และสรุปเป็นภาพรวมวิถีครูไทยยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. เรียบเรียงและนำเสนอข้อมูล

จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วเรียบเรียงข้อมูล เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาครูไทยในปัจจุบัน

บทที่ 4

ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบท การปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาครั้งสำคัญของประเทศไทย ที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษามีความสำคัญและเป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เนื่องจากกระแสกดดันและปัญหาภัยคุกคาม เอกราชของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีต่อประเทศไทย และการถูกล่าอาณานิคมของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ได้สูญเสียเอกราชไปแล้วนั้น ตลอดจนการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาสามารถในการวางรากฐานและจัดการศึกษาของไทยให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของประเทศ จากการที่พระองค์ทรงได้รับการศึกษาอย่างดีทั้งแบบโบราณราชประเพณีและแบบตะวันตก ตลอดจนการที่พระองค์ได้เสด็จประพาสต่างประเทศทำให้ทรงมีพระวิสัยทัศน์กว้างไกลในการแก้ปัญหาการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ยังมีปัจจัยประกอบด้านการเลิกทาสที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในชาติด้วยการให้การศึกษา เพื่อความเป็นไทแก่ตนและนำไปใช้ในการยังชีพ พร้อมทั้งการต้องการคนที่มีความรู้จำนวนมากมารับราชการ ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองที่เปลี่ยนแปลงจากการปกครองแบบจตุสดมภ์มาเป็นการขยายภาระหน้าที่การดูแลรับผิดชอบประเทศออกเป็น 12 กระทรวง ในปีพ.ศ. 2441 อีกด้วย

จากปัจจัยในการนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวข้างต้น ทำให้เกิดการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวงแห่งนี้ เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่ง หลวงสารประเสริฐ ปลัดทูลฉลองกรมพระอาลักษณ์ ซึ่งดูแลรับผิดชอบกรมอาลักษณ์ในขณะนั้น และโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษควบคู่กันในปี พ.ศ. 2414

โรงเรียนดังกล่าวเป็นโรงเรียนที่แตกต่างจากโรงเรียนในโบราณที่มีการเรียนกับพระสงฆ์ในวัดตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เป็นโรงเรียนที่มีการปรับเปลี่ยนจากพระสงฆ์เป็นผู้สอนกลายเป็นฆราวาสเป็นครูผู้สอนแทน มีสถานที่เล่าเรียนจัดไว้โดยเฉพาะ คือ ในพระบรมมหาราชวัง มีระยะเวลาในการเรียนการสอนที่แน่นอน และวิชาที่สอนประกอบด้วยภาษาไทยและภาษาต่างประเทศและวิชาอื่นๆ ที่ไม่เคยสอนในแบบโบราณดังที่กล่าว โดยมีจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาหลักเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ และเพื่อให้ราษฎรมีความรู้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และการพัฒนาประเทศและเพื่อเป็นประโยชน์ต่อศาสนาซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษาของพระสงฆ์ในขณะนั้น อีกด้วย

ทั้งนี้การปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของไทย จึงมีความสำคัญยิ่งต่อรากฐานการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาเพื่อผลิตบุคคลที่มีความรู้เข้ารับราชการที่กำลังขยายตัว จึงเป็นเหตุให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้เป็นปราชญ์ภาษาไทยได้รับหน้าที่ในการแต่งแบบเรียนภาษาไทยที่มีชื่อว่า “มูลบทบรรพกิจ” ซึ่งได้ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงใช้เป็นแบบเรียนมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศ และการได้รับหน้าที่สำคัญของการศึกษาระดับประถมศึกษาของประเทศไทย โดยแสดงให้เห็นถึง ปริชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหารที่มีความฉลาดรอบรู้ หยั่งลึก หลักแหลม แจ่มชัด ถูกต้องและ ชอบธรรม ตลอดจนความสามารถในการวิเคราะห์และตัดสินใจได้อย่างมีหลักเกณฑ์ของท่านได้หลากหลายด้าน โดยผู้วิจัยได้แบ่งปริชาญาณของท่านไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ปริชาญาณด้านองค์ความรู้ภาษาไทย

1.1 ได้รับสมญานามว่าเป็น “ศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย”

นอกจากการทำงานรับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วปริชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในด้านการสร้างสรรค์แบบเรียนหลวงนั้น ก็นับเป็นผลงานที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงและเป็นรากฐานการศึกษาภาษาไทยมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งท่านยังเป็นผู้ที่มีความแม่นยำในหลักเกณฑ์ของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง โดยจากหลักฐานที่มีการบันทึกไว้มีผู้ให้การยกย่องท่านว่า เป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย ดังนี้

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้รับการยกย่องจากกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ว่าเป็น “ปราชญ์ภาษาไทยของชาติ” ตามที่ได้ถูกบันทึกไว้ในคำอธิบายในตอนต้นของหนังสือ**ปกิระณำพจนานดล** หนึ่งในผลงานการประพันธ์ของท่าน ว่า

“พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ผู้แต่งหนังสือปกิระณำพจนานดลนี้ เป็นใหญ่
ในพวกอาจารย์หนังสือไทยในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ ตลอดมาราวครึ่งรัชกาล
เป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย เมื่อตัดสินว่าอะไรก็เป็นคำพิพากษาสุดท้าย ใครจะ
เถียงว่าอะไรก็ฟังไม่ขึ้นในสมัยนั้น”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2508: 70)

ตามประวัติของท่านที่คณะอนุกรรมการพิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครูไทย 200 ปี ของคุรุสภานั้นยังได้ยกย่องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาไทยอย่างหาผู้เสมอเหมือนท่านได้ว่า

“เป็นที่ปรึกษาทางด้านภาษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น คิ
 ราชพระนามเจ้านาย บรรดาศักดิ์ขุนนางถวาย ท่านมีความแตกฉานภาษาไทย
 อย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “ศาลฎีกาภาษาไทย” ใน
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

(คณะอนุกรรมการพิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครุไทย 200 ปี ของ
 ศรุสภา, 2525: 189)

ปรีชาญาณด้านภาษาไทยของท่านเป็นที่เลื่องลืออย่างยิ่ง หลักเกณฑ์ที่ท่านนำมาอธิบาย
 เหตุผลนั้นเป็นเหตุจากการที่ท่านได้ศึกษาหาความรู้มาอย่างยาวนานตั้งแต่วัยเยาว์และสมณเพศอย่าง
 พากเพียร รู้ลึกและสามารถอธิบายหลักเกณฑ์ได้อย่างชัดเจนว่า

“พระยาศรีสุนทรโวหารแตกฉานทั้งภาษาไทย บาลี และศัพท์ที่ใช้ใน
 วรรณคดี หลักเกณฑ์ที่ท่านนำเสนอไว้จึงมีเหตุผลหนักแน่นกว่าของสำนักอื่นๆ...เหตุที่
 ท่านแม่นยำทั้งทางหลักเกณฑ์และความเป็นจริงที่คนทั่วไปใช้กันอยู่ จึงไม่แปลกเลยที่
 คนสมัยรัชกาลที่ 5 จะถือเอาคำตัดสินของท่านเป็นที่ยุติปัญหาภาษาไทยประดุจศาล
 ฎีกาฉะนั้น”

(ถาวร สิกขโกศลและไพโรจน์ บุญประกอบ, 2525: 193)

ทั้งนี้ตามประมวลกฎหมายในปัจจุบันได้บัญญัติหน้าที่ของศาลฎีกาไว้ตามบทบัญญัติแห่ง
 กฎหมายว่าด้วยฎีกา ว่า ศาลฎีกานั้นมีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีอุทธรณ์และมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาด
 คดีของศาลฎีกาตลอดจนคดีที่ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ ดังนั้นจึงสอดคล้องกับคำยกย่องว่าท่าน
 เป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทยที่ต้องอาศัยปรีชาญาณด้านภาษาไทยและคำตัดสินจากท่านในการยุติ
 ปัญหาข้อข้องใจทางภาษาไทยต่างๆในสมัยนั้น

1.2 เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวง พระบรมมหาราชวัง สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทำหน้าที่อาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวังของพระ
 ยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งนับเป็นโรงเรียนที่ได้ปฏิรูปการศึกษาเป็นครั้งแรกนั้น ถือ
 เป็นภาระหน้าที่อันใหญ่หลวงในด้านการศึกษา เนื่องจากจะต้องดูแลและบริหารจัดการภายใน
 โรงเรียนทุกอย่าง ตั้งแต่หลักสูตร นักเรียน ครูผู้สอน ตลอดจนวางแผนดำเนินงานของโรงเรียนอีก
 ด้วย

ผลงานที่โดดเด่นของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือแบบเรียนภาษาไทยชุดมูลบทบรรพกิจ ซึ่งได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยค พิธาน พิศาลการ์ณฑ์ เป็นแบบเรียนที่สมบูรณ์ที่สุดในสมัยนั้นและได้เลื่อนเป็น “หลวงสารประเสริฐ” พ.ศ. 2413 ให้เป็นครูสอนที่กรมมหาดเล็ก ในพระบรมมหาราชวัง (คุรุสภา, 2435: 4)

จากประวัติของพระยาศรีสุนทรโวหาร ท่านเป็นครูที่มีชื่อเสียงตั้งแต่อยู่ในสมณเพศ มีผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านมากมาย โดยภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในพ.ศ. 2414 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก ดังความที่ว่า

“...จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านเปนอาจารย์ใหญ่ สังกสอนพระเจ้า
น้องยาเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ ที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ แลหม่อมเจ้า หม่อมราช
วงศ์ แลบุตรข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงทั่วไป โดยแบบหนังสือไทยซึ่งท่าน
ได้คิดทูลเกล้าฯ ถวายไว้ทั้ง 5 ฉบับนั้น...ภายหลังท่านได้คิดแบบหนังสือไทยเพิ่มขึ้นอีก
หลายฉบับ...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง
ให้ท่านเปน พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ถือศักดิ์นาแต่ 3000”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2521: 13-14)

1.3 เป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ หยั่งลึกและหลักแหลมในภาษาไทย

ผลงานที่สำคัญและโดดเด่นของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) คือแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจที่นับว่าเป็นแบบสอนอ่านแบบแจกลูกฉบับที่ละเอียดและสมบูรณ์ที่สุด กล่าวคือ ในอดีตนั้นการศึกษาของไทยมีแบบเรียนที่ใช้กันอย่างไม่เป็นแบบแผนหรือเป็นทางการ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-4) จำนวนหลายเล่มด้วยกัน คือ ประถม ก กา, ประถมมาลา, จินตามณี เล่ม 1 และจินตามณี เล่ม 2 แต่แบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นถือว่าเป็นแบบเรียนที่เป็นหลักเกณฑ์เรียงลำดับความรู้ตั้งแต่พื้นฐานจนถึงขั้นสูง ตามที่ ดาวร สิกขโกศล และไพโรจน์ บุญประกอบ (2525) ได้ยกย่องท่านว่า “พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นครูภาษาไทยคนสำคัญที่สุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้แต่งแบบสอนอ่านแบบแจกลูกฉบับที่ละเอียดและสมบูรณ์ที่สุด เป็นแบบอย่างแก่แบบสอนอ่านอย่างเดียวกันในยุคต่อมา”

ความฉลาดรอบรู้ในด้านภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร ได้ปรากฏในผลงานของท่านอย่างชัดเจนโดยเฉพาะมูลบทบรรพกิจที่ใช้เป็นแบบเรียนหลวงของไทยและมีอิทธิพลต่อแบบเรียนภาษาไทยในยุคต่อมา องค์ความรู้ของท่านได้เรียบเรียงลำดับของการเรียนรู้ภาษาไว้อย่างเป็นขั้นตอน และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท่านซึ่งมีการอธิบายเนื้อหาทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

1.3.1 รอบรู้เรื่องวรรณยุกต์ไทย

การสอนเรื่องวรรณยุกต์ของท่านยังมีความโดดเด่นในปรีชาญาณเรื่องความรอบรู้และความละเอียดถี่ถ้วน กล่าวคือ พระยาศรีสุนทรโวหารได้รวบรวมชื่อของวรรณยุกต์ไทยทั้งหมด ตั้งแต่เอก โท ตรีและจัตวา แม้ว่าจะมีชื่อเรียกต่างกันไปตามยุคสมัย เช่น วรรณยุกต์ * หรือ จัตวา ในหนังสือประณม ก กา เรียกว่า “กากบาท” ส่วนหนังสือประณมมาลา เรียกว่า “ตีนกา” ท่านจึงได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ให้เห็นถึงที่มาและที่ไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ หยิ่งลึกทางภาษาไทย ดังนี้

“...ไม่จัตวา
กากบาท
ตีนกา

สำหรับผันอักษร 3 หมู่
+
...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2414: 5)

1.3.2 มีความรู้ภาษาไทยที่ยังลึกจากการสอนแจกลูกได้อย่างละเอียด

การแจกลูก คือ กระบวนการขั้นพื้นฐานของการนำเสียงของพยัญชนะต้น สระวรรณยุกต์และเสียงตัวสะกดมาประสมกัน ทำให้ออกเสียงเป็นคำต่างๆที่มีความหมายในภาษาไทย ซึ่งจะดำเนินไปอย่างกลมกลืนทั้งการอ่านและการเขียนไปพร้อมกัน

ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหารในเรื่องการแจกลูกนั้นมีความโดดเด่นในเรื่องความละเอียดในการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนนั้นเข้าใจถึงวิธีการออกเสียง และมีความแม่นยำในอักษรวิธีมากขึ้น ท่านได้แจกลูกทั้งอักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ จนครบทุกสระและมาตราตัวสะกด คือ แม่ กก กง กต กน กบ กม เกย แม้บางคำที่แจกลูกนั้นไม่มีความหมายในภาษาไทย แต่เพื่อความครบถ้วนสมบูรณ์ และให้ผู้เรียนนั้นได้เห็นภาพชัดเจนว่าเมื่อรวมกับสระต่างๆแล้ว รูปที่เขียนจะเป็นอย่างไร และจดจำได้ว่า คำนั้นไม่มีใช้ในภาษาไทย เป็นการสร้างคลังคำศัพท์ให้กับผู้เรียนอีกทางหนึ่งด้วย ต่างกับหนังสืออักษรนิติที่มีการยกตัวอย่างไว้พอสังเขปเท่านั้น ตามที่นิยะดา เหล่าสุนทร (สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2560) ได้กล่าวว่า แบบเรียนของมูลบทบรรพกิจเป็นการสอนที่ให้ความรู้ที่เป็น

หัวใจหลักของภาษาไทย และแนวการสอนภาษาไทยของท่านนั้นมีความละเอียดกว่าจินตามณีและอักษรนิทอีกด้วย ดังตัวอย่าง

“ ก กา กิ กี่ กี้ กุ กู   เก แก ไก โก โภา ก่า กะ
 จ จา จิ จี จี้ จุ จู   เจ แจ ใจ โจ เจา จำ จะ
 ฉ ฉา ฉิ ฉี ฉี้ ฉุ ฉู   แฉ แฉ ฉู โฉ โฉ ฉ่า ฉ่า ฉ่า...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 11)

1.3.3 มีความรอบรู้เรื่องวรรณคดีไทย

เนื้อหาในมูลบทบรรพกิจมีบทเสริมการอ่านไว้ตอนท้ายที่นำมาประกอบการเรียนให้ผู้เรียนได้ทบทวนเนื้อหาความรู้ที่ได้เรียนมา นอกจากนั้นท่านยังได้นำกริณิพนธ์จากเรื่อง “กาพย์พระไชยสุริยา” ของสุนทรภู่มาประกอบเนื้อหาให้ผู้เรียนได้เพลิดเพลินในลักษณะกาพย์ยานี 11 ดังนี้

“๑ สารุสะจะขอไหว้   พระศรีไตรสระณะ
 พ่อแม่และครูบา   เทวดาในราศี
 ๑ ข้าเจ้าเอา ก ข   เข้ามาต่อ ก กา มี
 แก่ไขในเท่านี้   ตีมิติอย่าตรีชา...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 22)

นอกจากนั้นพระยาศรีสุนทรโวหาร ยังมีความรอบรู้เรื่องวรรณกรรมไทย โดยนำชื่อวรรณกรรมไทยเรื่อง “รามเกียรติ์” มาแสดงไว้เป็นตัวอย่างในการสอนเรื่อง “ตัวการ์นต์” ในแบบเรียน “พิศาลการ์นต์” ซึ่งเป็นเนื้อหาสุดท้ายในแบบเรียนฉบับนี้ โดยรามเกียรติ์นั้นเป็นวรรณคดีไทยที่ใช้อ่านกันมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทั้งนี้ลักษณะการใช้ตัวการ์นต์คือ การไม่ออกเสียงในแบบต่างๆมากมายถึง 25 ตัวอักษร ที่มีใช้ในภาษาไทย โดยท่านยังได้อธิบายถึงลักษณะการใช้ (ด) การ์นต์ เท่านั้นที่ไม่มีใช้ จึงอธิบายถึงหลักเกณฑ์ (ดิ) การ์นต์ แต่นับว่าการศึกษานั้นเป็นแนวทางที่ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นพัฒนาการของภาษาที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่น คำว่า “รามเกียรติ์” ปัจจุบันในภาษาไทยเขียนว่า “รามเกียรติ์” โดยใช้ (ต) การ์นต์แทนดังตัวอย่าง

“๑ (ด) การ์นต์ ไม่มีที่ใช้ มีแต่ (ดิ) การ์นต์ คือคำว่า รามเกียรติ์
 สมบัติ วิบัติ ปฏิบัติ จักรพรรดิ บำเรอภักดิ์ สวามิภักดิ์ พูลสวัสดิ์ จิตรประวัติ
 ยศศักดิ์ ผู้สูงศักดิ์ บันดาศักดิ์ ต้องโมกข์ศักดิ์ เป็นยุคดิธรรม์ พระปรียัติ
 สวดญัตติ ราชาณัติ อภิรัตติ โพรธาภิรัตติ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 267)

อีกทั้งชื่อตัวละครของ “รามเกียรติ์” ยังปรากฏอยู่ในแบบเรียนเรื่องอักษรนำและอักษรควบ คือ “วาทินิกร” และ “อักษรประโยค” ดังตัวอย่าง

“๑ ตัว (ห) นำตัว (น) แม่ ก กา ได้คำใช้ ๑๘ คำ คือ...อิเหนา...”

“๑ ตัว (ค) ควบกับ ตัว (ร) แม่กบ ได้คำใช้ ๕ คำ คือ...สุครีพ...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 149-186)

นอกจากนั้นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังได้รับหน้าที่สำคัญคือเป็นแม่กองตรวจโคลงรามเกียรติ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จินตกริแต่ง โดยท่านได้แต่งไว้ใน ห้องที่ 1 ห้องที่ 2 และห้องที่ 3 รวม 84 บท ณ วัดพระแก้วในคราวฉลองพระนครครบ 100 ปี ในปีพ.ศ. 2425 โดยห้องที่ 1 เป็นความตอนที่พระชนกฤษีทำพิธีบวงสรวง ไถ่ได้นางสีดาแล้ว ลาเพศกลับเข้าเมืองมิลิลา แสดงให้เห็นถึงปรีชาญาณในความรอบรู้เรื่องวรรณคดีไทยเป็นอย่างดี ดังตัวอย่าง

“แผ่นที่ ๑ - พระศรีสุนทรโวหาร

๑ ปางราชดาบศไต้ ชนกนาม

นาฎภูพานาราม ปากกว้าง

แต่ฝั่งบุตรงาม จำเจื่อน ไว้เฮย

กลับนิยมศีลสร้าง พรตพร้อมพรมจรรย์ ฯ...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2425: โคลงบรรยายภาพประกอบเรื่องรามเกียรติ์ แผ่นที่ 1)

ทั้งนี้ความรู้ของท่านในด้านวรรณคดีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในวัดพระแก้ว นับเป็นการให้ความรู้แก่ผู้เรียนและประชาชนในรูปแบบของการศึกษาในระบบโดยผ่านแบบเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยคล้ายคลึงกับการรวบรวมสรรพวิชาของไทยไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.3.4 มีความรอบรู้ในศัพท์ภาษาไทย

ในการสอนเรื่องอักษรนำ ที่ปรากฏในแบบเรียน “วาทินิกร” พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้พยายามรวบรวมและจัดหมวดหมู่ของคำศัพท์ภาษาไทยไว้อธิบายในเนื้อหาของ “อักษรนำ” ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ 1. ห นำอักษรต่ำ แต่ไม่ต้องอ่านตัว ห และ 2. อักษรสูง 10 ตัวนำอักษรต่ำ ซึ่งได้แก่ ง น ม ย ร ล และ ว แล้วแสดงรายละเอียดทีละตัว พร้อมสรุปข้อกำหนดที่นำไปสู่การประยุกต์ใช้ เช่น

“...ตัว (ฉ) นำตัว (ง) มีที่ใช้ 2 คำ คือ ฉงน ฉงาย

ตัว (ถ) นำตัว (ง) มีที่ใช้ 4 คำ คือ ถงง ไถง ถงาด ถงน...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 104-105)

เกี่ยวกับปรีชาญาณในด้านความรอบรู้คำศัพท์ภาษาไทยนี้ ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทรราชบัณฑิต สาขามนุษยศาสตร์ ภาษาไทย-วรรณคดีไทย ได้กล่าวอธิบายและยกย่องพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ว่าความรอบรู้และความเชี่ยวชาญในการรวบรวมคำศัพท์แล้วนำมาจัดหมวดหมู่ขึ้นเป็นที่น่าสรรเสริญและมีประโยชน์ทุกกาลสมัยและยังไม่เคยปรากฏอยู่ในวิธีการสอนในแบบเรียนเล่มใดมาก่อน ดังข้อความว่า

“การอธิบายเช่นนี้ไม่เคยปรากฏในแบบเรียนเล่มใดมาก่อนเลย พระยาศรีสุนทรโวหาร ต้องใช้ความวิริยะ ความรอบรู้ และความเชี่ยวชาญในด้านภาษาไทยอย่างดีเลิศ ที่ได้รวบรวมคำทั้งหมดมาจัดกลุ่มได้ อีกทั้งยังกำหนดได้ว่า แต่ละกลุ่มมีคำที่ใช้ได้กี่คำ นับเป็นความพยายามที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้งานของท่านมีคุณค่าใช้ประโยชน์ทุกกาลสมัย...”

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2550: 190)

นอกจากนั้นความรอบรู้ในศัพท์ภาษาไทยที่ท่านนำมาประยุกต์ใช้เป็นตัวอย่างในเนื้อหาการสอนเรื่องคำควบกล้ำ ซึ่งปรากฏในแบบเรียนเรื่อง “อักษรประโยค” นั้นมีการแจกลูก เช่นเดียวกับ “วาทินิกร” ซึ่งแจกตั้งแต่แม่ ก กา ถึงแม่เกย จากนั้นจะรวบรวมคำศัพท์ไว้ในตอนท้ายตามลำดับ แสดงถึง ปรีชาญาณและความเป็นปราชญ์ทางภาษาของท่าน ดังที่ สมเกียรติ คู่ทวีกุล (2518) ได้ศึกษาและวิเคราะห์ผลงานของท่านในเรื่องอักษรประโยคไว้ว่า

“แนวการสอนอักษรควบมุงฝักฝนทักษะการอ่านอย่างแท้จริง...ต่างจากตำราภาษาไทยที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่แนวการสอนมักเป็นไปในการแนะนำให้ผู้เรียนรู้จักอักษรควบพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น และแนวการสอนของพระยาศรีสุนทรโวหารยังมุ่งให้เรียนรู้คำศัพท์ต่างๆที่ใช้อักษรควบ เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในการเขียนหรือการพูดอย่างแท้จริง”

(สมเกียรติ คู่ทวีกุล, 2518: 39)

นอกจากนั้นปรีชาญาณในด้านความรอบรู้ในคำศัพท์ของท่านที่ปรากฏในแบบเรียนอักษรประโยคยังได้รับการยกย่องว่าเป็นประโยชน์และมีคุณค่ากับผู้เรียนถึง 2 ระดับ คือ ระดับต้นและระดับสูง ดังนี้

“พระยาศรีสุนทรโวหารได้ระบุไว้ชัดเจนถึงจำนวนเท่าใด และตัวอย่างของคำอะไร นับเป็นการแสดงถึงความเป็นปราชญ์ทางภาษาของท่านได้เป็นอย่างดี จำนวนคำประโยคที่ท่านรวบรวมนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการเรียนการสอนภาษาไทย... อาจกล่าวได้ว่า ตำราเรื่องเดียวอาจเอื้อประโยชน์แก่ผู้เรียนถึง 2 ระดับ คือ ระดับขั้นต้นและระดับขั้นสูง ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏให้เห็นในตำราภาษาไทยเล่มใด”

(นิยะดา เหล่าสุนทร, 2550: 192)

1.4 เป็นผู้มีความสามารถคิดวิเคราะห์ได้อย่างมีหลักเกณฑ์ นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ที่สามารถคิดวิเคราะห์การใช้ภาษาไทยได้อย่างมีหลักเกณฑ์ มีความแตกฉานทางด้านภาษาไทย ซึ่งนำไปสู่การคัดเลือกเนื้อหา วิธีการเรียน วิธีการสอนให้ผู้เรียนได้สังเกต จดจำ และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างสัมฤทธิ์ผล ดังนี้

1.4.1 เป็นผู้คิดวิเคราะห์ คัดเลือกการใช้สระ (ใ) และ (ไ) ได้อย่างมีหลักเกณฑ์

ในภาษาไทยนอกจากมีสระทั้งหมด 15 ตัวแล้ว ยังมีสระที่สำคัญอีก 2 ตัว คือ ใ และ ไ ม้วน (ใ) และ ไ ม้วน (ไ) ที่ผ่านมานี้เนื้อหาเกี่ยวกับสระทั้งสองตัวนี้ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตามณีมีมากมาย โดยใ ม้วน 20 คำ และ ไ ม้วนกว่า 80 คำ ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมาก

ในการนี้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จึงได้กำหนดหลักเกณฑ์การเรียนรู้เรื่องสระในภาษาไทยในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่านว่า ให้คำที่ใช้ใ ม้วนทั้งหมดเพียง 20 คำ ส่วนที่เหลือนั้นควรใช้ไ ม้วนทั้งหมด ดังนี้

“๑ คำที่ใช้ใ ม้วนในจินตามณีมีกำหนดกว่า 80 แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าจะไม่สิ้นเชิงควรจะกำหนดว่า คำนอกเหนือจากที่บังคับใ ม้วนแล้ว ก็ควรใช้ไ ม้วนทั้งสิ้น ...๑ อนึ่งพึงให้รู้จักคำที่ใช้ใ ม้วน โดยกำหนดไว้ 20 คำ ดังนี้ ๑ ใฝ่น สมใจ ให้ทาน ภายใน ผ้าใหม่ สดใส ใครไปมา จะใคร่ได้ ยองโย สิ่งใด ของใช้ หลงไหล ใส่ไคล้ หลึงสะไ้ เป็นใ้ ภายใ้ ผู้ใหญ่ ทางไ้ล้ มิใช่ ดอกแกมใ้”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 21)

ดังนั้นตามที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้อธิบายเรื่องการใช้สระ ใ ม้วนไว้ 20 คำนั้นนับเป็นปรัชญาในด้านการใช้การคิดวิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีหลักเกณฑ์ว่า หากให้ผู้เรียนจำการใช้สระใ ม้วน และไ ม้วนทั้งหมดนั้นอาจจะเป็นไปได้ยาก หรือหากจะกำหนดคำที่ใช้ใ ม้วนไว้เพิ่มเติมจาก 80 คำนี้อีก อาจจะไม่สิ้นเชิงหรือไม่จบสิ้นได้ จึงตัดสินใจผู้เรียนได้จำเฉพาะส่วนที่สำคัญเป็นหลักไว้และส่วนที่เหลือก็ให้ใช้ไ ม้วนไปทั้งสิ้น นับเป็นการอธิบายที่สั้น กระชับ และรัดกุม

สามารถนำหลักเกณฑ์นี้ไปใช้จดจำในการเรียนต่อไปได้อย่างง่ายดาย ไม่ซับซ้อน โดยเกณฑ์การจดจำ 'ไม่มีวน (ไ)' ตามหลักของพระยาศรีสุนทรโวหาร สำหรับผู้เรียนภาษาไทยเบื้องต้นนั้นก็ยังคงใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน แต่มีการเปลี่ยนรูปแบบกลอนในการจดจำที่ต่างออกไป เช่น “ผู้ใหญ่หาผ้าใหม่ ให้สะใภ้ใช้ คล้องคอ ใส่ใจเอาใส่หอมมิหลงไหลใครของดู...ยี่สิบมันจางจดี” นับเป็นปรัชญาในการคิดวิเคราะห์ ได้อย่างมีหลักเกณฑ์ นำไปสู่การปฏิบัติอย่างสัมฤทธิ์ผลอย่างชัดเจน

1.4.2 เป็นผู้คิดวิเคราะห์รวบรวมคำพ้องไว้เป็นหมวดหมู่

ความเป็นผู้ที่สามารถคิดวิเคราะห์และรวบรวมคำศัพท์ในภาษาไทยแล้วนำมาจัดหมวดหมู่ ตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่พบในแบบเรียนของท่านนั้น ปรากฏทั้งแบบเรียนที่ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงและหนังสืออ่านประกอบ ดังเช่น ไวพจน์ ประพันธ์ ซึ่งเป็นการสอนเรื่องคำพ้องรูป พ้องเสียง แต่มีลักษณะเนื้อหาสัมพันธ์กับไวพจน์พิचारณ์ แตกต่างกันเพียงการบรรยายเป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง ตามลำดับ การรวบรวมคำพ้องในภาษาต่างๆที่พระยาศรีสุนทรโวหารนำมาจัดหมวดหมู่นั้นได้อธิบายปรัชญานี้ว่า

“เป็นการแต่งไวพจน์อธิบายให้ผู้เรียนทราบว่าคำใดแปลว่าอะไร มาจากภาษาอะไร โดยแบ่งคำไว้หมวดๆ เช่นคำว่า กั้น กาน กุน กูน เกน ฯลฯ จนถึงคำว่า โอด คือ ตั้งแต่ กอไวพจน์ จนถึง ออไวพจน์ แต่งเป็นกาพย์บ้าง โคลงบ้าง กลอนบ้าง..”

(นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2521: 77-78)

ขุนโอวาทกรกิจ (ต่อมาคือ พระยาโอวาทกรกิจ (แก่น) ได้นำหนังสือเล่มนี้มาตีพิมพ์ใหม่ในปี พ.ศ. 2429 โดยได้ยกย่องปรัชญาในการแต่งตำราแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหารไว้ในคำอธิบายในการจัดพิมพ์ครั้งแรก ดังความตอนหนึ่งว่า

“...หนังสือกลอนไวพจน์ตลอดจนกลอนพิศาลการันต์ที่พระยาศรีสุนทรโวหาร แต่งขึ้นไว้นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าจะเป็นของบำรุงปัญญา เป็นคุณประโยชน์แก่นักเรียนเป็นอันมาก ยิ่งกว่าแบบสอนซึ่งมีอยู่แล้วนั้น เพราะท่านรวมสอนลงไว้ในเรื่องนี้ด้วยตัวสะกดในคำนั้นๆ แลแปลชี้แจงอธิบายข้อความในศัพท์นั้นโดยพิสดารกว้างขวางและถ้วนถี่ แม้นถึงว่ากุลบุตรที่ยังมิได้เรียนรู้ในมคธพากย์คัมภีร์ ถ้าได้อ่านดูชัดเจนในเรื่องนี้แล้วอาจรู้ปรับปรุงตลอดตามแบบสอนนี้ได้...”

(ขุนโอวาทกรกิจ, 2508: 195)

ความรู้เรื่องคำพ้องนั้น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังได้เรียบเรียง แต่งเพิ่มไว้ในหนังสือไวยากรณ์ประพันธ์ พิศาลการ์นต์ ในแบบฉบับคำกลอน พบว่า ลักษณะการ ยกตัวอย่างคำให้แก่ผู้เรียนนั้น ไม่แตกต่างกัน เพียงแต่ในไวยากรณ์ประพันธ์นั้นแต่งเป็นลักษณะคำกลอน ที่มีความเชื่อมโยง ไพเราะ และช่วยให้จดจำได้ง่ายขึ้น เมื่อผู้วิจัยนำมาเปรียบเทียบกัน จึงมีลักษณะดัง ตัวอย่าง

ไวยากรณ์พิจารณา

“ ๑ เกาด้วยเล็บ เคี้ยวกาว ข นับแปดเก้า ก้าวเดินไป ข
 ตูข้า ขายขาดค่า ของมีค่า ฆ่าตาย ข จรเข้ กินคน จะเข้ ดนตรี
 ตะเข้ ลากไม้ ข แกล้งไข ไชกุญแจ ข อสงไขย อายุไขย ข...”
 (พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 242)

ไวยากรณ์ประพันธ์

“๑ ปะกิระณะไวยากรณ์เปน บทตัน คำยูลแบบอย่างอย่าห่างเห เกาที่คัน
 กาวเขี้ยวเหนียวแล้วเท นับคะแนนครบที่เก้าแล้วก้าวเดิน ตูข้าขอลวายขายขาดค่า อัน
 ของดีมีค่าเขาสรรเสริญ ฆ่าให้มันฉิบหายตายยับเยิน เราฟังเพลินเพลงจะเข้มนโหรี
 จระเข้ดุร้ายที่ทางคู้ง คัดไม้ซุงขึ้นตะเข้แล้วเร่หนี แกล้งไขตอบต่อข้อคดี ลูกกุญแจมัน
 ไม่มีไขอย่างไร ของที่เผื่อเหลือนั้นๆไม่ถ้วน ท่านประมวนเรียกชื่ออสงไขย ตัวอย่างต้อง
 มีประจำใช้คำไทย อายุไขยว่าสิ้นอายุกาล...”
 (พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2508: 2-3)

จุดมุ่งหมายของการแต่งตำราไวยากรณ์ประพันธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย
 อาจารยางกูร) ที่ใช้สำหรับผู้เรียนได้ศึกษาเพิ่มเติมนั้น ยังได้สะท้อนถึงความพากเพียรที่ท่านได้
 พยายามแต่งขึ้นเพื่อสนองพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงดำริ
 เรื่องการเรียนการสอนใน โรงสกูลหลวงที่ท่านเป็นพระอาจารย์ใหญ่ที่หวังจะสอนให้ศิษย์นั้นเกิด
 ปัญญา รอบรู้ ผ่านบทกลอนในตอนท้ายของเนื้อหา ดังความตอนหนึ่งว่า

“ ๑ ข้าบาท พระบาท เจ้า	จอมภพ สยามแฮ
คิดเริ่มริปรารภ	เรื่องนี้
กระจายจัดบรรจบ	แจกหมวด หมายนา
หวังเพื่อชูเชิดชี้	ชัดอ้างอิงเรียนชะ
๑ คิคกลอนไวยากรณ์เพื่อ	พิมพ์
เพียรคิดประติด ทำ	ถี่ถ้อย
เลาเลศเหตุแนะนำ	คำคู่ เคียงเฮย
เพื่อพ่อหนูจ้อย	จับเค้า เลาคความ ชะ

๑ กอบกิจหวังก่อเกื้อ	โรงสกุล
หวังรุ่งเรื่องจำรูญ	เรื่องรู้
ผู้เพียรจักเพิ่มพูน	ความฉลาด แลแฮ
เรื่องเพียบหมั่นวิตก	ฟ่องแล้วฟูลอย ชะ...”
(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2508: 371)	

เห็นได้ว่าการจัดหมวดหมู่ความรู้นั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง การจัดความรู้โดยมีหลักเกณฑ์ทำให้ผู้เรียนเกิดการจดจำได้ดี แม้ความรู้จะมีความหลากหลายที่มาของภาษา แต่พระยาศรีสุนทรโวหารก็สามารถนำมารวบรวมและแต่งเป็นคำประพันธ์ในรูปแบบต่างๆให้ผู้เรียนเกิดความเพลิดเพลินได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งการจัดหมวดหมู่ความรู้ได้นั้นจะต้องอาศัยความแตกฉานทางภาษาและระบบความคิดรวบยอด นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

จากปรีชาญาณด้านองค์ความรู้ภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ในการได้รับการยกย่องว่าเป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย และเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนเป็นผู้คิดค้นรวบรวมและเรียบเรียงแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจที่เป็นแบบเรียนสำคัญของไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับภาษาไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติและผลงานของท่านยังได้รับการบรรจุเป็นแบบเรียนมาตรฐานการสอบไล่ไล่หนังสือไทย อันเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการรับราชการไทย เนื่องจากการปฏิรูปบ้านเมืองต้องการบุคคลที่มีความรู้มาบริหารราชการเป็นจำนวนมาก ดังนั้นปรีชาญาณของท่านจึงสอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่ต้องการผลิตคนที่มีความรู้ภาษาไทยอย่างแท้จริง

การจัดการศึกษาในสมัยนั้นยังเป็นการเน้นที่ตัวบุคคลจึงจัดอยู่ในความรับผิดชอบคือกรมมหาดเล็ก โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเข้าใจถึงสถานการณ์อันยากลำบากในการปฏิรูปการศึกษาของไทย และสภาพบ้านเมืองในขณะนั้นอย่างดียิ่ง จึงได้พยายามสร้างแบบเรียนตามหลักภาษาไทยที่ถูกต้องและบรรจุเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อทางราชการ ซึ่งจะต้องมีการเขียนจดหมาย เอกสารสำคัญมากมายในการเป็นเสมียน ซึ่งในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศให้มีการสอบไล่ เพื่อวัดความรู้และเข้ารับราชการ โดยการสอบนั้นได้ใช้เนื้อหาความรู้ของแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจเป็นเครื่องมือวัดความรู้ด้วย ดังความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กล่าวถึงคุณสมบัติของการเป็นข้าราชการในสมัยนั้น ว่า

“...เมื่อจะเทียบดูกับการแต่ก่อนกับเดี๋ยวนี้เล่า พระเจ้าแผ่นดินเคยทรงรับแต่ฎีกากับบาญชีเล็กน้อย ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เกิดหนังสือมากขึ้น แต่ยังไม่ถึงทุกวันนี้ หนังสือที่ฉันได้รับอยู่เดี๋ยวนี้นับด้วยพันเล่มอันมาก วิชาหนังสือในเวลานี้เป็นเวลากำลังต้องการ จะพรรณนาคุณหนังสือให้ทั่วถึงก็จะเป็นการยาวเวลา จึงขอตัดความลงว่า ในการเวลานี้ผู้ซึ่งจะเป็นข้าราชการ ไม่รู้หนังสือแล้วเกือบจะเป็นอันใช้ไม่ได้ทีเดียว ได้คิดตั้งใจอยู่ว่าการต่อไปภายหน้าจะต้องเลือกกว่าผู้ใดไม่รู้หนังสือไล่ได้ตามควรแก่ที่กำหนด ผู้นั้นจะเป็นขุนนางไม่ได้เลย...”

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1, จ.ศ.1246: 128)

2. ปริชาญาณด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ศาสตร์อื่น

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์แบบเรียนภาษาไทยที่มีการออกแบบเนื้อหาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในลักษณะการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยให้เชื่อมโยงกับความรู้ในศาสตร์อื่นๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และจริยศาสตร์ ตลอดจนภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสได้รับความรู้ที่หลากหลายเกิดการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันผู้เรียนในยุคปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องการความรู้ที่หลากหลายสาขาวิชาาร่วมกัน ด้วยปริชาญาณของท่านจึงได้ประพันธ์แบบเรียนและผลงานการประพันธ์อื่นๆที่รวบรวมองค์ความรู้แบบสหสาขาวิชาเข้าด้วยกัน โดยใช้ภาษาไทยเป็นแกนกลางในการนำเสนอเนื้อหา ซึ่งการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในลักษณะนี้ เป็นการช่วยให้ผู้เรียนเกิดเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและนำไปใช้ได้อย่างดี

2.1 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับคณิตศาสตร์

ความรู้ด้านคณิตศาสตร์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรากฏในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้รวบรวมและนำมาบูรณาการไว้กับภาษาไทย คือ **การนับศัพท์สังขยา** ได้แก่ 1. เรื่องการนับตัวเลข การนับจำนวน การนับหน่วยของเงิน การนับวันและเวลา 2. การวัดระยะทาง การวัดพื้นที่ และ3.การตวงข้าว ดังตัวอย่าง

“๑ อันดับนี้ข้าขอ กล่าว ให้เนื่องเรื่องราว วิธีนับศัพท์สังขยา ๑ เด็กเอ๋ยเจ้าจงศึกษา ต่ำหรับนับรา จงรู้กระทั่งที่นับ ๑ ห้าสองหนเป็นสิบสี่ สิบสองหนนับ ว่ายี่สิบอย่างสงไสย ๑ สามสิบหนเป็นต้นไป ท่านเรียกชื่อใช้ สามสิบสี่สิบตามกัน ๑ สิบสิบหนเป็นร้อยพลัน สิบร้อยเป็นพัน สิบพันเป็นหมื่นหนึ่งนา ๑ สิบหมื่นเป็นแสนหนึ่งหนา สิบแสนท่านว่า เป็นล้านหนึ่งพึงจำไว้ ๑ สิบล้านนั้นเป็นโกฏิไซ้ร้อยแสนโกฏิไป เป็น

ปะฏิโกฎิหนึ่งตามมี ฆะ...๑ ร้อยแสนมหากะถาณะไซร์ เป็นองสงไทย คือ เหลือจะนับ
พรรณนา ฆะ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 85-86)

ความรู้ด้านคณิตศาสตร์จำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากการปฏิรูปประเทศจำเป็นจะต้อง
ติดต่อกับชาวต่างชาติ และเป็นประโยชน์ในการทำหน้าที่สมุหบัญชี หรือบัญชีในกระทรวง
ต่างๆ ตลอดจนความรู้ทางคณิตศาสตร์ก็เป็นหนึ่งในมาตรฐานการชี้วัดความรู้ของข้าราชการตั้ง
ประกาศไล่ชนบธรรมเนียมมหาดเล็กว่า “จะให้มิช้าหลวงเป็นพนักงานสอบข้อตรวจความรู้ แลวิชา
มหาดเล็กพิเศษให้ตลอดทั่วถึงกัน แล้วให้นำบัญชีขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายไว้สำหรับคัดเลือกพระราชทาน
ยศ แลตำแหน่งให้ได้รับราชการตามสมควรแก่คุณานุรูป...วิชาที่สอบข้อ 5 อย่าง คือ ความรู้ใน
ราชการต่างๆอย่างหนึ่ง เรียงสำเนาความอย่างหนึ่ง เลขอย่างหนึ่ง ลายมืออย่างหนึ่ง เขียนใช้
ตัวหนังสือถูกอย่างหนึ่ง...” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 39)

2.2 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้คิดและรวบรวมองค์ความรู้ด้านพันธุ
พืชและพันธุ์สัตว์ ไว้ในผลงานประพันธ์เรื่อง พรรณพฤกษา สัตวาทิธาน ในปี.ศ. 2427 ซึ่งได้อธิบาย
จุดประสงค์การประพันธ์ไว้ในตอนต้นว่าเพื่อเป็นประโยชน์แก่เด็กอ่านและทราบศัพท์นกและพันธุ์ไม้
ต่างๆ เรียงลำดับไปตั้งแต่แม่ ก กา จนถึงแม่เกย

นอกจากนั้นโดยภายหลังสมเด็จพระสวสดีวัฒนวิศิษฎ์ ทรงอธิบายไว้ตอนต้น
ของฉบับที่พิมพ์ขึ้นใหม่เพื่อใช้ในโรงสกูลพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวังว่า ต้นฉบับ
สมุดตำหนังสือพรรณพฤกษานี้ ได้มาแต่บรรดาหนังสือเก่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
ประภัสสร ทรงสะสมไว้มากเรื่อง ยังไม่ได้เห็นตีพิมพ์ และในบานแผ่นกของท่านบอกไว้ว่า เป็นหนังสือ
คู่กับสัตวาทิธาน ซึ่งได้ตีพิมพ์ขึ้นใช้แล้วในโรงสกูลพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง
ข้าพเจ้าจึงขอให้เจ้าพนักงานหอสมุดฯ ค้นหาต้นฉบับเก่าล่วง 43 ปีได้แล้ว ให้พิมพ์ขึ้นรวมกันทั้ง 2
เรื่อง เพื่อประโยชน์ให้เด็กอ่านและทราบศัพท์นกศัพท์ไม้ ซึ่งเคยเป็นเพื่อนเล่นของเด็กรุ่นในสกูล
ประกวดขันต่อกัน ว่าใครจะจำได้มาก

“และเมื่อข้าพเจ้ายังเป็นเด็กก็เคยเล่นประกวดศัพท์นกศัพท์ไม้ ครั้นเติบโตขึ้น
ออกไปสู่เมืองนอก ก็เคยเล่นประกวดแข่งขันชื่อ บ้าน เมือง ทะเล แม่น้ำ ลำธาร...
ภูมิลำเนา ชื่อภูเขา ในตำราภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นวิธีเล่นเช่นเดียวกันในสกูลผู้ตีพิมพ์”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร), 2508: 4)

ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นนอกจากการรวบรวมรายชื่อพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในเมืองไทยในขณะนั้นแล้ว ยังสามารถจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ได้อย่างมีหลักเกณฑ์ ประกอบกับใช้เป็นแบบสอนอ่านให้เด็กได้จดจำอย่างเพลิดเพลิน ได้ความรู้ทั้งภาษาไทย และความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ไปพร้อมๆกัน

“...แลธรรมชาติต้นลำที่งอกขึ้นในแผ่นดินนั้น แบ่งเปน 1 ชนิด เกิดเปนต้นขึ้น ลำต้นข้างนอกอ่อน เช่นอย่าง ไม้แดง ประดู่ ชิงชัน เต็งรัง มะเกลือ เป็นต้น เรียกว่า รุกขชาติ 1 แข็งนอกข้างในอ่อน เช่นอย่าง ต้นตาล อ้อย หมาก มะพร้าว แลสรรพ หน้่าทุกอย่าง ฤาอ่อนนอกตลอดใน เช่นอย่างต้นกล้วยก็ตี เรียกว่าดิณะชาติ 1 เป็น 2 อย่าง ดังนี้

จัดอีกอย่างหนึ่งเปน 5 ชนิด คือ รุกขชาติ 1 ดิณะชาติ 1 ลัดดาชาติ รือวลีชาติ เปนเถาเลื้อย 1 คัจฉชาติ เปนกกเปนกอๆ 1 สกลชาติ เกิดบนบก 1 ชลชาติ เกิดในน้ำ 1 รวมเปน 5 อย่างดังนี้

จัดโดยอาการแปลกกันด้วยดอกผลเปน 4 อย่าง มีรับผล ไม่มีดอกผล รือมีแต่ ดอกไม่มีผล 1 บุพผล มีทั้งดอกทั้งผล 1 กาสิกผล มีดอกผลเปนคราวเป็นฤดู 1 อากาสิกผล มีดอกผลติดต่อกันเสมอไปไม่เปนฤดู อาการต้นไม้เปน 4 ดังนี้

เรื่องเบ็ดเตล็ดเหล่านี้ ไม่สู้เป็นประโยชน์อะไรนัก ถ้าผู้ใหญ่ไม่ต้องเรียน เพราะมีความสังเกตรู้ได้เอง ถ้าเด็กมีปัญญาอ่อน ต้องอาศัยมีผู้แนะนำผู้สอนจึงจะรู้ได้ ถ้ารู้ไว้ ก็เป็นเครื่องประดับปัญญาได้อย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงคิดรวบรวมเป็นหมู่หมวด เพื่อจะ ใ้ใช้สำหรับให้เด็กอ่านพอให้หนังสือแตกและจะได้คิดเค้าตามที่เล่าแจก ตั้งแต่แม่ ก กา ไปจนแม่เคย ตามลำดับดังนี้”

ขณะเดียวกันกรมศิลปากรได้เขียนในคำนำหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพขุนสำรวจ มาตรการกิจ (สังวร ภัทรโรตม) ว่า

“พรรณพฤกษาและสัตวภูษานั้น มีจุดประสงค์เพื่อให้กุลบุตรกุลธิดาในสมัย นั้นได้ศึกษาหาความรู้ระดับสติปัญญา และคงจะได้ใช้เป็นแบบเรียนสำหรับฝึกฝน การอ่านทำนองเดียวกับมูลบทบรรพกิจ เนื้อเรื่องพรรณนาถึงชื่อต้นไม้และชื่อสัตว์ ต่างๆ ซึ่งท่านผู้แต่งได้อุตสาหะรวบรวมชื่อต้นไม้และชื่อสัตว์เท่าที่ปรากฏในเมืองไทย ไว้เป็นจำนวนมาก นับเป็นหนังสือสำคัญที่มีคุณค่าทั้งในทางอักษรศาสตร์ พฤษศาสตร์ และสัตวศาสตร์”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2512: คำนำ)

สำหรับการจัดหมวดหมู่เนื้อหาเรื่องพันธุ์สัตว์ในสัตวภูมิตานั้น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่านได้แบ่งประเภทสัตว์ต่างๆ ออกเป็น 4 ประเภท คือ 1.พหุบาท สัตว์มีเท้ามากเกิน 4 ขึ้นไป เช่น ตะขาบ กิ้งกือ 2.จตุบาท สัตว์ 4 เท้า เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ 3.ทวิบาท สัตว์ 2 เท้า เช่น มนุษย์ เป็ด ไก่ นก 4.อบาทะกา สัตว์ไม่มีเท้า เช่น งู ปลา นอกจากนี้ยังแบ่งประเภทออกเป็น 2 ประเภท ตามแหล่งที่เกิด คือ 1.ละลชา สัตว์เกิดบนบก และ 2.ชะลชา สัตว์เกิดในน้ำ ดังตัวอย่าง

“ประเภทสัตว์ ในโลกมี 4 จำพวก พหุบาท สัตว์มีเท้าเกิน 4 ขึ้นไป เช่น ตะขาบ กิ้งกือ เปน ตัวอย่าง 1 จตุบาท สัตว์ 4 เท้า ดุจช้าง ม้า โค กระบือ เปนตัวอย่าง 1 ทวิบาท สัตว์ 2 เท้า คือ มนุษ แล เป็ด ไก่ นก เปนตัวอย่าง 1 อบาทะกา สัตว์ไม่มีเท้า ดัง งู แลปลา เปนตัวอย่าง 1...แล้วแบ่งออกเปน 2ชนิด คือ ละลชา สัตว์เกิดบนบกอย่าง 1 ชะลชา สัตว์เกิดในน้ำอย่าง 1...จัดอีก 2อย่าง สัตว์มีฟอง มีไข่ และไม่ต้องมีฟอง ดัง ช้าง ม้า โค กระบือ...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2512: 14-19)

ทั้งนี้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้อธิบายถึงเรื่องโบราณศึกษา ที่กล่าวถึงวิธีการสอนการศึกษาเล่าเรียนในสมัยโบราณโดยแบ่งออกเป็นข้อใหญ่ๆ 3 ข้อ เรียกว่า มาติกา ที่พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือชริฎาณปีที่ 5 ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ก่อนประเทศไทยมีแผนการศึกษาฉบับแรกในปี พ.ศ. 2441 ในเนื้อหา มาติกาที่ 6 ได้อธิบายถึง วิชาหนังสือไทย ความตอนหนึ่งว่า

“...อนึ่งโบราณตำรายังมีชื่ออ้างในหนังสือประถม ก กา นั้นคิดรวบรวมได้ชื่อสำหรับเป็นตำราพิเศษศึกษาออกไปอีกหลายอย่าง คือ ตำราโหราศาสตร์ (โหราศาสตร์) 1 ตำราหมอยา (แพทยศาสตร์) 1 ตำราวิชาเลขโงทย์ค้าขาย (เลขวิธีต่างๆ) 1 ตำราวิชาช่างทอง 1 วิชาเสมียน คือ อ่านเขียนแต่งใบบัตรท้องตรา แลกกฎหมายกับบัญญัติสำมะโนครัว วิธีอักษรเฉียงไทย ไทยนับ ไทยหลง พราหมณ์พุกาม แต่ละอย่างซึ่งเป็นตำราพิเศษทั้งสิ้น...บรรดาโบราณตำราที่ได้กล่าวมาแล้วแต่สังเขปนี้ ล้วนเป็นวิชาหนังสือไทยทั้งสิ้น...”

(พระยาปริยัติธรรมธาดา, 2515: 25)

จากบันทึกดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วิชาหนังสือไทยนั้นยังไม่มีกรรวบรวมองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์มาก่อน เนื่องจากตามคำอธิบายพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้อธิบายถึงวิชาหนังสือไทยตามโบราณจารีตสืบมา ว่าวิชาหนังสือไทย ซึ่งจะตั้งเป็นแม่บท มาติกา ก็มี

3 ประเภท คือ 1. เขียน 2.อ่าน 3. เลข จึงเป็นการปฏิรูปการศึกษาและแบบเรียนวิชาหนังสือไทยครั้งแรกที่ได้บรรลุเนื้อหาด้านวิทยาศาสตร์ลงในวิชาหนังสือไทย

2.3 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับสังคมศาสตร์

การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับความรู้ด้านสังคมศาสตร์นั้น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ในรูปแบบภาษาไทยอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะเรื่องความรู้พื้นฐานที่เหล่าบรรดานักเรียนควรจะทราบไว้เป็นความรู้ติดตัวในชีวิตประจำวัน ในแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจ อันได้แก่ ชื่อทิศ/ชื่อฤดู/ปีนักษัตร/ราศี,ชื่อแม่น้ำ/ลำคลอง/ชื่อเมือง/ชื่อจังหวัด/ชื่อประเทศและชื่อบุคคลสำคัญ ดังตัวอย่าง

“๑ ตัว (ข) นำตัว (ม) แม่ กน ได้คำใช้ ๕ คำ คือ ขมีน เขมร เขม่นตา มุ่ง
เขม่น เขมวนปลา ชะ...๑ ตัว(ส) นำตัว (ย) แม่กม ได้คำใช้ ๓ คำ...กรุงสยาม...ชะ...๑
ตัว (ท) นำตัว (ย) แม่เกย ได้คำใช้ ๘ คำ คือ...ปungหอยพม่า ชะ ๑ ตัว (ต) ควบตัว (ล)
แม่กน ได้คำใช้ ๔ คำ คือ...ไปอิตเลียน ชะ ๑ (ร) การันต์ มีตัว (ร) เดิมท้ายไม่อ่าน คือ
คำว่า....สิงคโปร์...ชะ ๑ ตัว (ก) ควบตัว (ว) แม่กน ได้คำใช้ ๕ คำ คือ...กวินวิกตริยา
...ชะ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร),2514: 117-270)

ชื่อบุคคลสำคัญอันเป็นผู้มีบทบาทกับประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ พระนางวิกตอเรีย ประเทศอังกฤษ ซึ่งโด่งดังในประวัติศาสตร์โลก โดยเข้ามามีบทบาทกับประเทศไทย เมื่อครั้งอังกฤษเป็นมหาอำนาจ และเกิดเป็นสนธิสัญญาเบาว์ริง พระราชินีวิกตอเรียจึงได้ส่ง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ซึ่งเป็นผู้ตรวจการค้าของอังกฤษจากฮ่องกง เป็นทูตเข้ามาเจรจาการค้ากับไทย ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2398

ขณะเดียวกันในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดเกล้าฯส่ง คณะราชทูตไปยังประเทศอังกฤษ นำโดยพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นอัครราชทูตออกไป เจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศทางฝั่งยุโรปเป็นครั้งแรก ดังนั้น ถึงแม้ยุคสมัยเปลี่ยนไป การสะกดตัวอักษรได้เปลี่ยนไปตามพัฒนาการของภาษา และเมื่อศึกษาบริบทแล้วสันนิษฐานได้ว่าคือ พระนางวิกตอเรีย ที่ทรงอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของโลกในยุคล่าอาณานิคมขณะนั้น

การที่มีชื่อพระนางวิกตอเรียปรากฏอยู่ในแบบเรียนหลวงมูลบทบรรพกิจ เห็นได้ชัดว่า บริบทการเมือง การปกครอง และการเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติของไทยนั้นมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าประเทศไทยให้ก้าวสู่ความทันสมัย และเป็นพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงดำเนินพระราชโบายดังกล่าวเพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกราชของประเทศไทย ดังนั้นด้วยปรีชาญาณของพระยา

ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้วางรากฐานการศึกษาของไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาจึงได้บูรณาการ สอดแทรกความรู้บริบททางการเมืองและสังคมไทยเข้าไปในแบบเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกภาษาและได้เรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

อย่างไรก็ตามหนึ่งในจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ ดังนั้นตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ชื่อกระทรวงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงพบในแบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) คือ “**วาหนิตินิกร**” และ “**อักษรประโยค**” ดังตัวอย่าง

“๑ ตัว (ส) นำตัว (ม) แม่ ก กา ได้คำใช้ ๔ คำ คือ ต้นสมิ **สมุหบาณชี** ฟืน แสม ตามไสมย ชะ...๑ ตัว (ส) นำตัว (น) แม่ กม ได้คำใช้ ๓ คำ คือ **กรมสนม** สนาม เพลาะ สนิมเหล็ก ชะ...๑ ตัว (ส) นำตัว (ม) แม่ กน ได้คำใช้ ๖ คำ คือ สมนจาก เนื้อสมัน ยาสมาน ยาสมุนไพโร มิงสมร **เป็นเสมียน** ชะ...๑ ตัว(ข) นำตัว (ร) แจกทั้ง ๘ แม่ เห็นได้คำใช้แต่ **ท่านขรัว** เท่านั้น ชะ...๑ ตัว (ท) นำตัว (ล) แม่ กน ได้คำใช้ ๒ คำ คือ **จำไขลอน โขลอนทวาร** ชะ...๑ ตัว (ท) นำตัว (ม) แม่ กน ได้คำใช้ ๑๒ คำ คือ...**ขุนหมื่น**...ชะ...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2514: 119-160)

ความรู้ด้านสังคมศาสตร์จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเรียนในสมัยปฏิรูปการศึกษาที่บ้านเมืองกำลังเปลี่ยนแปลงและอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ การติดต่อกับการประเทศ การทำสนธิสัญญาต่างๆ ตลอดจนการเสด็จประพาสยังต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกทั้งการรับราชการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในตำแหน่งต่างๆ ดังที่ปรากฏในประกาศกำหนดเลขาธิการมหาดเล็ก ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 5 จ.ศ.1250 ว่า

“ความรู้นั้น ถ้าดูในสมุดต่างๆที่ว่าด้วยราชการของมหาดเล็ก แล้วรู้ตำแหน่งราชการกรมอื่นๆบ้าง ชื่อแลตำแหน่งยศท่านผู้ใหญ่ในราชการแผ่นดิน ว่าอรรคมหาเสนาบดีคือผู้นั้น จตุสดมภ์ คือ กรมานั้น มีราชการอย่างนั้นเป็นสำคัญ ในราชการของเมืองเรามีพิธีในเดือนนั้น เมืองประเทศราชคือเมืองอย่างนั้น พระที่นั่งองค์นั้นชื่อนั้น ถ้ารู้เท่านี้แล้วก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ได้ตามมากแลน้อย...”

ดังนั้นปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ในการใช้ความรู้ภาษาไทยเป็นฐานในการอธิบายความรู้เชื่อมโยงในศาสตร์อื่นจึงเป็นการบูรณาการความรู้ที่สำคัญ มีความสอดคล้องและจำเป็นอย่างยิ่งต่อบ้านเมืองไทยในสมัยนั้น แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นนักการศึกษาที่ดีและมีความเข้าใจในการปฏิรูปการศึกษาอย่างถ่องแท้

2.4 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์

ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีระเบียบแบบแผน ทั้งวัฒนธรรมและภาษาต่างสืบทอดจากคนรุ่นอายุหนึ่งไปยังอีกรุ่นอายุหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภาษาในหนังสือเรื่องบรรทัดฐานภาษาไทยว่า “ภาษาต้องถ่ายทอดโดยการเรียนการสอน ไม่ใช่ได้มาโดยสัญชาตญาณ กล่าวคือ มนุษย์ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมและภาษาโดยเรียนรู้จากผู้อื่น ไม่ใช่รู้ได้เองตั้งแต่เกิด...ภาษาและวัฒนธรรมมักอยู่คู่ขนานกันเสมอ...” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553: 24)

2.4.1 เป็นผู้บูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยกับพระพุทธศาสนาโดยแตงนิทานชาดกเรื่อง มหาสุปัสสีชาดก

คุณค่าผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์นั้น ปรากฏชัดในงานประพันธ์ประเภทนิทานชาดก ที่มีชื่อว่า “มหาสุปัสสีชาดก” ซึ่งท่านเรียบเรียงขึ้นเพื่อจะให้เป็นคุณประโยชน์แก่เด็กนักเรียน และเป็นแบบอย่างแก่ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาให้คิดแสวงหาสุจริตธรรมอันจะอำนวยผลความสุขแก่ตนทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังคำนำของเรื่องที่จะระบุว่า

“ข้าพระพุทธเจ้า พระยาศรีสุนทรวรา ญาณปริชามาตยบรมนารถนิย-
ภักดี พริยพาห (น้อย) เจ้ากรมพระอาลักษณ์ คิดเรื่องนิยายมหาสุปัสสีชาดกนี้ ขึ้นไว้ด้วย
ตั้งใจจะให้ เป็นคุณ เป็นประโยชน์แก่เด็กนักเรียน แลเป็นแบบอย่างแก่ชนชาวสยาม
ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาเป็นของสำหรับบำรุงปัญญา ให้คิดแสวงสุจริตความชอบ
อันจะอำนวยผลเป็นสุขแก่ตน ทั้งในภพปัจจุบันแลภพเบื้องหน้า ท่านทั้งหลายอ่าน
แล้วจงใช้ปัญญาตรองโดยละเอียดเถิด คงจะได้ปัญญารู้จักทางปฏิบัติที่จะได้สุคติ คือ
สวรรค์แลนฤพาน ตามภูมิที่ตนปฏิบัติเป็นวิภูษคามีและวิภูษคามีทั้งสองประการ ขอ
ท่านทั้งหลายจงไตร่ตรองตามข้อความในเรื่องนิยายนี้เทอญ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2474: คำนำ)

2.4.2 เป็นผู้บูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยกับพระพุทธศาสนาโดยแตงคำนมัสการคุณานุคุณ

ปรัชญาของท่านที่มีความแตกฉาน ลึกซึ้ง หยั่งลึกในด้านภาษาไทยและพระพุทธศาสนาจากการได้บวชเรียนและศึกษามาตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้ท่านสามารถบูรณาการภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์ และพระพุทธศาสนาได้โดยการแต่ง “คำนมัสการคุณานุคุณ” ที่ในปัจจุบันเป็นบทสวดสำหรับนักเรียน นักศึกษา รวมถึงประชาชนทั้งหลาย ด้วยในการที่จะใช้สวดสรรเสริญพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมทั้งบุพการี ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ และ

เทวดา ซึ่งมีคุณค่าทางอักษรศาสตร์ คือ มีสำนวนโวหารที่ไพเราะคมคาย ข้อความกินใจ และคุณค่าทางศาสนา

บทสรรเสริญทั้ง 7 บทนั้นช่วยให้ผู้อ่านได้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากขึ้น ทำให้มีความเคารพเทิดทูนพระรัตนตรัย และบุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อตนเองและประเทศชาติบ้านเมือง อันเป็นคุณสำคัญข้อหนึ่งของคำสอนพระพุทธศาสนา คือ มนุษย์นั้นต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณทั้งหลาย โดยสันต์ สุวทันพรกุลและภัทรเศรษฐ์ แพงแสน (2553) ได้นำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือวรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5-ปัจจุบัน) ชุดวรรณคดีไทยน่ารู้ ลำดับที่ 5 ซึ่งในการเรียบเรียงนั้นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้ใช้ลักษณะการประพันธ์แบบอินทวิเชียรฉันท 11 และกาพย์ฉบัง 11 ดังตัวอย่าง

บทสรรเสริญพระพุทธคุณ

“องค์ใดพระสัมพุทธ	สุวิสุทธสันดาน
ตัดมูลเกลศมาร	บมิหม่นมิหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศีบพันพั้ว	สุวคนธกำจร...”

(สุวทัน พรกุลและภัทรเศรษฐ์ แพงแสน, 2553: 50-51)

ทั้งนี้บทสรรเสริญดังกล่าวมีคุณค่าทางวรรณคดีที่สำคัญ คือ มีใจความที่ลึกซึ้งทำให้ผู้อ่านเกิดศรัทธาในบุญคุณของสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมา ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กระทำแต่ความดี อันเป็นจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาและการปฏิรูปบ้านเมืองให้ผู้คนเป็นคนดี มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ อีกทั้งยังเป็นการใช้ภาษาที่สอดคล้องกับความเชื่อ ซึ่งมนุษย์ในทุกวัฒนธรรมจะตีความให้คุณค่า หรือตัดสินการกระทำ และเป็นความเชื่อที่แสดงออกผ่านภาษาไทย และบทสรรเสริญดังกล่าวยังได้สืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน อันแสดงถึงการสืบทอดและความยั่งยืนในปรีชาญาณของท่านอีกด้วย

2.4.3 เป็นผู้บูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยกับความเชื่อและวัฒนธรรม โดยได้รับมอบหมายให้แต่งคำฉันท์กล่อมช้าง

ปรีชาญาณของท่านยังพบในด้านวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ โดยเฉพาะการได้รับหน้าที่เป็นผู้แต่ง “คำฉันท์กล่อมช้าง” ซึ่งคำฉันท์กล่อมช้างนั้นมีมาแต่สมัยโบราณ นับแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งได้มีการแต่งคำฉันท์กล่อมช้างในพิธีพราหมณ์ โดยไทยได้นำแบบอย่างมาจากเขมร ในพระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญในสมัยโบราณ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นผู้แต่งคือ ขุนเทพกวี ซึ่งผู้ที่จะสามารถแต่งคำฉันท์ดังกล่าวได้นั้นนับว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องช้างเป็นอย่างดี เพราะเป็นพระราชพิธีโดยเฉพาะ

เมื่อครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ได้มีเจ้านายฝ่ายเหนือได้นำช้างสำคัญที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมคู่กับพระบารมีของพระองค์ได้ตามหลักคชศาสตร์แล้วนั้น จึงได้จัดให้มีงานพระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญดังกล่าว โดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้รับมอบหมายให้แต่งคำฉันท์กล่อมช้าง ซึ่งมีแนวท่างต้นแบบจากฉันทดุสิตสังเวยกถ่อมช้างของขุนพระเทพกวี ซึ่งกล่าวสรรเสริญพระไพโร พระกรรมบดี และเทพเจ้าในลัทธิพราหมณ์ ประกอบด้วย พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพิฆเนศวร เป็นต้น เพื่อขอพรให้มีความปลอดภัย ต่อจากนั้นสดุดีขอช้างอันมีมงคลลักษณะ แล้วกล่าวถึงการเตรียมกิจพิธีคล้องช้าง ตอนท้ายกล่าวถึงการสรรเสริญพระอิศวรอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งนับเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาทางภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น นับแต่โบราณ ดังตัวอย่าง คำฉันท์กล่อมช้างของพระยาศรีสุนทรโวหาร ดังนี้

“บุญเพรงพ่อเคยสม- พนมนิยมมา
ได้เห็นแลเปนพา- หนะนารถนฤบาล
ฤพ่จะท้อถวิล ทุกขถิ่นทุราสถาน
ทิวทุ่งลหานธาร จรเคยระคายเคือง...”

(สุวทันพรกุลและภัทรเศรษฐ์ แพงแสน, 2553: 52-53)

ในแบบฉบับของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นแสดงปรีชาญาณของท่านอย่างโดดเด่นมาก หลวงมหาสิทธิโวหาร บุตรชายของท่านได้เขียนลงในประวัติของบิดาท่านไว้ถึงปรีชาญาณดังกล่าวว่า

“ครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่นำช้างเผือกมาถวาย ในคราวแรก เปนช้างสำคัญที่ 1 ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขนานนามว่า “พระเสวตวรรรณ” แลให้แต่งฉันทสำหรับพราหมณ์กล่อมเมื่อเวลาสมโภช ท่านก็ได้รับเร่งแต่งคำฉันท์ทูลเกล้าฯ ถวายให้ทันพระราชประสงค์โดยสำเร็จบริบูรณ์ เปนความชอบในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลเป็นเงินตราชั่ง 5 ตำลึง แล้วภายหลังมีช้างสำคัญเข้ามาสู่พระบรมโพนธสมภารอีกหลายช้าง คือ พระมหาระพีพรรณคชพงษ พระเสวตสุวภาพรรณ แลช้างเผือกสำคัญอื่นๆอีกหลายช้าง ท่านก็ได้รับการฉลองพระเดชพระคุณ ในการขนานนามช้างแลแต่งฉันทกล่อมเสมอทุกครั้ง แลทุกๆช้างมา...”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 11-12)

ทั้งนี้การรับสมโภชพระเศวตวรรณ ซึ่งเป็นช้างสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นนับว่ามีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากช้างถือเป็นสัตว์คู่พระบารมีของพระเจ้าอยู่หัว การทำพิธีกรรมต่างๆแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดความเชื่อ ประเพณีต่างๆของไทย การใช้ภาษาไทยเพื่อสอดรับกับความเชื่อและวัฒนธรรมนั้น จึงเป็นการสืบสานความเป็นไทยไม่ให้ขาดหาย แม้ในภาวะที่ประเทศกำลังเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ ก็ยังมีการบันทึกว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีช้างได้เข้ามาอยู่ใต้พระบารมีมากถึง 19 เชือก ได้แก่ พระเศวตวรรณ พระมหารพีพรรณคชพงษ์ พระเศวตสุภาพรรณ พระเทพชรัตนกิริณี พระศรีสวัสดิเศวตวรรณ พระบรมพันตวรลักษณ์ พระเศวตวรลักษณ์ พระเศวตวรสรพางค์ พระเศวตวิสุทธิเทพา พระเศวตสุนทรสวัสดิ์ พระเศวตสกลวโรภาศ พระเศวตรุจิราภาพรรณ พระเศวตวรนาเคนทร์ ช้างพลายเผือกเอก พระศรีเศวตวรรณิภา พระเศวตอุดมวารณ์ ช้างพลายสีประหลาด 2 เชือก เจ้าพระยาไชยานุภาพ

3. ปริชาญาณด้านภาษาต่างประเทศ

ความเป็นปราชญ์ทางด้านภาษาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้เชี่ยวชาญ ครอบรู้หลักภาษาที่มีความจำเป็นต่อการเรียนรู้สรรพวิชาทั้งหลาย โดยมีพื้นฐานมาจากภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาเขมร ซึ่งจำเป็นต้องใช้ในการศึกษาดำรงพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งยังบวชเรียนในสมณเพศ และเมื่อได้รับพระกรุณาอยู่ในความดูแลในสำนักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝ่ายอันเตวาสิก ซึ่งเป็นพระมาหากษัตริย์ที่ทรงรอบรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีแล้ว ในสมัยดังกล่าวยังพบว่ามีชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้า และอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยมากมาย อาทิ สมเด็จพระสังฆราชปาเลแก้วซ์

ดังหลักฐานการบันทึกประวัติของพระยาศรีสุนทรโวหาร ในศรีสุนทรานุประวัติ ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวท่านได้รับราชการและได้รับพระเมตตาว่าเป็นศิษย์ตลอดจนได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าเป็นพระประสิทธิสุตคุณ ที่พระราชอาณาเขตอยู่ในวัดสระเกศ ดังความว่า

“ครั้นตกลมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านก็ได้รับราชการในระมะณะศักดิ์ มีอาจารย์สุภาพเรียบร้อย ถวายพระธรรมเทศนาเป็นที่ถูกพระอภัยไตรโยโดยมาก แลทรงพระเมตตาทันรับเข้าในพวกสานุศิษย์ข้าหลวงเดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงได้พระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ลาปนาเปนพระประสิทธิสุตคุณ ที่พระราชอาณาเขตอยู่ในวัดสระเกศ...”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 8)

ดังนั้นองค์ความรู้ด้านภาษาอังกฤษของพระยาศรีสุนทรโวหารนั้น น่าจะได้รับการบ่มเพาะมาตั้งแต่สมัยนั้น และจดจำ ปรับใช้ ตลอดจนนำมารวบรวมไว้ในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ เพื่อให้นักเรียนไทยสมัยนั้นได้ศึกษา และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปในขณะนั้นอีกด้วย ไม่เพียงแต่องค์ความรู้ด้านภาษาไทยที่เป็นจุดเด่นของแบบเรียนของท่านแล้ว ยังพบภาษาต่างประเทศอื่น ๆ มากมาย ได้แก่ **ภาษาอังกฤษ ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษามคร ภาษาชวา ภาษาเขมร และภาษาจีน อีกด้วย** ดังตัวอย่าง

3.1 ปรีชาญาณด้านภาษาอังกฤษ

ในแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่แต่งขึ้นเมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ ได้แสดงให้เห็นถึงปรีชาญาณด้านภาษาอังกฤษของท่าน ซึ่งในสมัยดังกล่าวภาษาไทยรับคำในภาษาอังกฤษมาใช้หลายคำ ทั้งในเรื่องตัวสะกด ตัวการันต์ และอักษรที่ควรใช้วรรณยุกต์ไม้^๕ ดังนี้

“๑ สกกล สกนธ์...ไอสติม...ชะ”

“๑ ตัว (พ) สะกดภาษาไทยไม่มีใช้ ในภาษาอื่นมีอยู่บ้าง เหมือนคำว่า ออฟฟิต ออฟฟิต ออฟฟิตเซอร์ ออฟฟิตเซอร์ เป็นตัวอย่าง ชะ”

“๑ (ร) การันต์ มีตัว (ร) เต็มทำยไม่อ่าน คือคำว่า...สิงคโปร์ นำเบอร์ออฟฟิเซอร์...”

“๑...ก้าด เสื่อสะก๊อด...หมวกแก้ว...ด็อก ว่าสุนัข”

“๑ ไฮเติ้ล.....ชะ ๑...เล็บเตือแนนด์... .ชะ ๑...ไบเสร์จ เล็บเต็มเบอร์... .ชะ ๑...หมูเอี่ยม ชะ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2514: 210-275)

ทั้งนี้เกี่ยวกับคำไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาอังกฤษ เช่น คำว่า “ออฟฟิต” หรือ “ออฟฟิศ” หรือ “ออฟฟิช” นั้น มีหลักฐานว่ามีการใช้คำว่า เขียนรายงานการสอบไล่หนังสือของกรมศึกษาธิการ ในปี ร.ศ.108 โดยผู้รายงานถวายได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระสมมตอมรพันธุ์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

“รายงานการสอบไล่หนังสือ

ออฟฟิศ

กรมศึกษาธิการ

ที่ ๘ กรุงเทพฯ ณ วันที่ ๑๗ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๘

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553: 74)

นับได้ว่าเป็นการนำความรู้ด้านภาษาไทยไปใช้ในเอกสารทางราชการและหนังสือกราบบังคมทูลที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเขียนคำให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทยตลอดจนนำอิทธิพลทางด้านภาษาที่ได้รับในขณะนั้นมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพความเป็นไปของบ้านเมืองอีกด้วย

3.2 ปรัชญาณด้านภาษามคร

ภาษามคร เป็นภาษาที่มีความสำคัญซึ่งพระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนศาสนา ต่อมาซึ่งบรรจุไว้ในพระไตรปิฎก ต่อมาจึงรู้จักกันในนามภาษาบาลี เกี่ยวกับเรื่องนี้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้พยายามอธิบายถึงความสำคัญของภาษามครหรือบาลีในการเขียนหนังสือหรือการเรียนในสมัยนั้นไว้ใน วิธีสอนหนังสือไทย ของท่านว่า

“ครั้นภายหลังสืบๆมา บ้านเมืองเจริญสมบุรณ์มากขึ้น นักปราชญ์ ฝ่ายจินตวิรู บาลีคำมครแลภาษาต่างๆก็มีมากขึ้น ท่านจึงเห็นพร้อมใจมากด้วยกันว่าการที่จะใช้หนังสือ มิใช่จำเพาะแต่ความภาษาไทยอย่างเดียวข้อความสลักสำคัญ จะต้องใช้ภาษามครแลภาษาสังสกตก็มี...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร), 2515: 66)

ทั้งนี้ท่านได้พยายามสอดแทรกความรู้เรื่องภาษามครลงในแบบเรียนของท่านเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และจดจำ นำไปใช้ในการเขียนภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง ดังนี้

“๑ อนึ่ง ให้สังเกตรู้ว่า ที่ในคำภาษามครเป็นตัว (ปะ) ตกมาในคำไทยเป็นสำเนียงตัว (บ) ไปโดยมาก เหมือนคำว่า ปะริปาละ บริบาล ข อภิปาละ อภิบาล ข พยาปาทะ พยาบาท ข ปะทะ บท ข ปาทะ บาท ข ปัตตะ บาตร ข บุตตะ บุตร ข.....เป็นตัวอย่าง”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 236)

อย่างไรก็ตามท่านยังได้แต่งตำรา “สยามสารก” ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับ “วรรณสาทิศ” หลังปีพ.ศ. 2425 และได้มีการนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในปีพ.ศ. 2514 โดยมีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อรวบรวมคำบาลีที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ทั้งที่ใช้กันในระดับคำสามัญและคำราชาศัพท์อีกด้วย ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร ตระหนักดีว่าการศึกษาภาษาไทยหากจะให้เชี่ยวชาญลึกซึ้ง ผู้เรียนจะต้องมีความรู้ในเรื่องภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาเขมร มอญ ลาว บาลี สันสกฤต พม่า ทมิฬ เป็นต้น ดังที่นิยะดา เหล่าสุนทร (2550: 264) ได้อธิบายว่า ในจำนวนนี้ภาษาบาลีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาไทย อาจกล่าวได้ว่ามากที่สุด พระยาศรีสุนทรโวหารจึงคิดรวบรวมคำภาษาบาลีที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย...จนอาจกล่าวได้ว่า สยามสารกเป็นพจนานุกรม ภาษาบาลีฉบับย่อ...ในช่วงที่พระยาศรี

สุนทรโวหาร แต่งสยามสาธกนั้น ความนิยมในการจัดทำพจนานุกรม ยังไม่มากนัก พจนานุกรมในชั้นแรกๆของไทย มาจากความริเริ่มของชาวต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ พระยาศรีสุนทรเป็นครูที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลจึงได้สร้างสยามสาธกเพื่อเป็นประโยชน์แก่วงการการศึกษาไทยมากมาย

3.3 ปรีชาญาณด้านภาษาเขมร

ความรู้ด้านภาษาเขมร หรือกำพูชพากย์ นั้นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้แสดงไว้ในแบบเรียนของท่านในมูลบทบรรพกิจ ซึ่งไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากกำพูชาหรือภาษาเขมรอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงการสวดดี มักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “อัญชยม” ซึ่งหมายถึง ข้าพเจ้า ดังตัวอย่าง

ไวพจน์ที่ ๒๓

“๑ ....อัญชยม...ชะ.”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 262)

นอกจากนั้นพระยาศรีสุนทรโวหารยังได้แต่งตำรา “อนันตวิภาค” ซึ่งเป็นงานนิพนธ์ช่วงหลังของท่าน ซึ่งต้องใช้ความสามารถอย่างสูงในการแต่งโดยแบ่งเป็น 9 พากย์ ซึ่งเป็นการรวบรวมคำศัพท์จากภาษาต่างๆ โดยใช้อยู่ในภาษาไทยมาช้านาน ได้แก่ สยามพากย์ กำพูชพากย์ ขวาพากย์ มคธพากย์ ทริภัญญไชยพากย์ สังสกฤตฎพากย์ สิงหพากย์ ตเลงพากย์ กัมภกามพากย์ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

“จัดคำกำพูชขึ้น เขิงแผลง

สำหรับแซกแทรกแปลง เปลี่ยนใช้

คำตรง บ พลิกแผลง คองพากย์ ด้วยนา

วางแบบระเบียบไว้ เพื่ออ้างทางสอน”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร), 2515: 371)

3.4 ปรีชาญาณด้านภาษาจีน

ภาษาจีนเข้ามามีบทบาทกับภาษาไทยมาเป็นเวลานาน โดยสุวรรณ ขวรัตน์วงศ์ (2540) ได้ศึกษาบทบาทของชาวจีนตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า บทบาทที่สำคัญของชาวจีนที่มีต่อสังคมไทยมีด้วยกันหลายด้านคือ ชาวจีนเข้ามามีบทบาทอย่างสูงต่อเศรษฐกิจของไทยในด้านการค้า ทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งการเข้ามามีบทบาทดังกล่าว ก็เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้กับราชสำนักไทย เพื่อนำไปใช้ในการบริหารราชการแผ่นดินในด้านต่างๆ ในด้านการเมืองการปกครองพบว่า ชาวจีนเข้ารับราชการเป็นขุนนางในกรมกอง

ต่างๆ ของไทย ชาวจีนเหล่านี้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ซึ่งในบางกรณีมีฐานะเทียบเท่ากับชนชั้นปกครองของไทย

ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้มีชีวิตและรับราชการอยู่ในระหว่างปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตลอดจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับความรู้และอิทธิพลทางภาษามาจากสภาพแวดล้อมและบริบทสังคมในขณะนั้น จนสามารถรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวมาจัดเก็บและเรียบเรียงไว้ในแบบเรียนภาษาไทยของท่านโดยแทรกความรู้เรื่องภาษาจีนไว้ในคำอธิบายของการใช้คำภาษาต่างๆ ดังตัวอย่าง

“๑ จุ้นจู้ ขงจู้ อาเจี เจี๊ส่ว เจ้าโล่ ...จุ้น ว่าเรือ เจ็ง...มีกงเต็ก ชะ”

“๑ ...อากุ...ถ้ำแก้ว เก้า ว่าลึง ชะ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2514: 272-273)

แม้กระทั่งภาษาจีนยังเคยมีอิทธิพลกับคนไทยในลักษณะของการเล่นห่วย ซึ่งจากบันทึกประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 17 เรื่องเหตุที่จะเกิดเล่นห่วยในเมืองไทย พระนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงบรรยายว่า “การเล่นห่วยเริ่มมีขึ้นในเมืองไทยครั้งแรกเมื่อ จ.ศ. 1179 หรือ พ.ศ. 2378 โดยจีนชื่อหง หรือที่เรียกกันว่า “เจี๊ส่วหง” ตามที่อเนก นาวิกมูล (2536:27) ได้อธิบายว่า เมื่อเกิดห่วยขึ้นในเมืองไทยแล้ว เจี๊ส่วหงเห็นว่าคนไทยอ่านหนังสือจีนไม่ออก และพูดภาษาจีนไม่ได้ จึงคิดอ่านเอาตัวอักษรไทยเข้าหมายกำกับเพื่อให้ไทยรู้จักห่วย เกิดเป็นแผ่นไม้รูป ก ข เรียกคู่ไปกับชื่อคนในนิทานจีน เช่น ก สามห่วย ข ง่วยโป๊ ข เจียมกาย เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จึงได้คิดค้นคำกำกับพยัญชนะไทยตามบันทึกในหนังสือ “วิธีสอนหนังสือไทย” ของท่านตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าชาวไทยเราจนคำพูด ต้องเอาชื่อห่วย (ห่วย-ผู้วิจัย) มาให้ชื่อตัวอักษร คือเรียกว่า “ถ พันก๊วย ญ ย่องเซ่ง ด กวางเหมง น เทียนสิน เปนตัน ดูน่าสังเวช ข้าพเจ้าจึงคิดชื่อขึ้นสอนนักเรียนในโรงเรียนหลวงว่า “ข” ขัดข้อง “จ” อังกฤษ “ค” คิด “ค” กัณฐา “ฉ” ระฆัง “ช” ชื่อ...ตั้งชื่อไว้พอจะสอนเด็กให้ออกชื่อตัวสะกดได้ง่าย ที่ไม่มีตัวพ้อง ไม่ต้องตั้งชื่อ แบบนี้มิใช่เป็นการบังคับ ท่านผู้ใดเห็นชอบจะทำก็ตาม...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2515: 67-68)

ทั้งนี้ นับเป็นปรีชาญาณด้านภาษาของพระยาศรีสุนทรโวหารที่พยายามจะรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยเอาไว้ให้มีสูญหายหรือบิดเบือน ด้วยเจตนาให้ผู้เรียนได้มีความรู้ที่ถูกต้องตามหลักภาษาและทำนองคลองธรรมไม่ตกไปอยู่ในอบายมุข ภายหลังจากได้พบการกำกับ ก ถึง ฮ เป็นครั้งแรกในแบบเรียนเร็ว ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 10 ปีพ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นงานพระนิพนธ์ของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กำกับพยัญชนะไว้ทั้งหมด 44 ตัว เพื่อให้เด็กจำง่าย

จากการวิเคราะห์ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จากผลงานแบบเรียนภาษาไทยของท่านในชุดมุลบทบรรพกิจและผลงานอื่นๆ ผู้วิจัยพบว่า ท่านเป็นผู้มีความแตกฉานรอบรู้ หยั่งลึก และเป็นผู้มีความละเอียด ถี่ถ้วน ในการทำงานตลอดจน เป็นนักการศึกษาที่มีความรอบรู้หลากหลายศาสตร์จนสามารถนำภาษาไทยมาบูรณาการเข้ากับศาสตร์ต่างๆ ได้ในแบบเรียนที่ใช้เป็นมาตรฐานของการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของไทย เพื่อสร้างคนให้มีความรู้ และสามารถรับราชการได้ตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ประเทศกำลังเปลี่ยนผ่านองค์ความรู้แบบดั้งเดิมไปสู่องค์ความรู้สมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตามท่านยังคงสามารถรักษาเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมของไทยไว้ผ่านความงดงามทางภาษาไทย แม้ว่าประเทศไทยกำลังถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก องค์ความรู้สมัยใหม่ทอดผ่านคณะมิชชันนารีเข้าสู่ประเทศไทย แต่ท่านยังคงยืนหยัดที่จะใช้ปรีชาญาณทางด้านภาษาไทยควบคู่ไปกับความรู้สมัยใหม่ และที่คนไทยจำเป็นจะต้องรู้และนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงาน นับว่าเป็นการวางรากฐานของความรู้ให้ผู้เรียนในสมัยนั้นได้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง

ภาษาที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีความเชี่ยวชาญและชำนาญ โดยนำมาบรรจุไว้ในแบบเรียนหลวงและผลงานอื่นๆ ของท่านนั้นมีมากมาย ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษามคธ ภาษาเขมร และภาษาจีน ทำให้ท่านเป็นนักการศึกษาและเป็นครูที่แสวงหาความรู้อยู่เสมอ ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านแบบเรียนและผลงานโดยอธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาต่างประเทศไว้ให้ผู้เรียนได้ศึกษาอีกด้วย เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ทุกศาสตร์ อันได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ และภาษาต่างประเทศโดยใช้ภาษาไทยเป็นตัวดำเนินเรื่อง จนกล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักการศึกษาที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นผู้แต่งตำราเรียนที่มีความสมบูรณ์ครอบคลุมทุกศาสตร์เพื่อผลิตคนที่มีความรู้ออกมาใช้ประเทศชาติ เป็นการบูรณาการความรู้แบบสหวิชาที่แม้แต่ในการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่ประเทศไทยพยายามที่จะคิดค้นและบูรณาการองค์ความรู้ศาสตร์ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน เมื่อเกือบ 150 ปีที่ผ่านมา จนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่สามารถกระทำ ได้สมบูรณ์เท่ากับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้มีปรีชาญาณรอบด้านและวางรากฐานการศึกษาไทยและการศึกษาภาษาไทยในยุคต่อมา ตามที่ สร้อยสนต์ สกกรักษ์และคณะ(2560: 142) ได้ระบุว่า ลักษณะการลำดับเนื้อหา และวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบแจกลูกสะกดคำที่ใช้ในการ

ออกแบบหนังสือแบบเรียนหลวงฉบับมุลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยชน์ นับเป็นต้นแบบของการพัฒนาหนังสือเรียนภาษาไทย ระดับประถมศึกษาในยุคต่อมา

ทั้งนี้การวิเคราะห์ปรัชญาของท่านนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการสืบทอดปรัชญาของท่านผ่านไปยังกลุ่มลูกศิษย์ที่ได้ศึกษาเรียนรู้วิชาจากท่านทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อแสดงให้เห็นถึงผู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้นั้นมีปรัชญาที่ลุ่มลึก และกว้างขวาง ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และบริบทการศึกษา เพื่อผลิตคนที่มีคุณภาพ ออกมารับราชการและพัฒนาประเทศต่อไปอย่างมั่นคงและถาวร

บทที่ 5

การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

จากการวิเคราะห์ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยุคปฏิรูปการศึกษา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยพบว่า ปรีชาญาณที่แสดงถึงความฉลาด รอบรู้ หยั่งลึก และถูกต้องชอบธรรม ตลอดจนสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจได้อย่างมีหลักเกณฑ์ จนนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพของท่านนั้น ได้แก่ 1. ปรีชาญาณด้านองค์ความรู้ภาษาไทย 2. ปรีชาญาณด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่น และ 3. ปรีชาญาณด้านภาษาต่างประเทศ

การวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นข้อมูลพื้นฐานให้ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเกณฑ์ในการศึกษาการสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์ โดยใช้การศึกษาและวิเคราะห์จากเอกสารประวัติบุคคลสำคัญของไทย ได้แก่ 1. พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายชาย 2. พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหญิง ซึ่งมีบันทึกหลักฐานว่าได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากพระยาศรีสุนทรโวหาร และได้มีการสืบทอดองค์ความรู้ในด้านต่างๆนั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงาน การรับราชการในตำแหน่งสำคัญต่างๆในบ้านเมือง ตลอดจนมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและในสมัยต่อมา **2. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านครูไทย** ที่ได้ศึกษาผ่านแบบเรียนและได้นำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนและการทำงานด้านอื่นๆ และ **3. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ** โดยศึกษาจากเอกสารแบบเรียนภาษาไทยที่เกิดขึ้นภายหลังแบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร ประกาศยกเลิกใช้ในปี พ.ศ. 2434 เป็นต้นมา

ในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดการศึกษาเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาชีวิตและพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาส่งผลให้บ้านเมืองเกิดความเจริญงอกงาม ดังพระบรมราโชวาทตอนหนึ่งว่า

“...วิชาหนังสือเปนวินาทีน่านับถือ แลเปนที่สรรเสริญมาแต่โบราณ ว่าเปนวินาทีอย่างประเสริฐ นับแต่พระมหากษัตริย์เปนต์้นจนตลอดราชภูมพลเมืองสมควรแลจำเปนจะต้องรู้...เพราะฉะนั้นฉันจึงได้มีความมุ่งหมายตั้งใจที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมือง ให้เปนการรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว...”

(เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว, 2511: 17-18)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศเรื่องโรงเรียน
จ.ศ. 1236 โดยมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรม
อาลักษณ์ตั้งเป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย และคิดเลข ตลอดจนขนบธรรมเนียม
ราชการ ดังความว่า

“...จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าบุตรหลานของท่านทั้งปวงบังคนตาที่เข้ามารับราชการ
ฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่ล้วนเปนผู้มีชาติมีตระกูล ควรจะรับราชการต่อไปในเบื้อง
หน้า แต่ที่ยังไม่รู้หนังสือไทย แลขนบธรรมเนียมราชการโดยมาก ที่รู้อยู่บ้าง แต่ยังใช้
อักษรเอกโทแลตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก...”

(เรื่องเดียวกัน, 2511: 2)

จากพระบรมราชโองการดังกล่าว ทำให้เห็นว่า การจัดการศึกษาของไทยมีการเปลี่ยนแปลง
เพื่อพัฒนาคนรองรับการขยายตัวของงานราชการที่มากขึ้นและปฏิรูปคนให้มีความรู้ที่ถูกต้อง โดยมี
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวงที่จัดตั้งขึ้นใน
พระบรมมหาราชวัง และยังเป็นผู้แต่งแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจที่ใช้เป็นตำราสอนหนังสือไทย
ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาบุตรหลานข้าราชการที่ได้เล่าเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ในยุคเริ่มต้น
เมื่อปี พ.ศ. 2414 ด้วยเหตุที่มีความต้องการคนที่มีความรู้ แทนการจ้างฝรั่งเข้ามาทำงานรับราชการ
และเป็นที่ปรึกษาจำนวนมาก ทั้งนี้พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงที่ได้ศึกษาเล่าเรียนใน
โรงเรียนหลวงแห่งนี้และได้รับการถ่ายทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหารโดยตรง มีจำนวน
มาก ผู้วิจัยได้กำหนดคัดเลือกจากพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีหลักฐานชัดเจนและมีผลงานที่ได้นำองค์
ความรู้จากพระยาศรีสุนทรโวหารไปประยุกต์ใช้ในราชการสำคัญต่างๆ ดังปรากฏหลักฐานในประวัติ
การศึกษาส่วนพระองค์จำนวน 6 พระองค์ ดังนี้

1. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรม วงศานุวงศ์

1.1 พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายชาย จำนวน 3 พระองค์

1.1.1 สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรมนิต มกุฎราชกุมาร

สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรมนิต มกุฎราชกุมาร เป็นพระโอรสองค์ที่ 20 ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประสูติเป็นพระองค์แรกจากสมเด็จพระนางเจ้าสว่าง

วัฒนา พระบรมราชเทวี เมื่อปีพ.ศ. 2468 สำหรับการศึกษาพระราชบิดาจึงปรารถนาที่จะให้การอบรมฝึกสอนด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดในฐานะเป็นมกุฎราชกุมารพระองค์แรกของไทยและจะทรงครองแผ่นดินต่อไป ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเสด็จไปทรงศึกษาเล่าเรียนยังต่างประเทศ และโปรดเกล้าฯ ให้ทรงปฏิบัติพระราชกิจให้ทรงรับฎีกาแทนพระองค์ ตั้งแต่พระชนมายุได้เพียง 5-6 พรรษา เวลาเดียวกันก็ยิ่งให้รับราชการใกล้เคียงพระยุคลบาทชนิดติดพระองค์คู่กันกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิงกรมหลวงศรีรัตนโกสินทร อีกด้วย (พินิจ หุตะจินดา, 2554: 37)

การศึกษาในขั้นต้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เรียนหนังสือไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พระอาจารย์ประจำสำนัก และมีหลวงแชฯ อีกคนหนึ่งเป็นพระอาจารย์ ได้เรียนประโยคหนึ่ง 1 ภาษาไทยจนจบวาหนิต์นิกร เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2427 และเตรียมเรียนสังโยคพิธานต่อไปในปีที่อายุย่าง 7 พรรษา เจ้าฟ้ามกุฎราชกุมารทรงเรียนภาษาอังกฤษกับ มร. มอร์น ชาวอังกฤษที่เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศจัดให้อ่าน เอ.บี. และหัดเขียนวันแรกเมื่อ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431 (อุดม ประมวลวิทยา, 2505: 344-346)

ทั้งนี้จากประวัติพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่บันทึกในศรีสุนทรานุประวัติ ได้บันทึกว่า ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกจากการสอนหนังสือที่โรงเรียนหลวง แล้วให้มาเป็นอาจารย์ถวายพระอักษร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า และพระเจ้าลูกเธอเป็นอันมาก (หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 16)

พระปรีชาสามารถด้านภาษาไทย

พระองค์มีพระปรีชาสามารถในด้านภาษาตั้งแต่วัยเยาว์ โดยทรงพระราชนิพนธ์ “จดหมายเหตุรายวัน” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิดาทรงพระราชทานสมุดไดอารี่ประจำวันเพื่อจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ให้ตั้งแต่เมื่ออายุ 5 พรรษาตั้งแต่นั้นมาพระองค์ได้ทรงจดบันทึกเหตุการณ์ประจำวันของพระองค์จนกระทั่งก่อนพระองค์จะเสด็จสวรรคต และบทพระราชนิพนธ์ในบันทึกจดหมายเหตุรายวันของพระองค์นั้นได้กลายเป็นหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์ ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี เป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าแก่ประวัติศาสตร์ภายในพระบรมมหาราชวังเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏในจดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ที่ได้ทรงบันทึก

เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและการเรียนของพระองค์ท่านกับพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2426 ว่า

“วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2427

ตื่นเช้าก่อนโมง กินข้าวแล้วไปอ่านหนังสือ อ่านในห้องโอฟิต พระศรีสุนทร¹ เป็นผู้สอน เสด็จอาตศ² มากำกับด้วย เราอ่านสองโมงเช้า สองโมงน่านเล็ก ให้อ่านนิดเดียวแต่่นโมเท่านั้น เสด็จอาตศชมเราใหญ่ ครูก็ชมเราว่าเราไม่ร้องให้ พิกิตติยากร³ ครูระอา ร้องให้ทุกวันเกือบเดือน แล้วเรากลับตำหนัก”

(สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2550: 62)

อย่างไรก็ตามวิธีการสอนและวิธีการถ่ายทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ นั้นยังพบในบันทึกรายวันว่าวิธีการสอนของท่านนั้นมีการบวนการ คัดตัวงาม อ่านแบบเรียนหลวง อ่านใบบอกเรื่อง และ จดบันทึก ตลอดจนการเขียน และ ให้ท่องจำ และถ่ายทอดความเชื่อ ประเพณีไทยผ่านการเรียน โดยเรียนเรื่อง คาถาบูชาครู เพิ่มเติมไว้ ดังนี้

“วันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2427

โมงน่านไปอ่านหนังสือ ป่าโสม⁴ ให้ไปตามเรามาว่า ทูลหม่อมมบน⁵ รับสั่งให้เราไป เฝ้าในที่⁶ ประทานหนังสือนิทานเรื่องคนไปนอนกับหมี่ ทูลหม่อมมบนทรงแปลเอง รับสั่ง ให้ไปวานพระศรีสุนทร คัดตัวงาม เราจะได้อ่าน เราเอามาให้พระศรีสุนทร แล้วเราอ่าน อยู่จนบ่ายโมงหนึ่ง...”

(สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2550: 68)

“วันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2428

¹ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น 4 พระองค์เจ้าดิศวรรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ.2405-2486) ต้นราชสกุล ดิศกุล

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น 5 พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (พ.ศ.2417-2474) ต้นราชสกุล กิตติยากร

⁴ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น 4 พระองค์เจ้าโสมมาวดี กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ (พ.ศ.2395-2474)

⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁶ เฝ้าในห้องพระบรรทม

โมงนานเรากินข้าวเช้าแล้วไปเรียนหนังสือ พระยาศรีสุนทร ยังไม่มา เราไปเฝ้า
ทูลหม่อมบนในที่ ป้าโสมบอกเรารว่าครุมาแล้ว เราออกไป **พระยาศรีสุนทรเขียนคาถา
บูชาครูให้เราท่อง..”**

(สมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2550: 98)

นอกจากนั้นปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ด้าน
ภาษาต่างประเทศยังได้ถ่ายทอดไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศในเรื่อง **“หนังสือขอม”** ซึ่งเป็น
ความรู้สำคัญในสมัยดังกล่าว เนื่องจาก ในประเทศไทย อักษรขอมถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ ใช้ในงาน
ด้านศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อักษรขอมที่ใช้เขียนภาษาบาลีเรียก อักษรขอมบาลี ส่วนที่ใช้เขียนภาษาไทย
เรียก อักษรขอมไทย ซึ่งมีอักษรวิธีต่างจากอักษรขอมกลุ่มอื่นๆ

ต่อมา อักษรขอมไทยถูกแทนที่ด้วยอักษรไทย ส่วนอักษรขอมบาลียังคงใช้เขียนภาษาบาลี
เรื่อยมา แม้จะมีการพัฒนาอักษรไทยและอักษรอริยกะมาเขียนภาษาบาลีก็ตาม อักษรขอมบาลีถูก
ยกเลิกไปในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การใช้อักษรขอมนั้น สมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศได้ทรงบันทึกไว้เมื่อ
วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2428 ว่า

**“สองโมงเช้า เรากินข้าวแล้วไปบน ออกไปเรียนหนังสือ พระยาศรีสุนทรให้อ่าน
หนังสือขอม** ห้าโมงแล้วเรากลับมาเรื่อน เล่นในหลังแดง บ่ายไปบน ป้าโสมเจ็บไม่ได้ไป
ด้วย เรากลับมาเรื่อนสองทุ่ม”

(สมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, 2550: 115)

จากบันทึกรายวันของสมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ นั้นผู้วิจัยพบว่า
หลักและวิธีการสอนหนังสือของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) คือการเน้น**การอ่าน
การเขียน การคัด การจด และการท่อง** จากบทเริ่มต้นในมูลบทบรรพกิจ คือ **“นโม”** ไปจนถึงที่
ปรากฏในบันทึกดังกล่าวคือ วาหนิตินิกร สังโยคพิธาน คาถาบูชาครู ตลอดจนหนังสือขอม และราย
พระนามช้างที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งมีผู้นำมาถวาย ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้แบบนักปราชญ์ นั่นคือ สุ จิ ปุ ลิ
และเป็นแนวทางเดียวกับ พระยาศรีสุนทรโวหารใช้เป็นแนวทางในการแสวงหาความรู้ของท่าน โดย
จะกล่าวในเรื่องวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อไป

องค์ความรู้ที่ได้ร่ำเรียนจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นเห็นสัมฤทธิ์ผล
เป็นรูปธรรมจากผลงานประพันธ์ **“จดหมายเหตุรายวัน”** ของสมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ตลอดจนได้ทรงแต่งโคลงว่าด้วยรัก เพื่อถวายพระชนกนารถสำหรับบลงหนังสือ
วชิรญาณ ว่า

“...รักใครจะรักแม่น	ชนกนารถ
รักบออยากจะคลาด	สักน้อย
รักใดจะมีอาจ	เทียมเท่า ท่านนา
รักยังมีอาจคล้อย	นิราศแล้วสักวัน...”

(สมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวิชรุณทิศ, 2550: 222)

เกี่ยวกับพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวิชรุณทิศ ในเชิงภาษาไทยนั้นเมื่อทรงมีพระชนมายุได้เพียง 10 พรรษา ซึ่งหากจะเทียบการศึกษาในปัจจุบันก็อยู่ราวชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เด็กๆ เพิ่งจะเริ่มรู้จักเพียงการอ่านร้อยกรองแบบง่ายๆ แต่พระองค์ทรงสามารถถึงขั้นพระราชนิพนธ์บทโคลงสี่สุภาพซึ่งต้องใช้ชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ขั้นสูงได้เป็นอย่างดีแล้ว (วิวัฒน์ บัญจับ, 2551:10) ซึ่งภายหลังโคลงพระราชนิพนธ์ดังกล่าวได้นำมารวมพิมพ์ไว้ในหนังสือชื่อ “โคลงพิพิธพากย์” ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมบทประพันธ์ของกวีหลายท่านที่เคยได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือวชิรญาณอีกด้วย

นอกจากนั้นยังทรงมีพระปรีชาสามารถด้านร้อยกรอง โดยการประพันธ์ประเภทกาพย์ และโคลง และทรงพระราชนิพนธ์ถวายชัยมงคลในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 25 ปี ในนามของโรงเรียนราชกุมาร เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2436 ดังปรากฏในจดหมายเหตุรายวัน วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2436 ดังตัวอย่างนี้

“...ชั้นที่ 1	ข้าพระพุทธเจ้า มหาวิชรุณทิศ
๑ สิบมาสมาแต่ตั้ง	แต่งสถาน นี้นา
ข้าบาทราชกุมาร	รวมพร้อม
สดุดีเด่นนฤบาล	บรมนารถ สยามเออย
อ่อนเกศไอนจิตน้อม	นอบเกล้าถวายชัย ฯ...”

(สมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวิชรุณทิศ, 2550: 242)

อีกทั้งยังมีพระปรีชาสามารถพระราชนิพนธ์โคลงต่างๆ อีก ดังตัวอย่าง

“ตื่นเช้าสองโมงนาน กินข้าวแล้วออกไปเรียนหนังสือ ได้คิดโคลงถวายเสด็จน้า
บทหนึ่ง ในโคลงนั้นคือ เสด็จน้ากับพวกเจ้าจอมจะร้อยดอกไม้แต่งในที่ถวายทูลหม่อม
ในโคลงนั้นว่า

๑ พระนางเจ้ากับทั้ง นารี
ทรงจัดร้อยมาลี หลากไว้
เพื่อฉลองพระคุณมี มามาก แล้วแฮ
เฉลิมพระยศท่านไว้ ธิราชเจ้าจอมวัง ฯ”

(สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิต, 2550: 194)

อย่างไรก็ตามในการบันทึกจดหมายเหตุรายวันของพระองค์ท่าน สุนันท์ อัญชลินุกูล
(2551:36-46) ได้อธิบายไว้ในเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เฉลิมพระเกียรติในวโรกาส
ครบรอบ 130 ปี แห่งวันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิต เรื่อง 130
พรรษา สมเด็จพระปฐมบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ว่า “ทรงบันทึกด้วยภาษาที่งดงาม
เรียบเรียงเรื่องที่เล่าได้อย่างต่อเนื่องกะทัดรัด ชัดเจน ทรงใช้คำเชื่อมให้เกิดสัมพันธ์ภาพทั้งทางเนื้อหา
และสัมพันธ์ภาพทางเวลาอย่างเหมาะสมตั้งแต่ต้นจนจบ และทรงใช้คำเรียงบ่งาย เหมาะกับลีลาภาษา
ที่ใช้บันทึกอย่างยิ่ง ตลอดจนทรงใช้คำศัพท์เฉพาะสมัย อันเป็นการให้ความรู้แก่ผู้อ่านได้เห็นการ
เปลี่ยนแปลงทางการใช้ศัพท์เฉพาะสมัยอย่างยิ่ง เช่น คำว่า “ก้ำ” แปลว่า ดีใจ ตลอดจนทรงใช้คำ
ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่นคำว่า “กวีนิ โธเรน ดินเนอ เซอคัส อาชตุ้กลิวโป” เป็นต้น

ทั้งนี้นอกจากการบันทึกจดหมายเหตุรายวัน ยังทรงมีพระราชกรณียกิจสำคัญในฐานะ
มกุฎราชกุมาร ในกรณีพิพาทระหว่างไทย-ฝรั่งเศส หรือเหตุการณ์ ร.ศ. 112 นั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า
มหาวชิรมหิต มกุฎราชกุมาร ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ช่วยราชเลขาณุกการ ร่วมกับสมเด็จพระ
เจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพย์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นพระราชธิดา ลำดับที่ 19 ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ประสูติแต่สมเด็จพระนางเจ้าสุชมลมารศรี
พระอัครราชเทวี อีกด้วย

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การบันทึกเรื่องราวต่างๆภายในจดหมายเหตุรายวันของพระองค์นั้น
ได้รับแรงบันดาลใจจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระราชบิดาและเป็น
ต้นแบบของพระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนบุคคลทั่วไปในด้านการอ่านและการเขียน โดยจะเห็นได้จาก
บทพระราชนิพนธ์มากมายที่ได้ทรงบันทึกระหว่างการเสด็จประพาสทั้งหลาย และจดหมายเหตุที่ทรง
เขียนตอบโต้กับเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการต่างๆในการดำเนินกิจการบ้านเมือง ดังที่ ส.
สิวรักษ์ (2554:15) ได้เขียนความเห็นประกอบจดหมายเหตุรายวัน เรื่องประเพณีการจดสมุดบันทึก
ประจำวันว่า “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นคนไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับ

อิทธิพลจากฝรั่งทางด้านการจดบันทึกประจำวัน (ดังทรงได้รับอิทธิพลอื่นๆจากฝรั่งอีกมิใช่น้อย) ดังจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ซึ่งบันทึกด้วยพระองค์เอง แต่ พ.ศ. 2420-2430...”

และอีกหนึ่งแรงบันดาลใจที่สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ ทรงเห็นเป็นแบบอย่างใกล้ชิดพระองค์ท่านอีกหนึ่งท่านก็คือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นพระอาจารย์ที่พระองค์ได้เห็น และจากการได้รับการอบรมสั่งสอนโดยตรง และได้เห็นผ่านการทำงานสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหลากหลายด้านจนเป็นที่ชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนได้เรียนรู้จากผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในหลากหลายเรื่อง ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร จึงเป็นที่โปรดปรานของ “ทูลหม่อมมบน” หรือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ “สมเด็จพระแม่” หรือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตามที่สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ ทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุรายวันว่า

“วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2428

“เราตื่นนอนเช้า เห็นป่าโสมนอนอยู่ข้างสมเด็จพระแม่⁷ เราดีใจ แล้วเราไปอาบน้ำที่ชालา กินข้าวแล้วไปเรียนหนังสือ กลับมาจากเรียนหนังสือเที่ยงนาน เล่นตุ๊กตาในห้องแดง บ่ายไปบน เฝ้าในที่ ทูลหม่อมมบน⁸ ทรงเครื่องแล้วเสด็จออกพระที่นั่งจักรี เจ้านครจัมปาศักดิ์ มาเฝ้าถวายต้นไม้ทองเงิน เสด็จขึ้นแล้วประทับเสวยที่สวนสวรรค์ เราเข้าถ้ำเล่นสนุก ทูลหม่อมมบนกับสมเด็จพระแม่รับสั่งชมพระยาศรีสุนทร⁹ มาก สองทุ่มนานเรากลับมาเรียน นอน.”

(สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ, 2550: 104)

หลังจากนั้นสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ จึงทรงเริ่มบันทึกจดหมายเหตุเป็นภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง ตั้งแต่วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2436 จนถึงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2436 และทรงมีพระปรีชาสามารถในการแต่งนิทานภาษาอังกฤษ เรื่อง Little Folks ไปลงหนังสือพิมพ์ที่ประเทศสิงคโปร์และทรงได้รับรางวัลจากบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น ในปี พ.ศ. 2433 ขณะที่พระชนมายุเพียง 12 พรรษา จากนั้นไม่ได้ทรงบันทึกอะไรอีก โดยอีก 10 เดือนต่อมาทรงพระประชวรหนักและเสด็จสวรรคตในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437 ด้วยพระชนมายุเพียง 16 ปี 6 เดือน กับ 7 วัน

⁷ สมเด็จพระแม่ คือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

⁸ ทูลหม่อมมบน คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁹ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ทั้งนี้พระราชนิพนธ์ “จดหมายเหตุรายวัน” ของสมเด็จพระบรมราชาปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ นอกจากจะเป็นตัวอย่างที่ดีในการปลูกฝังลักษณะนิสัยให้เยาวชนได้เจริญรอยตามในการรักการอ่านเขียน และเรียนหนังสือไทยแล้ว ยังถือว่าเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าทั้งในแง่การใช้ภาษา และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงพระจริยวัตรอีกด้วย

2. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) พระนามเดิม เจ้าฟ้ามหาจักรีราช

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร หรือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ 29 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 และทรงเสวยราชสมบัติเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ปีจอ พุทธศักราช 2453 (สุนน อมรวินิจฉัย, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2541:117)

สำหรับการศึกษา ในขณะที่ทรงพระเยาว์นั้น ได้ทรงศึกษาด้านภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยในพระบรมมหาราชวังโดยมีหม่อมเจ้าประภากร มาลากุล ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์, พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อดิศัย) และ พระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม ขณะเป็นขุนวิจิตรวรศาสตร์) เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาไทย เมื่อทรงพระชนมายุได้ 8 พรรษา ได้ทรงเริ่มศึกษาวิชาภาษาอังกฤษจากนายโรเบิร์ต มอแรนต์ (อังกฤษ: Robert Morant) ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2435 พระชนมายุได้ 12 พรรษา ได้เสด็จเข้าทรงศึกษาในโรงเรียนราชกุมารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวัง (สุนน อมรวินิจฉัย, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2541: 119) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาวิชาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษหลายแขนง ทางทหารทรงสำเร็จการศึกษาจากแซนเฮิสต์แล้วเข้ารับราชการในกรมทหารราบเบาเดอรัม ทางด้านพลเรือนทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมาย ที่วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดระหว่างปี พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2444

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์และเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทำหน้าที่พระอภิมบาลและถวายพระอักษร เพื่อศึกษาวิชาความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ และกลับมาช่วยกันพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญทัดเทียมนานาประเทศและรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยจักรวรรดินิยม ดังพระราชปรารภของพระองค์ตอนหนึ่งว่า “...เจ้านายจะเป็นผู้ได้ทำราชการ มีชื่อเสียงก็ได้แต่อาศัยสติปัญญาความรู้ความ

เพียรของตัว เพราะฉะนั้นจึงอุตสาหะเล่าเรียนโดยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมืองของตัวและโลกที่ตัวได้มาเกิด...” (ทวน วิริยภรณ์, 2507: 21-22)

พระปรีชาด้านภาษาไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนด้วยงานพระราชนิพนธ์มากมายของพระองค์ ซึ่งพระองค์ได้มีพระราชกระแสรับสั่งกับพระยาแพทยพงศาวิสุทธาธิบดี (สุน์ สุนทรเวช) เพราะทรงเห็นว่า “...คนเราควรใช้ความรู้ของตัวที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น เช่น การเขียนหนังสือออกมาเผยแพร่ความรู้ให้คนทั้งหลายได้ศึกษาบ้าง...” (หมื่นอมรตรณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), 2513: 63)

ในระยะเวลา 15 ปีที่ครองราชย์สมบัติ ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่างๆเป็นจำนวนมากถึง 1,236 เรื่องมีทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง สารคดี บันเทิงคดี ซึ่งรวมทั้งประเภทบทละครและเบ็ดเตล็ด ตลอดจนทรงริเริ่มบัญญัติศัพท์ต่างๆให้ใช้ใหม่จำนวนมาก และทรงตั้งนามสกุลพระราชทานถึง 6,832 นามสกุล ซึ่งล้วนแต่เป็นนามสกุลที่มีความหมายยิ่งแก่บุคคลที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอีกด้วย จากพระปรีชาญาณนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ย่อมได้รับการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ภาษาไทยมาอย่างดี แม้จะทรงไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นเวลาหลายปีก็ตาม มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งสารคดี บันเทิงคดี ซึ่งรวมทั้งประเภทบทละครและเบ็ดเตล็ด โดยแบ่งออกเป็น 7 หมวด

1. หมวดโขน-ละคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องดึกดำบรรพ์ หรือละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง รามเกียรติ์สำหรับเล่นโขนและพระราชนิพนธ์เบิกโรงอีก 4 เรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มการใช้บทละครเป็นเครื่องศึกษาอบรมจิตใจพลเมือง บทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่านเกือบทุกเรื่องมีคติสอนใจให้เป็นคนดี มีศีลธรรม ซื่อสัตย์สุจริต รักเกียรติ รักหน้าที่ มีทั้งบทปลูกใจให้รักชาติและรู้จักเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของคนกลุ่มใหญ่ ซึ่งถ้าพลเมืองของชาติประเทศใดพร้อมใจกันปฏิบัติ ชาตินั้นประเทศนั้นย่อมก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีปัญหา

2. หมวดพระราชดำรัส พระบรมราโชวาท พระบรมราชานุศาสนีย์ เทศนา ปลุกใจเสือป่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนทุกข์สุขของราษฎรในโอกาสเหล่านี้พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทอบรมให้มีความสามัคคีกัน รักชาติ ศาสนา และจงรักภักดีใพระมหากษัตริย์ นอกจากพระราชดำรัวยังมีพระบรมราโชวาทตักเตือนข้าราชการ ข้าราชการสำนัก ข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดและประชาชน และปลุกใจเสือป่าซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์เพื่อให้ทราบทั่วกันว่า เสือป่าคือผู้ที่ทำประโยชน์แก่ประเทศไทย

3. หมวดนิทานและเรื่องชวนหัว ความมุ่งหมายในการทรงพระราชนิพนธ์ประเภทนิทาน นอกจากเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความบันเทิงแล้วต้องการให้คติ ให้ผู้อ่านได้มีความเฉลียวฉลาด ไม่ไหวพริบรอบคอบ รู้จักใช้สติปัญญาของตน

4. **หมวดบทความที่ลงหนังสือพิมพ์** เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้ทรงประสบปัญหาทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ตลอดจนทรงมีพระบรมราโชบายที่จะส่งเสริมคุณภาพแก่ชาวไทยให้เป็นผู้ที่รู้จักหน้าที่ มีความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพจึงทรงใช้หนังสือพิมพ์รายวันทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเป็นสื่อกลาง และทรงพระราชนิพนธ์บทความที่เป็นข้อคิดเห็นต่างๆที่จะโน้มน้าวจิตใจคนไทยให้มีทัศนคติที่ถูกต้องและชอบธรรม

5. **หมวดร้อยกรอง** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ร้อยกรองทุกฉันทลักษณ์ อาทิ กาพย์เห่เรือยุคใหม่ ลิลิต นิราศ โคลงสุภาพิต บทเสภา คำหลวง

6. **หมวดสารคดี** เป็นพระราชนิพนธ์ที่ให้ความรู้แก่ผู้ผ่านแบบทุกแง่มุม เช่น ในด้านกฎหมาย การเมือง ทหาร ประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยว ภาษา วรรณคดี และศาสนา

7. **หมวดอื่นๆ** เช่น พระราชบันทึก พระราชหัตถเลขา ได้แก่ พระราชบันทึกทำนองจดหมายเหตุประจำวัน พระราชหัตถเลขาสั่งราชการ พระราชหัตถเลขาพระราชทานข้าราชการ และผู้ใกล้ชิดพระยุคลบาทบางท่าน ซึ่งพระราชบันทึกดังกล่าวไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย...”

นอกจากนั้นพระองค์ยังได้พระราชนิพนธ์ร้อยกรอง เรื่อง **สยามมานุสสติ** เนื่องในโอกาสที่ทรงส่งเหล่าทหารไปรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2461 ซึ่งต่อมาได้มีการนำไปแต่งทำนองเป็นเพลง สยามมานุสสติ โดยนารถ ถาวรบุตร ดังความตอนหนึ่งว่า

๑ ไครรานไครรุกดาว แดนไทย

ไทยรบจนสุดใจ

ขาดดิน

เสียเนื้อเลือดหลังไหล

ยอมสละ สิ้นแล

เสียชีพไปเสียสิ้น

ชื่อก้องเกียรติงามฯ

ทั้งนี้พระองค์ยังปรีชาสามารถในด้านภาษาไทยและภาษาอังกฤษควบคู่กันโดยการแปล

The Merchant of Venice ได้แปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์แปลเป็นกลอนบทละครในปี พ.ศ. 2459 บทที่มีชื่อเสียงในเรื่องนี้ก็คือ

“The quality of mercy is not strain'd, It droppeth as the gentle rain from heaven

พระราชนิพนธ์แปลความว่า อันว่าความกรุณาปราณี จะมีใครบังคับก็หาไม่ หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน”

ในเรื่องการประพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีปรีชาสามารถในด้านภาษาไทยและอาจเป็นไปได้ว่า นอกจากความสนพระทัยส่วนพระองค์ในเรื่องการประพันธ์แล้ว จนได้รับการยกย่องเป็น “พระมหาธีรราชเจ้า” ว่า

“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประพันธ์ของไทยที่มีพระปรีชาสามารถที่สุด ทรงประพันธ์หนังสือไม่อยู่ในวงจำกัดแต่เพียงอย่างเดียวหนึ่ง ทรงประพันธ์ได้ทุกอย่างและปรากฏว่าดีทุกอย่างไป จะเห็นได้ว่าดีทั้งแนวคิดในด้านต่างๆ เช่น ทางการเมือง ศาสนา ทางวรรณคดี และทางชาตินิยม ซึ่งไม่ว่าจะแสดงออกในแนวทางการประพันธ์วิธีใดเพราะทรงไว้เกือบทุกอย่างทั้งบทละคร โคลง ฉันท์ กาพย์ และกลอนล้วนแล้วแต่ทรงได้ดีทั้งสิ้น จนกล่าวได้ว่า บทวรรณกรรมของพระองค์มีทุกแบบทุกชนิด เรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้นั้นมีมากมาย โดยเฉพาะบทละครพระราชนิพนธ์มีมากกว่า 100 เรื่อง ทรงมีพระอัจฉริยภาพเป็นเลิศเช่นนี้ ประชาชนจึงได้ถวายพระนามสมัญญาว่า “พระมหาธีรราชเจ้า” ...”

(นันทนา กปิลกาญจน์, 2540: 110)

พระองค์ยังอาจได้ศึกษาวิธีการแต่งฉันทลักษณ์ต่างๆจากการศึกษากับปราชญ์ภาษาไทย คือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งในลักษณะการประพันธ์ที่สอดแทรกความรู้ คติ ค่านิยมต่างๆนั้น ยังถือเป็นการบูรณาการความรู้สอดแทรกเข้าไปในผลงาน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับวิธีการประพันธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร ตลอดจนยังคงมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศในขณะที่กำลังเผชิญสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียกขวัญและกำลังใจจากประชาชนให้มีความรัก สามัคคีและสามารถพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญได้ต่อไป

นอกจากนั้นพระปรีชาญาณของพระองค์ในด้านการศึกษาของไทย พระองค์ยังทรงริเริ่มสร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัดประจำรัชกาล ได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนราชวชิราวุธวิทยาลัย) ทั้งยังทรงสนับสนุนกิจการของโรงเรียนราชวชิรวิทยาลัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. 2440 (ปัจจุบัน คือ โรงเรียน ภ.ป.ร. ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์) และในปี พ.ศ. 2459 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็น “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย ในส่วนพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับด้านวรรณกรรมและหนังสือพิมพ์นั้น ทรงส่งเสริมให้มีการแต่งหนังสือ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร สำหรับในด้านงานหนังสือพิมพ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสมุด เอกสาร พ.ศ. 2465 ขึ้นอีกด้วย (อุดม ประมวลวิทยา, 2505: 860)

ในการนี้ ใน พ.ศ. 2524 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องพระเกียรติคุณของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า “ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม ในฐานะที่ทรงเป็นนักปราชญ์ นักประพันธ์กวีและนักแต่งบทละครไว้เป็นจำนวนมาก”

3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์ (ต้นสกุล สวัสดิกุล ณ อยุธยา)

จากการศึกษาพระประวัติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์ เป็นพระเจ้าลูกเธอองค์ที่ 49 ของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติจากเจ้าจอมมารดาหุ่น สำหรับการศึกษามีพื้นฐานเป็นเจ้าชายรุ่นเล็ก ในระหว่างผู้ที่เกิดแต่ปี พ.ศ. 2404 ถึง พ.ศ. 2411 ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มลูกคนเล็กของพระจอมเกล้า ได้รับการศึกษาอบรมตามระเบียบรุ่นเล็ก คือ เรียนหนังสือไทยร่วมกับเจ้าหญิงรุ่นเดียวกันจากครูผู้หญิงเป็นผู้สอน แต่เมื่ออายุได้ 3 ขวบ และอายุได้ 7 ขวบ ก็ไปเรียนหนังสือไทยกับครูผู้ชาย ต่อมาจึงได้เข้าเรียนภาษาไทยในโรงเรียนนี้ ซึ่งมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นครูใหญ่ ได้แต่งหนังสือชุด มูลบทบรรพกิจ

พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ เข้าเรียนภาษาไทยได้ไม่นานนักเพราะจะต้องไปเรียนภาษามครต่อ กับเจ้าคุณปรีดิธรรมธาดา (เปี่ยม) เมื่อหัดเรียนเขียนหนังสือขอมกับพระอาจารย์แล้ว ก็เริ่มเรียนไวยากรณ์ภาษามคร เมื่อเรียนไวยากรณ์ตลอดแล้วก็เริ่มเรียนแปลพระคัมภีร์พระธรรมบท แล้วพออายุบวชเณรก็ไปเรียนต่อ และทรงเข้าเรียนภาษาอังกฤษในปี พ.ศ. 2415 กับครูยอรัช ปีเตอร์สัน ที่มาจากอินเดียจนครบ 3 ปี จนกระทั่งอายุ 21 พรรษา ก็เข้าอุปสมบทเพื่อศึกษามครไวยากรณ์ขั้นสูงต่อไป (อุดม ประมวลวิทยา, 2505: 536-537)

พระปรีชาในด้านภาษาไทยของพระองค์ จึงได้รับโปรดเกล้าฯ เป็น กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ เมื่ออายุได้ 26 ปี และในปี พ.ศ. 2443 ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นกรมขุนฯ ในนามเดิม ในฐานะเป็นผู้เฉลียวฉลาดและสนทนาภาษาไทย และไวยากรณ์เป็นอย่างดี พระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็น “เสนาบดีราชเลขานุการในพระองค์” มีหน้าที่ร่างโต้ตอบหนังสือราชการ เป็นราชเลขานุการของในหลวงเวลาที่เข้าประชุมเสนาบดี และทรงว่าราชการต่างๆ นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งเป็น “อธิบดีกรมพระคลังข้างที่” ผู้รักษาพระราชทรัพย์และจ่ายทรัพย์ของแผ่นดินอีก

ท่านเสนาบดีราชเลขานุการในพระองค์จึงทรงเป็น “มือขวา” ของในหลวง ในฐานะที่เป็นผู้ศึกษารอบรู้นโยบายในประเทศและเหตุการณ์ต่างๆ เป็นอย่างดี รอบรู้ราชประเพณีอย่างซัดแจ้ง ทรงรอบรู้นโยบายของในหลวงที่จะร่างและออกคำสั่งไปยังกระทรวง กรมต่างๆ ให้ปฏิบัติอย่างหาที่ผู้ใดในยุคนั้นเสมอเหมือนมิได้ มีหน้าที่จ่ายและรู้นโยบายที่จะหาเงินเข้าคลังให้มากขึ้น รวมทั้งการติดต่อกับพระสงฆ์องค์เจ้าในวัดวาอารามต่างๆ

ในระยะนั้นมีเจ้านายที่เข้าใกล้ในหลวงตลอดเวลาอยู่ 4-5 คนเท่านั้น อาทิ 1.กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษา 2. กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ผู้ชำนาญการต่างประเทศ 3. มร. เฮนรี อาลบาสเตอร์ ต้นสกุล “เศวตศิลา” ผู้มีหน้าที่นำนายช่างมาวางผังการสร้างถนนหนทาง แต่ทุกคนนั้นจะเข้าเฝ้าในยามปกติ **ที่โปรดแต่ราชเลขานุการ คือ 4. กรมขุนสมมตอมรพันธุ์จะต้องเข้าเฝ้าทุกวัน แม้ในวันที่ในหลวงประชวรรับแขกไม่ได้ ราชเลขาก็ต้องเข้าเฝ้าเพื่อถวายบัญชีการใช้จ่ายเงินและฟังข้อราชการต่างๆ เรื่องลับเรื่องแจ้งทั้งหลายราชเลขานุการต้องรู้หมด และต้องรักษาความลับของประเทศอย่างแข็งขันที่สุด** (อุดม ประมวลวิทยา, 2505 : 537-538)

ทั้งนี้การสืบทอดปรีชาญาณจากพระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในด้านภาษาไทยเห็นได้จากการที่พระองค์มีพระปรีชาสามารถในการแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนได้อย่างไพเราะงดงาม พร้อมกันนี้จากประวัติของพระองค์ซึ่งรับหน้าที่เป็นนายร้อยมหาดเล็กด้วยนั้น จึงจำเป็นต้องผ่านการกำหนดไล่วิฆาณมหาดเล็กตามประกาศไล่ชนบธรรมเนียมมหาดเล็กใน จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) กำหนดว่า

“... วิชาที่จะสอบซ่อม 5 อย่าง คือ **ความรู้ในราชการต่างๆอย่างหนึ่ง เรียงสำเนาความอย่างหนึ่ง เลขออย่างหนึ่ง ลายมืออย่างหนึ่ง เขียนใช้ตัวหนังสือถูกอย่างหนึ่ง** ความรู้ในราชการวิชาอย่างหนึ่งจะเรียงเป็นคำถามราชการอันเปนสำคัญที่ข้าราชการควรจะรู้ด้วยกันทั้งสิ้น คือ ดังจะถามว่าศักดินานั้นคืออะไรเช่นนี้ เปนต้น จะถาม 3 ข้อ ถ้าตอบถูก 2 ข้อเปนใช้ได้ (เรียงสำเนาความ) วิชาอย่างนี้จะลงใบบอกหรือร่างตราให้ตรวจความในนั้นตลอดเวลา 2 ชั่วโมง แล้วจะเรียกคืนต้องจำสำเนาความซึ่งมีอยู่ในเรื่องนั้น เรียบเรียงโดยโวหารของตนเองตามที่จำได้....(เลข) วิชาอย่างนี้จะให้ทำโจทย์ตลาดอยู่ในคุณหารลบบวก 4 อย่างนั้น (ลายมือ) วิชาอย่างนี้จัดเปน 3 อย่าง ต้องเขียนเส้นหมึก จะเขียนประจงงามแต่ซ้าก็ได้ จะเขียนตัวหวัด ใบมะขามก็ได้ จะเขียนหวัดแต่เร็วอย่างเดียวก็ได้ ถ้าใช้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งก็เหมือนกัน (การใช้ตัวหนังสืออย่างนี้สอบอยู่ในเรื่องสำเนาความเช่นว่ามาแล้ว...”

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4, จ.ศ. 1249: 41)

จากประกาศดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วิชาที่ใช้สอบตามธรรมเนียมมหาดเล็กนั้นจำเป็นต้องมีความรู้ด้านภาษาไทยและวิชาเลข โดยเนื้อหาดังกล่าวปรากฏอยู่ในแบบเรียนหลวงมูลบทบรรพกิจ เช่น ความรู้ในราชการ ที่ภายในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจนั้นได้บรรจุความรู้เรื่องตำแหน่งหน้าที่สำคัญในทางราชการเอาไว้ ดังตัวอย่างในบทที่ 4 อีกทั้งวิชาเลขในการทำโจทย์ตลาด ยังพบเนื้อหาการนับศัพท์สังขยา ตลอดจนชื่อเมือง และประเทศต่างๆ พบอยู่ในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้นจากประกาศเรื่องกำหนดไถ่วิชาขนาดเล็ก ในปี จ.ศ. 1250 นั้นยังได้ระบุถึงความรู้ที่ว่า ด้วยราชการขนาดเล็กไว้อีกว่า

“...ความรู้ นั้น ถ้าดูสมุดต่างๆที่ว่าด้วยราชการของมหาดเล็ก **แลรู้ตำแหน่ง ราชการของกรมอื่นๆบ้าง ชื่อแลตำแหน่งยศท่านผู้ใหญ่ในราชการ** เป็นต้นว่า อรรคมหาเสนาบดี คือ ผู้นั้นจตุสดมภ์ คือ กรมนั้น มีราชการอย่างนั้นเป็นสำคัญในราชการของเมือง **เรามีพิธีนั้นในเดือนนั้น เมืองประเทศราชคือเมืองอย่างนั้น พระที่นั่งองค์ นั้นชื่อนั้น** ถ้ารู้เท่านี้แล้วก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ได้ตามมากแลน้อย...”

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 4, จ.ศ. 1250: 123)

ดังนั้นจึงเป็นการสะท้อนว่าปริญญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้สอดคล้องกับความต้องการในจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการอย่างแท้จริง เป็นการปฏิรูปการศึกษาซึ่งจากเดิมประเทศไทยไม่เคยมีการสอบไล่ความรู้ในระดับต่างๆ มีเพียงการ “ต่อหนังสือ” กับพระสงฆ์เท่านั้น โดยพระสงฆ์ผู้ทำการสอนจะเป็นผู้กำหนดว่าสมควรได้รับการเรียนในระดับสูงขึ้นไปหรือไม่ ตามที่ วุฒิชัย มูลศิลป์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“สมัยก่อนการศึกษาของไทยยังไม่มีระบบระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน ผู้ที่ทำการสอนส่วนใหญ่คือพระสงฆ์ และแบบเรียนที่ใช้ คือ จินตามณีเป็นหลัก ก่อนที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จะประพันธ์มูลบทบรรพกิจในปี พ.ศ. 2414 ซึ่งการที่พระสงฆ์เป็นผู้สอนในยุคโบราณที่ยังไม่มีการกำหนดเนื้อหาการสอนและการวัดผลที่แน่นอน จึงไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าพระสงฆ์นั้นมีความรู้ที่ถูกต้องอย่างแท้จริง เด็กไทยสมัยก่อนจึงรู้อย่างงูๆปลาๆ ไม่รู้จักพระที่แท้จริง เรียนรู้ตามเสียงของผู้สอนบอกให้อ่านออกเสียงตาม ข้าราชการเองก็อาจจะยังสะกดคำไม่ถูกต้อง ดังนั้นเมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร ได้ประพันธ์ตำราภาษาไทยขึ้นมาจึงเป็นเครื่องชี้วัดและเป็นหลักเกณฑ์การเขียนภาษาไทยที่ถูกต้อง” (วุฒิชัย มูลศิลป์, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2560)

นอกจากนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์ ยังเป็นกรรมสัมปาทิกคนแรกของหอพระสมุดวชิรญาณ ครั้งที่ 1 ปี กุน พ.ศ. 2430และได้โอนมาเป็น “หอสมุดสำหรับพระนคร” เมื่อปีมะเส็ง. พ.ศ. 2448 รวม 25 ปี ทั้งนี้ได้ออกหนังสือพิมพ์ วชิรญาณ ซึ่งมีกรรมการช่วยกันกาเรื่องที่มีประโยชน์มาลงตีพิมพ์ ออกแจกสมาชิกเดือนละ 2 ครั้ง ทั้งนี้หอพระสมุดวชิรญาณได้ทำให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง 2 อย่าง คือ รวบรวมหนังสือไทยเข้าไว้ในที่แห่งเดียวกันได้มากกว่าบรรดามีที่ไหนๆ ในเวลานั้นประการ 1 ได้พิมพ์เรื่องหนังสือไทยทั้งเก่าใหม่ให้ความรู้ที่แพร่หลาย และรักษาหนังสือเรื่องนั้นๆให้ถาวรเป็นประโยชน์มาจนทุกวันนี้ (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2537: 251-261)

ดังนั้นการทำหน้าที่ราชเลขานุการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นจึงเป็นงานราชการที่ยิ่งใหญ่และจะต้องมีความรอบรู้ในภาษาไทยเป็นอย่างมาก และมีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองของไทยมาทุกยุคทุกสมัย

กลุ่มที่ 2 พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหญิง จำนวน 3 พระองค์

1. สมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

สมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าหญิงสว่างวัฒนา” ทรงเป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาเปี่ยม (สมเด็จพระปิยะมาวดี) (ธนาภิต, 2543: 124)

สำหรับการศึกษาในช่วงที่ทรงพระเจริญพระชนมายุ เป็นยุคที่สังคมไทยเริ่มก้าวเข้าสู่สมัยใหม่ พระองค์ท่านทรงเป็นผู้นำฝ่ายใน และยังทรงสนพระราชหฤทัยในวิทยาการสมัยใหม่ ทรงเล็งเห็นคุณค่าของความรู้ และความสำคัญของการศึกษา ดังพระบรมราโชวาทว่า

“วิชานี้พระบาลีท่านยกย่องว่าดีกว่ามีทรัพย์ ส่วนมีทรัพย์อาจมีโจรภัยมาแย่งชิงไปได้ ถ้ามีวิชาแล้วโจรจะมาทำลายแย่งชิงไม่ได้” นอกจากนี้ทรงทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นที่น่ายกย่องอย่างยิ่ง คือ เรื่องการใช้ภาษาไทย ทรงเข้มงวดเรื่องการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง ทรงเป็นแหล่งความรู้เรื่องราชาศัพท์ เช่น ทรงสอนว่า “หน้าต่างที่พระตำหนัก” เรียกกันว่า “พระบัญชา” นั้นไม่ถูกต้อง เพราะพระบัญชานั้นเรียกได้แต่พระที่นั่ง อย่างนี้เรียก “พระแกล” เท่านั้น

(มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2559: 76)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนั้นสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ยังทรงมีพระปรีชาสามารถที่ทรงเป็นที่น่ายกย่องอย่างยิ่ง คือ เรื่องการใช้ภาษาไทย ทรงเข้มงวดเรื่องการใช้ภาษาให้ถูกต้อง ทรงเป็นแหล่งความรู้เรื่องราชาศัพท์

2. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงนิภานพดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงนิภานพดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี เป็นพระธิดาองค์ที่ 54 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ สำหรับการศึกษา ฟ้าหญิงนิภานพดล เป็นฟ้าหญิงที่พระพุทธเจ้าหลวงทรงโปรดปรานเอาเป็นธรรมาธิการศึกษาด้วยพระองค์เองในตอนต้นๆ ภายหลังจากนั้น และเมื่อพระชนมายุได้ 12 พรรษา จึงทรงให้เข้ารับการศึกษาจากพระครูอาจารย์ในภาษาไทยและภาษาอังกฤษร่วมกับพระเจ้าลูกยาเธออื่นๆ

ด้านพระราชกรณียกิจ เมื่อเจ้าฟ้าหญิงอายุได้ 15 พรรษา ได้โดยเสด็จพระราชบิดาและพระราชมารดาประพาสาชวา เมื่อปีพ.ศ. 2444 เมื่อทรงเจริญวัยเป็นสาวเต็มที่แล้ว ฟ้าหญิงได้กลายเป็นผู้ที่ได้รับสืบทอดจากพระบิดาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากความสวยอันเลอเลิศแล้ว ฟ้าหญิงยังเอาใจใส่วิธีปฏิบัติราชการภายในราชสำนักจนรอบรู้วิชาการต่างๆอย่างดีที่สุด จึงโปรดเกล้าฯให้มีตำแหน่งเป็นราชเลขาธิการฝ่ายใน ทั้งนี้ทรงมีพระปรีชาสามารถทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมีพระราชหัตถเลขาตอบโต้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป และต่อมาได้กลายเป็นพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง คือ พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

3. กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา)

กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา) หรือ “เสด็จอธิบดี” ทรงเป็นพระราชธิดาองค์ที่ 68 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นองค์ที่ 5 ในเจ้าคุณจอมมารดาสำลี ธิดาในสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) สำหรับการศึกษา กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี หรือเสด็จอธิบดี เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภาษาไทยจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทรงได้รับการศึกษาตีเยียม ดังนั้นการใช้ภาษาหนังสือจึงเหมาะสมทุกประการ โดยเมื่อมีพระชนมายุได้ 6 พรรษา เริ่มทรงพระอักษรกับครุผู้หญิง ต่อมาได้เสด็จออกไปเรียนต่อกับบรมครู พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ณ โรงเรียนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้ตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวัง อยู่นอกประตูพิมานชัยศรีด้านขวามือ สำหรับเป็นที่ศึกษาของพระอนุชากับโอรส เจ้านายและบุตรข้าราชการ เสด็จอธิบดีกับเจ้านายพี่น้องอีกสองสามพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสด็จออกไปเรียนพิเศษ มิได้เข้าชั้นกับเด็กผู้ชาย

“ทรงเรียนเฉพาะภาษาไทย ภายในเวลาสามปี เสด็จอธิบดีทรงเรียนหนังสือจบ 5 เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน พิศาลการ์ณฑ์ นับว่าเป็นการสมควรในสมัยนั้นสำหรับเจ้านายฝ่ายใน วิชาที่เรียนจากพระยาศรีสุนทรโวหาร จนแตกฉานนั้นได้ทรงนำมาถ่ายทอดถวายพระเชษฐภคินีเสมอมา”

(ชาติ เอี่ยมกระสุนธุ์, 2540: 114)

ทั้งนี้ในเรื่องการศึกษาและการรับรู้เกี่ยวกับตะวันตกของเจ้านายฝ่ายในในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อธิบายว่า

“แต่เดิมเจ้านายฝ่ายในต้องได้รับการศึกษาตามจารีตประเพณี ชั้นปฐมนศึกษา เรียนต่อครุผู้หญิงที่ในพระราชวัง พอพระชันษาได้ 3 ขวบ ก็ตั้งต้นเรียนหนังสือไทยไปจนราวพระชันษา 7 ขวบ จึงเริ่มเรียนชั้นมัธยมศึกษาภาคต้น ถึงชั้นมัธยม เริ่มฝึกการเรือน

แต่ยังเรียนภาษาไทยด้วยอ่านหนังสือต่างๆและมีการกวัดขันกิริยามารยาทในชั้นนี้ด้วยการเรียนในภาคต้นจะสิ้นสุดลงเมื่อผ่านพิธีโสกันต์ (พระชันษา 11 ปี) หลังจากนั้นก็เรียนวิชามัธยมปลาย ที่เป็นการศึกษาความรู้ขั้นสูงขึ้นตามลำดับ ซึ่งประกอบด้วยการศึกษา ศิลธรรม ฝึกหัดการเรือน และวิชาเฉพาะตามพระอัธยาศัยควบคู่ไปกับความรู้ในราชประเพณีและระเบียบวินัยในสมาคมกุลนารี จนสามารถรับหน้าที่ราชการฝ่ายในและฝึกสอนผู้อื่นสืบมา”

(สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ, 2546: 18)

ด้านพระราชกรณียกิจ ในตำแหน่งเสด็จอภิตี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมราชวงศ์จักรีได้สร้างกรุงเทพฯขึ้นเป็นราชธานี นับมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2505 (180 ปี) เคยมีอภิตีหญิงมาเพียงคนเดียว คือ พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา หรือ กรมหลวงทิพยรัตน์ กิริฎกุลินี อภิตีฝ่ายในของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมพระสนมเอก และเจ้าจอมหม่อม ท้ามทั้งหลายในพระบรมมหาราชวัง และรักษาแบบแผนทั้งปวงของฝ่ายสตรีแห่งราชสำนัก เท่ากับ ผู้บัญชาการมหาวิทยาลัยภายในราชสำนักสตรีอีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งเป็นตำแหน่งที่สำคัญยิ่งและได้รักษาตำแหน่งนี้มาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (อุดมประมวลวิทยา, 2505 : 154)

นอกจากนั้นยังทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกหอพระสมุทวชิรญาณ ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการปฏิบัติพระภารกิจทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จลุล่วงด้วยดีมาตลอด ดังนั้นเมื่อครั้งใดจะทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งองค์กร หน่วยงานสาธารณสุขขึ้นมา เสด็จอภิตีจะทรงได้รับโปรดเกล้าแต่งตั้งให้อยู่ในคณะผู้บริหารด้วยทุกครั้ง เช่น เมื่อคราวโปรดเกล้าให้ตั้งหอพระสมุทวชิรญาณในพระบรมมหาราชวัง เสด็จอภิตีได้ทรงรับเลือกให้ดำรงตำแหน่งอุปนายกด้วยพระชนม์เพียง 25 ปี สำหรับตำแหน่งอุปนายกหอพระสมุทวชิรญาณในสมัยแรกเริ่มนั้น นอกจากทรงอุทิศเวลาให้กับงานอย่างจริงจังแล้ว ยังต้องจ่ายเงินส่วนพระองค์ในการเลี้ยงรับรองทั้งในเวลาปกติและโอกาสงานพิเศษอีกด้วย เสด็จอภิตีก็ได้ทรงเอ่ยปากแม้แต่น้อย แม้จะทรงประสบปัญหาเรื่องเงินทองบ้างก็ตาม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงโปรดให้วางระเบียบใหม่โดยเบิกเงินหลวงแทน เพื่อคลายความเดือดร้อนขององค์อุปนายกฯ (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, 2543: 58)

อีกทั้งยังทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขานุการณี สภาอุณาโลมแดงแห่งชาติสยาม ในปี พ.ศ. 2436 เมื่อมีกลุ่มสตรีไทยได้รวมตัวกัน จัดตั้งสภาอุณาโลมแดงแห่งชาติสยามขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2436 โดยมีท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงษ์ เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาทุกข์ของทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ อันเนื่องมาจากกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่ชายแดนไทยด้านแม่น้ำโขง หรือที่เรียกกันว่า “เหตุการณ์ ร.ศ.112” สภาอุณาโลมแดงฯ นี้

ประกอบด้วยคณะผู้บริหารอันได้แก่ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ทรงดำรงตำแหน่งสภานินี , พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี (พระอิสริยยศขณะนั้น) ทรงเป็นสภานายิกา , ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ เป็นเลขานุการินี และเสด็จอริบตี ทรงได้รับเลือกให้เป็นผู้ช่วยเลขานุการินีอีกพระองค์หนึ่งด้วย ซึ่งสภาอุณาโลมแดงแห่งชาติสยามนี้ ภายหลังเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “สภาภาษาสยาม” และ “สภาภาษาไทย” ในปัจจุบัน (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, 2543: 59)

ตำแหน่งดูแลราชการฝ่ายใน

ภายหลังเหตุการณ์ ร.ศ.112 ได้ส่งบลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จประพาสยุโรป เพื่อทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมือง อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมสัมพันธไมตรีของบรรดาประเทศมหาอำนาจในแถบยุโรปให้กระชับแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยเฉพาะรัสเซียกับเยอรมันซึ่งเป็นที่เกรงขามของฝรั่งเศสในขณะนั้น ดังนั้นในปีพ.ศ. 2439 พระองค์จึงได้เสด็จประพาสยุโรป นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่องค์พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินยังดินแดนไกลถึงเพียงนั้น ในวโรกาสนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวีเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ พร้อมกันนี้ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ **เสด็จอริบตีและพระองค์หญิงพวงสร้อยสวางค์ทรงช่วยดูแลราชการฝ่ายในทั้งหมดภายในพระราชวังหลวงอีกด้วย**

เสด็จอริบตี ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ เทียงธรรม มีพระวิริยะอุตสาหะ ทรงตัดสินใจพระทัยในงานทุกอย่างได้อย่างว่องไวฉับพลันต่อเหตุการณ์ และที่สำคัญก็คือ ทรงสามารถปฏิบัติภารกิจตามที่ได้รับพระราชบัญชาทุกเรื่องให้สำเร็จลุล่วงได้ดีจนเป็นที่วางพระราชหฤทัย (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, 2543: 67-68)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำแหน่งอริบตีกรมโขน

เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จนิวัติพระนครภายหลังเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกแล้ว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ เพิ่มอำนาจบัญชาการราชการฝ่ายในให้สูงขึ้นโดยลำดับ และในที่สุดทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง **“อริบตีกรมโขน”** ซึ่งมีลักษณะคล้ายตำรวจหญิง โดยสังกัดอยู่ในกระทรวงวัง ในปีพ.ศ. 2440 ทั้งนี้งานหลักของพระองค์ก็คือ ทรงทำหน้าที่กำกับดูแลความเรียบร้อยทั่วไปภายในเขตพระราชฐานชั้นใน และรวมไปถึงงานระเบียบประเพณีต่างๆภายในวังหลวง ตำแหน่งนี้ต่อมาภายหลังได้ทรงโปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า **“อริบตีฝ่ายใน”** ซึ่งชาววังทั่วไปต่างเอยพระนามว่า **“เสด็จอริบตี”** ด้วยความเคารพ หรือแม้แต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรงเรียกเช่นนั้นในบางครั้ง

นอกจากนี้ในคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งหลัง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการทางพระนครอีกพระองค์หนึ่งด้วย พร้อมทั้งพระราชทาน **“เข็มรักษาพระนคร”** เป็นเครื่องหมายเชิดชูเกียรติยศ ซึ่งยังนำความปลาบปลื้มปิติและเป็นที่ยกย่องพระทัยแก่

พระองค์มาตลอดพระชนม์ชีพ ทั้งนี้เสด็จอริบตีได้ทรงดำรงตำแหน่งอริบตีฝ่ายในต่อมาระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงได้ยกเลิกตำแหน่งนี้ไปในที่สุด

นับได้ว่าทรงเป็นสตรีไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งอริบตี อีกทั้งยังทรงประปรีชาสามารถในพระกรณียกิจอันน้อยใหญ่มากมายจนเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าอยู่หัวถึง 3 แผ่นดิน และทรงเป็นราชานารีที่มีพระชนม์ยืนยาวที่สุดอันดับสองแห่งราชวงศ์จักรี

จากประวัติของพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าทุกพระองค์นั้นได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้งสิ้น ในลักษณะที่เป็นการเรียนจากท่านโดยตรง และการได้ศึกษาในโรงเรียนที่ท่านสอนและเป็นอาจารย์ใหญ่ อีกทั้งยังพบว่าหลายพระองค์นั้นได้ใช้องค์ความรู้ภาษาไทยที่ได้รับการถ่ายทอดมารับราชการ เป็นผู้ดูแลการศึกษาของไทย เป็นราชเลขานุการ ผู้ช่วยราชเลขานุการ หรือแม้แต่การจดบันทึกประจำวันซึ่งกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทยอย่างยิ่งในเวลาต่อมา และเป็นคุณประโยชน์ต่อบ้านเมืองด้านอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ความรู้ภาษาไทยเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความรู้ของพระองค์ท่านในการแสวงหาความรู้อื่นๆต่อไป ซึ่งสะท้อนได้ว่า องค์ความรู้ที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พยายามถ่ายทอดนั้นนำไปใช้ได้จริงและยั่งยืน

2. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านครูภาษาไทย

ในการสืบทอดปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยังครูภาษาไทยผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ นับพบว่าการศึกษาระวัติของลูกศิษย์ที่ได้ศึกษามผลงานภาษาไทยของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีการการนำองค์ความรู้พื้นฐานด้านภาษาไทยของท่าน มาใช้ในการสอนภาษาไทยและสร้างสรรค์ผลงาน คือ

1. พระยาอนุমানราชชน

พระยาอนุমানราชชนได้รับการศึกษาชั้นแรกเมื่ออายุ 5-6 ขวบ โดยเรียนจากบิดาซึ่งไม่มีเวลาให้มากนัก แต่ด้วยความขยันและเอาใจใส่ ทำให้อ่านสามารถอ่าน **ปฐม ก กา** และ **จินตามณี** ได้อย่างคล่องแคล่ว (สมบัติ จำปาเงิน, 2556: 93)

พระยาอนุমানราชชนอ่านภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว เมื่อแรกเรียนหนังสือข้างวัดมหาพฤฒาราม ท่านได้บันทึกเกี่ยวกับการเรียนครั้งเมื่อสมัยเด็กไว้ว่า

“จำได้ว่าเมื่อแรกเรียน ก ข เรียนจากตัวเขียนกระดานคำอย่างเก่า เมื่ออ่านและจำสระ พยัญชนะได้แล้ว จำได้ว่าเรียนต่อจากหนังสือ **ปฐม ก กา** เมื่อหัดอ่าน ก ข ก็อ่านอย่างปัจจุบัน...เมื่อข้าพเจ้าอ่านและท่องจำพยัญชนะและสระได้แล้ว การอ่านแจกลูกเป็นแม่ ก กา กน กง ก็อ่านได้เร็ว เพราะมีแม่ ก กา กน กง เป็นแนวเทียบ เป็นทวนอยู่

แล้ว ก็อ่านอื่นๆได้ง่ายไม่ลำบากอะไร ข้าพเจ้าจำได้ว่า บิดาเคยบอกว่า ถ้าท่องอ่านเวลา เข้ามืดจะจำได้เร็วและแม่นยำ ข้าพเจ้าก็เชื่อฟัง เมื่อผู้ใหญ่ปลูกให้ลุกขึ้นท่องหนังสือเวลา เข้ามืด ข้าพเจ้าก็เต็มใจลุกขึ้นท่องหนังสือเข้ามืดก็ครั้งจำไม่ได้ แต่มากกว่าครั้งหนึ่งเป็น ของแน่ นี่เป็นผลทำให้ข้าพเจ้าอ่านหนังสือจากบทฝึกหัดอ่านในหนังสือ ปฐม ก กา ได้ เร็ว คำไหนจำไม่ได้และอ่านไม่ออกก็อาศัยเดาจากคำที่มีสัมผัสกัน อย่างที่เรียกว่า “กลอนพาไป”

(เสฐียรโกเศศ, 2547: 13-14)

นอกจากได้เรียนแบบเรียนประถม ก กา จีนตามฉี่ แล้วท่านยังได้เรียนแบบเรียนเร็วเล่ม 1 และแบบเรียนเร็วเล่ม 2 ซึ่งเป็นแบบเรียนภาษาไทยที่มีก่อนแบบเรียนมูลบทบรรพกิจและแบบเรียน ภายหลัง มูลบทบรรพกิจ กล่าวคือแบบเรียนก่อนการปฏิรูปการศึกษาและแบบเรียนในยุคหลังปฏิรูป การศึกษา เมื่อท่านเข้าศึกษาที่โรงเรียนบ้านพระยานานา มีการสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีครูใหญ่ชื่อ นายกร เมื่อพระยาอนุমানราชชนโตขึ้นและรับราชการ ครุฑรุ่นนี้ จึงมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวิจิตรวิทย์ยากร (กร อมาตยกุล)

“เมื่อเข้าโรงเรียนนี้ ก็ได้เรียนหนังสือ แบบเรียนเร็ว เล่ม 1 แต่เรียนไม่ทันถึงปี ก็เรียนอ่านได้คล่อง เพราะเคยเรียนแบบเรียน ปฐม ก กา เป็นแนวเทียบมาก่อนแล้ว... ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เมื่อเลื่อนชั้น เริ่มเรียนหนังสือ แบบเรียนเร็ว เล่ม 2 คงจะย่างเข้าปีที่สอง”

(เสฐียรโกเศศ, 2547: 16-17)

พระยาอนุমানราชชนโตได้กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของการเรียนมูลบทบรรพกิจว่าเป็น หนังสือที่หากเรียนได้จบถึงพิศาลการันต์แล้วจัดได้ว่าเป็นผู้รู้ภาษาไทยได้ถึงขั้นเป็นพหูสูตรรองจาก ผู้เป็นมหาเปรียญ โดยท่านสามารถสอบไล่ได้ประโยคสอง ได้รับประกาศนียบัตรการสอบภาษาไทย ของกระทรวงศึกษาธิการ นับว่าท่านเป็น นักเรียนคนแรกของโรงเรียนอัสสัมชัญที่สอบภาษาไทยของ กระทรวงศึกษาธิการได้(สมบัติ จำปาเงิน, 2556: 93) ดังความว่า

“ส่วนภาษาไทยนั้นครูอีกคนหนึ่งสอนอยู่ในชั้นสูงขึ้นไป จำได้ว่าชื่อ ครูทิม เข้าใจว่าเป็นเปรียญ หนังสือไทยที่ใช้สอนในโรงเรียน คือ หนังสือตำราภาษาไทย ซึ่ง พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้แต่ง ชุดที่ 1 มี 6 เล่ม มีหนังสือ มูลบทบรรพกิจ เป็นเบื้องต้น และมีหนังสือ พิศาลการันต์ เป็นปริโยสาน ข้าพเจ้าเมื่อ เรียนภาษาไทยในโรงเรียนอัสสัมชัญ ครั้งแรก คือ เรียนจากหนังสือมูลบทบรรพกิจ ซึ่งไม่ เป็นความลำบากอะไร เพราะเคยเรียน ปฐม ก กา และแบบเรียนเร็ว เล่ม 1 และ เล่ม 2

มาแล้ว...แม้จะเรียนต่อเนื่องกันมาหลายปี แต่ดูเหมือนเรียนไม่ถึงเล่มสุดท้าย คือ พิศาล
การันต์ คิดว่าถ้าได้เรียนจบและอ่านเขียนอยู่เสมอก็จัดได้ว่าเป็นผู้รู้ภาษาไทยได้ถึง
ขั้นเป็นพหูสูตรแห่งสมัยนั้น รองจากผู้เป็นมหาเปรียญ”

(เสฐียรโกเศศ, 2547: 21-23)

ได้รับการยกย่องว่าเป็น “นักปราชญ์” ที่ยอมรับกันทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ครั้งมีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๗ พระยาอนูมานราชชนได้รับเลือกเป็น
ราชบัณฑิตด้านวรรณศิลป์มาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น จนภายหลังท่านจึงได้รับตำแหน่ง อุปนายก
ราชบัณฑิตยสถาน (รักษาการในตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน) ครอบงำงานด้านอักษรศาสตร์ ผลงาน
ด้านการประพันธ์ ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ที่ยอมรับกันทั่วไปทั้งชาวไทยและชาว
ต่างประเทศ สำนักค้นคว้ามหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell Research Center) แห่งสหรัฐอเมริกา
บันทึกไว้ว่า

“เป็นนักมานุษยวิทยา ภาควัฒนธรรม นักนิรุกติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์
และนักวรรณคดี เป็นนักปราชญ์ชั้นเลิศคนหนึ่งของประเทศไทย”

(กรมศิลปากร, 2556: 4)

ความรู้ภาษาไทยที่ท่านได้นำไปใช้ในการทำงานและสร้างสรรค์ผลงาน

หลังจากจบการศึกษาชั้น 4 ในพ.ศ. 2448 ท่านก็สมัครเป็นนักศึกษาแพทย์ที่ศิริราช เรียน
ไม่กี่เดือนก็ลาออกมาทำงานเป็นเสมียนโรงแรม โดยได้เงินเดือน 60 บาท ครั้งทำงานได้ 1 ปีก็ลาออก
และได้เข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียนกรมศุลกากร (สมบัติ จำปาเงิน , 2556: 93-96) ระหว่าง
ทำงานที่กรมศุลกากร ท่านได้เรียนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมจากหัวหน้าของท่านคือ นายนอร์แมน แมส
เวล (Norman Masswell) ท่านจึงได้ทำหน้าที่ เลขานุการของนาย วิลเลียม นันต์ โดยทำหน้าที่แปล
หนังสือของอธิบดีจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษให้ที่ปรึกษา และแปลจากหนังสือภาษาอังกฤษของที่
ปรึกษาท่านนั้นให้เป็นภาษาไทย ก่อนนำขึ้นถวายอภินิหาร ซึ่งคือ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช จากนั้น
ดำรงตำแหน่งปลัดกรมกองภาษีขาออก และตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ในปีพ.ศ. 2478

เป็นผู้จัดพิมพ์พจนานุกรม และชำระพจนานุกรมฉบับใหม่

นอกจากนั้นท่านได้จัดพิมพ์พจนานุกรมสำเร็จเรียบร้อย ในพ.ศ. 2493 และก่อนถึงแก่
อนิจกรรมท่านกำลังชำระพจนานุกรมฉบับใหม่ รวมทั้งเริ่มทำ สารานุกรมพร้อม อักษรานุกรม เพื่อให้
เป็นแนวทางในการทำงานขั้นต่อไปได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้ท่านยังควบคุมดูแลจัดทำหนังสือสำคัญๆ
อีกมากมาย ที่ท่านเป็นกรรมการอยู่แทบทุกคณะ เช่น หนังสือนิรุกติศาสตร์ ประเพณีและชีวิตชาวไทย
การบัญญัติศัพท์ การชำระประวัติศาสตร์ พิมพ์เอกสารโบราณคดี

เป็นอาจารย์พิเศษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ความรู้ด้านภาษาไทยของพระยาอนุมานราชชน นั้นได้สืบทอดต่อไปยังนิสิตคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในวิชานิรุกติศาสตร์ และวรรณคดีเปรียบเทียบ โดยเริ่มสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นปีแรกของการก่อตั้งมหาวิทยาลัย และยังคงสอนอยู่ต่อเนื่องจนกระทั่งท่านถึงแก่อนิจกรรม รวมเวลาที่ท่านทำหน้าที่สอนหนังสือนานถึง 35 ปี

เป็นผู้มีชื่อเสียงในการเขียนหนังสืออย่างมาก โดยใช้นามปากกา “เสถียรโกเศศ”

สำหรับผลงานด้านการเขียนหนังสือ ท่านมีชื่อเสียงในการเขียนหนังสืออย่างมาก จากนามปากกา “เสถียรโกเศศ” ซึ่งนามปากกาที่ท่านใช้ในงานที่เขียนร่วมกับ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป เจ้าของนามปากกา “นาคะประทีป” โดยมีหนังสือเด่นๆ และวรรณกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่งจากผลงานของท่านอยู่มากมาย เช่น กามนิต ทิโตปเทศ ลัทธิของเพื่อน นอกจากนี้ยังริเริ่มให้มี วารสารศิลปากร เกิดขึ้น เพื่อให้เป็นที่ชุมนุมความรู้เกี่ยวกับความเป็นไทยสืบเนื่องจากสมัยเก่าสู่สมัยใหม่มาจนถึงปัจจุบัน งานสำคัญล่าสุดที่ท่านเขียนค้างไว้คือ **พื้นความหลัง เป็นอัตชีวประวัติ รวมทั้งเกร็ดความรู้ในช่วงชีวิตของท่าน**

นอกจากนั้นในหนังสือ 125 ปี พระยาอนุมานราชชน ซึ่งจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร พระยาปริชานุสรณ์ ได้เขียนบรรยายถึงเรื่อง “พระยาอนุมานราชชน ที่ข้าพเจ้ารู้จัก” ถึงความเป็นปราชญ์ทางภาษาไทยของท่านตอนหนึ่งว่า

“ผมเคยสงสัยในคำหรือสำนวนภาษาไทยบางสำนวน ไปถามเจ้าคุณอนุมานฯ ที่เจ้าคุณทราบก็ตอบให้ทราบทันที ที่เจ้าคุณไม่ทราบหรือไม่แน่ใจ ก็ตอบตรงๆว่า ไม่ทราบหรือไม่แน่ใจ”

(พระยาปริชานุสรณ์, 2556: 37)

มีวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นปราชญ์

วิธีการหาความรู้ของพระยาอนุมานราชชนนั้น โดยใช้หลักการ “สุ จิ ปุ ลิ” หรือหัวใจของนักปราชญ์ โดยวิธีการเรียนรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งถือว่าเป็นครูที่ยิ่งใหญ่ของชาวไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกด้วย

“ท่านดำเนินตามหลักการ “สุ จิ ปุ ลิ” ท่านเป็นผู้มีความจำเป็นเลิศ ท่านจำได้ทุกอย่างที่พบเห็นได้ โดยท่านถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนล้วนมีความสำคัญเท่ากัน ในฐานะที่เป็นแหล่งแสวงหาความรู้ นอกจากนี้ท่านยังถือว่าทุกคนและทุกสิ่งเป็นเปรียบเสมือน “ครู” ของท่านอีกด้วย ดังนั้นท่านจึงเป็นผู้มีผลงานมากมาย”

(สมบัติ จำปาเงิน, 2556: 102)

ทั้งนี้การศึกษาประวัติและผลงานของพระบรมวงศานุวงศ์และครูภาษาไทยที่ได้รับการสืบทอดปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นั้นทำให้เห็นถึงแนวทางการนำองค์ความรู้ภาษาไทยไปใช้ในการทำงานและสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ตลอดจน การเรียนการสอนอันเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาของไทย โดยผู้วิจัยสรุปองค์ความรู้และคุณลักษณะที่ได้รับการถ่ายทอดไว้ ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 สรุปการสืบทอดของปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยังพระบรมวงศานุวงศ์โดยผ่านการศึกษาดirect และสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยังครูภาษาไทยผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจากปรีชาญาณพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
กลุ่มที่ 1 พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายชาย				
1.	สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศมกุฎราชกุมาร	-ทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วยราชเลขานุการกรณีเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ - ทรงพระราชนิพนธ์ “จดหมายเหตุรายวัน” -ทรงนิพนธ์โคลงว่าด้วยรัก เพื่อถวายพระชนกนารถสำหรับลงหนังสือวชิรญาณ	-ทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วยราชเลขานุการกรณีเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ - ทรงพระราชนิพนธ์ “จดหมายเหตุรายวัน” -โคลงว่าด้วยรัก เพื่อถวายพระชนกนารถสำหรับลงหนังสือวชิรญาณ	ได้รับการสืบทอดทางด้านภาษาไทย และมีความแตกฉานทางภาษาจนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยราชเลขานุการกรณี ณ.ศ.๑๑๒ ได้ -ได้รับการสืบทอดทางด้านภาษาไทย และมีความแตกฉานทางภาษาจนสามารถพระนิพนธ์ “จดหมายเหตุรายวัน” เป็นการจดบันทึกประจำวันตั้งแต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์และหนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย -ได้รับการสืบทอดทางด้าน

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจาก ปรีชาญาณพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
				ภาษาจนแตกฉานสามารถ นิพนธ์โคลงว่าด้วยรัก เพื่อ ถวายพระชนกนารถ สำหรับลงหนังสือวชิรญาณ
2.	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) พระนามเดิม เจ้าฟ้ามหา วชิราวุธ	-ทรงเป็นผู้สำเร็จ ราชการต่างพระองค์ -ทรงขึ้นครองราชย์ -ทรงบันทึกเรื่อง ความสนพระทัย เรื่องการศึกษา โดยเฉพาะกิจการ โรงเรียนที่จัดตั้ง ขึ้นมาใหม่ ไว้ในพระ ราชนิพนธ์ "เที่ยว เมืองพระร่วง" และ "ลิลิตพ่ายพ" - ทรงริเริ่มสร้าง โรงเรียนขึ้นแทนวัด ประจำรัชกาล ได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็ก หลวง (ปัจจุบัน คือ <u>โรงเรียนวชิราวุธ วิทยาลัย</u>) -ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐาน โรงเรียนข้าราชการ พลเรือนของ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็น “จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย” ซึ่ง เป็นมหาวิทยาลัย แห่งแรกของ	-ทรงเป็นผู้สำเร็จ ราชการต่างพระองค์ -ทรงขึ้นครองราชย์ -ทรงพระราชนิพนธ์ "เที่ยวเมืองพระร่วง" และ "ลิลิตพ่ายพ" -ทรงริเริ่มสร้าง โรงเรียนขึ้นแทนวัด ประจำรัชกาล ได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็ก หลวง (ปัจจุบัน คือ <u>โรงเรียนวชิราวุธ วิทยาลัย</u>) -ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐาน โรงเรียนข้าราชการ พลเรือนของ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็น “จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย” ซึ่ง เป็นมหาวิทยาลัย แห่งแรกของ	-ได้รับการสืบทอดทางด้าน ภาษาจนสามารถบันทึก เรื่องความสนพระทัยเรื่อง การศึกษา ไว้ในพระราช นิพนธ์ “เที่ยวเมืองพระ ร่วง” และลิลิตพ่ายพ ซึ่ง ต้องใช้ทักษะภาษาไทยชั้น สูง

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจาก ปรีชาญาณพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
		<p>จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็น “จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย” ซึ่ง เป็นมหาวิทยาลัย แห่งแรกของ ประเทศไทย</p> <p>-ทรงส่งเสริมให้มี การแต่งหนังสือ</p>	<p><u>ประเทศไทย</u></p> <p>-ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ ให้ตรา พระราชบัญญัติ วรรณคดีสโมสร สำหรับในด้านงาน <u>หนังสือพิมพ์</u>ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา พระราชบัญญัติสมุด</p>	
3.	<p>พระเจ้าบรมวงศ์ เธอกรมพระ สมมตอมรพันธ์ (ต้นสกุล สวัสดิ- กุล ณ อยุธยา)</p>	<p>-ทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีราช เลขานุการใน พระองค์ มีหน้าที่ ร่างโต้ตอบหนังสือ ราชการ เป็นราช เลขานุการของใน หลวงเวลาที่เข้า ประชุมเสนาบดี และทรงว่าราชการ ต่างๆ</p> <p>-ทรงดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมพระคลัง ข้างที่ ผู้รักษาพระ ราชทรัพย์และ จับจ่ายทรัพย์ของ แผ่นดินอีก</p>	<p>-ดำรงตำแหน่ง เสนาบดีราช เลขานุการใน พระองค์ มีหน้าที่ร่าง โต้ตอบหนังสือ ราชการ เป็นราช เลขานุการของใน หลวงเวลาที่เข้า ประชุมเสนาบดี และ ทรงว่าราชการต่างๆ</p>	<p>-ได้รับการสืบทอด ทางด้านภาษาไทย และมี ความแตกฉานทางภาษา จนสามารถร่างหนังสือ โต้ตอบ หนังสือราชการได้</p> <p>-ได้รับการสืบทอด คุณลักษณะที่ดี ด้านความ ซื่อสัตย์ จงรักภักดี</p> <p>เนื่องจากกรมพระคลังข้าง ที่จะต้องทำหน้าที่เป็น ผู้รักษาราชทรัพย์และ จับจ่ายทรัพย์ของแผ่นดิน</p>

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจาก ปรีชาญาณพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
กลุ่มที่ 2 พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหญิง				
1.	สมเด็จพระศรีสว รินทรา บรมราช เทวี พระพันวัส สาอัยยิกาเจ้า	พระบรมราชเทวี ผู้นำฝ่ายใน	ผู้นำฝ่ายใน ดูแล กิจการทุกอย่าง ภายใน พระบรมมหาราชวัง	มีความแตกฉานทาง ภาษาไทย โดยเฉพาะคำ ราชาศัพท์
2.	สมเด็จพระ เจ้าฟ้าหญิงนิภา นพดล กรมขุนอู่ ทองเขตขัตติย- นารี	ตำแหน่งเป็น ราช เลขาธิการฝ่ายใน	ตำแหน่งเป็น ราช เลขาธิการฝ่ายใน และทรงบันทึกและ เขียนจดหมายตอบ โต้กับ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ในพระ ราชนิพนธ์ “ไกล บ้าน”	-มีความแตกฉานทั้ง ภาษาไทยและ ภาษาอังกฤษ -ทรงดำรงตำแหน่งราช เลขาธิการฝ่ายใน
3.	กรมหลวงทิพย รัตน์กิริฎกุลินี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิง นภาพรประภา) หรือ “เสด็จอภิตี”	ทรงเรียนเฉพาะ ภาษาไทย ภายใน เวลาสามปี เสด็จ อภิตีทรงเรียน หนังสือจบ ๕ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตนิกร อักษร ประโยค สังโยค พิธาน พิศาลการ์รันต์ นับว่าเป็นการ สมควรในสมัยนั้น สำหรับเจ้านายฝ่าย ใน วิชาที่เรียนจาก พระยาศรีสุนทร โวหารจนแตกฉาน	-เป็นผู้มีความรู้ภาษา ไทยแตกฉาน และได้ ทรงนำมาถ่ายทอด ถวายพระเชษฐภคินี เสมอมา -ทรงปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความรับผิดชอบ เที่ยงธรรม มีพระ วิริยะอุตสาหะ ทรง ตัดสินใจพระทัยในงาน ทุกเรื่องได้อย่าง ว่องไวฉับพลันต่อ เหตุการณ์ และที่ สำคัญก็คือ ทรง สามารถปฏิบัติ	-ได้รับการสืบทอดด้าน ภาษาไทยจนแตกฉาน -ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้าน ภาษาไทยจากพระยาศรี สุนทรโวหารต่อไปยังพระ เชษฐาสเสมอ -ทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วย เลขานุการณี สภาอุณาโลม แดงแห่งชาติสยาม จะต้อง ใช้ทักษะความรู้ด้าน ภาษาไทยในการปฏิบัติ หน้าที่

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจาก ปรีชาญาณพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
		<p>นั้นได้ทรงนำมา ถ่ายทอดถวาย พระเชษฐภคินีเสมอ มา -ดำรงตำแหน่งเสด็จ อธิบดี มีหน้าที่ ควบคุมพระสนมเอก และเจ้าจอมหม่อม ห้ามทั้งหลายใน พระบรมมหาราชวัง และรักษาแบบแผน ทั้งปวงของฝ่ายสตรี แห่งราชสำนัก เท่ากับผู้บัญชาการ มหาวิทยาลัยภายใน ราชสำนักสตรีอีก ตำแหน่งหนึ่ง -ทรงดำรงตำแหน่ง อุปนายกหอพระ สมุดขีรญาณ -ทรงดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยเลขานุการณี สภาอุณาโลมแดง แห่งชาติสยาม</p>	<p>ภารกิจตามที่ได้รับ พระราชบัญชาทุก เรื่องให้สำเร็จลุล่วง ได้ดีจนเป็นที่วางพระ ราชหฤทัย</p>	
กลุ่มที่ 3 ครูภาษาไทย				
1.	พระยาอนุমান ราชธน	-อาจารย์พิเศษ สอน ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ในวิชา	-วิธีการหาความรู้ ของท่านนั้น ท่าน ดำเนินตามหลักการ “สุ จิ ปุ ลิ”	-ได้รับการสืบทอดปรีชา ญาณด้านหลักภาษาไทย จนสามารถเป็นครู , เลขานุการ,นักแปล

ลำดับ	พระนาม	ผลงานเด่น	คุณลักษณะเด่น	การสืบทอดจาก ปรีชาญาณพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
		นิรุกติศาสตร์ และ วรรณคดี เปรียบเทียบ -นามปากกา “เสฐียรโกเศศ” เช่น กามนิต หิโตปเทศ ลัทธิของเพื่อน -เป็นเลขานุการ แพลหนังสือจากไทย เป็นอังกฤษและ อังกฤษเป็นไทย -ดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร -ดำรงตำแหน่งราช บัณฑิตด้าน วรรณศิลป์ และอุป นายก ราชบัณฑิตยสถาน	-เป็นผู้แตกฉาน ทางด้านภาษาไทย	-การดำรงตำแหน่งราช บัณฑิตด้านวรรณศิลป์ แสดงให้เห็นถึงความ แตกฉานทางภาษา

จากตารางที่ ๔ เรื่องการสืบทอดจากปรีชาญาณจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นพบว่าลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภาษาไทยจากพระยาศรีสุนทรโวหาร โดยตรง ได้สืบทอดปรีชาญาณด้านภาษาไทยของท่านผ่านพระราชกรณียกิจ เช่น การเป็นราชเลขานุการ การเป็นเสมียน การทำหน้าที่สารบัญชี่ เป็นต้น รวมถึงการปฏิบัติงานด้านการจัดการศึกษาของไทย ตลอดจนลูกศิษย์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่ได้รับการสืบทอดปรีชาญาณผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ โดยองค์ความรู้ไปใช้ในการทำหน้าที่เป็นครูภาษาไทย อันเป็นคุณประโยชน์ต่อการศึกษาไทยอย่างยิ่ง

3. การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ

ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในด้านภาษาไทย โดยการแต่งแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจ ซึ่งประกอบด้วย มูลบทบรรพกิจ วาหนิตีนิกร อักษรประโยค สัณยศ พิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการ์นต์ นั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปรัชญาของท่านไว้ในบทที่ 4 เรื่องปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแบ่งปรัชญาออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ปรัชญาด้านองค์ความรู้ภาษาไทย ปรัชญาด้านการบูรณาการภาษาไทยเชื่อมโยงกับศาสตร์ต่างๆ และ ปรัชญาด้านภาษาต่างประเทศ

จากการศึกษาพบว่าภายหลังการประกาศยกเลิกใช้แบบเรียนมูลบทบรรพกิจเป็นแบบเรียนหลวงและเปลี่ยนมาใช้แบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพแทน ในปีพ.ศ. 2431 ได้เกิดแบบเรียนภาษาไทยที่ได้รับอิทธิพลทางภาษาและต้นแบบในการเรียบเรียงองค์ความรู้ภาษาไทยอย่างเป็นระบบตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) อยู่จำนวนมาก โดยในทิวนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเรียนภาษาไทยที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับแบบเรียนมูลบทบรรพกิจไว้ ดังนี้

3.1 แบบเรียนเร็วเล่ม 1 2 3

เมื่อกล่าวถึงแบบเรียนของไทยในยุคสมัยปฏิรูปการศึกษา มูลบทบรรพกิจ ถือเป็นแบบเรียนภาษาไทยที่มีความสมบูรณ์และนำไปใช้ประโยชน์ได้ทุกยุคทุกสมัย (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2550: คำนำ) แม้ในปีพ.ศ. 2431 มีการเปลี่ยนแปลงหนังสือแบบเรียนใหม่ เป็นแบบเรียนเร็ว เล่ม 1 2 และ 3 ซึ่งแต่งโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อให้นักเรียนตามหัวเมืองที่ต้องช่วยครอบครัวทำงาน และไม่มีเวลาเรียนหนังสือนาน ได้มีโอกาสเรียนหนังสือไทย 1 เล่ม ให้จบได้ภายใน 6 เดือน ตลอดจนสามารถอ่านออกเขียนได้ในเบื้องต้น

“หนังสือแบบเรียนเร็วนี้ช่วยให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ภายในเวลาหนึ่งปีครึ่งเป็นอย่างช้า และเอเรียนวิชาอื่นๆด้วย ก็จะเรียนจบได้ภายใน 3 ปี”

(สร้อยสนต์ สกลรัตน์และคณะ, 2560: 143)

แบบเรียนมูลปกรณ์ เล่ม 1 มาตรา ก กา

แบบเรียนมูลปกรณ์ เล่ม 1 มาตรา ก กา พิมพ์ออกจำหน่ายเป็นแบบเรียนที่พิมพ์ขึ้นในปีเดียวกันกับแบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ไม่ได้บังคับใช้เป็นแบบเรียนทางราชการ เป็นแบบเรียนทางเลือกที่บางโรงเรียนเลือกใช้ หนังสือเล่มนี้พิมพ์ขึ้นเพื่อให้ความรู้เรื่องอักขรวิธี ทั้งเรื่องของอักษร (สระ พยัญชนะ) และการประสมอักษร นับเป็นหนังสือเล่มแรกที่กล่าวถึง

ตัวอักษรในฐานะที่เป็นระบบสัญลักษณ์ อธิบายความหมายของสระ พยัญชนะ มีการจัดระเบียบความรู้แบบสมัยใหม่มากขึ้น เน้นบทบาทของครูในการถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์ให้เข้าใจระบบภาษา มีการแจกลูกมาตรา ก กา เรียงตามพยัญชนะและสระ นอกจากนี้ยังให้ความรู้เรื่องเกณฑ์ของอักขรวิธี เช่น ไตรยางค์ การผันอักษรและวรรณยุกต์ การใช้เครื่องหมาย อักษรนำ อักษรควบ และอักษรกล้ำ

“มูลปกรณ์เรียงเรียงโดยใช้ภาษาร้อยแก้วอธิบายความอย่างกระจ่าง เรียบเรียงเนื้อหาจากง่ายไปยาก...การอธิบายหลักภาษาแต่ละเรื่องจะอธิบายอย่างละเอียดและเป็นขั้นเป็นตอน”

(สร้อยสนต์ สกกรัตน์และคณะ, 2560: 144-146)

จะเห็นได้ว่าจากคำอธิบายลักษณะเนื้อหาในหนังสือมูลปกรณ์ มีความคล้ายคลึงกับแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ โดยเฉพาะมีการแจกลูกมาตรา ก กา เรียงตามพยัญชนะและสระ ไตรยางค์ การผันอักษรและวรรณยุกต์ การใช้เครื่องหมาย อักษรนำ อักษรควบ และอักษรกล้ำ อาจเป็นไปได้ว่าผู้แต่งได้เคยศึกษาเนื้อหาและวิธีการของการลำดับเนื้อหาจากแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร โดยเฉพาะเทคนิคการสอนที่เน้นความละเอียดในการอธิบายและเป็นขั้นเป็นตอน แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดวิธีการและการนำเสนอเนื้อหาในแบบเรียนที่ได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากพระยาศรีสุนทรโวหาร เช่นกัน

หนังสือปรม ก กา แจกลูก

หนังสือปรม ก กา แจกลูก สำหรับพิมพ์นักเรียน ร.ศ. 109 (พ.ศ.2433) เป็นแบบเรียนที่ให้ความรู้ด้านอักขรวิธี เรื่องตัวอักษร ทั้งรูปสระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ และการประสมอักษร มีการแจกตัวสะกดแม่ต่างๆเรียงตามพยัญชนะทุกมาตรา ตั้งแต่แม่ ก กา ถึง แม่เกย

สำหรับวิธีการสอนแบบแจกลูกตัวสะกดแม่ต่างๆเรียงตามพยัญชนะทุกมาตราตั้งแต่แม่ ก กา ถึง แม่เกย นั้น เป็นวิธีการเดียวกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปริชาญาณด้านภาษาไทยของท่านไว้ในบทที่ 4 เรื่องความละเอียด ถี่ถ้วนในการอธิบาย แม่บางคำเมื่อแจกลูกตัวสะกดในแต่ละมาตราแล้วจะไม่มีมีความหมายในภาษาไทย แต่เพื่อเป็นการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และจดจำคำศัพท์ต่างๆได้ดี ท่านจึงได้บรรจุทุกคำไว้ในการอธิบายอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าผู้แต่งหนังสือปรม ก กา อาจได้รับอิทธิพลในการแต่งแบบเรียนภาษาไทยอย่างละเอียดจากการศึกษาแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) และแบบเรียนเล่มอื่นๆที่มามาก่อนสมัย พ.ศ. 2433 เช่นกัน

แบบเรียนมูลศึกษา แบบเรียนเรียวย่อ” ของดับเบิลยู ยี. ยอนสัน

แบบเรียนภาษาไทยซึ่งแต่งขึ้นหลังสมัยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ได้เสียชีวิตลงและประเทศไทยได้เปลี่ยนแบบเรียนภาษาไทยอย่างเป็นทางการจากเดิมใช้มูลบทบรรพกิจมาเป็น

แบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ คือ แบบเรียนมูลศึกษา (แบบเรียนเร็วย่อ) ของ ดับเบิลยู ยี. ยอนสัน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) ซึ่งเป็นหนังสืออ่านเทียบเมื่อเรียนแบบเรียนเร็วเล่ม 2 ที่จัดทำเพื่อให้จำหน่ายในราคาถูกสำหรับราษฎรที่มีทรัพย์น้อยสามารถซื้อได้ ดังนั้นการตัดตอนของหนังสือให้สั้นลงกว่าแบบเรียนเร็ว ในส่วนของเนื้อหาเป็นการให้ความรู้ด้านอักษรวิธี คือ ตัวอักษร สระ และการประสมอักษร และสอนเรื่องกฎเกณฑ์ด้านอักษรวิธี เช่น ไตรยางค์ และวรรณยุกต์

“วิธีการเรียบเรียงแบบเรียนชุดนี้ต่างจากชุดประถม ก กา หรือมูลปกรณ์ที่ผ่าน มา คือจะสอนให้นักเรียนรู้จักพยัญชนะไปทีละชุดและแจกลูกมาตรา ก กา ด้วยสระทีละ สี่ตัว ในบทถัดมาจะสอนพยัญชนะเพิ่มและให้แจกลูกโดยนำพยัญชนะชุดที่เรียนผ่านมา มาทบทวนด้วย”

(สร้อยสนต์ สกกรัตน์และคณะ, 2560: 151)

แบบเรียนเร็วใหม่

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาให้พลเมืองในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2475 และมีการเปลี่ยนหนังสือเรียนภาษาไทย โดยเจ้าพระยาธรรมาศกัณฐ์มนตรี ได้มอบลิขสิทธิ์ภาษาไทย แบบเรียนเร็วใหม่ให้กระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2476

“แบบเรียนเร็วใหม่ เล่มต้นใช้ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการใช้แบบเรียน เร็วจะใช้ได้ดีก็ต่อเมื่อครูผู้สอนผ่านการฝึกหัดมาอย่างดี และสามารถทำให้นักเรียนที่ใช้ ในหนังสือนี้เรียนรู้ได้เร็ว แต่หากครูไม่มีความรู้ใช้หนังสือแบบเรียนเร็ว พบว่า เด็กหลายคนเมื่อเรียนจบเล่มแล้วกลับอ่านหนังสือไม่ออก”

(สร้อยสนต์ สกกรัตน์และคณะ, 2560: 155)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าวิธีการสอนของไทยในสมัยก่อนยังเน้นครูเป็น ศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูที่มีความแตกฉานทางภาษาไทยและมีวิธีการสอนที่ดี ย่อมทำให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิผล ความรวดเร็วของการเรียนอาจไม่ได้เป็นประเด็นหลักในการถ่ายทอด แต่หัวใจสำคัญของการเรียนรู้คือความละเอียด หยั่งลึกตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งแม้จะใช้เวลาเรียนนานถึง 3 ปีกว่าจะจบพิศาลการันต์ แต่ถือว่าผู้ที่ผ่านการศึกษามาจากแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่านล้วนแล้วแต่แตกฉานทางภาษาไทยและนำความรู้ไป ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติได้มากมาย

ดังนั้นการสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจายางกูร) จึงเห็นได้ทั้ง 3 ลักษณะ กล่าวคือ ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์ และผ่านครูภาษาไทย และผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่าน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ยิ่งใหญ่และ เป็นการสืบทอดทางภาษาไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ

บทที่ 6

วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

การปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีปัจจัยในการปฏิรูปการศึกษาหลายด้านที่ได้เปลี่ยนแปลงการศึกษาจากระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ตามสากลนิยม คือ มีอาคารเรียน มีตำราเรียน และมีครูอาจารย์ที่มีคุณวุฒิ เปิดการสอนเป็นเวลา กำหนดอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งรัชกาลก่อนหน้ายังมีอุปสรรคหลายประการในการจัดการศึกษาในรูปแบบใหม่ (ขจร สุขพานิช ,2554: 6) แม้กระนั้นการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ยังมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษตามที่ เดวิด เค วัยอาจ(David K. Wyatt) นักวิชาการชาวอเมริกัน ได้เข้ามาศึกษาถึงประวัติศาสตร์ไทยและกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในการจัดการองค์ความรู้ในประเทศไทย สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จารึกข้อความและเขียนภาพนูนน้อย (บนแผ่นศิลาประดับตามฝาผนังและเสารอบวัด) ให้สาธารณชนได้มองเห็น งานเขียนนั้นมีทุกแขนงวิชาที่จะสามารถเข้าใจได้ รวมทั้งวินิพนธ์ ตำรายา ตำราพิชัยสงคราม ตำรานวด (แผนโบราณ) โหราศาสตร์ พฤกษศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และศาสนา ตลอดจนทำเนียบสมณศักดิ์ รายชื่อเมืองต่างๆในราชอาณาจักร และชาวต่างชาติ...เห็นได้ชัดว่ารัชกาลที่ 3 ทรงตระหนักอย่างมีไหวพริบดีว่า บ้านเมืองของพระองค์กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และวัฒนธรรมดั้งเดิมจะต้องสูญหายหากไม่มีมาตรการบางอย่างมาอนุรักษ์ไว้ (เดวิด เค วัยอาจ, 2557: 223-224)

จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังเสด็จประพาสยังต่างประเทศทรงตระหนักดีว่าคำจำกัดความของความเป็นสมัยใหม่ของยุโรปแล้ว บ้านเมืองของพระองค์ควรจะต้องพัฒนา..ทรงกล่าวว่า “ข้ามันใจว่าไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างการได้มา (ซึ่งความรู้ (สมัยใหม่) ของชาวยุโรป) กับการธำรงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของเรา ในฐานะชาติเอเชียที่ไม่ขึ้นกับใคร” (เดวิด เค วัยอาจ,2557: 280-281)

การปฏิรูปการศึกษาของไทยในครั้งแรกนี้จึงเกิดการศึกษาในระบบ (Formal Education)ที่ประกอบด้วย สถานที่คือโรงเรียน หลักสูตร ครู และผู้บริหาร โดยเฉพาะตัวหลักสูตรนั้นได้เน้นเฉพาะทางด้านภาษาไทยเพื่อการสื่อสารที่ต้องใช้ในระบบราชการ นอกจากนี้ด้วยอิทธิพลที่ประเทศไทยต้องติดต่อกับต่างชาติ จึงจำเป็นต้องเพิ่มการเรียนการสอนภาษาอังกฤษและวิชาการจากตะวันตกเช่น ภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ และพงศาวดารด้วยเช่นกัน (วารุณี โอสถารมย์,2548: 204-291)

ในขณะที่เดียวกันการปฏิรูปการศึกษาต้องรองรับการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวทางสังคม เศรษฐกิจและการรวมอำนาจทางการเมืองไว้ที่ศูนย์กลาง ครุจะต้องมีแนวทางการแสวงหาความรู้ การสร้างและการถ่ายทอดที่ดีไปยังลูกศิษย์ที่จะต้องเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต

ในการนี้การขยายความรู้กระจายไปยังราษฎรในยุคปฏิรูปการศึกษานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้จัดตั้ง “หอพระสมุดสำหรับราชตระกูล” ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งบรรดาเจ้านายทุกพระองค์ต่างเห็นชอบพร้อมกัน ในปีพ.ศ. 2424 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงรับเลือกตั้งเป็นสภานายกชุดแรก ต่อมารัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระราชทานตึกใหม่ระหว่างประตูปิฆามไชยศรีกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระราชทานชื่อใหม่ว่า “หอพระสมุดวชิรญาณ” เปิดบริการครั้งแรกในปีพ.ศ. 2427 และได้ออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณขึ้นเป็นฉบับแรกในปีเดียวกัน มีลักษณะ 3 ประเภทคือ 1.หนังสือวชิรญาณพิเศษ เป็นหนังสือบอกข่าว 2.หนังสือวชิรญาณปัญหา เป็นการพิมพ์แจกถึงคำอธิบายปัญหาเรื่องต่างๆที่มีสมาชิกถามความรู้ และ 3.หนังสือวชิรญาณรายเดือน คือ แก่หนังสือวชิรญาณที่ออกเดือนละ 2 ครั้งอยู่แต่ก่อนมาเป็นรายเดือน

ถือได้ว่าหอพระสมุดวชิรญาณได้ทำคุณประโยชน์แก่วงวรรณกรรมไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือ “รวบรวมหนังสือไทยเข้าไว้ในที่แห่งเดียวกันได้มากกว่าบรรดามีในที่ไหนๆในเวลานั้น ประการ 1 ได้พิมพ์เรื่องหนังสือไทยทั้งเก่าใหม่ให้ความรู้แพร่หลาย และรักษาเรื่องหนังสือนั้นๆให้ถาวรเป็นประโยชน์มาจนทุกวันนี้ ประการ 1” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2512: 32)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือครูและปราชญ์ภาษาไทยที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประเทศตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตลอดจนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาประวัติศาสตร์ การศึกษา ปรัชญาในด้านต่างๆของท่าน การสร้างองค์ความรู้เป็นแบบเรียนที่มีคุณภาพต่อการทางการศึกษาไทย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังกลุ่มคนในทั้งวงแคบกล่าวคือชนชั้นนำ พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในสมัยนั้น และการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังประชาชนทั่วไปจากการขยายการศึกษาออกไปยังวงกว้างจึงเป็นแนวทางที่สะท้อนวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การวิเคราะห์วิถีครูไทย หมายถึง การวิเคราะห์แนวทางการแสวงหา การสร้าง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแนวทางของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. แนวทางการแสวงหาองค์ความรู้

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เกิดในปี พ.ศ. 2365 ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งค่านิยมที่ได้รับการเน้นย้ำเป็นพิเศษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาและวิชาความรู้ ดังปรากฏในวรรณกรรมประเภทคำสอน และแบบเรียนต่างๆ เช่น เพลงยาวถวายโอวาท แบบเรียนประถม ก กา หนังสือประถม ก กา หัดอ่าน เป็นต้น ทั้งนี้สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษามีความสำคัญเพียงใด ซึ่งในหนังสือประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา อักษรนิติแบบเรียนหนังสือไทย ได้สอนไว้ ความตอนหนึ่งว่า ถึงแม้จะมียศศักดิ์และเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่ดีและสูงส่งแต่ถ้าไม่มีความรู้ก็นับว่าไม่ดี ดังข้อความ

“...แม้ว่าสูมี ยศศักดิ์สูงศรี เหล่าวงศ์พงศา รูปทรงยังยิ่ง ทุกสิ่งมีมา บอรู้วิชา
นับว่าไม่ดี เหมือนดอกทองกวาว สีแสงแดงวาว กลิ่นไอไม่มี เห็นแดงงามเปล่า รศเร้าไม่ดี
กลิ่นหอมชूसี นับว่าดีจริง เหล่าพงศ์วงศ์วาร ยศศักดิ์ศฤงฆาร บริวารทุกสิ่ง รูปทรงวิชา
ปัญญาที่ยิ่ง นับว่าดีจริง รู้ยิ่งมากมาย...”

(ประถม ก กา หัดอ่าน, 2558: 95)

นอกจากนั้นยังสอนว่า วิชาความรู้มีความสำคัญมีประโยชน์มากกว่าเงินทอง และเป็นที่พักของตนเองไปจนตาย ดังข้อความ

“...ตัวเราเป็นบุรุษ เป็นมนุษย์ลูกผู้ชาย อุส่าห์เร่งชวนหาความรู้สำหรับตัว
แม้ยากสักร้อยเท่า วิชาเราอย่าได้กลัว วิชาที่มีในตัว จะมีผู้มาเอ็นดู เงินทองพ่อแม่ให้
หาบุญไม่มันไม่อยู่ วิชาแลความรู้ จะติดตัวไปจนตาย อนึ่งอัชญาไศรย นี้เล่าไซรมิใช่ง่าย
เกิดมาเป็นผู้ชาย จงรู้จบให้ครบครัน”

(ประถม ก กา หัดอ่าน, 2513: 92)

อย่างไรก็ตามถึงแม้หากเกิดมาเป็นมนุษย์แต่ไม่มีความรู้ ก็น่าอดสู หากมีความรู้ก็จะมีแต่ความสวัสดีมงคล ประโยชน์ของการรู้หนังสือ และโทษของการไม่รู้หนังสือ ดังความว่า

“๑ เกิดมาเป็นคน หนังสือเป็นต้น วิชาหนาเจ้า ถ้าไม่รู้ อดสูอายุเขา
เพื่อนฝูงเยาะเย้ย ว่าเง่าว่าง ๑ ลางคนเกิดมา ไม่รู้วิชา เคอะอยู่จนโต ไปเป็นข้าเขา
เพราะเง่าเพราะว่าง บ้างเป็นคนโง่ เทียวขอก็มี ๑ ถ้ารู้วิชา ประเสริฐหนักหนา ชูหน้าราชา
จะไปแห่งใด มีคนปรานี ยากไร้ไม่มี สวัสดิมงคล”

(ประถม ก กา หัดอ่าน, 2513: 53)

เห็นได้ชัดว่าแบบเรียนที่ใช้กันในสมัยโบราณจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นเป็นแนวทางที่สอนให้ผู้เรียนหมั่นศึกษาหาความรู้ กล่าวถึงคุณและโทษของการไม่รู้หนังสือ ซึ่งท่านได้ศึกษาจากตำราดังกล่าวข้างต้น พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีพื้นฐานครอบครัวที่มีต้นแบบของผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนถึง 2 ท่าน กล่าวคือ **พี่ชายคนโตของท่าน คือ หลวงบรรเทาทุกขราษฎร์** กรมการเมืองฉะเชิงเทรา และสามเณรทัด (น้ำชาย) ที่วัดสระเกศ

ทั้งนี้การเป็นชนชั้นปกครองนั้นสะท้อนให้เห็นว่าการรับราชการจะต้องมีความรู้ และแตกฉานในภาษาและการปกครอง อาจทำให้ท่านมีต้นแบบในการเรียน ในการมุ่งมั่นแสวงหาความรู้ คาดว่าน่าจะส่งผลต่อทัศนคติและปลูกฝังพฤติกรรมในการใฝ่รู้ใฝ่เรียนเหมือนพี่ชายของท่าน ที่เห็นคุณค่าของการศึกษา ที่จะสร้างโอกาสในหน้าที่การงานในอนาคตได้ และนำไปสู่การเรียนในวิชาต่างๆตามสำนัก เช่น เรียนหนังสือขอมกับ ท่านพระครูวิหารกิจจานุการ (กรรมวาจาจีน) เรียนสารสงเคราะห์ ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เป็นต้น

“อายุ 6-7 ปี เรียนหนังสือไทยกับหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ กรมการเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นพี่ชายใหญ่ของท่าน ในขณะที่หลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ อุปสมบทเป็นภิกษุอยู่วัดโสธรวราราม อายุ 13 ปี ย้ายเข้าไปศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร อยู่กับสามเณรน้ำชาย ชื่อ ทัด ณ วัดสระเกศ”

(คณะสงฆ์วัดโสธรวราราม, 2545: 62)

วิชาความรู้ในสมัยโบราณยังไม่มี การจัดเป็นระบบหรือตำราที่เป็นมาตรฐาน การศึกษาของผู้ใฝ่รู้จะต้องเสาะแสวงหาครูหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ตามสำนักต่างๆ โดยเริ่มจากการเรียนวิชาหนังสือไทย ซึ่งจะเป็พื้นฐานในการนำไปใช้ศึกษาหาความรู้ในขั้นสูงต่อไป และการเรียนหนังสือขอมนั้นมีความจำเป็นในการอ่านพระธรรม คัมภีร์ทางพุทธศาสนา เนื่องจากมักเขียนด้วยภาษาบาลี และขอมเป็นหลัก

“ท่านสามเณรทัดต้องคนี้ได้ชักนำให้ท่านเล่าเรียนวิชาหนังสือไทยกับท่านกรรมวาจาจีน เรียนหนังสือขอมกับท่านพระครูวิหารกิจจานุการ (กรรมวาจาจีน) แล้วได้เรียนสารสงเคราะห์ ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เรียนมงคลทีปนีในสำนักพระอุปัชฌายาจารย์สุข เรียนมัลลัจจาจนในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) เรียนกังขาวิตรณะในสำนักพระอาจารย์เกิด วัดแหลม เรียนมหาวงศ์ในสำนักพระครูด้วง และได้เล่าเรียนพระคัมภีร์อื่นๆ ในสำนักพระครูปาน พระใบฎีกาแก้ว พระอาจารย์คง พระอาจารย์ด้วง ฝ่ายอาจารย์คุณท์สัณนั้นท่านได้ร่ำเรียนวิภัติกะธาคณฐาภรณ์สัตถสาร วัชระสาร ในสำนักท่านอาจารย์แสง เรียนวุฒโตไทยในสำนักหม่อมเจ้าอ้น บ้านถนนโรงครก เสาะหาอาจารย์ศึกษาวิชาหนังสือขอมหนังสือไทย ในสำนักพระอาจารย์ต่างๆ

ตั้งนี้มา ตั้งแต่อายุท่านได้ 14 ปี แล้วท่านจึงได้เข้าบวชเป็นสามเณรอีก 8 ปี **รวมเวลาที่ท่านได้เล่าเรียนอยู่ถึง 11 ปี”**

(หลวงมหาสิทธิโวหาร,2514: 5-6)

ภายหลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีรายชื่อบรรณวิธีที่ใช้ตามลำดับดังนี้คือ ประถม ก กา สุบินทกุมาร ประถมมาลา ประถมจินตามณี เล่ม 1 ประถมจินตามณีเล่ม 2 หนังสือเรียนในยุคแรกๆเนื่องจากยังไม่มีพิมพ์โดยมากลูกศิษย์จึงต้องคัดลอกจากครูหรืออาจหาได้จากโปลานและสมุดข่อย (วาริ ธีระจิตร,2534: 158-159) การเรียนหนังสือไทยจึงเป็นการแสวงหาความรู้จากหลายสำนักตามฐานะและโอกาส เช่น บ้าน วัด สำนักราชบัณฑิต พระราชวัง โรงเรียน แต่ละสถาบันมีวิธีการสอนที่แตกต่างกันออกไป การสอนในวัดนี้พระสงฆ์เป็นครูผู้สอนวิชาไตรภาค คือ อ่าน เขียน คิดเลข ซึ่งไม่มีแบบเรียนอะไรเป็นแบบแผนแน่นอนนอกจากนี้การสอนด้านธรรมะ พระสงฆ์จะสอนภาษาบาลีที่เขียนหรือจารเป็นอักษรขอม ซึ่งถือว่ามีความขลัง ดังนั้นสถานที่เรียนจะสมมติใช้หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ วิหาร เป็นห้องเรียน วิธีการสอนในวัดจะใช้วิธีการ **“ต่อหนังสือ”** ทีละคน ใครปัญญาไวก็ต่อได้มาก ใครปัญญาทึบก็ต่อได้น้อย จึงจะให้ลบบับได้แล้วให้ต่อใหม่ การสอนแบบนี้จะต้องสอนบอกหรือต่อหนังสือทีละคน มากน้อยตามความสามารถของผู้เรียน (ประคอง สุทธสาร, 2534: 171-172)

การแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังเป็นลักษณะเดิมก่อนการปฏิรูปการศึกษา การเรียนคัมภีร์แต่ละเล่มของท่านนั้นในเบื้องต้นเป็นการศึกษาตามแบบคณะสงฆ์ กล่าวคือ **มงคลทีปนิ** เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยมงคลสูตร เป็นพระสูตรหรือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เหล่าเทวดา และเป็นคัมภีร์สำคัญบทหนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หรือเรียกว่า มงคลสูตร ๓๘ ประการ นอกจากนั้นการแสวงหาความรู้ในด้านภาษาบาลี พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้ศึกษาคัมภีร์**มูลกัจจายณะ หรือ มูลกัจจายน** คือ การเรียนต้นเค้าของภาษาบาลีว่าที่ที่มาที่ไปอย่างไรสามารถแยกแยะว่าศัพท์หนึ่งคำมีที่มาเพราะเหตุใด เป็นต้น

นอกจากนั้นเนื้อหาของ**กัณฑ์วาทะระณี** เป็นคัมภีร์ที่สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ แสดงถึงวิธีการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนสิ้นความสงสัยในสภาวะธรรมเพราะเห็นรูปนามพร้อมเหตุปัจจัย รวมถึงคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ บันทึกเหตุการณ์ในยุคต้นของลังกาทวีป หรือศรีลังกา ซึ่งแต่งขึ้นโดยพระมหาเถระ มหานามะ ในรูปแบบของคาถา หรือบทกวีที่ใช้ ฉันทลักษณ์พรรณนาเหตุการณ์ นับเป็นวรรณคดีมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มีทั้งเหตุการณ์ทางการเมือง การชิงไหวชิงพริบในราชสำนัก การต่อรองทางการทูต และเรื่องราวอื่นๆของชาวสิงหล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างศาสนสถานอันยิ่งใหญ่และการก่อกำเนิดของระบบชลประทานอันทันสมัยขณะที่คัมภีร์**วุดโตไทย** หมายถึง แหล่งกำเนิดของคาถา มีลักษณะการประพันธ์เป็นฉันทลักษณ์บาลี

ฉบับแรกที่มีนิยมท่องจำมากที่สุด โดยพระสังฆราชชิต กล่าวคือคัมภีร์วุตโตไทย เป็นตำราบาลีสันสกฤตที่สอนเรื่องการแต่งฉันทแบบไทย

แนวทางการแสวงหาความรู้ในสมัยโบราณองค์ความรู้ต่างๆอยู่ที่ตัวครูที่มีความเชี่ยวชาญแตกต่างกัน ครูของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ตามประวัติท่านได้ศึกษาคัมภีร์ **สารสงเคราะห์** กับสมเด็จพระสังฆราช (ต่อน) ซึ่งในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นพระราชอุปัชยาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงผนวช ณ วัด พระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อปีพ.ศ. 2367 (มูลนิธิมหาภูมิพลราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2560: ออนไลน์) หลังจากนั้นท่านได้ **เรียนมัลกัจจายน** ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) ซึ่งมีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะ อยู่ที่วัดสระเกศวรมหาวิหาร ซึ่งได้รับสมณศักดิ์ในปีพ.ศ. 2394 เป็นต้น เห็นได้ว่าผู้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆให้พระยาศรีสุนทรโวหาร ต่างเป็นบรมครูผู้มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน ทำให้ท่านเป็นผู้รู้แจ้ง แจ่มชัดในการศึกษาอย่างลึกซึ้ง

2. แนวทางการสร้างองค์ความรู้

การแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) มีเนื้อหาที่เน้นทางด้านภาษาศาสตร์และพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ในผลงานของท่านทั้ง 20 ชิ้น โดยเฉพาะมูลบทบรรพกิจ มหาสุปัสสีชาดก คำมัสการคุณานุคุณ อันเป็นการนำองค์ความรู้ด้านภาษาบาลี สันสกฤต และหัวใจหลักของพระพุทธศาสนาในการประพาดิตนเป็นคนดี และมีความกตัญญูคุณ ตลอดจนนำมาปรับใช้ในวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่มีความละเอียด และมีต้นเค้าที่มาที่ไปของคำศัพท์ที่มาจากภาษาอื่นๆอยู่เสมอ เป็นต้น ดังตัวอย่างในบทที่ 4 เรื่องปริชาญาณด้านภาษาไทย และปริชาญาณด้านการบูรณาการภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์ และภาษาต่างประเทศของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) เช่น

ภาษามคธ

“๑ อนึ่ง ให้สังเกตรู้ว่า ที่ในคำภาษามคธเป็นตัว (ปะ) ตกลงในคำไทยเป็นสำเนียงตัว (บ) ไปโดยมาก เหมือนคำว่า ปะริปาละ บริบาล ข อภิปาละ อภิบาล ข พยาปาทะ พยาบาท ข ปะทะ บท ข ปาทะ บาท ข ปัตตะ บาตร ข ปุตตะ บุตร ข.....เป็นตัวอย่าง”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2514: 236)

ทั้งนี้ในการสร้างองค์ความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ยังมีปัจจัยด้านการปฏิรูปการศึกษาเป็นแนวทางในการออกแบบสร้างแบบเรียนหลวง เพื่อใช้เป็นสื่อการสอนให้ผู้เรียนในยุคดังกล่าว เป็นการสอนหนังสือไทยที่ควบคู่ไปกับการอบรมด้านคุณธรรม และวัฒนธรรม ที่

เน้นการฝึกท่องจำ อ่าน เขียน จนคล่องและแม่นยำ เพื่อใช้ภาษาได้ดีและเป็นพื้นฐานการเรียนรู้วิชาอื่น ให้ประสบความสำเร็จได้ การสอนในโรงเรียนหลวงเมื่อแรกเริ่มยังไม่มีหลักสูตรที่เป็นแบบแผนเช่นปัจจุบัน เมื่อโปรดเกล้าฯให้แต่งแบบเรียนมูลบทบรรพกิจขึ้น จึงให้ยึดถือเป็นหลักสูตร (ประคอง สุธธสาร, 2534: 175) จากนั้นยังได้ขยายไปสู่มาตรฐานการวัดผลการศึกษาโดยการสอบไล่หนังสือไทยเป็นการจัดการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาที่ส่งเสริมให้พลเมืองมีความรู้ความสามารถไปใช้ในบ้านเมืองได้ จากเดิมในเวลานั้นข้าราชการที่ไม่เป็นหนังสือมีอยู่มาก เพราะแต่ก่อนการเขียนหนังสือไม่ใช่ของจำเป็นสำหรับขุนนาง มีอะไรก็บอกด้วยปากให้เสมียนเขียนก็ได้ มาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 ขุนนางต้องเป็นหนังสือและต้องส่งลูกเข้าโรงเรียนจึงจะมีความเจริญได้ (เกริกฤทธิ ไทคุรุณภพ, 2555: 122) ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของประเทศในการบริหารจัดการในช่วงปีพ.ศ. 2433-2442 คือ ผู้มีการศึกษาสำหรับทำงานด้านราชการพลเรือนที่พอจะมีความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่รัฐบาลกำลังพยายามจะริเริ่มขึ้นในโรงเรียนต่างๆเพิ่งเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2423-2432 เท่านั้นแต่กว่าจะได้รับ การตอบสนองจากราชฎรอย่างกว้างขวางเนิ่นนานไปมาก จนกระทั่งกลางทศวรรษ 1890 ดังนั้นข้อพิสูจน์สำคัญของกรมหมื่นดำรงฯเรื่องการปรับใช้ระบบเทศาภิบาลก็คือ ทรงต้องจัดหาคนไปปฏิบัติหน้าที่ใน 18 มณฑลเพียงเท่านั้น แทนที่จะหาคนมากกว่าร้อยในทำนองเดียวกัน การขาดแคลนผู้มีการศึกษาเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนากระทรวงต่างๆ (เดวิด เค วัยอาจ, 2557: 279-280)

การจัดการศึกษาที่เป็นระบบโดยใช้แบบเรียนพระยาศรีสุนทรโวหารสร้างขึ้นนั้นได้แบ่งเป็นเกณฑ์ในการสอบวัดความรู้ ดังนี้ ในชั้นแรก พ.ศ. 2427 ได้กำหนดให้มีชั้นเรียนและหลักสูตรที่เรียกว่า “ประโยค” ขึ้น 1 ชั้น คือ ประโยค 1 ประกอบด้วย ประโยค 1 ชั้น 1, 2 และ 3 และต่อมาใน พ.ศ. 2428 ได้กำหนดให้มีประโยค 2 ขึ้นประกอบด้วย ประโยค 2 ชั้น 1, 2 และ 3 เนื้อหาที่กำหนดให้เรียนแต่ละประโยคมีดังนี้ ประโยค 1 กำหนดให้เรียนหนังสือ 6 เล่ม ซึ่งแต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไหวพจน์พิจารณ์ พิศาลการันต์ และประโยคที่ 2 กำหนดให้เรียน 8 อย่าง คือ คัดลายมือหวัดและบรรจง เขียนหนังสือใช้ตัววางวรรคตอนถูกใจความ ไม่ต้องดูแบบทวนหนังสือที่คัดผิดจากลายมือหวัด คัดสำเนาและย่อความ แต่งจดหมาย แต่งแก้กระทู้ ความ ร้อยแก้ว เลขและบัญชี (แรมสมร อยู่สภาพร, 2534: 148)

3. แนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้ง 2 ส่วน คือ ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังผู้เรียนในยุคปฏิรูปการศึกษา ทั้งในโรงเรียนหลวงและโรงเรียนหัวเมืองที่ได้ขยายการศึกษาไปยังราชฎรครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427 ภายหลังประกาศตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในปี

พ.ศ. 2414 และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังครูในยุคปฏิรูปการศึกษา ซึ่งปรากฏอยู่ในแบบสอนหนังสือไทย ที่ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นเสมือนคู่มือครูในยุคปัจจุบัน

การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภาษาไทยไปยังลูกศิษย์ของท่านผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1.พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากท่านโดยตรง ซึ่งได้ศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนหลวง ณ พระบรมมหาราชวัง และ 2.ครูภาษาไทยที่ได้รับการถ่ายทอดจากท่านผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ และ 3. ผ่านแบบเรียนภาษาไทยยุคหลังมูลบทบรรพกิจ ดังที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 5 การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่พบว่าลูกศิษย์ทุกคนที่ได้กล่าวถึงนั้นได้รับองค์ความรู้ภาษาไทยอย่างดีเยี่ยม สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน รับราชการ ในตำแหน่งต่างๆ ตลอดจนจนเป็นครูที่มีหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่านอีกทอดหนึ่งด้วย

แต่งตั้งตำรา “วิธีสอนหนังสือไทย” เป็นคู่มือครู

การถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังกลุ่มครูภาษาไทย พระยาศรีสุนทรโวหารได้แต่งตั้งตำรา “วิธีสอนหนังสือไทย” โดยสามารถสรุปใจความสำคัญถึงแนวทางและวิธีการสอนของท่าน ดังนี้คือ การสอนหนังสือไทยต้องสอนให้เรียนนะโม ซึ่งเป็นการไหว้ครูเสียก่อน ครูต้องรู้ถึงธรรมชาติ ระดับสติปัญญา ความสามารถของเด็กและเลือกวิธีการสอนให้เหมาะสม การสอนอ่านต้องให้นักเรียนใช้ปากก่อน มือชี้ตัวตาม และใจกำหนดไปด้วย ส่วนการเขียนให้ใช้มือเขียน ตามใจสังเกตจำไป เล่าท่อง เล่าบ่นจนจำได้ การสอนต้องอธิบายให้ละเอียด และให้เรียนรู้ของเดิมให้แม่นยำก่อน แล้วจึงสอนของใหม่ให้ และต้องแปลงตำราให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่เด็กจะรู้ง่าย จำง่าย ให้การติชมเป็นรางวัลและกำลังใจด้วย ทั้งให้หมั่นสอบสวนทบทวนสิ่งที่เรียนไปแล้วอยู่เสมอ วิธีสอนในระยะต้นๆนี้ ส่วนใหญ่จะใช้วิธีให้ท่องบ่นจนจำได้ โดยเริ่มสอนให้เด็กอ่าน ก ข ก กา แจกลูก แจกตัวสะกดจนจบมาตรา เกย แล้วครูผู้สอนจะหาหนังสือมาให้เด็กอ่านซ่อมเรียกว่า “ขึ้นสมุด” อ่านไปหลายๆเรื่อง จนอ่านหนังสือได้คล่อง ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

“...จะกล่าวด้วยลัทธิครูผู้สอนก่อน ด้วยว่ากุลบุตรซึ่งศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยจะรู้เร็วรู้ช้า รู้ลึกรู้ตื้น รู้หายบรู้อะเอียด ก็อาศัยแก้ลัทธิครูผู้สอนแลอาศัยความเพียรแลปัญญาของกุลบุตรนั้นประกอบด้วยเป็นสองประการ ก็ลัทธิแลอรรถาจารย์ของครูนั้นมีต่างๆ กัน บางครูมีความรู้มากละเอียดลึกซึ้ง แต่เป็นคนหลงความรู้ กลัวศิษย์จะรู้เท่าเทียมตนขึ้น ความรู้จะแพร่หลายไปเสีย ตัวก็จะเป็นอัครรรยจะมีผู้นับถือน้อยไป จึงอ้อมความรู้ไว้สอนแต่ต้นๆ หยิบๆ สอนไม่สิ้นเชิง

บางครูเป็นใจโลกเห็นแก่ลาภ ศิษย์ผู้ใดให้ลาภสักการะมาก ก็เปิดเผยความรู้สั่งสอนละเอียดกว้างขวางยิ่งกว่าศิษย์อื่น บางครูในลาภสักการะนั้นใจเป็นกลางๆ โลกไม่แรงกล้าหนัก เอาแต่ปัญญาความเพียรของกุลบุตรเป็นประมาณ มีใจอารีรอบคอบทั่วไปในศิษย์ทั้งปวง ตั้งเมตตาจิตไม่คิดแก่ป่วยการ แลลำบากยาก

เหนือยอุตสำหรับแคะไค้จี้ไซ่สั่งสอน แลรู้ลดหย่อนผ่อนปรนให้สมควรแก่ปัญญาเด็ก ตั้งตำราสอนให้เป็นแบบอย่างให้เด็กรู้ง่ายง่ายแล้วหมั่นไล่สอบสวนทวนต้นปลายเนื่องๆ...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2515: 59-60)

ทั้งนี้แบบสอนหนังสือไทยจึงเปรียบเสมือนคู่มือครูให้ครูที่จะต้องรับหน้าที่สอนภาษาไทยโดยใช้แบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่านเป็นสื่อการสอน ทำให้รูปแบบการเรียนการสอนมีมาตรฐานเดียวกันในการลำดับเนื้อหาการสอนไล่ตั้งแต่ต้นจนจบและจากง่ายไปสู่ยากขึ้นตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม นิยะดา เหล่าสุนทร ได้อธิบายถึงการนำมูลบทบรรพกิจไปใช้ในยุคต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า ยุคสมัยต่อมา แบบเรียนนี้ไม่สามารถใช้ให้เหมาะกับบุคคลในภาพรวมของประเทศ เนื่องด้วยบริบทต่างๆ เช่น ลูกชานา ไม่มีเวลาฝึกฝน แต่แนวคิดเดิมก็มิได้หายไปไหน ยังคงแฝงอยู่ในเนื้อหา และเป็นต้นแบบให้แบบเรียนภาษาไทยในยุคถัดมาหลายเล่ม เช่น แบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ปรับเนื้อหาให้มีการเรียนที่รวบรัดมากขึ้น โดยใช้เวลาไม่ถึง 3 ปี เหมือนกับมูลบทบรรพกิจ ขณะที่ในปัจจุบันสถาบันภาษาไทย ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการก็ได้มีการปรับองค์ความรู้ เนื้อหาภาษาไทยให้เข้ากับบริบทมากขึ้น เช่น การแจกลูก คำในหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการจัดขึ้นมีการแจกลูกและทำตัวหนังสือแบ่งเป็นสีต่างๆ เช่น สีแดง สีเขียว สีดำ เป็นต้นและยังมีมีการนำแนวคิดนี้มาใช้ทุกสมัย โดยแบ่งตามในโครงสร้างภาษาไทยตามหลักของภาษา ให้ครูภาษาไทยยึดใช้ และยังมีส่วนที่มูลบทบรรพกิจแฝงอยู่เช่นกัน (นิยะดา เหล่าสุนทร, สัมภาษณ์ , 3 ตุลาคม 2560)

ทั้งนี้จากการแสวงหาความรู้ การสร้างองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีปรีชาญาณและสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะองค์รวมความรู้ด้านภาษาไทยซึ่งสามารถบูรณาการภาษาไทยเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทุกศาสตร์ได้ และเป็นความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้เรียนในยุคสมัยปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากประวัติและผลงานของท่านแบ่งเป็น**คุณลักษณะความเป็นครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นแนวทางต้นแบบของวิถีครูไทยได้ 11 ประการ ดังนี้**

1.เป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นับเป็นต้นแบบของวิถีครูไทยอย่างดีเยี่ยม โดยเฉพาะการเป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่ตลอดเวลา โดยจากการศึกษาพบว่า ระยะเวลาในการแสวงหาความรู้ของท่านในการศึกษาเบื้องต้นนั้นดำเนินไปอย่างยาวนานกว่า 17 ปี ตลอดระยะเวลาการเรียนของท่าน แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีคุณลักษณะขวนขวาย เสาะแสวงหาความรู้จากสำนัก

ต่างๆ อยู่เสมอ ตั้งแต่ยังดำรงอยู่ในสมณะเพศ จึงส่งผลให้ท่านเป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ในด้านภาษาไทยและภาษาอื่นๆอีกมากมาย ตลอดจนเป็นผู้แตกฉานในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

จากประวัติ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่านเกิดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2365 ซึ่งอยู่ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งการศึกษาในสมัยนั้นยังคงยึดตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือ การศึกษามีศูนย์กลางอยู่ที่วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นครูผู้สอนหนังสือไทยและสรรพวิชาต่างๆ การเรียนกับพระสงฆ์ในสมัยนั้นเรียกว่า “การต่อหนังสือ”

ในเบื้องต้นเมื่ออายุได้ 6-7 ปี ท่านได้เรียนหนังสือไทยกับหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์(ไทย) กรมการเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นพี่ชายใหญ่ของท่าน เมื่อครั้งหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ยังบวชเป็นภิกษุอยู่ที่วัดโสธร ต่อมาท่านทั้งสองได้เดินทางมาพักอาศัยอยู่กับสามเณรทัต นายชายของท่านซึ่งบวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดสระเกศ ชื่อว่า สามเณรทัต นับว่าการศึกษาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ได้เริ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 5-6)

ต่อมาเมื่อท่านอายุได้ 21 ปี จุลศักราช 1204 (พ.ศ. 2385) ครบอุปสมบทแล้ว ท่านจึงได้เข้าอุปสมบทเป็นภิกษุอยู่ในวัดสระเกศ และยังคงได้ศึกษาตามแนวทางการจัดการศึกษาของสงฆ์อย่างต่อเนื่อง จนสามารถแปลปริยัติธรรมในที่ประชุมราชาคณะ ได้เป็นเปรียญเอก 5 ประโยค เป็นที่โสมนัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก หลังจากนั้นยังพบว่าท่านได้อุตสาหะไปเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในสำนักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ และพระองค์ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้รับไว้เป็น **สานุศิษย์ฝ่ายอันเตวาลิก**¹⁰ แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระธรรมการบดี (ศุก) เมื่อยังบวชเป็นที่พระญาณรักขิตนั้น เป็นภาระธุระสั่งสอนต่อมาอีกด้วย

“ท่านได้ศึกษาปริยัติธรรมเรียนคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระวิเชียรปรีชา (กลั่น) เจ้ากรมราชบัณฑิต ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทต่อมาได้ 3 พรรษา จึงได้เข้าแปลปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ ที่วัดราชบูรณ กรมไกรสรวิชิตเป็นผู้กำกับเป็นครั้งที่ 1 ได้เป็นเปรียญเอก 5 ประโยค มีนิตยภัตรเดือนละ 8 บาท ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่โสมนัสยินดีเปนนิตย์ ด้วยเดิมที่วัดสเกษในสมัยนั้นขาดเปรียญมาหลายสิบปีแล้ว”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 6)

¹⁰ สานุศิษย์ฝ่ายอันเตวาลิก หมายถึง ผู้ที่อยู่ภายใน ใช้เรียกภิกษุผู้อาศัยอยู่กับอาจารย์ หรือภิกษุผู้มีใจพระอุปถัมภ์ของตน เช่น บวชจากวัดนี้ไปอาศัยอยู่กับอาจารย์อีกวัดหนึ่งเพื่อเล่าเรียน

หลังจากนั้นความใฝ่รู้ของท่านยังคงไม่สิ้นสุด ถึงแม้จะสามารถสอบได้เปรียญเอก 7 ประโยค แล้วก็ตาม จากประวัติยังพบว่าท่านยังได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักพระอาจารย์อื่นๆอีกมากมาย รวมทั้งท่านได้ดำรงสมณะเพศอยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวนทั้งสิ้น 9 พรรษา

“ท่านยังได้เล่าเรียนในสำนักอาจารย์อื่นๆ ต่อมาอีก 3 พรรษา รวมเป็น 6 พรรษา จึงได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงผนวชแลได้ทรงกำกับแปลพระปริยัติธรรม กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงษ ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามอีกครั้งหนึ่ง ได้ขึ้นอีก 2 ประโยค รวมเป็น 8 ประโยค ครั้นภายหลังท่านได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักพระอาจารย์ต่างๆ อีก 3 พรรษา รวมทั้งท่านได้ดำรงสมณะเพศ อยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 9 พรรษา”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 7-8)

ทั้งนี้การเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นต้นแบบของความเป็นครูไทย ที่จะต้องเป็นผู้แสวงหาความรู้อย่างไม่สิ้นสุด ไม่เฉพาะเพียงแต่องค์ความรู้ที่ตนเป็นผู้สอนเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความรู้รอบตัวต่างๆที่จะสามารถนำมาถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ของตนเองได้ โดยในที่นี้ผู้วิจัยได้สรุปตารางขั้นตอนการแสวงหาความรู้จากสำนักต่างๆของท่าน ไว้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 สรุปการแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2371 จนถึง พ.ศ. 2388 รวมทั้งสิ้น 17 ปี

ปี พ.ศ.	เนื้อหาที่ได้เล่าเรียน	ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้
อาจารย์ฝ่ายสงฆ์		
พ.ศ.2371-2372 (อายุประมาณ 6-7ปี)	หนังสือไทย	หลวงบรรเทาทุกขราษฎร์(ไทย) กรมการเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นพี่ชายใหญ่ของท่าน แต่เมื่อหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ยังบวชเป็นภิกษุอยู่ที่วัดโสธร

ปี พ.ศ.	เนื้อหาที่ได้เล่าเรียน	ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้
พ.ศ.2378 (อายุประมาณ 13ปี)	วิชาหนังสือไทย	ท่านกรมวาจาจัน วัดสระเกศ
	เรียนหนังสือขอม	ท่านพระครูวิหารกิจจานุการ (กรมวาจาจัน)
	เรียนสารสงเคราะห์	ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ตอน)
	เรียนมงคลที่ปณี	ในสำนักพระอุปัชฌายาจารย์สุข
	เรียนมัลลิกัจจาจน	สำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน)
	เรียนกัณฑ์วิษณุ	สำนักพระอาจารย์เกิด วัดแหลม
	เรียนมหาวงศ์	สำนักพระครูด้วง
	เรียนพระคัมภีร์อื่นๆ	ในสำนักพระครูปาน พระใบฎีกาแก้ว พระอาจารย์คง พระอาจารย์ด้วง
พ.ศ. 2385-2388 (อายุประมาณ 21 ปี) 3 พรรษา	เรียนคัมภีร์วิสุทธิมค	พระวิเชียรปรีชา (กลิน) เจ้ากรมราชบัณฑิต
	เรียนพระปริยัติธรรม	สำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
		พระธรรมการบดี (ศุก) (พระญาณรักขิต)
อาจารย์ฝ่ายคฤหัสถ์		
พ.ศ.2379	เรียนวิภัติกะถาคณฐาภรณ์ สัตตสาร	ในสำนักท่านอาจารย์แสง
	วะชิระสาร	ในสำนักท่านอาจารย์แสง
	เรียนนวุตโตไทย	สำนักหม่อมเจ้าอ้น บ้านถนนโรงครก
รวมระยะเวลา 17 ปี	ไม่ต่ำกว่า 12 เรื่อง	17 คน

2. เป็นผู้มีความอดสาหัส

คุณลักษณะเด่นของพระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้านความเป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ ยังปรากฏอยู่ในหนังสือนิติสารสาธก เพื่อสอนใจเด็กให้เห็นความสำคัญของการเรียนการศึกษาและมีวิชาความรู้ติดตัวและอย่าเกียจคร้าน ให้มีความอดสาหัสในการเรียน เพื่อเป็นเครื่องบำรุงปัญญาและ

เลี้ยงตน ตลอดเป็นเครื่องเชิดชูวงศ์ตระกูล จนกลายเป็นบทบาทยานที่เด็กไทยในยุคหลังรู้จักดีและได้ท่องจำสืบทอดกันมาว่า

“...อย่าเกียจคร้านการเรียนเร่งอุตสาหะ	มิวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับ
แสน	
จะตกถิ่นฐานใดคงไม่แคลน	ถึงคับแค้นก็พอยังประทังตน
อันความรู้รู้กระจ่างเพียงอย่างเดียว	แต่ให้เชี่ยวชาญเกิดคงเกิดผล
อาจจะซึกเชิดชูฟูสกนธ์	ถึงคนจนพงศ์ไพร่คงได้ดี
เกิดเป็นชายชาวสยามตามวิสัย	หนังสือไทยก็ไม่รู้ดุษฎี
ต้องอับอายขายหน้าทั้งตาปี	ถึงผู้ดีก็คงด้อยถอยตระกูล
จะต่ำเตี้ยเสียชื่อว่าโฉดซ้ำ	จะซึกพวยศลาภให้สาบสูญ
ทั้งขายหน้าญาติวงศ์พงศ์ประยูร	จะเพิ่มพูนดิฉินค่านินทา...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2503: 3)

อย่างไรก็ตามการเรียนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นยังเป็นไปตามต้นแบบของสมัยอยุธยาเรื่อยมา การศึกษาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด **องค์ความรู้ยังกระจุกกระจาย จึงยังไม่มี การรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆไว้เป็นหลักแหล่ง นับเป็นการยากยิ่งและต้องใช้ความอุตสาหะพากเพียรในการแสวงหาองค์ความรู้จากสำนักอาจารย์ต่างๆให้รอบด้าน**

แม้กระทั่งแบบเรียนที่ใช้สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาอย่าง **“จินตามณี”** นั้น ภายหลังจากต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ยังพบว่า มีฉบับที่แตกต่างกันมากถึง 4 ฉบับ ตามบันทึกเรื่องหนังสือจินตามณี ของธนิศ โพร้ออยู่ ซึ่งระบุไว้ว่า หนังสือจินตามณี มี 4 ประเภท คือ 1.จินตามณี ฉบับความแปลก 2. จินตามณีฉบับความพ้อง 3.จินตามณีฉบับพระนิพนธ์ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงนิพนธ์ในพ.ศ. 2392 และ4. จินตามณีฉบับหมอบรัดเลย์ ซึ่งหมอบรัดเลย์ได้รวบรวมพิมพ์จำหน่าย ซึ่งการรวบรวมและเรียบเรียงแบบเรียนหลวงชุดมุลบทบรรพกิจที่ใช้หนังสือจินตามณีเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภาษาไทยนั้นจึงมีความยาก ทั้งในแง่ของการแต่งตำราที่จะต้องใช้เป็นแบบเรียนมาตรฐานให้โรงสกูลหลวง ในพระบรมมหาราชวัง และประชาชนทั่วไปแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้องค์ความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำมากที่สุด เพื่อให้คนทั้งประเทศได้เรียนรู้องค์ความรู้ที่มีประโยชน์และเป็นการพัฒนาการศึกษาของชาติไปในตัว ดังคำอธิบายของ ธนิศ โพร้ออยู่ ซึ่งให้เหตุผลถึงความแตกต่างกันของจินตามณี ว่า

“ในสมัยนั้นยังไม่มีกรพิมพ์เช่นนั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้ใคร่ความรู้จะต้อง ขวนขวายหาต้นฉบับมาขอคัดลอกไว้ และสมุดที่ใช้คัดลอกก็ไม่มีอะไรยั่งยืนและสะดวกไปกว่าสมุดไทย จึงเมื่อคัดลอกสืบทอดมาหลายยุคหลายต่อกี่ย่อมวิปลาศคลาดเคลื่อนไป ซ้ำ

ผู้มีสิทธิเป็นเจ้าของสมุดได้ความรู้ความเห็นอันใดมาจากไหนใหม่ ก็เขียนเพิ่มเติมลงไป ในสมุดนั้น หรือเห็นหน้ากระดาษว่างก็คัดเขียนเรื่องบรรจกลงไปโดยที่สุดตำรายาเกร็ด เมื่อสมุดขาดก็อาจเอาต้นต่อกลาง กลางต่อท้าย ปลายต่อต้นตามเรื่องของสมุดไทย จึงเป็นเหตุให้ปะปนสับสนกัน เหตุนั้นฉบับที่มีอยู่จึงแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง...”

บริบทการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นสถานที่เรียนของเด็กในวัดตามปกติ คือ หอฉัน หรือระเบียบกุฎี ครั้งหนึ่งๆพระสอนลูกศิษย์ได้ 4-5 คน แต่บางครั้งสูงถึง 15 คนก็มี การสอนหรือที่เรียกว่า “ต่อหนังสือ” โดยปกติจะเริ่มเมื่อพระฉันจ้งหันเช้าแล้ว (หลัง 08.00 น.) และไปหยุดพักเรียนครั้งแรกเมื่อจวนเพลเพื่อนักเรียนจะได้ไปจัดเตรียมสถานที่และอาหารสำหรับพระฉันเพล

นอกจากนั้นการศึกษาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ในฝ่ายสงฆ์ตามประวัติการศึกษาของท่านนั้นพบว่า ท่านได้ศึกษาคัมภีร์มูลกัจจายน ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) ภายหลังจากได้เรียนคัมภีร์มงคลทีปนี ในสำนักพระอุปัชฌายาจารย์ศุข ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุตสาหะพากเพียรของท่านในการเรียนภาษามคธในคัมภีร์มูลกัจจายน ซึ่งมีความยากและซับซ้อนตลอดจนใช้ระยะเวลาในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อนำไปใช้ในการอ่านพระไตรปิฎกได้อย่างลึกซึ้งตามบันทึกใน “พระประวัติตรัสเล่า” ของของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดังนี้

“อาจารย์มูลเขาคงกล่าวว่าเรียนอย่างลวก ไม่ละเอียดลออ เรากล่าวเอง เรียนแต่พอจับเค้าได้ แม้อย่างนั้น กว่าจะจบถึง 10 เดือน นี้เป็นอย่างเรียนเร็ว เขาเรียนกันตั้งปี สองปี เราอาจสังเกตเห็นว่า ระเบียบที่จัดในมูลยังไม่ดีมีก้ำก๋ายกล่าวความยืดยาวพันเผื่อเหลือความสามารถของผู้แรกเรียนจะทรงไว้อยู่”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2507: 61)

ขณะเดียวกันคุณลักษณะของความอุสาหะ พากเพียรของท่านนั้นยังปรากฏอยู่ในผลงานชิ้นสำคัญของท่าน กล่าวคือ แบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจ ที่ท่านได้อธิบายความหมายของหนังสือเล่มนี้ไว้ใน “นิตินสารสารก” งานที่ท่านประพันธ์ขึ้นอีกชิ้นหนึ่งว่า

“จะอธิบายบอกคำรำพัน

มูลฉะนั้นแปลว่ารากแรกพากเพียร

คำว่าบทนี้ว่าแบบที่สอนศิษย์

บรรพกิจ ก็คือ การที่อ่านเขียน

เป็นกิจจำทำก่อนได้ผ่อนเพียร

พวกนักเรียนจำแปลให้แน่ใจ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2503: 5)

อาจกล่าวได้ว่ากว่าที่ท่านจะสามารถรวบรวม และเรียบเรียงประพันธ์แบบเรียนชุดนี้ขึ้นถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ในปี พ.ศ. 2414 เพื่อใช้ในโรงเรียนหลวง นั้นต้องความ พากเพียรเป็นอย่างสูง นับเป็นคุณลักษณะของครูที่ดีตามวิถีครูไทยในการสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนา ผู้เรียนให้มีความกระฉ่างในวิชา

3. เป็นผู้ใฝ่ธรรมมะ

การศึกษาเบื้องต้นของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่าน เป็นไปตามลักษณะ ของการจัดการศึกษาของสงฆ์ที่มีต้นแบบมาจากสมัยอยุธยา คือ มีการบอกหนังสือพระทั้งภิกษุและ สามเณรในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งการศึกษานี้เริ่มจากการอ่านเขียนอักษรขอม เมื่ออ่านออก แล้วจึงให้อ่านพระมาลัย แล้วท่องสูตรมูลกัจจายน์ เรียนสนธิ เรียนนาม อาชยาตกิตก์ อุณณาการก จบแล้วขึ้นคัมภีร์เรียนนอรรถถา ธัมมาบทมังคลาทิปนี สารัตถสังคหะ ปฐมสมันตปาสาทิกา วิสุทธิมคค์ ฎีกาสารัตถทิปนี เมื่อเรียนจบคัมภีร์ดังกล่าวแล้วจะมีขีดความสามารถที่จะอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจ ได้

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การจัดการศึกษาของสงฆ์มีการ เปลี่ยนแปลงหลักสูตร แต่เดิมการเรียนการสอนของพระสงฆ์กำหนดไว้เพียง 3 ชั้นคือ **1.บาเรียนตรี** กำหนดให้เรียนพระสูตร **2.บาเรียนโท** กำหนดให้เรียนพระสูตร-พระวินัย และ**3. บาเรียนเอก** กำหนดให้เรียนพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า การเรียนอาจยังไม่ ครอบคลุมเนื้อหาในพระไตรปิฎก จึงทรงเปลี่ยนแปลงใหม่เป็น 9 ประโยค ซึ่งต้องสอบให้ได้**3 ประโยค**ก่อน จึงจะได้เป็นเปรียญ หรือ “มหา” และเมื่อสอบได้ **4 ประโยค** จึงเรียกว่า “เปรียญ 4 ประโยค” จนกระทั่ง**สอบได้ 9 ประโยค** เรียกว่า “เปรียญ 9 ประโยค” ตามลำดับ ซึ่งการเรียนและการสอบทั้งปวงยังคงอาศัยตามวัดต่างๆเป็นหลัก อย่างไรก็ตามคำว่า “ประโยค” นี้ คาดว่าน่าจะมา จาก การแปลบาลี นั่นเอง คือ ผู้แปลต้องรู้จักประโยค กัตตุวจาก กรรมวจาก ประโยคนาม ประ โชชยาต เป็นต้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการของคณะสงฆ์ถือว่ามีความเฟื่องฟู มากเพราะพระมหากษัตริย์ทรงพระราชศรัทธาในการสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามและทรงให้พระ ราชวงศานุวงศ์และข้าราชการช่วยกันสร้างและปฏิสังขรณ์พระอาราม ดังนั้นวัดที่สถาปนาขึ้นใน รัชกาลที่ 3 จึงมีมากกว่ารัชกาลอื่นๆด้วย

แม้การศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคนี้ได้รับการสนับสนุนพิเศษ คือ โปรดให้จ้างอาจารย์สอนบาลี แก่ภิกษุสามเณรทุกพระอารามหลวง แล้วทรงอุดหนุนการเล่าเรียนด้วยประการต่างๆ เป็นต้นว่า ถ้า สามเณรสอบได้ก็จะพระราชทานรางวัล ถ้าเป็นพระที่สอบได้ก็ให้เป็นเปรียญและเป็นพระราชาคณะ หากบิดามารดาตกทุกข์ได้ยากหรือเป็นทาสผู้อื่น ก็โปรดให้จ่ายพระราชทรัพย์ไถ่ถอนให้เป็นอิสระ หาก

พระรूपนั้นลาลึกขางจะไคร่รับราชการในกรมใดก็ทรงสนับสนุน ดังนั้น พระภิกษุสามเณรในสมัยนั้นจึงมีวิธีะอุตสาหะเล่าเรียนพระไตรปิฎกกันมากทั้งนอกกรุงและในกรุง

จากประวัติของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ท่านได้เข้าแปลปริยัติธรรมในที่ประชุมราชาคณะ ที่วัดราชบูรณ มีกรมไกรสรวิชิต เป็นผู้กำกับเป็นครั้งที่ 1 ได้เป็นเปรียญเอก 5 ประโยค มีนิตยภัตรเดือนละ 8 บาท ในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่สมณัสยินดีเป็นที่ยิ่ง

แม้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ก็ยังมีคุณลักษณะเป็นครูผู้ไฝ่ธรรมะ กล่าวคือ ปรีชาญาณหรือความรอบรู้แตกฉานของท่านในทางธรรมนั้น ทำให้ท่านสามารถประพันธ์ผลงานเรื่อง “มหาสุปัสสิชาติก” ซึ่งเป็นนิทานธรรมะแสดงคติธรรมในการดำเนินชีวิต การประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ อันเป็นหัวใจหลักสำคัญของการดำรงตนในฐานะพุทธศาสนิกชน และเป็นแบบอย่างให้แก่ชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นแบบเรียนที่ใช้ในสมัยดังกล่าวอีกด้วย ตลอดจนสามารถแต่งคำนมัสการคุณานุคุณ ซึ่งคนไทยใช้ท่องกันมาจนถึงปัจจุบันเพื่อระลึกถึงพระคุณต่างๆ

4. เป็นผู้มีความละเอียด ลึกซึ้ง

จากผลงานของท่านทั้งหมดพบว่า แบบเรียนของท่านที่มีการอธิบาย แจกแจงไว้อย่างชัดเจน และละเอียดลึกซึ้งถึงที่มา จุดประสงค์ในการประพันธ์ ความหมายของคำ ชี้แจงแกลงไปถึงเหตุผล ทำให้ผู้เรียนเกิดความกระจ่าง แจ่มชัด และเข้าใจเนื้อหาอย่างทะลุปรุโปร่ง สอดคล้องกับ นิยะดา เหล่าสุนทร (2552: 176) ที่ได้นำเสนอว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้แจกแจงวิธีการสอนอย่างละเอียด ผู้เรียนเมื่อได้หลักแล้ว ก็ต้องนำมาประยุกต์ใช้โดยวิธีการทบทวน ซึ่งเป็นการกล่าวซ้ำเพื่อจะได้จดจำได้ และการเรียนต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน เช่น เมื่อเรียนอักษรกลางก็ต้องรู้มีพยัญชนะ 9 ตัว การจะจดจำให้ได้ว่ามีพยัญชนะใดบ้าง คงไม่มีวิธีการใดดีกว่าการฝึกแจกรูปทีละตัว โดยนำพยัญชนะประสมกับสระ จากนั้นจึงเริ่มผันวรรณยุกต์ทุกรูป

นอกจากนั้นผลงานเรื่องวาหนิต์นิกร ผู้วิจัยพบว่า ท่านยังแจกรูปการผสมอักษรนำทุกมาตราตัวสะกด แม้จะไม่มีคำนั้นในภาษาไทยก็ตาม เพื่อประโยชน์ในการฝึกอ่าน จนสามารถอ่านได้คล่อง ซึ่งการใช้กลวิธีนี้แสดงให้เห็นถึงปรีชาญาณของท่านที่ต้องใช้ความละเอียดในการประพันธ์ และยังเป็นการสร้างคลังคำศัพท์ให้กับผู้เรียนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

5. เป็นผู้มีความกตัญญู

“ความกตัญญูกตเวทิต์ เป็นเครื่องหมายของคนดี” คำกล่าวนี้เป็นไปตามดังพระบาลี ซึ่งคำว่า “กตัญญู” หมายถึง บุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น ส่วนคำว่า “กตเวทิต์” หมายถึง บุคคลที่ตอบแทนผู้มี

คุณแก่ตน นอกจากนั้นความกตัญญูยังหมายถึง ความเป็นผู้มีใจกระจ่าง มีสติ มีปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่ตน ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากก็ตาม น้อยก็ตาม ระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งไม่ลืมเลย

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2547) ได้อธิบายถึงสิ่งที่ควรแก่ความกตัญญู แบ่งได้เป็น 5 ประการ ได้แก่ **1. กตัญญูต่อบุคคล** คือ ใครก็ตามที่เคยมีพระคุณต่อเรา ไม่ว่าจะมากน้อยเพียงไร จะต้องกตัญญูรู้คุณท่าน ติดตามระลึกถึงเสมอด้วยความซาบซึ้ง พยายามหาโอกาสตอบแทนคุณท่าน ให้ได้ โดยเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิณฑบาตดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองที่ทรงทศพิศราชาธรรม จะต้องตามระลึกนึกถึงพระคุณท่านให้จงหนัก ให้ปฏิบัติตัวเป็น ลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และเป็นพุทธมามกะสมชื่อ **2. กตัญญูต่อสัตว์** คือ สัตว์ที่มีคุณต่อเรา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้งาน จะต้องใช้ด้วยความกรุณาปราณี ไม่เขี้ยวตม้นจนเหลือเกิน **3. กตัญญูต่อสิ่งของ** คือ ของสิ่งใดก็ตามที่มีคุณต่อตัวเรา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือเรียน สถานศึกษา วัด ต้นไม้ ป่าไม้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาเลี้ยงชีพ ฯลฯ **4. กตัญญูต่อบุญ** คือ รู้ว่าคนเราเกิดมาอายุยืนยาว ร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณดี สติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้า มีทรัพย์สมบัติมาก ก็เนื่องมาจากผลของบุญ กล่าวได้ว่า ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยบุญ ทั้งบุญเก่าที่ได้สะสมมาดีแล้ว และบุญใหม่ที่เพียรสร้างประกอบกัน จึงมีความรู้คุณของบุญ มีความอ่อนน้อมในตัว ไม่ดูถูกบุญ ตามระลึกถึงบุญเก่าให้จิตใจชุ่มชื่น และไม่ประมาทในการสร้างบุญใหม่ให้ยิ่งๆขึ้นไป **5. กตัญญูต่อตนเอง** คือ รู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราจะได้อาศัยใช้ในการทำความดี ใช้ในการสร้างบุญกุศลนานาประการเพื่อความสุข ความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองต่อไป จึงทะนุถนอมดูแลร่างกาย รักษาสุขภาพให้ดี ไม่ทำลายด้วยการกินเหล้าเสพสิ่งเสพย์ติด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) นับเป็นผู้มีความกตัญญูอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการกตัญญูต่อบุคคล อันได้แก่ การรู้คุณองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิณฑบาตดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ทรงทศพิศราชาธรรม

ความกตัญญูต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้แต่งบทสรรเสริญพระพุทธานุคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ มาตาปิตุคุณ และอาจารย์คุณในทำนองสรภัญญะ ที่สืบทอดกันจนมาถึงปัจจุบัน และถูกบรรจุไว้ในแบบเรียนและหนังสือสวดมนต์อีกด้วย

ทั้งนี้บทสวดทำนองสรภัญญะ (/สระพะันยะ หรือ /สระพะันยะ) คือ การอ่านบทประพันธ์คำฉันท์ที่มีเนื้อหาบูชาพระรัตนตรัยสำหรับสวดเป็นทำนอง กล่าวคือ เป็นการอ่านทำนองสวดมนต์ในทำนองสังโยค คือ สวดเป็นจังหวะ หยุดตามรูปประโยคฉันทลักษณ์ ปัจจุบันบทสวดสรภัญญะที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป เรียกตามภาษาปากว่า “**บทสวดองค์ใดพระสัมพุทธ**” ตามข้อความบาทแรกของบท

สวด ซึ่งในการสวดทำนองสรภัญญะนี้มีมานานตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยก่อนหน้านั้นนิยมสวดเป็นภาษาบาลี และมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และผู้สวดส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ ทำให้บทสวดทำนองสรภัญญะไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายมากนัก โดยปัจจุบันนี้บทสรรเสริญดังกล่าวที่พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์นั้นได้แพร่หลายและสืบทอดต่อกันมา โดยมีการแข่งขันสวดมนต์หมู่บูชาพระรัตนตรัยทำนองสรภัญญะทั่วประเทศ

บทสรรเสริญพระพุทธคุณ ค่านมัสการคุณานุคุณ เป็นผลงานการประพันธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อยอาจารยางกูร) มีเนื้อหาว่าด้วยการน้อมรำลึกและสำนึกในคุณงามความดีของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิฑามารดา และครูอาจารย์ โดยมีความมุ่งหมายให้ผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนไทย ยึดมั่นในความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและนำแบบอย่างอันดีงามไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

อย่างไรก็ตามจากประวัติของท่านได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อครั้งท่านได้สอบเปรียญเอก 5 ประโยคได้ ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่โสมนัสยิ่งนัก บุตรชายของท่านได้บันทึกประวัติของท่านในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ กล่าวคือ พี่ชายของท่าน ไว้ตอนหนึ่งว่า

“ครั้งนั้นท่านได้ถวายพระพรขอโยมผู้ชายของท่าน ซึ่งยังต้องรับราชการอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทรานั้นให้พ้นจากราชการหัวเมือง โดยความกระตัญญูกตเวทีที่ท่านสนองคุณโยมผู้ชายของท่าน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตถวายตามประสงค์”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 7)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนั้นในความกตัญญูกตเวทีนี้ยังคงฝังลึกอยู่ในวิถีความเป็นครูของพระยาศรีสุนทรโวหารอยู่เสมอ โดยปรากฏอยู่ในตอนต้นของแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ ซึ่ง ประสรร ตันติเสนาะ (2548) ได้นำเสนอว่า บท นโม ก ข หรือบทไหว้ครูของพระยาศรีสุนทรโวหารนั้น เป็นการผสมผสานกันระหว่างบท นโม ก ข ในจินตตามณีและบท นโม ก ข ของอักษรนิติ โดยท่านได้จัดเรียงรูปแบบสระที่ซ้ำซ้อนกันจากตัวอย่างของอักษรนิติเสียใหม่ เพื่อให้ตำรามีความถูกต้องมากขึ้น ขณะเดียวกันลักษณะของการไหว้ครูนั้นเป็นจารีตประเพณีนิยมทางการประพันธ์ของไทย ก่อนจะศึกษาวิชาความรู้ใดก็ตาม ต้องกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคล แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความเคารพศรัทธาครูของคนไทยและของท่าน นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าผู้เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ตามเนื้อความในหนังสือ **นิติสารสาธก** ที่ท่านประพันธ์ไว้ว่า

“นโมนั่นแปลว่าความประณามพระ พุทฺธายะเพื่อจะรู้ที่ครูสอน สิทธิข้อสำเร็จสรวม
พร ครูจะสอนจงประสิทธิวิทยา”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2503: 6)

ทั้งนี้บทสรรเสริญดังกล่าวปัจจุบันได้ถูกบรรจุไว้ในแบบเรียนภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔
ที่มีคุณค่าด้านเนื้อหาและกลวิธีการแต่งมากมาย ดังนี้

คุณค่าด้านเนื้อหา พบว่า คำนมัสการพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ มาตาปิตุคุณ
ตลอดจนอาจารย์คุณนั้น กล่าวถึงคุณความดี และพระคุณอันหาที่สุดไม่ได้ของพระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์ บิดามารดา และครูอาจารย์ อันเป็นบุคคลซึ่งควรแก่การกตัญญู

คุณค่าด้านกลวิธีการแต่ง พบว่า การเลือกสรรคำเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ท่านเลือกสรรถ้อยคำ
นำมาใช้อย่างไพเราะเหมาะสม ในการเลือกสรรคำที่มีเสียงเสนาะ ท่านใช้ความงามและเสียงเสนาะ
ในการอ่านออกเสียง โดยการใช้น้ำเสียงอักษรและสัมผัสสระ ได้แก่สัมผัส และ การเล่นคำ ตลอดจน
ภาพพจน์ ท่านใช้การเปรียบเทียบอุปมาเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนขึ้น

6. เป็นผู้มี ความจงรักภักดี ชื่อสัตย์ สุจริต

คุณลักษณะความเป็นผู้มี ความจงรักภักดีของพระยาศรีสุนทรโวหาร ที่ได้ทำงานสนองพระ
เดชพระคุณรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอย่างชื่อสัตย์ สุจริตจวบจนสิ้นอายุขัยจนได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น
“พระยาศรีสุนทรโวหาร ญาณปริชามาทย์ บรมนาคนิตยภักดี พิริยะพาหะ” และยังสามารถ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดชั้นทุติยจุลจอมเกล้าฯและโปรดเกล้าฯพระราชทานโกฐไถมี
เครื่องพร้อมให้เป็นเกียรติยศ ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาถึงความในพระราช
หฤทัยของพระองค์ที่สูญเสียพระยาศรีสุนทรโวหาร ไว้ความว่า

“เปนนผู้มีคุณวุฒิในวิชาหนังสือไทยหนังสือขอม แลเปนนผู้นิพนธ์คิดพระนามแล
ชื่อต่างๆโดยพิสดาร แลรอบรู้วิชาการอื่นๆ อีกเปนนอันมาก แลเปนนผู้มีสัตย์ธรรม มั่นคง
จงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีความ อุตสาหตั้งใจทำราชการสนองพระเดช
พระคุณ โดยความกตัญญูกะตะเวทีโดยแท้ มิได้มีความผิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เปนนที่ขุนเคือง
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลได้รับราชการในตำแหน่งพระอจารย์แห่งสมเด็จพะบรม
โอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารด้วย”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 18)

7. เป็นผู้มี ความพอเพียง

จากประวัติของท่านพบว่า เมื่อครั้งภายหลังพระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) เจ้ากรมอาลักษณ์
ถึงแก่กรรมลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในปี พ.ศ. 2518 ว่า

“จะทรงตั้งให้ท่านเป็น พระศรีสุริยปริชาเสนาบดีศรีสารลักษณ์ เจ้ากรมพระอาลักษณ์
ถือศักดินา 5000 ท่านจึงได้กราบทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทานถือศักดินา 3000
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งให้ท่านเป็น
พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ถือศักดินาแต่ 3000 ตามที่ได้กราบบังคมทูล แล้ว
พระราชทานโต๊ะถาดมณฑปเป็นเครื่องยศแลเบี้ยหวัดปีละ 3 ชั่ง ตั้งแต่ ณ วัน 6 เดือน 9 ขึ้น 5
ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช 1237”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 13-14)

นอกจากนี้ ทวีศักดิ์ อาจารย์ยางกูร ยังได้เล่าถึงประวัติพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ว่า เดิมบิดามารดาของตนได้รับการเล่าขานกันต่อมาในตระกูลว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ท่านเป็นคนสมณะ พอเพียง และสั่งสอนลูกหลานให้เป็นคนพอเพียงด้วย ทั้งนี้พื้นที่บ้านเดิมของคุณจิบ อาจารย์ยางกูร ตั้งอยู่บริเวณกรมทหารเรือในปัจจุบัน ซึ่งได้ทำการเวนคืนพื้นที่ให้กับทางราชการไปแล้ว ซึ่งเป็นบริเวณติดทำน้ำที่สามารถข้ามไปยังพระบรมมหาราชวังได้ พื้นที่ดังกล่าวใกล้กับวัดซึ่งมีความสงบและไม่แออัด และได้ตั้งเป็นโรงเรียนเปิดสอนให้กับนักเรียนบริเวณนั้น แต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปและคืนพื้นที่ให้กับทางราชการ โดยได้ถวายสิ่งของต่างๆให้กับวัดไป (ทวีศักดิ์ อาจารย์ยางกูร, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2560)

นอกจากนั้น นางพาน เดชทวีฤทธิ์ เหลนในตระกูลอาจารย์ยางกูร ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่สืบทอดมาจากคำสอนพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) จากคำบอกเล่าของคุณย่า (จิบ อาจารย์ยางกูร) ไม่ให้ถือยศถาบรรดาศักดิ์ คุณย่าได้บริจาคหมดเลย ทั้งสมบัติและสิ่งของต่างๆจากนั้นจึงไปบวช ตามที่คุณย่าเล่าให้ฟังว่ามีลูก 6 คน เหลือแค่คุณพ่อของคุณย่า นั่นคือ พระภริมย์ราชา และคุณย่าไม่ได้พูดถึงคนอื่นให้ฟัง ก็น่าจะเสียชีวิตไปแล้ว (นางพาน เดชทวีฤทธิ์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2560)

8. เป็นผู้มีความอดทน อดกลั้น

คุณลักษณะการเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ในผลงานของท่านนั้น ได้สะท้อนออกมาในงานประพันธ์ของท่านในตอนท้ายของคำนำเรื่อง “สังโยคพิธาน” ว่า

“สำเนาเลาเลิศเปื่อง	บพระบิล
ไตรคลาสปราชเชิญฉิน	ช่วยชี้
บางพวกพูดแต่นิน	ทาเล่น เปล่านา
แยกเยี่ยงปราชก่อนก็	ค่อยค้ำคำขอ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร), 2514 : 214)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้มี ความอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ เป็นนักปราชญ์ที่จิตใจกว้างขวาง ไม่ถือตนเป็นใหญ่ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น คำติเตียน และเปิดใจกว้างให้ผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นในงานของท่าน แม้ว่าตัวท่านเองจะเป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้หลากหลายภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาไทยที่ท่านได้รับสมญานามว่า “ศาลฎีกาในเรื่องหนังสือไทย” ท่านก็ยังแสดงความเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ ซึ่งคุณสมบัตินี้ ซึ่งพบในงานประพันธ์ของท่านมากมาย ตัวอย่างเช่น คำนำวิธีสอนหนังสือไทย ที่ท่านได้แต่งไว้ ดังนี้

“๑ พระศรีสุนทรน้อย นามแพรง
คิดคะตุนเอง ออกอ้าง
เกียงจิตคิดยำเกรง ปวงปราชญ์ ฉินเฮย
ใดฉลาดใดบกบัง บทนั้นเชิญแปลง
๑ เรื่องนี้จัดแจกข้อ คำขยาย
เป็นแบบกลางๆสาย สิบไว้
มัธยมพจนธิบาย บอกชื่อไว้มา
คิดแต่ตามตนได้ สอบซ่อมศึกษาฯ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, 2515: 59)

9. เป็นผู้มี ความอ่อนน้อม ถ่อมตน

นอกจากนั้นท่านยังได้อธิบายไว้ในคำนำถึงจุดประสงค์การแต่ง “วิธีสอนหนังสือไทย” ตามแนวทางของท่านซึ่งได้รวบรวมไว้จากการสังเกต จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ตกผลึกของแบบแผนการเรียนการสอนหนังสือไทย ซึ่งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน ไว้อีกว่า

“จะกล่าวถึงลักษณะวิธีสอนเรียนหนังสือไทย โดยความที่ได้ไตร่ตรองเห็น แลได้สังเกตกำหนดไว้ จนแจ้งประจักษ์ต่อปัญญาของข้าพเจ้า ก็อันลักษณะวิธีซึ่งจะกล่าวไปนี้ถ้าท่านผู้ใดไม่เห็นชอบ จะติเตียนคัดค้านประการใด ขอจงให้ทราบถึงข้าพเจ้าผู้เจ้าของเดิมด้วย ข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นคนมีมานะทิฐิตื้อตึงแลมัวเมาความรู้ ถือว่าไม่มีผู้รู้เท่าเทียมตนนั้นหาไม่ได้ ด้วยสันนิษฐานเข้าใจว่าในการเรียนรู้ศิลปศาสตร์วิทยาการทั้งปวงนี้ไม่มีที่สุด เป็นของกลุ่มลึกลับอยู่ตามลำดับโดยธรรมดา ซึ่งจะว่าเป็นที่สุดจบที่อยู่เพียงผู้ใดนั้นไม่ได้ ข้าพเจ้าเข้าใจแน่ฉะนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อท่านผู้ใดคัดค้านติเตียนมาด้วยข้อหนึ่งข้อใด แม้นข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย ก็ยอมดัดแปลงตามไปง่ายๆ ขอท่านทั้งหลายจงได้ทราบความจริงในใจของข้าพเจ้าที่กล่าวมานี้ มิใช่แก่งออกตัวด้วยความมารยาสาไถย เป็นความจริงตั้งปฏิญาณทุกประการ”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2521 : 23-24)

จากลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการเป็นนักปราชญ์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่ยกตนข่มท่านว่ามีความรู้เหนือผู้อื่นใด หรือแม้แต่องค์ความรู้ที่อาจไม่แน่ใจก็ยังเปิดกว้างให้ผู้รู้ท่านอื่นแนะนำ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ถูกต้องที่สุด

10. เป็นผู้มีคุณสมบัติ

วิธีการนำเสนอในแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหารนั้น พบว่าใช้การประพันธ์เป็นร้อยกรองมาช่วย ได้แก่ โคลงสี่สุภาพ โคลงกระทู้ กลอนสุภาพ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ตามที่ ประสกร ตันติเสนาะ (2548) ได้วิเคราะห์ว่า พระยาศรีสุนทรโวหารเลือกใช้คำประพันธ์ได้อย่างเหมาะสมกับลักษณะของคำประพันธ์นั้นๆ เช่น ใช้โคลงสี่สุภาพและโคลงกระทู้ในการสรุปเนื้อหาต่างๆ เพื่อเป็นเคล็ดช่วยจำ หรือใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ในการแต่งเนื้อหาที่มีความยาวมาก เหมาะแก่การเป็นบทคัดอ่าน เพราะจังหวะการอ่านของคำประพันธ์ประเภทกาพย์นั้นกระชับ ช่วยเร้าใจให้ผู้เรียนสนใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น สอดคล้องกับนิยดา เหล่าสุนทร ที่กล่าวว่า การสอนของพระยาศรีสุนทรโวหารที่ใช้เทคนิคร้อยกรองนั้น เป็นความนิยมของการเรียนในสมัยโบราณของไทย เพราะมีลักษณะที่จำง่ายกว่าร้อยแก้ว อีกทั้งยังมีความไพเราะของภาษา แสดงให้เห็นถึงความงดงามทางภาษา และเอกลักษณ์ของไทยได้เป็นอย่างดี (นิยดา เหล่าสุนทร, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2560)

ทั้งนี้การนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบของโคลงฉันทกาพย์กลอนนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางวรรณกรรม และความงามทางภาษา ความสัมผัสคล้องจองกันของคำศัพท์และฉันทลักษณ์ทั้งหลาย เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญทางด้านภาษาของไทยอีกด้วย

11. เป็นผู้มีวิธีการเรียนรู้เฉพาะตัว

ทักษะและการเรียนรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) คือ ความเป็นพหูสูตร กล่าวคือ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและฐิติลปวิทายามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษามาก ผู้คงแก่เรียน

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ยังได้ให้ความหมายของคำว่า “พหูสังจาจะ” คือ ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนมาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ 5 คือ 1. พหูสูตรา ได้ยินได้ฟังมาก 2.ธตา ทรงจำไว้ได้ 3. วจสา ปริจिता คล่องปาก 4.มนสานุเปกขิตา เจนใจ และ 5.ทัญญิยา สุปฏิวิทธา ขบได้ด้วยทฤษฎี (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2551: 267)

ความเป็นพหูสังจาจะนั้นธรรมที่ปรากฏอยู่ใน “นาถกรณธรรม” ซึ่งมีความหมายว่า ธรรมทำที่ฟัง, ธรรมสร้างที่ฟัง, คุณธรรมที่ทำให้ฟังตนได้ มี 10 อย่างคือ 1. ศิล มีความประพฤติดี 2..พหูสังจาจะ ได้เล่าเรียนได้สดับฟังมาก 3. กัลป์ยามมิตตตา มีมิตรดีงาม 4. โสวัจจสตา เป็นคนว่าง่าย 5. กิงกรณิเยสุ ทักขตา เอาใจใส่กิจธุระของเพื่อนร่วมหมู่คณะ 6. รัมมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม 7. วิริยะ

ขยันหมั่นเพียร **8.สันตุนิ** มีความสันโดษ **9. สติ** มีสติ และ**10. ปัญญา** มีปัญญาเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต,2551: 160-161)

ทั้งนี้ พาทุสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้ได้สติดีมาก หมายถึงการได้ศึกษาเล่าเรียนมาก การมีความรู้ประสบการณ์มาก เรียกบุคคลผู้มีภาวะอย่างนั้นว่าพหุสูต คือผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ผู้มีความรู้มาก ผู้คงแก่เรียน นักปราชญ์ หนังสือบางฉบับเรียกว่า "หัวใจนักปราชญ์" ทั้งนี้ พาทุสัจจะ เกิดจากการศึกษา และการศึกษาที่ดีเกิดจากการศึกษา 4 แบบ คือ ศึกษาด้วยการฟัง ด้วยการคิด ด้วยการสอบถาม และด้วยการจดจำบันทึก มีคาถาบทหนึ่งที่ว่า เป็น หัวใจนักปราชญ์ คือ "สุ จิ ปุ ลิ วินิมุตโต กลัง โส ปรณฺหิตโต ภเว" แปลว่า ผู้ปราศจาก สุ จิ ปุ ลิ จะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร ซึ่งประกอบด้วย 4 ประการ คือ 1. สุ ย่อมมาจาก สุตะ แปลว่า ฟัง ,2. จิ ย่อมมาจาก จินตะ แปลว่า คิด ,3. ปุ ย่อมมาจาก ปุจฉา แปลว่า ถาม และ4. ลิ ย่อมมาจาก ลิขิต แปลว่า จด

11.1 สุ ย่อมมาจาก สุตะ คือ ฟัง

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ที่ได้ฟังมาก จากการศึกษาประวัติของท่านพบว่า ภายในระยะเวลา 17 ปี ที่ท่านได้ศึกษาหาความรู้ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ ท่านได้ศึกษาหนังสือไทยและคัมภีร์ต่างๆ ไม่ต่ำกว่า 12 เรื่อง จากพระอาจารย์ของท่านกว่า 17 คน (ตามตารางแสดงประวัติการศึกษาของพระยาศรีสุนทรโวหาร ข้างต้น)

ในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ในระหว่างปี พ.ศ.2365-2426 ประเทศไทยยังไม่มีโรงเรียน แต่มีการเรียนการสอนที่วัดหรือที่บ้าน ความมุ่งหมายของการศึกษาในสมัยนั้นคือ การให้สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทย และคิดเลขได้ นอกจากนั้นอาจมีการเรียนช่างฝีมือกันที่บ้าน

ทิตินา ขมมณี (2557) ได้อธิบายการเรียนการสอนในสมัยดังกล่าวไว้ว่า การเรียนเป็นไปอย่างอิสระ ไม่มีการบังคับว่า ใครจะเรียนอะไร ที่ไหน หนังสือตำราเรียนที่ใช้คือ จินตามณี ปฐม ก กา ปฐม มาลา **วิธีสอนใช้วิธีให้ผู้เรียนท่องจำ และฝึกหัดทำตาม**

ดังนั้นความรู้จากการเล่าเรียนหรือรับถ่ายทอดจากผู้อื่น ข้อมูลความรู้ที่ได้จากการอ่านมาก และฟังมาก ในสมัยโบราณจึงมักใช้วิธีการสอนแบบ “มุขปาฐะ” คือ การบอกเล่า การฟัง จึงเป็นทักษะพื้นฐานของการใช้แสวงหาความรู้ของผู้เรียนในสมัยโบราณ ตามแนวทางของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะ เป็นวิชาหนังสือไทย หรือธรรมวินัย ที่แนวทางของสามเณรและพระสงฆ์ ใช้ศึกษากัน ซึ่งส่งผลให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นพหุสูต และเป็นผู้เจริญอกงามด้วยปัญญา สามารถพัฒนาจณมืองค์ความรู้ไพบูลย์บริบูรณ์

11.2 จิ ย่อมมาจาก จินตะ คือ คิด

ตามหลักพระพุทธศาสนา **จินตะ** เป็นหนึ่งในคำสอนเรื่อง “**ปัญญา 3**” กล่าวคือ **1. จินตามยปัญญา** หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา (ปัญญาจากโยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นใน

ตนเอง) 2. สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน (ปัญญาจากปรโตโฆสะ) และ 3. ภาวนามยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต ,2551:232)

ในด้านทฤษฎีการเรียนรู้ของ กานเย (Gagne') (อ้างถึงใน ทิศนา แคมมณี,2557: 74) ได้กล่าวถึงสมรรถภาพการเรียนรู้ของมนุษย์ไว้ 5 ประการ คือ 1. สมรรถภาพในการเรียนรู้ข้อเท็จจริง (verbal information) อาศัยความจำ และความระลึกได้ 2. ทักษะเชาวน์ปัญญา (intellectual skills) หรือทักษะทางสติปัญญา เป็นความสามารถในการใช้สมองในการใช้สมองคิดหาเหตุผล โดยใช้ข้อมูล ประสบการณ์ความรู้ ความคิดในด้านต่างๆ นับตั้งแต่การเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นทักษะง่ายๆ ไปสู่ทักษะที่ยากสลับซับซ้อนมากขึ้น ทักษะเชาวน์ปัญญาที่สำคัญที่ควรได้รับการฝึกคือ ความสามารถในการจำแนก (discrimination) ความสามารถในการคิดรวบยอดเป็นรูปธรรม (concrete concept) ความสามารถในการให้คำจำกัดความของความคิดรวบยอด (defined concept) ความสามารถในการเข้าใจกฎและใช้กฎ (rules) และความสามารถในการแก้ปัญหา (problem solving) 3. ยุทธศาสตร์ในการคิด (cognitive strategies) เป็นความสามารถของกระบวนการทำงานภายในสมองของมนุษย์ ซึ่งควบคุมการเรียนรู้ การเลือกรับรู้ การแปลความ และการดึงความรู้ ความจำ ความเข้าใจ และประสบการณ์เดิมออกมาใช้ ผู้มียุทธศาสตร์ในการคิดสูง จะมีเทคนิค มีเคล็ดลับในการดึงความรู้ ความจำ ความเข้าใจ และประสบการณ์เดิมที่สะสมเอาไว้ออกมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ปัญหาที่มีสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้อย่างดี รวมทั้งสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างสร้างสรรค์ 4. ทักษะการเคลื่อนไหว (motor skill) เป็นความสามารถ ความชำนาญในการปฏิบัติ หรือการใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายในการทำกิจกรรมต่างๆ ผู้ที่มีทักษะการเคลื่อนไหวที่ดีขึ้น พฤติกรรมที่แสดงออกมามีลักษณะคล่องแคล่ว และถูกต้องเหมาะสม และ 5. เจตคติ (attitudes) เป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจของบุคคลนั้นในการที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ดังนั้นปัญญาที่เกิดจากการคิด ย่อมได้รับการฝึกฝนที่ดีมาจากการฟังมาก คือ สุตตะ ซึ่งจินตนาการเป็นพื้นฐานของความคิดที่สร้างสรรค์ ตลอดจนการศึกษาของท่านเริ่มจากการศึกษาฝ่ายสงฆ์เป็นอันดับแรก ย่อมเกิดการการมีสมาธิที่ดีเยี่ยม ทำให้จดจำสิ่งต่างๆ หรือองค์ความรู้ได้แม่นยำ

นอกจากนั้นตามบันทึกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงเริ่มพระนิพนธ์ไว้ใน “พระประวัติตรัสเล่า” ตั้งแต่วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 ถึงประวัติการศึกษาเล่าเรียนของพระองค์ตั้งแต่ทรงพระประสูติและดำรงสมณะศักดิ์ ความตอนหนึ่งว่า

“เราสันนิษฐานว่า จะรู้ธรรมเป็นหลักและกว้างขวาง ต้องรู้ภาษามคร จะได้
อ่านพระไตรปิฎกได้เอง ไม่เช่นนั้นจะได้อ่านเรื่องแปล เรื่องแต่ง ที่มีมักเป็นไปตามใจของ
ผู้แปลผู้แต่ง... ได้ยินเขาพูดกันว่า จะรู้ภาษามครกว้างขวาง ต้องเรียนมูลกัจจายน
ปกรณ์ บทมาลาแคบไป ไม่พอที่จะให้รู้กว้างขวาง เรียนทั้งที่ปรารภจะรู้ดีที่สุดตาม
จะเป็นได้ ทั้งบทมาลาก็ได้เคยเรียนมาแล้ว รู้ทางอยู่จึงตกลงเรียนมูล. ชั้นแรกมีสูตรคือ
หัวข้อสำหรับท่องจำให้ได้ก่อน ผูกโตอยู่ เราพาลเรียนแปลคำอธิบายใจความสูตรนั้น
ที่เขาเรียนพฤติในปกรณ์ไปพาล...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2507: 60-61)

จะเห็นได้ว่า การเรียนในฝ่ายสงฆ์นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ภาษามคร
ในตำรามูลกัจจายน-ปกรณ์ ซึ่งจะช่วยให้สามารถอ่านและศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างถูกต้องและ
ลึกซึ้ง โดยในเบื้องต้นจะต้องใช้ทักษะท่องจำก่อน จึงจะสามารถแปลความหมายได้ ซึ่งสอดคล้องกับ
“จิตตะ” วิธีการเรียนรู้ของนักปราชญ์

ในการศึกษาคัมภีร์มูลกัจจายน หรือ มูลกัจจายน์ ในปัจจุบันเป็นคัมภีร์ที่
กล่าวถึงการเรียนภาษาบาลีโดยละเอียดว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร จนสามารถแยกแยะที่มาของรากศัพท์
ต่างๆได้ เป็นสูตร และกล่าวถึงสระเสียงสั้น และสระเสียงยาว จากบันทึกประวัติการศึกษาของพระ
อาจารย์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ได้เล่าว่า

“การเรียนมูลกัจจายน์นั้นเป็นการเรียนที่ค่อนข้างยาก ผู้เรียนต้องเป็นผู้ที่มี
สมองดีจริงๆ จึงจะเรียนได้จบหลักสูตร แต่ถ้าเรียนได้จนจบหลักสูตรแล้ว ผู้นั้นจะได้รับ
การนับถือจากคนทั่วไปว่าเป็นนักปราชญ์ เพราะเป็นผู้แตกฉานในทางด้านตำรับตำรา
สามารถแปลหนังสือได้ทุกชนิดไม่ติดขัด” UNIVERSITY

นอกจากนั้นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังได้เข้าแปลพระ
ปริยัติธรรม จนสามารถสอบได้เปรียญเอก 5 ประโยค เมื่อปี พ.ศ.2388 ในที่ประชุมราชาคณะ วัดราช
บูรณะ โดยมีกรมไกรษรวิชิตเป็นผู้กำกับเป็นครั้งที่ 1 ซึ่งในการสอบแปลพระปริยัติธรรมในสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา ตามบันทึกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระยาวชิรญาณวโรรส ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม
เป็นพิเศษหน้าพระที่นั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า

“เราได้ยินว่าทูลกระหม่อม (รัชกาลที่ 5) ทรงแปลอรรถกถาธรรมบทวันหนึ่ง
แล้วทรงแปลมังคลัตถปิฎกอีกวันหนึ่ง...ธรรมเนียมการเปิดประโยคเดิม พระราชาคณะ
บาเรียนผลัดเวรกันเปิดวันละรูป เปิดเกินจำนวนผู้แปลไว้ 1 ประโยค โดยปกติ แปลวัน

ละ 4 รูป ประโยคเปิดวันละ 5 กะแล้วว่าจะให้แปลอะไร **ปิดหนังสือวางคว่ำไว้ไม่ให้เห็นว่าผู้ทำอะไร ให้ผู้แปลเข้าไปจับเอาทีละรูป จับได้ประโยคใด แปลประโยคนั้น”**

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2507: 113-114)

เห็นได้ว่าวิธีการสอบประมวลความรู้ทางธรรมในลักษณะนี้ผู้เข้าสอบจะต้องเป็นผู้มี **ลักษณะความจำดีเยี่ยม** จึงจะสามารถตอบคำถามและสามารถแปลความหมายของประโยคต่างๆได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนเป็นการแสดงให้เห็นว่าการสอบเปรียญธรรมนั้นจำเป็นต้องใช้ **คัมภีร์มงคลทีปนี** เป็นหนึ่งในเนื้อหาการเข้าสอบ ซึ่ง พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้ศึกษาเล่าเรียนในสำนักพระอุปัชฌายาจารย์สุข เช่นเดียวกับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเข้าสอบแปลปริยัติธรรมและได้ศึกษาคัมภีร์ดังกล่าวเช่นกันด้วย ดั่งบันทึกว่า

“แปลต่อเป็นวันที่ 3 เมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น 10 ค่ำ จับได้ **ประโยคมงคลทีปนี** บัณฑิต ผูก 5 “อติ พุทฺธสฺส ตสฺส พาทุสฺสจฺเปว ทณฺฑุพฺพตฺ” ที่แก้ด้วยบุคคลผู้เป็นพุทธผู้จัก รักษาตนให้บริสุทธิ์ เวลาว่าง 40 นาที...”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2507: 118)

ในการแสวงหาความรู้ของท่านตั้งแต่เริ่มต้นหนังสือไทย และหนังสือขอม แสดงถึงองค์ความรู้ที่ท่านได้ใช้เป็นมิติในการพัฒนาตนเองเพื่อก้าวไปสู่ผู้เป็นปราชญ์ ในเบื้องต้นท่านได้ศึกษาเรียนรู้ **คัมภีร์สารสงเคราะห์** ต่อมาท่านได้ศึกษาคัมภีร์ **มงคลทีปนี** ในสำนักพระอุปัชฌายาจารย์สุข ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาวเชียงใหม่ ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ที่อยู่ในชั้นยุคอรธกถา เพราะผู้แต่งได้นำเอาความจากพระไตรปิฎก กล่าวคือ มงคลสูตร จากขุททกปาฐะและสุตตนิบาตขุททกนิทาย สุตตปิฎก เล่มที่ 25 มาอธิบายเพิ่มเติม โดยนำเนื้อหาสาระที่เป็นหลักธรรมทางศาสนามาเป็นโครงเรื่อง ด้วยการเชื่อมโยงไปถึงคัมภีร์อื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน จุดประสงค์เพื่ออธิบายหลักธรรมในมงคลสูตร

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของมงคลทีปนี (พระมหาภิกษุชวีร์ เขมทสสี พระมหาอำนาจ พลภิญโญ และสิริภพ สนวนดง ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 พบว่า ศาสตร์แห่งการดำเนินชีวิตทั้ง 9 ด้าน คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการพัฒนาตนเอง ด้านการทำหน้าที่ทางครอบครัว ด้านการทำหน้าที่ทางสังคม ด้านการส่งเสริมศีลธรรม ด้านการศึกษาธรรม ด้านคุณธรรม ด้านการปฏิบัติตนขั้นสูง และด้านเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นหลักการพัฒนาชีวิตและสังคมตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด คือ ความหลุดพ้นที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

คัมภีร์ดังกล่าวเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ แสดงให้เห็นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตเกิดขึ้นอยู่กับอิทธิพลของปัจจัยแวดล้อม ดังที่ตรัสไว้ในตอนแรกของมงคลสูตร คือ 1. การไม่คบคนพาล 2. การคบบัณฑิต 3. การบูชาบุคคลที่ควรบูชา 4. การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 3:7) ปัจจัยอันเป็นเครื่องกระตุ้นหรือชักจูงให้มนุษย์ทำความดีและสามารถพัฒนาตนเองขึ้นไปถึงระดับที่สูงได้นั้น องค์ประกอบภายนอกซึ่งได้แก่ ปัจจัยทางสังคม โดยได้รับคำแนะนำสั่งสอน การถ่ายทอดบอกเล่า ชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่นในเฉพาะส่วนที่ถูกต้องดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับความรู้หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร

ภายหลังจากศึกษา **คัมภีร์มูลกัจจายน หรือ มูลกัจจายน์แล้ว** ท่านได้ศึกษาคัมภีร์ กังขาวิตตระณะ ในสำนักพระอาจารย์เกิด วัดแหลม โดยความหมายของคำว่า “กังขาวิตตระณะ”(กัง-ขา-วิ-ตะ-ระ-ณะ) หมายถึง ข้ามพ้นความสงสัยเสียได้, ญาณรู้แจ้งในการเกิดและดับของสัตว์ หมดความสงสัยในปัญหาที่ว่า คนตายแล้วเกิดหรือไม่ ทำไมจึงเกิด จะเกิดที่ไหน ฯลฯ ญาณชนิดนี้จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติตามมรรค 8 จนจิตบริสุทธิ์ถึงขั้นที่ 4

ต่อมาได้ศึกษาคัมภีร์ **มหาวงศ์** ที่สำนักพระครูด้วง ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่บันทึกเหตุการณ์ในยุคต้นของลังกาทวีป หรือศรีลังกา โดยแต่งขึ้นมาในรูปแบบของคาถา หรือบทกวี โดยใช้ฉันทลักษณ์ในการพรรณนาเหตุการณ์ นับเป็นวรรณคดีประเภทมหากาพย์ในบาลีที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มีทั้งเหตุการณ์บ้านเมือง การชิงไหวชิงพริบในราชสำนัก การต่อรองทางการทูต รวมถึงอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวสิงหล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างศาสนสถานอันยิ่งใหญ่ตลอดจนการก่อกำเนิดของระบบชลประทานอันทันสมัย

จากประวัติการศึกษาของท่านพบว่า เมื่อท่านอายุได้ 21 ปี (พ.ศ.2385-2388) ได้ศึกษาคัมภีร์ **วิสุทธิมรรค หรือวิสุทธิมรรค** กับ **พระวิเชียรปรีชา (กลั่น) เจ้ากรมราชบัณฑิต** ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวเป็นคัมภีร์สำคัญในพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งได้รับการจัดลำดับความสำคัญเทียบเท่าชั้นอรรถกถา โดยมีพระพุทโธสยะ ชาวอินเดีย เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นในภาษาบาลี เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 มีเนื้อหาอธิบายเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งในปัจจุบันคัมภีร์ดังกล่าว ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ได้รับการยกย่องจากนักวิชาการด้านพุทธศาสนาในหลายประเทศเป็นจำนวนมาก และได้รับการบรรจุในหลักสูตรการศึกษา **พระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย ระดับชั้นเปรียญธรรม 8 ประโยค และเปรียญธรรม 9 ประโยค** หลังจากนั้นได้ศึกษาพระปริยัติธรรม ในสำนักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

บริบทการศึกษาฝ่ายสงฆ์และประเพณีการสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมในสมัยนั้น มีกำหนดหลักสูตรเป็น 9 ประโยค ตามพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัดสมอราย และพระนิพนธ์เรื่อง “**ความทรงจำ**” ในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งว่า

“ประเพณีการสอบความรู้พระปริยัติธรรมในสมัยนั้น กำหนดหลักสูตรออกเป็น ๙ ประโยค ผู้ที่เข้าสอบความรู้ต้องสอบได้ตั้งแต่ 3 ประโยคขึ้นไป จึงนับว่าเป็นเปรียญ ถ้าได้เพียง 3 ประโยค เทียบชั้นปริญญาตรี ถ้าได้ถึง 4-6 ประโยคเทียบชั้นปริญญาโท ถ้าได้ตั้งแต่ 7 ประโยคขึ้นไปเทียบชั้นปริญญาเอก...”

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514: 70-71)

นอกจากนั้นการศึกษาในฝ่ายคฤหัสถ์ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2379 ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้ศึกษาคัมภีร์วิภวติกะถาคณฐาภรณ์ สัตตสาร และวชิระสาร ในสำนักท่านอาจารย์แสง ตลอดจนคัมภีร์วุดโตไทย ที่สำนักหม่อมเจ้าอัน บ้านถนนโรงครก โดยคัมภีร์วุดโตไทยนั้น เป็นตำราที่ว่าด้วยแบบบัญญัติการแต่งฉันท มีประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นภาษาบาลีมีอยู่ 108 ฉันท และได้แปลงเป็นฉันทไทย 108 ฉันทเช่นกัน เช่น วานวาสิกาฉันท เป็นต้น

ดังนั้นการที่พระยาศรีสุนทรโวหารได้ศึกษาคัมภีร์วุดโตไทย จึงส่งผลให้ท่านเป็นครูภาษาไทยผู้มีความรู้เรื่องการแต่งโคลงฉันท กาพย์กลอนเป็นอย่างดี และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแต่งแบบเรียนมูลบทบรรพกิจและผลงานอื่นๆของท่าน เช่น ไวยากรณ์ประพันธ์ ที่มีลักษณะการอธิบายเป็นร้อยกรองสอดคล้องกับไวยากรณ์พิจารณา

11.3 ปุ่ ย่อมมาจาก ปุ่จฉา คือ การถาม

ปุ่ ย่อมมาจาก ปุ่จฉา หมายถึง การถาม เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการฟัง และคิด เกี่ยวโยงกับการพูด ซึ่งมีหลักว่า ต้องไตร่ตรองก่อน เอื้อนเอ่ยวาจา การถามหรือพูดเป็นแสดงออกซึ่งความเป็นผู้รู้ ผู้เข้าใจประเด็นต่างๆ อย่างมีสติ เป็นผู้รู้จักซัก รู้จักถาม เป็นพื้นฐานของการสร้างนิสัยใฝ่ใฝ่เรียน นั่นเอง พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีลักษณะเป็นผู้ที่ช่างคิด ช่างสงสัย ช่างสังเกต วิธีการแสวงหาความรู้ย่อมต้องถาม และศึกษาจากผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์วิชานั้นๆโดยตรง เพื่อความถูกต้อง และเป็นปรมาจารย์ที่จะสามารถตอบสนองถึงความสงสัยในองค์ความรู้นั้นของพระยาศรีสุนทรโวหารได้

จากการศึกษาประวัติการศึกษาของท่าน พบว่า หลังจากที่ได้ศึกษาหนังสือไทย และหนังสือขอม กับพระกรรมวาจาจัน ที่วัดสระเกศ และท่านพระครูวิหารกิจจานุการ (กรรมวาจาจัน) แล้ว ยังได้ไปศึกษาคัมภีร์สารสงเคราะห์ ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชลำดับที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากวัดมหาธาตุเป็นวัดที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชหลายพระองค์ ที่มีชื่อเสียงทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ อีกทั้งยังเป็นพระอุปัชฌาย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามที่เรียง อรรถวิบูลย์ (2518) ระบุว่า พุทธศักราช 2369 เสด็จมาจำพรรษาอยู่วัดมหาธาตุฯ ใกล้ชิดกับสมเด็จพระสังฆราช “ด่อน” พระอุปัชฌาย์ที่วัดนี้ ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นพระราชวงศ์พระองค์แรกที่สอบได้เปรียญ

นอกจากนั้นยังศึกษามงคลที่ปณี ในสำนักพระอุปถยาจารย์ศุข เรือนมูลกัจจายน ในสำนักสมเด็จพะพุฒาจารย์ (สน) ซึ่งตำแหน่งสมเด็จพะพุฒาจารย์ นั้นเป็นราชทินนามของพระเถระ ที่มีสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพะราชาคณะ ซึ่งในการนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์พระพุฒาจารย์ (สน) เป็นสมเด็จพะราชาคณะชั้นที่รัถนยบัฏที่สมเด็จพะพุฒาจารย์เป็นรูปแรก

ในประวัติการศึกษาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในฝ่ายสงฆ์นั้น จากบันทึกประวัติของท่านที่แต่งขึ้นโดยหลวงมหาสิทธิโวหาร (บุตรชายคนโต) ได้ระบุการศึกษาของท่านในปี พ.ศ. 2385 ก่อนที่ท่านจะสอบเปรียญธรรมประโยค 5 ได้ อันเป็นการศึกษาปริยัติธรรมเรื่องสุดท้ายและขั้นสูงสุดของทางการเรียนฝ่ายสงฆ์ของท่าน ในปี พ.ศ. 2388

การเรียนเรื่องวิสุทธิมรรค กล่าวถึง ทางแห่งความบริสุทธิ์ กล่าวคือ ศิล สมาธิ ปัญญา มิใช่จุดมุ่งหมายปลายทางหรือจุดหมายอันสูงสุด หรือจุดมุ่งอันสูงสุดในพุทธศาสนา วิสุทธิมรรคเป็นเพียงเครื่องมือและวิธีการไปสู่จุดหมายอันสูงสุด คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อบุคคลได้พบทางอันถูกต้อง ย่อมจะต้องถึงจุดหมายปลายทางเข้าวันหนึ่ง จะเร็วหรือช้าเท่า่นั้น (วคิน อินทสระ ,2521:คำนำ)

11.4 ลิ ย่อมาจาก ลีขิต คือ การเขียน การจดบันทึก

คำว่า “**ลีขิต**” หมายถึงการเขียน หรือบันทึกไว้ เป็นทักษะที่ได้จากการฟัง คิดและถาม ซึ่งการเขียนบันทึกทำให้ทราบพัฒนาการทางความคิดของผู้เขียนได้ โดยสังเกตจากสิ่งที่เขียน

จากผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้านภาษาไทย พระพุทธศาสนา และภาษาต่างๆ มากมายกว่า 20 ผลงาน พบว่า ท่านเป็นนักประพันธ์ชั้นเลิศ ที่มีทักษะทางด้านการเขียน การจดบันทึก ที่เป็นหมวดหมู่ เข้าใจง่าย อีกทั้งยังสามารถรวบรวม เทียบเคียงภาษาต่างๆ อันเป็นภาษาที่จำเป็นต้องใช้ในการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างดียิ่ง

11.5 เป็นผู้มีความรู้ขั้นสูง

ในการศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น ถือเป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่ง วคิน อินทสระ (2521) ได้กล่าวไว้ถึงคุณวิเศษของการศึกษาคัมภีร์นี้ว่า เว้นแต่พระไตรปิฎกและอรรถกถาเสียแล้ว คัมภีร์ วิสุทธิมรรค ดูเหมือนจะได้รับการรับรองจากปวงปราชญ์ผู้คงแก่เรียนในวิชาพระพุทธศาสนาว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุด

ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) ได้มีโอกาสศึกษากับพระวิเชียรปรีชา (กลั่น) เจ้ากรมราชบัณฑิตในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งการเรียนคัมภีร์ดังกล่าวก็เปรียบเหมือนกับการศึกษาแผนที่ (road map) ที่บอกทางไปสู่พระนิพพาน ซึ่งท่านแสดงไว้โดยลำดับตั้งแต่การศึกษาเรื่องศีล (ศีลสิกขา) การศึกษาเรื่องจิต จนถึงการศึกษาเรื่องปัญญา (ปัญญาสิกขา) และเนื่องด้วยเนื้อหาที่มีทั้งความกว้าง

และลึกซึ้ง อีกทั้งสภาวะธรรมบางอย่างก็ยากที่จะบรรยายออกมาเป็นตัวอักษร ดังนั้นผู้หวังประโยชน์สูงสุดจากวิสุทธิมรรค พึงทำกรรมฐานภาคปฏิบัติควบคู่ไปด้วย ก็พอหวังได้ที่จะประจักษ์แจ้งสังขารตามสมควรแก่การปฏิบัตินั้น (สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2557: คำนำ)

แสดงให้เห็นว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) น่าจะได้รับการฝึกฝนสมาธิจากการได้บวชเรียนเป็นสามเณรและพระภิกษุ ตั้งแต่ท่านได้เข้ามาศึกษาและพักอาศัยอยู่กับสามเณรทด (น้ำชาย) ของท่านที่วัดสระเกศ และอาจเป็นไปได้ว่า ฝึกสมาธิจนถึงขั้นกรรมฐาน และมีสมาธิแน่วแน่สามารถนำไปเป็นทักษะในการแสวงหาองค์ความรู้ขั้นสูงต่อไปได้ และทำให้ท่านเป็นผู้มีความจำที่แม่นยำดีเลิศ อันเป็นคุณสมบัติของผู้เป็นพหูสูตอย่างแท้จริง เพราะสมาธิทำให้เกิดปัญญา

ความมุ่งหมายและประโยชน์ของสมาธิ ได้อธิบายไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่า ความมุ่งหมายของสมาธิที่ใช้อย่างถูกต้อง หรือ ความมุ่งหมายของสมาธินั้นเพื่อเตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาอย่างได้ผลดี ดังบาลีที่เคยอ้างว่า สมาธิเพื่ออรรถ คือ ยถาภูตญาณทัสสนะ (สมาธิเพื่อจุดหมายคือการรู้เห็นตามความเป็นจริง)

ทั้งนี้โดยสรุปวิถีครูไทยตามคุณลักษณะของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นต้นแบบครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษา นั้นประกอบด้วย 11 ประการ อันได้รับการถ่ายทอดจากครูอาจารย์ที่ท่านได้ศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนตำราต่างๆที่ท่านได้ศึกษาอย่างลึกซึ้ง ได้แก่

ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายใน กล่าวคือ ลักษณะนิสัยส่วนตัวของพระยาศรีสุนทรโวหารในการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติในฐานะครูที่ดี และวิธีการเรียนรู้เฉพาะตัวของท่านเพื่อหนทางการเป็นนักปราชญ์ ประกอบกับปัจจัยภายนอกที่ส่งเสริมให้เกิดการการศึกษาที่ดี ซึ่งต้องอาศัยพื้นฐานครอบครัวเป็นสำคัญในการสนับสนุนและเป็นต้นแบบของการเรียนรู้ ดังคำว่า “การศึกษาเริ่มต้นที่บ้าน” ตลอดจนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี เอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้และได้รับการสนับสนุนจากบุคคลสำคัญให้ทำหน้าที่ต่างๆที่จะต้องใช้ความรู้ความสามารถอย่างสูงจึงต้องแสวงหาความรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุด

โดยจากประวัติพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีพื้นฐานครอบครัวที่มีต้นแบบของผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนถึง 2 ท่าน กล่าวคือ พี่ชายคนโตของท่าน คือ หลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ กรรมการเมืองฉะเชิงเทรา และสามเณรทด (น้ำชาย) ที่วัดสระเกศ ซึ่งการเป็นชนชั้นปกครองนั้นสะท้อนให้เห็นว่าการรับราชการจะต้องมีความรู้ และแตกฉานในภาษาและการปกครอง อาจทำให้ท่านมีต้นแบบในการเรียน ในการมุ่งมั่นแสวงหาความรู้ คาดว่าน่าจะส่งผลต่อทัศนคติและปลูกฝังพฤติกรรมในการใฝ่รู้ใฝ่เรียนเหมือนพี่ชายของท่าน ที่เห็นคุณค่าของการศึกษา ที่จะสร้างโอกาสในหน้าที่การงานในอนาคตได้ และนำไปสู่การเรียนในวิชาต่างๆตามสำนัก เช่น เรียนหนังสือขอมกับ ท่านพระครูวิหารกิจจานุการ (กรรมวาจาจีน) เรียนสารสงเคราะห์ ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ต่อน) เป็นต้น

การได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นปัจจัยภายนอกอีกปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนการเรียนรู้ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น ช่วงเวลาที่ประเทศไทยเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ รวมทั้งทางด้านสังคมและ วัฒนธรรม ชนชั้นนำในสมัยนี้พยายามให้คนโดยทั่วไปรับรู้การเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกและเลือก รับปรับเปลี่ยนและนำมาใช้อย่างระมัดระวัง มีความพยายามที่จะจำแนกความรู้ต่างๆ ออกเป็น 2 สาขา คือ ความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม รัชกาลที่ 3 ทรงตระหนักถึงความจำเป็นในการวางรากฐาน ทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่การวางรากฐานทางด้านความรู้ (การรวบรวมและตรวจสอบชำระ ความรู้สาขาต่างๆให้ถูกต้องสมบูรณ์) การให้ความสำคัญกับวัดในฐานะคลังความรู้ของชุมชนหรือ สังคม เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมเพื่อพร้อมที่จะเผชิญการเปลี่ยนแปลงใดๆที่อาจเกิดขึ้นได้ จากกระแสคุกคามจากตะวันตกที่มีแนวโน้มรุนแรงดังเช่นประเทศเพื่อนบ้านทั้งจีนและพม่ากำลัง เผชิญอยู่และเพื่อรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทยให้คงดำรงอยู่ (บัณฑิต ลิวชัยชาญ, 2550: 368)

วิไลเลขา ถาวรธนาสาร (2545) ได้กล่าวถึงการวางรากฐานทางด้านความรู้ในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ความรู้ และวัฒนธรรม แบบตะวันตกเข้ามาในสยามประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะความรู้และเทคโนโลยีจากตะวันตกที่เข้ามา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆของสังคมไทย และในขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง ความคิดและโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย โดยเฉพาะโลกทัศน์และมุมมองต่อวิชาความรู้วิทยาการสาขา ต่างๆ มีหลักฐานต่างๆเป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงตื่นตัวทางความรู้และให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน โดยเฉพาะ ตำราและวรรณกรรมต่างๆ ที่ได้รับการชำระหรือแต่งขึ้นในสมัยนี้ ที่แสดงให้เห็นชัดเจนถึงพระราช นิยมทางด้านวรรณกรรมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พระองค์ไม่ได้ให้ความสำคัญ สนพระทัยในวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเป็นนิยายเพื่อความบันเทิง แต่มาให้ความสำคัญสนพระทัยในวรรณคดีเพื่อ สาระและวิชาการ (กุสุมา รัชชมนณี, 2530: 2)

นอกจากนี้ยังสอนว่า วิชาความรู้มีความสำคัญมีประโยชน์มากกว่าเงินทอง และเป็นที่พักพิง ของตนเองไปจนตาย ดังข้อความ

“...ตัวเราเปนบุรุษ เปนมนุษย์ลูกผู้ชาย อุสาห์เร่งชวนชวหายหาความรู้สำหรับตัว
 แม้นยากสักร้อยเท่า วิชาเราอย่าได้กลัว วิชามีในตัว จะมีผู้มาเอ็นดู เงินทองพ่อแม่ให้
 หาบุญไม่มั่นไม่อยู่ วิชาแลความรู้ จะติดตัวไปจนตาย อนึ่งอัชญาไศรย นี้เล่าไซรมิใช่ง่าย
 เกิดมาเปนผู้ชาย จงรู้จบให้ครบครัน”

(ประถม ก กา หัดอ่าน, 2513: 92)

การส่งเสริมการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นที่โรงงานเป็นครั้งแรก ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในสาส์นสมเด็จพระ เล่ม 24 ไว้ว่า

“...ที่มีเด็กสวดตามศาลารายในวัดพระแก้ว หม่อมฉันสันนิษฐานว่าเพิ่งจัดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นเป็นปฐมที่โรงงานข้างประตูต้นสน ถึงเทศกาลที่ขุนทินขุนทานสวดมหาชาติคำหลวงในที่โบสถ์วัดพระแก้ว จึงโปรดให้จัดเด็กนักเรียนที่โรงงานมาสด “ไอ้เอ๋วิหารราย” อย่างโบราณที่ศาลาราย เลยเป็นธรรมเนียมมาจนถึงรัชกาลที่ 4 และที่ 5 หม่อมฉันเคยเห็นสวดอยู่ตามศาลารายด้านเหนือในทางเสด็จพระราชดำเนิน **คือว่าสวดถวายตัว...**”

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505: 63-64)

ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์และสามเณรส่วนหนึ่งเกิดจากแรงกระตุ้นจากการเข้ามาของคริสต์ศาสนา ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ให้แพร่หลายกว่าเดิม ซึ่งการส่งเสริมที่สำคัญคือ การจัดสอบพระปริยัติธรรม ซึ่งการสอบพระปริยัติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 นั้นไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน นานๆจะมีพระภิกษุที่เล่าเรียนถึงภูมิรู้จะเป็นเปรียญได้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบพระปริยัติธรรมครั้งหนึ่ง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรมไว้ในชุมนุมพระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงพระราชดำริว่า การเล่าเรียนเจริญขึ้น จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการสอบพระปริยัติธรรม 3 ปีครั้งหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นแบบต่อมาในรัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 5 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2553: 399-414)

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญและส่งเสริมการศึกษาให้สมัยนี้มีผู้แต่งแบบเรียนและหนังสือสำหรับการฝึกอ่านสำหรับเด็กขึ้นจำนวนหนึ่งเพื่อใช้สอนในสำนักเรียนของตน ได้แก่ กาพย์พระไชยสุริยา ทศมูลเสื่อโค ประถม กข ประถม ก กา และประถม มาลา ซึ่งมีทั้งที่แต่งขึ้นใหม่เลียนแบบของเดิม ที่สำคัญแบบเรียนต่างๆดังกล่าวข้างต้นมีการแต่งให้เหมาะสมกับเด็กในแต่ละระดับอีกด้วย เช่น การผูกคาคกลอนใน ประถม ก กา ใช้ค่าง่ายๆ บรรยายสิ่งใกล้ตัวเด็ก เช่น สภาพการศึกษาขณะนั้น การปรนนิบัติอาจารย์ คติธรรมสอนใจ และธรรมชาติใกล้ตัว ลักษณะเหล่านี้จะช่วยให้เด็กท่องจำได้ง่าย และมีความกระตือรือร้นในการเล่าเรียนหนังสือมากขึ้น (บัณฑิต ลิวชัยชาญ, 2550: 377)

สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ของท่าน คือ **การได้อยู่กับวัด** ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทั้งปวง ซึ่งระยะเวลาในการเรียนรู้ของท่านยาวนานถึง 17 ปี ซึ่งองค์ความรู้มีทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ และการได้มีโอกาส**เรียนรู้ในสำนักวิชาต่างๆ** ซึ่งเนื้อหาที่ท่านได้เล่าเรียนมีมากมายถึง 12 เรื่อง โดยมีอาจารย์ที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้มากกว่า 17 คน (ดังตารางสรุปการแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งท่านยังได้มีโอกาสเล่าเรียนในสำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกด้วย ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษาอย่างยิ่งด้วย

นอกจากนั้นท่านยังได้ศึกษาปริยัติธรรม และเรียนคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระวิเชียรปรีชา (กลั่น) เจ้ากรมราชบัณฑิต ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามบันทึกประวัติของท่าน มีความเกี่ยวพันและได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และเอื้อต่อการแสวงหาความรู้ในยุคดังกล่าวมากถึง 5 วัด ได้แก่ **วัดโสธรวรวิหาร วัดสระเกศ วัดมหาธาตุ วัดแหลม และวัดบวรนิเวศ** ตลอดจน **สำนักหม่อมเจ้าอัน บ้านถนนโรงครก** อีกแห่งหนึ่งด้วย

ทั้งนี้จากการที่ท่านได้รับราชการใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงมีความแตกฉานทางภาษาต่างๆ และยังได้ประกาศเรื่องการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องอีกหลายฉบับ ซึ่งปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4 ว่าด้วยเรื่องการออกราชกิจจานุเบกษา ซึ่งเป็นต้นเค้าของการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และประกาศเตือนสติเรื่องการใช้ภาษาไทยอยู่หลายฉบับ เช่น เตือนสติมาที่ 2 เตือนผู้ใช้คำผิด ดังตัวอย่าง

“ใครๆ คือ พระภิกษุในสงฆ์ ฤๅนักปราช แลคนใช้หนังสือแลข้าราชการผู้จะกราบทูลจงทราบแนเถิดว่า คำเรียกขานผิดว่า สพนั้นถูกต้องแล้ว ให้ใช้เขียนหนังสือแลกราบทูลว่า สพอยู่นั้นแล ใครอย่าอุตรจิตคิดตามชาววัดคิดลั่นไป เขียนบ้างกราบทูลบ้างว่า อสุก อสก อาสก อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ถ้าใครขึ้นว่าอสก อา สก ดังนั้น ในหลวงทรงแข่งไว้ว่าให้ศิษะคนนั้น ล้าเหมือนหลวงตาในวันโกนเปนนิจันรินดรไป...” UNIVERSITY

(ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 4, 2537: 42)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังได้รับการสนับสนุนจากบุคคลสำคัญอย่าง **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นในสมัย**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ขณะที่พระยาศรีสุนทรโวหาร ยังครองสมณเพศที่วัดสระเกศ ท่านได้ใช้ปรีชาญาณทางด้านภาษาที่แตกฉานทั้งบาลี สันสกฤต ขอมและมอญ ในการสอบเปรียญธรรมได้ นำมาซึ่งความโสมนัสปีติยินดีแดรัชกาลที่ 3 เป็นอย่างยิ่ง ดังประวัติว่า

“ในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่โสมนัสยินดีเป็นที่ยิ่งด้วยเดิมที่วัดสระเกศในสมัยนั้นขาดเปรียญมาหลายสิบปีแล้ว ครั้งนี้ท่านมาเป็นเปรียญขึ้นในวัดสระเกศ และมีอาจารย์มารยาตราอันสุภาพเรียบร้อย เป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธา

จึงได้เป็นที่ทรงยินดี ให้สถาปนาวัดสระเกศหรือกุฎีเก๋ออันที่กรุงรังด้วยฝาจากฝาไม้ไผ่นั้น
เสีย แล้วก่อสร้างกุฎีติกใหม่ให้เป็นที่เสนาสนะอันงดงาม แลก่อภูเขาทองในปีนั้นด้วย”

(หลวงมหาสิทธิโวหาร, 2521: 6)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณาธิคุณรับไว้เป็นศิษย์ฝ่าย
อันตวาลิกในสำนักของพระองค์แล้ว ท่านก็ได้รับราชการในสมณศักดิ์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
ฯให้ขึ้นเป็น**“พระประสิทธิสุตคุณ”** ที่**พระราชอาณาเขตสระเกศ** อีกด้วย นอกจากการได้รับสนองพระ
เดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอดแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร
(น้อย อาจารย์ยางกูร) **ได้ยังมีโอกาสช่วยให้การศึกษาของสงฆ์เจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วย** กล่าวคือ ในสมัย
การศึกษาไทยได้เจริญขึ้นจากการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังแล้ว พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระดำริขยายการศึกษาให้กว้างขวางขึ้นไปยังหัวเมืองต่างๆ โดยทรงมี
พระพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้วัด และพระอารามหลวงทั้งหลายเป็นโรงเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน
ในเบื้องต้น ในการนี้ได้โปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ
เป็น**ธุระจัดการศึกษา** ซึ่งเมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ทรงเห็นว่าโรงเรียนวัดนิเวศน์ธรรมประวัติยังไม่
ได้จัดการสอนคติดุธรรม จึงทรงขอให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ช่วยแต่งคำ
นมัสการคุณานุคุณ ให้รวม 7 บท ซึ่งยังคงใช้อยู่จนทุกวันนี้ ดังความบันทึกประวัติของสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า

“พระราชกรณียกิจอีกประการหนึ่งเมื่อยังทรงผนวช คือ ทรงเห็นว่าโรงเรียนวัด
นิเวศน์ธรรมประวัติยังไม่ได้จัดการสอนคติดุธรรม ทรงเห็นว่าถ้าแต่งคำกลอนให้เด็กท่อง
สวดจะดีกว่าการเทศน์ ซึ่งเด็กอาจไม่เข้าใจ **จึงได้ทรงขอให้พระยาศรีสุนทรโวหาร**
(น้อย อาจารย์ยางกูร) ช่วยแต่งคำนมัสการคุณานุคุณ ให้รวม 7 บท ซึ่งยังคงใช้อยู่ทุก
วันนี้”

(รอง ศยามานนท์, 2506: 182)

ทั้งนี้ในการถ่ายทอดวิถีครูไทยไปยังครูต่างๆที่ต้องใช้แบบเรียนมูลบทบรรพกิจในการสอนลูก
ศิษย์นั้น ผ่านหนังสือ “วิธีสอนหนังสือไทย” เปรียบเสมือนคู่มือครูให้กับครูในโรงเรียนหลวงและครู
โรงเรียนต่างๆภายหลังที่เกิดการขยายการศึกษาไปยังราษฎร โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีการสอนหนังสือและเลขในทุกๆพระอาราม เมื่อปี พ.ศ.
2418 แล้วจึงขยายไปยังราษฎร เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสเล่าเรียนเท่าเทียมกัน โดยโรงเรียนแห่งแรก
คือ วัดมหารณพาราม เขตเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร และขยายไปยังโรงเรียนอื่นๆขึ้นอีก เมื่อ
การศึกษาขยายตัวออกไปมากจึงพระราชทานพระดำนิจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเพื่อรับผิดชอบการจัด

การศึกษาของพลเมือง ต่อมาได้มีการขยายการจัดตั้งโรงเรียนออกสู่หัวเมือง โดยประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้แบบสอนหนังสือไทย เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในยุคปฏิรูป และเป็นมาตรฐานเดียวกัน

ใจความสำคัญของเนื้อหาของ วิธีสอนหนังสือไทย ของพระยาศรีสุนทรโวหารนั้น ได้กล่าวถึง ลัทธิครู อุปนิสัยและลักษณะของนักเรียนประเภทต่างๆ ระดับสติปัญญาของนักเรียน ประกอบกับการอธิบายถึงลักษณะวิธีการสอนตั้งแต่สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ และกล่าวถึงที่มาของความรู้ทั้งหลายที่ท่านได้บรรจุไว้ในแบบเรียนหลวง ตลอดจนแนะนำกระบวนการเรียนการสอนเป็นลำดับขั้นตอนชัดเจน เป็นประโยชน์แก่ครูผู้สอนเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่าง

“เมื่อเด็กผู้เรียน เรียนมนะโมจำได้แม่นยำชำนาญแล้ว เข้าใจกระบวนการสระชัดเจนดีแล้ว ครูจึงสอน ก ข ต่อไป...”

(พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), 2515:65)

วิธีสอนหนังสือไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร ดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิรูปการศึกษาและการปฏิรูปครูในยุคหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการศึกษาในสมัยโบราณเป็นอย่างมาก กล่าวคือ จากเดิมพระสงฆ์เป็นครูผู้สอน และยังไม่มีการกำหนดความรู้และการเรียนการสอนที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ของพระสงฆ์ผู้นั้น แต่ในยุคปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครูได้ปรับบทบาทหน้าที่ในการสอนหนังสือโดยมีแบบแผน มีการกำหนดลำดับขั้นของความรู้ที่จะใช้สอนตั้งแต่ง่ายไปหายาก องค์ความรู้ไม่กระจัดกระจายเหมือนสมัยโบราณ ดังที่พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้เคยศึกษาและอุสหาะไปเล่าเรียนตามสำนักต่างๆถึง 17 ปี แต่องค์ความรู้ภาษาไทยนั้นสามารถรวบรวมจดมารวมไว้ในสื่อการสอนที่ได้ตีพิมพ์และประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวง มีมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศทั้งที่ใช้ในการเรียนการสอนในพระบรมมหาราชวังและโรงเรียนมูลศึกษาที่ได้เกิดจากการขยายตัวทางการศึกษาไปยังราษฎร อีกทั้งครูผู้สอนยังมีคู่มือได้ใช้เป็นแนวทางเพื่อทำให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดในการใช้สื่อการเรียนและยังเป็นเครื่องอบรมวิถึความเป็นครูให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตากรุณาต่อศิษย์ และถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างสุดความสามารถ

นอกจากนี้การยุคปฏิรูปการศึกษายังได้มีการวัดและประเมินผลองค์ความรู้เพื่อคัดบุคคลเข้ารับราชการและเป็นการทดสอบประสิทธิภาพของครูผู้สอนในโรงเรียนต่างๆอีกด้วย นับเป็นมิติใหม่ของการศึกษาในยุคหนึ่ง เนื่องจากการศึกษาในวัดมีเพียงการประเมินผลโดยพระสงฆ์เป็นผู้ชี้ขาดว่าจะให้ “ต่อหนังสือ” หรือไม่ หรือเรียกว่า “เรียนผ่าน” หรือไม่ แต่ในยุคปฏิรูปการศึกษานี้ผู้ชี้ขาดอยู่ในรูปของการสอบวัดผลและมีคณะกรรมการสอบอย่างชัดเจน หรือเรียกว่า “กรรมสัมปาทิกในการไล่หนังสือไทย” ซึ่งหนึ่งในนั้นคือพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) ผู้แต่งแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ และแบบเรียนดังกล่าวได้ใช้เป็นมาตรฐานในการสอบไล่ประโยค 1 ของการวัดความรู้ทางภาษาไทยอีกด้วย

นอกจากนี้บทบาทของครูในยุคปฏิรูปการศึกษายังเปลี่ยนไปในการสร้างสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและบริบทของประเทศในสมัยนั้นกล่าวคือเนื้อหาในสื่อการสอนหรือแบบเรียนนั้นมีความสอดคล้องในการพัฒนาคนให้มีความรู้เพื่อเข้ารับราชการซึ่งกำลังเป็นที่ขาดแคลนอย่างยิ่ง ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“...อนึ่ง ทุกวันนี้ ตำแหน่งราชการทั้งปวงต้องมีเสมียน รับเงินเดือน เกิดขึ้นหลายหมู่หลายกรม ก็พากัน้องหาแต่นักเรียนซึ่งได้สอบแล้ววิชาความรู้ จะให้ไปรับราชการทุกหมู่ทุกกรม ตัวผู้ทำการยังไม่พอพบการที่มี จนต้องแย่งชิงประมูลเงินเดือนกัน เสมียนเวลานี้เป็นสิ่งที่หายาก เป็นสิ่งที่มีราคาแพง มีผู้ต้องการโดยมาก สมควรแล้วที่นักเรียนทั้งปวงจะเร่งร่ำเรียนให้รู้จะได้รับราชการในตำแหน่งทันเวลาที่ต้องการนี้ ให้เป็นประโยชน์ในราชการและเป็นประโยชน์ส่วนตัวด้วย...”

(เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2511: 256)

อย่างไรก็ตามการกำกับดูแลปฏิบัติงานการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาเมื่อครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ากิตติยารักรลักษณ ทรงศึกษาความเป็นไปของการศึกษาในกรุงเทพฯก่อนเข้ารับตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งปรากฏในรายงานที่ทรงเสนอไว้ถึงสาเหตุของปัญหาการศึกษาในขณะนั้นว่า

“1 ครูที่สอนๆนั้นมีความรู้มากจริง แต่ยังไม่มีความฝึกหัดที่จะเป็นครู มีแต่ความรู้ ไม่รู้ว่าสอนอย่างไร ลูกศิษย์จึงจะเรียนได้เร็วก็ต้องสอนซ้ำ มีแต่ความรู้ไม่ได้ฝึกหัดก็รู้ได้ว่าเป็นครู จำเป็นต้องตั้งข้อบังคับต่างๆที่จะทำให้ศิษย์อยู่ในอำนาจ แลต้องรู้ว่า ถ้าจะทำข้อบังคับขึ้นแล้วต้องบังคับตัวเองด้วย จะได้เป็นตัวอย่างแก่ศิษ

2 ครูนั้นยังไม่มีสปีริต (Spirit of education) เพราะเข้าใจเสียว่า สอนให้รู้หนังสือก็พอ (1) แต่ที่จริงนั้น ดิชิปลินเป็นสิ่งสำคัญเหมือนกัน (2) อีกประการหนึ่งได้เคยสอนมาอย่างใดก็ไม่คิดพลิกแพลงตามเวลาแลแบบเรียนที่ต้องแสดงครูที่จะสอนนั้นต้องเรียนเหมือนกัน...”

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ,เอกสาร ร.5 แฟ้ม ศ.1 เบ็ดเสร็จ ศึกษาศึกษา 19-48,ร.ศ.110-117 เล่ม ๒ เอกสาร ศ. 1 / 2)

จากที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ในข้างต้นจะเห็นได้ว่าวิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นประกอบด้วยแนวทางในการแสวงหาองค์ความรู้ การสร้างองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งนี้วิถีครูไทยตามคุณลักษณะของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทั้ง 11 ประการนั้นนับเป็นต้นแบบที่ดีของครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาและครูไทยในยุคปัจจุบัน ทั้งในด้านคุณลักษณะนิสัยเฉพาะตัวที่จะต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนอยู่เสมอ และ

การได้อยู่ในบริบทสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ซึ่งในปัจจุบันสามารถหาได้จากหลากหลายช่องทาง ซึ่งสามารถนำวิถีของพระยาศรีสุนทรโวหารไปพัฒนาปรับใช้ให้เข้ากับการเรียนการสอนในปัจจุบันดังเช่น “วิธีสอนหนังสือไทย” ซึ่งหากเปรียบกับเนื้อหาในปัจจุบันแล้วมีความสอดคล้องกับศาสตร์การสอนและจิตวิทยาการสอนอีกด้วย ซึ่งได้นำมาแก้ไขปัญหาเรื่องความเป็นครู และวิธีการสอนต่างๆ ในยุคปฏิรูปการศึกษาในยุคสมัยนั้นและในยุคปัจจุบันได้อีกด้วย

การพัฒนาครูไทยในยุคปัจจุบันจึงควรที่จะพัฒนาให้ครูไทยสามารถบูรณาการองค์ความรู้โดยใช้วิชาที่ครูเป็นผู้สอนนั้นเป็นฐาน ดังเช่นพระยาศรีสุนทรโวหาร ใช้ภาษาไทยเป็นแกนหลักในการนำเสนอความรู้ในศาสตร์ต่างๆ เป็นคุณูปการแก่วงการการศึกษาไทยเป็นอย่างยิ่ง แม้แบบเรียนของท่านจะได้ถูกยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2434 แต่ปรัชญาของท่านยังคงได้สืบทอดต่อไปยังแบบเรียนภาษาไทยในรุ่นต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปรีชาญาณพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในบริบทการปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรีชาญาณของพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) จากการค้นคว้าหลักฐานทางปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากประวัติ ผลงาน และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้ง การสัมภาษณ์บุคคล จำนวน 2 กลุ่มได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย 1.ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ราชบัณฑิต สาขารรณศิลป์ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา 2.รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์ ราชบัณฑิต สาขารรณศาสตร์และการเมือง สำนักงานราชบัณฑิตยสภา 3.นางสาวนิจสุตา อภินันทาภรณ์ ผู้อำนวยการสถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และผู้เชี่ยวชาญในฐานะเป็นผู้ออกแบบแบบเรียนภาษาไทยของ กระทรวงศึกษาธิการ ตามลำดับ

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย 1.นายพจน์ อาจารย์ยางกูร บุตรชายของคุณย่าจิบ อาจารย์ยางกูร 2.นางนงพาด เตชทวีฤทธิ์ บุตรสาวของนายพจน์ อาจารย์ยางกูร และ 3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทวีศักดิ์ อาจารย์ยางกูร อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และเป็นบุตรชายของนายพจน์ อาจารย์ยางกูร เพื่อนำมาประกอบการศึกษา และเป็นแนวทางในการนำเสนอการนำปรีชาญาณพระยาศรีสุนทร-โวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และวิถีครูไทยตามแนวทางของท่านมาประยุกต์และพัฒนาครูไทยในปัจจุบัน ภายใต้ขอบเขตการศึกษาการปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยหัวข้อการวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนที่ 2 การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ตอนที่ 3 วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยมีรายละเอียดผลการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 ปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษามัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจากวิเคราะห์ประวัติ ผลงาน และเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พบว่า ท่านเป็นบุคคลสำคัญและเป็นผู้นำในการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้มีความรู้แตกฉานด้านภาษาไทยและสามารถบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับทุกศาสตร์ ได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ และภาษาต่างประเทศผ่านโคลงฉันทกาพย์กลอนได้อย่างสละสลวยและงดงาม ปรัชญาที่แสดงออกถึงความฉลาดรอบรู้ที่ยังลึก หลึกแหลม แจ่มชัด ถูกต้องและชอบธรรม สามารถพินิจ คิดวิเคราะห์และตัดสินใจได้อย่างมีหลักเกณฑ์ตลอดกระบวนการ นำไปสู่การปฏิบัติอย่างสัมฤทธิ์ผลนั้น สอดรับกับพระราชโองบายในการปฏิรูปบ้านเมืองทุกๆด้าน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาเพื่อผลิตข้าราชการเพื่อรองรับการเจริญเติบโตของประเทศและ ซึ่งปรากฏชัดเจนอยู่ในการทำงาน และแบบเรียนภาษาไทยทั้งหมดของท่าน

ทั้งผู้วิจัยสามารถแบ่งปรัชญาของท่านได้ 3 ด้าน คือ 1.ปรัชญาด้านภาษาไทย และ 2. ปรัชญาด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับทุกศาสตร์ และ3.ปรัชญาด้านภาษาต่างประเทศ ดังนี้

1.ปรัชญาด้านองค์ความรู้ภาษาไทย

1.1 ได้รับสมญานามว่าเป็น “ศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย”

พระยาศรีสุนทรโวหารได้รับการยกย่องว่าเป็นใหญ่ในพวกอาจารย์หนังสือไทยในทศวรรษรัชกาลที่ 5 ตลอดมาราวครึ่งรัชกาล เป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย และยังได้รับการยกย่องว่า

เป็นผู้แตกฉานทั้งภาษาไทย บาลี และศัพท์ที่ใช้ในวรรณคดี หลักเกณฑ์ที่ท่านนำเสนอไว้จึงมีเหตุผลหนักแน่นกว่าของสำนักอื่นๆ เหตุที่ท่านแม่นยำทั้งทางหลักเกณฑ์และความเป็นจริงที่คนทั่วไปใช้กันอยู่ จึงถือเอาคำตัดสินของท่านเป็นที่ยุติปัญหาภาษาไทยประจวบศตวรรษ

1.2 เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวง พระบรมมหาราชวัง สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากประวัติของพระยาศรีสุนทรโวหาร ท่านเป็นครูที่มีชื่อเสียงตั้งแต่อยู่ในสมณเพศ มีผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านมากมาย มีความรอบรู้ด้านภาษาไทยและภาษาต่างๆเป็นอันมาก โดยภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในพ.ศ. 2414 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก โดยผลงานที่โดดเด่นของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ แบบเรียนภาษาไทยชุดมูลบทบรรพกิจ ซึ่งได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน พิศาลการ์นต์ เป็นแบบเรียนที่สมบูรณ์ที่สุดในสมัยนั้นและได้เลื่อนเป็น“หลวงสารประเสริฐ” พ.ศ. 2413

1.3 เป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ หยั่งลึกและหลักแหลมในภาษาไทย

ผลงานที่สำคัญและโดดเด่นของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) คือ แบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจที่นับว่าเป็นแบบสอนอ่านแบบแจกลูกฉบับที่ละเอียดและสมบูรณ์ที่สุด ความฉลาดรอบรู้ในด้านภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร ได้ปรากฏในผลงานของท่านอย่างชัดเจนโดยเฉพาะมูลบทบรรพกิจที่ใช้เป็นแบบเรียนหลวงของไทยและมีอิทธิพลต่อแบบเรียนภาษาไทยในยุคต่อมา

การสอนเรื่องวรรณยุกต์ และการแจกลูกของท่านยังมีความโดดเด่นในปรีชาญาณเรื่องความรอบรู้และความละเอียดถี่ถ้วน กล่าวคือ พระยาศรีสุนทรโวหารได้รวบรวมชื่อของวรรณยุกต์ไทยทั้งหมด ตั้งแต่เอก โท ตรีและจัตวา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และจดจำแม้ว่าจะมีชื่อเรียกต่างกันไปตามยุคสมัย และการสอนการแจกลูกของท่านช่วยให้ผู้เรียนนั้นเข้าใจถึงวิธีการออกเสียง และมีความแม่นยำในอักขรวิธีมากขึ้น ซึ่งได้แจกลูกทั้งอักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ จนครบทุกสระและมาตราตัวสะกด คือ แม่ กก กง กต กน กบ กม เกย ถึงแม้ว่าบางคำที่แจกลูกนั้นจะไม่มี ความหมายในภาษาไทย แต่เพื่อความครบถ้วนสมบูรณ์ และให้ผู้เรียนนั้นได้เห็นภาพชัดเจนว่าเมื่อรวมกับสระต่างๆ แล้ว รูปที่เขียนจะเป็นอย่างไร และจดจำได้ว่า คำนั้นไม่มีใช้ในภาษาไทย เป็นการสร้างคลังคำศัพท์ให้กับผู้เรียนอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้วิธีการสอนในมูลบทบรรพกิจมีบทเสริมการอ่านไว้ตอนท้ายที่นำมาประกอบการเรียนให้ผู้เรียนได้ทบทวนเนื้อหาความรู้ที่ได้เรียนมาเสมอทำให้ผู้เรียนเกิดความแม่นยำในการนำไปใช้เพราะได้ทบทวนความรู้ นอกจากนั้นท่านยังได้นำกวีนิพนธ์จากเรื่อง“กาพย์พระไชยสุริยา” ของสุนทรภู่มาประกอบเนื้อหาให้ผู้เรียนได้เพลิดเพลินในลักษณะกาพย์ยานี 11 ซึ่งแสดงให้เห็น

เห็นว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร ยังเป็นผู้มีความรอบรู้เรื่องวรรณกรรมไทย ตลอดจนได้นำชื่อวรรณกรรมไทยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ“รามเกียรติ์” มาแสดงไว้เป็นตัวอย่าง เช่น ในการสอนเรื่องตัวการ์ตูนในแบบเรียน“พิศาลการ์ตูน” ซึ่งเป็นเนื้อหาสุดท้ายในแบบเรียนฉบับนี้ ซึ่งรามเกียรติ์นั้นเป็นวรรณคดีไทยที่ใช้อ่านกันมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสืบต่อมา นอกจากนี้ในการสอนเรื่องอักษรนำ ที่ปรากฏในแบบเรียน“วาทินิธิกร” พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้พยายามรวบรวมและจัดหมวดหมู่ของคำศัพท์ภาษาไทยไว้อธิบายในเนื้อหาของอักษรนำและการสอนเรื่องคำควบกล้ำ ซึ่งปรากฏในแบบเรียนเรื่อง “อักษรประโยค” ที่มีการแจกลูกตั้งแต่แม่ ก กา ถึงแม่เกย จากนั้นจะรวบรวมคำศัพท์ไว้ในตอนท้ายตามลำดับ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ในด้านคลังศัพท์ของท่านที่มีจำนวนมากจนสามารถจัดหมวดหมู่ไว้ได้อย่างเป็นระบบ

1.4 เป็นผู้มีความสามารถคิดวิเคราะห์ได้อย่างมีหลักเกณฑ์ นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จึงได้กำหนดหลักเกณฑ์การเรียนรู้เรื่องสระ (ใ) และ (ไ) ในภาษาไทยในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่านว่า ให้คำที่ใช้ไม่มันทั้งหมดเพียง 20 คำ ส่วนที่เหลือนั้นควรใช้ไม่มันลายทั้งหมด

ความเป็นผู้ที่สามารถคิดวิเคราะห์และรวบรวมคำศัพท์ในภาษาไทยแล้วนำมาจัดหมวดหมู่ ตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่พบในแบบเรียนของท่านนั้น ปรากฏทั้งแบบเรียนที่ประกาศใช้เป็นแบบเรียนหลวงและหนังสืออ่านประกอบ ดังเช่น ไวพจน์ประพันธ์ ซึ่งเป็นการสอนเรื่องคำพ้องรูป พ้องเสียง แต่มีลักษณะเนื้อหาสัมพันธ์กับไวพจน์พิจารณาแตกต่างกันเพียงการบรรยายเป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง ตามลำดับ เห็นได้ว่าการจัดหมวดหมู่ความรู้ นั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง การจัดความรู้โดยมีหลักเกณฑ์ทำให้ผู้เรียนเกิดการจดจำได้ดี แม้ความรู้จะมีความหลากหลายที่มาของภาษาแต่พระยาศรีสุนทรโวหารก็สามารถนำมารวบรวมและแต่งเป็นคำประพันธ์ในรูปแบบต่างๆให้ผู้เรียนเกิดความเพลิดเพลินได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งการจัดหมวดหมู่ความรู้ได้นั้นจะต้องอาศัยความแตกฉานทางภาษาและระบบความคิดรวบยอด นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

2. ปรีชาญาณด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ศาสตร์อื่น

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ประพันธ์แบบเรียนภาษาไทยที่มีการออกแบบเนื้อหาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในลักษณะการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยให้เชื่อมโยงกับความรู้ในศาสตร์อื่นๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และจริยศาสตร์ ตลอดจนภาษาต่างประเทศ เป็นการรวบรวมองค์ความรู้แบบสหสาขาวิชาเข้าด้วยกันโดยใช้ภาษาไทยเป็นแกนกลางในการนำเสนอเนื้อหา ซึ่งการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในลักษณะนี้ เป็นการช่วยให้ผู้เรียนเกิดเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและนำไปใช้ได้อย่างดี

2.1 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับคณิตศาสตร์ ท่านได้รวบรวมและนำมาบูรณาการไว้กับภาษาไทย คือ **การนับศัพท์สังขยา** ได้แก่ 1. เรื่องการนับตัวเลข การนับจำนวน การนับหน่วยของเงิน การนับวันและเวลา 2. การวัดระยะทาง การวัดพื้นที่ และ 3. การตวงข้าว

2.2 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้คิดและรวบรวมองค์ความรู้ด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ไว้ในผลงานประพันธ์เรื่อง พรรณพฤกษา สัตวาทิธาน ในปีพ.ศ.2427 ซึ่งได้อธิบายจุดประสงค์การประพันธ์ไว้ในตอนต้นว่าเพื่อเป็นประโยชน์แก่เด็กอ่านและทราบศัพท์นกและพันธุ์ไม้ต่างๆ เรียงลำดับไปตั้งแต่แม่ ก กา จนถึงแม่เกย อีกทั้งยังสามารถจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ได้อย่างมีหลักเกณฑ์ ประกอบกับใช้เป็นแบบสอนอ่านให้เด็กได้จดจำอย่างเพลิดเพลิน ได้ความรู้ทั้งภาษาไทยและความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ไปพร้อมๆกัน

2.3 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับสังคมศาสตร์

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ในรูปแบบภาษาไทยอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะเรื่องความรู้พื้นฐานที่เหล่าบรรดานักเรียนควรจะต้องทราบไว้เป็นความรู้ติดตัวในชีวิตประจำวันในแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจ อันได้แก่ ชื่อทิศ/ชื่อฤดู/ปีนักษัตร/ราศี/ชื่อแม่น้ำ/ลำคลอง/ชื่อเมือง/ชื่อจังหวัด/ชื่อประเทศ/ชื่อบุคคลสำคัญ/ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ชื่อกระทรวงต่างๆ

2.4 การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์

คุณค่าผลงานของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับจริยศาสตร์นั้น ปรากฏชัดในงานประพันธ์ประเภทนิทานชาดก ที่มีชื่อว่า **“มหาสุปัสสีชาดก”** ซึ่งท่านเรียบเรียงขึ้นเพื่อจะให้เป็นคุณประโยชน์แก่เด็กนักเรียน และเป็นแบบอย่างแก่ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาให้คิดแสวงหาสุจริตธรรมอันจะอำนวยผลความสุขแก่ตนทั้งในปัจจุบันและอนาคต และ **“คำนมัสการคุณานุคุณ”** ที่ในปัจจุบันเป็นบทสวดสำหรับนักเรียนนักศึกษา รวมถึงประชาชนทั้งหลาย ตลอดจน **“คำฉันท์กล่อมช้าง”** เมื่อครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้มีเจ้านายฝ่ายเหนือได้นำช้างสำคัญที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมคู่กับพระบารมีของพระองค์ได้ตามหลักคชศาสตร์มาถวาย จึงได้จัดให้มีงานพระราชพิธีสมโภชช้างสำคัญดังกล่าวขึ้น นับเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาทางภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น นับแต่โบราณ

3. ปรีชาญาณด้านภาษาต่างประเทศ นอกจากองค์ความรู้ด้านภาษาไทยที่เป็นจุดเด่นของแบบเรียนของท่านแล้ว ยังพบภาษาต่างประเทศอื่นๆมากมาย ได้แก่ **ภาษาอังกฤษ ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษามคธ ภาษาชวา ภาษาเขมร และภาษาจีน**

ในแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่แต่งขึ้นเมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ ได้แสดงให้เห็นถึงปรีชาญาณด้านภาษาอังกฤษของท่าน ซึ่งในสมัยดังกล่าวภาษาไทยรับคำในภาษาอังกฤษมาใช้หลายคำ ทั้งในเรื่องตัวสะกด ตัวการันต์ และอักษรที่ควรใช้วรรณยุกต์ไม้ ๕ สำหรับภาษามคธ ภาษาเขมร และภาษาจีนท่านได้พยายามสอดแทรกความรู้ลงในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของท่านเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และจดจำ นำไปใช้ในการเขียนภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้พระยาศรีสุนทรโวหารยังได้แต่งตำรา “อนันตวิภาค” ซึ่งเป็นงานนิพนธ์ช่วงหลังของท่าน ซึ่งต้องใช้ความสามารถอย่างสูงในการแต่งโดยแบ่งเป็น 9 พากย์ ซึ่งเป็นการรวบรวมคำศัพท์จากภาษาต่างๆ โดยใช้อยู่ในภาษาไทยมาช้านาน ได้แก่ สยามพากย์ กัมพูชพากย์ ชวาพากย์ มคธพากย์ ทริภัญญูไชยพากย์ สังสกฤตภูพากย์ สิงหนพพากย์ ตเลงพากย์ กับภูกามพากย์ เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จึงได้คิดค้นคำกำกับพยัญชนะไทยตามบันทึกในหนังสือ “วิธีสอนหนังสือไทย” แทนการใช้คำกำกับพยัญชนะที่มาจากการเล่นห่วยของคนจีนที่กำลังแพร่หลายในประเทศไทยในขณะนั้น เช่น เช่น ก สามห่วย ข ง่วยไบ้ ข เจียมกวย ท่านพยายามจะรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยเอาไว้มิให้สูญหายหรือบิดเบือน ด้วยเจตนาให้ผู้เรียนได้มีความรู้ที่ถูกต้องตามหลักภาษาและทำนองคลองธรรม ไม่ตกไปอยู่ในอ้อมอกอ้อมมือของฝรั่งภายหลังจึงได้พบการกำกับ ก ถึง ฮ เป็นครั้งแรกในแบบเรียนเร็ว ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 10 ปีพ.ศ. 2442 ซึ่งเป็นงานพระนิพนธ์ของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กำกับพยัญชนะไว้ทั้งหมด 44 ตัว เพื่อให้เด็กจำง่าย

ตอนที่ 2 การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์ 2. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านครูไทย และ 3. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ โดยศึกษาจากเอกสารแบบเรียนภาษาไทยที่เกิดขึ้นภายหลังแบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหารซึ่งประกาศยกเลิกใช้ในปี พ.ศ. 2434 เป็นต้นมา

1. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านพระบรมวงศานุวงศ์ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายชาย จำนวน 3 พระองค์ และพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหญิง 3 พระองค์ รวมจำนวน 6 พระองค์ เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวิชิตมกุฎราชกุมาร ได้รับการสืบทอดปรีชาญาณด้านภาษาไทยโดยนำไปใช้ในการจดบันทึกในจดหมายเหตุ

รายวัน และการแต่งโคลงฉันท กาศยกลอน ในจดหมายเหตุรายวัน สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (ดังปรากฏในบทที่ 5) และ**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ทรงสืบทอดปรีชาญาณด้านภาษาไทยโดยพระราชนิพนธ์หนังสือต่างๆเป็นจำนวนมากถึง 1,236 เรื่องมีทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง สารคดี บันเทิงคดี ซึ่งรวมทั้งประเภทบทละครและเบ็ดเตล็ดจากพระปรีชาญาณนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ย่อมได้รับการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ภาษาไทยมาอย่างดี ทั้งนี้ทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญาเมื่อเสด็จสวรรคตแล้วว่า **"สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า"** ตลอดจนใน พ.ศ. 2524 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องพระเกียรติคุณของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า“ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม ในฐานะที่ทรงเป็นนักปราชญ์ นักประพันธ์กวีและนักแต่งบทละครไว้เป็นจำนวนมาก”

นอกจากนั้น**สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า** ยังทรงมีพระปรีชาสามารถที่ทรงเป็นที่น่ายกย่องอย่างยิ่ง คือ เรื่องการใช้ภาษาไทย ทรงเข้มงวดเรื่องการใช้ภาษาให้ถูกต้อง ทรงเป็นแหล่งความรู้เรื่องราชาศัพท์ ตลอดจน**สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงนิภาณพดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี สำหรับการศึกษ** **เจ้าฟ้าหญิงนิภาณพดล** ทรงรับราชการเป็นราชเลขาธิการฝ่ายในและทรงมีพระปรีชาสามารถด้านภาษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยยังทรงเขียนจดหมายตอบโต้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป โดยภายหลังได้นำมาจัดพิมพ์เป็นพระราชนิพนธ์เรื่อง “ไกลบ้าน” และเป็นพระราชนิพนธ์ที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ไทย และทำให้ได้รู้เรื่องราวของชาวตะวันตกในสมัยนั้นอีกด้วย

สำหรับการศึกษาศาสตร์ในวังหลวงนั้น**กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา)** ทรงดำรงตำแหน่งเสด็จอภิบดี ดูแลราชการฝ่ายในทั้งหมด โดยพระองค์ทรงศึกษามูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จบภายใน 3 ปี และได้นำความรู้ภาษาไทยนี้ไปสืบทอดต่อไปยังพระเชษฐภคินีอีกด้วย

2. การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ไปยังครูไทย

ผู้ที่ได้รับการสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และมีการนำองค์ความรู้พื้นฐานด้านภาษาไทยของท่าน มาใช้ในการสอนภาษาไทยและสร้างสรรค์ผลงาน คือ **พระยาอนุমানราชธน** ได้ศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยจากแบบเรียนหลายเล่มรวมถึงมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) จนมีความแตกฉานทางด้านภาษาไทยเป็นอาจารย์พิเศษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย องค์ความรู้ด้านภาษาไทยของพระยาอนุমানราชธน นั้นได้สืบทอดต่อไปยังนิสิตในวิชานิรุกติศาสตร์ และวรรณคดีเปรียบเทียบ และทำการสอนเป็นเวลายาวนานกว่า 35 ปี ผลงานด้านการประพันธ์ ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ที่ยอมรับกันทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สำนักค้นคว้ามหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell Research

Center) แห่งสหรัฐอเมริกา บันทึกไว้ว่า “เป็นนักมานุษยวิทยา ภาควัฒนธรรม นักนิรุกติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ และนักวรรณคดี เป็นนักปราชญ์ชั้นเลิศคนหนึ่งของประเทศไทย” (กรมศิลปากร, 2556: 4)

3. การสืบทอดปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ

ภายหลังการประกาศยกเลิกใช้แบบเรียนมูลบทบรรพกิจเป็นแบบเรียนหลวงและเปลี่ยนมาใช้แบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพแทน ในปีพ.ศ. 2431 ได้เกิดแบบเรียนภาษาไทยที่ได้รับอิทธิพลทางภาษาและต้นแบบในการเรียบเรียงองค์ความรู้ภาษาไทยอย่างเป็นระบบตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) อยู่จำนวนมาก โดยในที่นี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเรียนภาษาไทยที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับแบบเรียนมูลบทบรรพกิจไว้ ดังนี้ แบบเรียนเร็วเล่ม 1 2 3 ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, แบบเรียนมูลบทบรรพกิจ เล่ม 1 มาตรา ก กา, หนังสือประถม ก กา แจกลูก, แบบเรียนมูลศึกษา, แบบเรียนเร็วย่อ ของดับเบิลยู ยี. ยอนสัน และแบบเรียนเร็วใหม่ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี แสดงให้เห็นว่าวิธีการสอนของไทยในสมัยก่อนยังเน้นครูเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูที่มีความแตกฉานทางภาษาไทยและมีวิธีการสอนที่ดี ย่อมทำให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิผล ความรวดเร็วของการเรียนอาจไม่ได้เป็นประเด็นหลักในการถ่ายทอด แต่หัวใจสำคัญของการเรียนรู้คือความละเอียด หยั่งลึกตามแบบของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ตอนที่ 3 วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

การวิเคราะห์วิถีครูไทย หมายถึง การวิเคราะห์แนวทางการแสวงหา การสร้าง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแนวทางของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. แนวทางการแสวงหาองค์ความรู้ การแสวงหาความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังเป็นลักษณะเดิมก่อนการปฏิรูปการศึกษา การเรียนคัมภีร์แต่ละเล่มของท่านนั้นในเบื้องต้นเป็นการศึกษาตามแบบคณะสงฆ์ วิชาความรู้ในสมัยโบราณยังไม่มี การจัดเป็นระบบหรือตำราที่เป็นมาตรฐาน การศึกษาของผู้เฒ่าผู้แก่จะต้องเสาะแสวงหาครูหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ตามสำนักต่างๆ โดยใช้เวลายาวนานกว่า 17 ปี

2. แนวทางการสร้างองค์ความรู้ แนวทางในการสร้างองค์ความรู้ในผลงานของท่านทั้ง 20 ชิ้น โดยเฉพาะมูลบทบรรพกิจ มหาสุปัสสีชาดก คำนัมสการคุณานุคุณ อันเป็นการนำองค์ความรู้ด้านมิปปัจจัยด้านการปฏิรูปการศึกษาเป็นแนวทางในการประพันธ์แบบเรียนมูลบทบรรพกิจเพื่อใช้เป็นสื่อการสอนให้ผู้เรียนในยุคดังกล่าวในแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นการสอนหนังสือไทยที่ควบคู่ไปกับการอบรม

ด้านคุณธรรม และวัฒนธรรม ที่เน้นการฝึกท่องจำ อ่าน เขียน จนคล่องและแม่นยำ เพื่อใช้ภาษาได้ดี และเป็นพื้นฐานการเรียนรู้วิชาอื่นให้ประสบความสำเร็จได้

3. แนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้ง 2 ส่วน คือ ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังผู้เรียนในยุคปฏิรูปการศึกษา ทั้งในโรงเรียนหลวงและโรงเรียนหัวเมืองที่ได้ขยายการศึกษาไปยังราษฎรครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427 ภายหลังประกาศตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในปีพ.ศ. 2414 และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังคนไทยในยุคปฏิรูปการศึกษา ซึ่งปรากฏอยู่ในแบบสอนหนังสือไทย ที่ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นเสมือนคู่มือครูในยุคปัจจุบัน ดังที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 5 การสืบทอดปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ที่พบว่าลูกศิษย์ทุกคนที่ได้กล่าวถึงนั้นได้รับองค์ความรู้ภาษาไทยอย่างดีเยี่ยม สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน รับราชการในตำแหน่งต่างๆ ตลอดจนเป็นครูที่มีหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่านอีกทอดหนึ่งด้วย

คุณลักษณะความเป็นครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากประวัติและผลงานของท่านแบ่งเป็นคุณลักษณะความเป็นครูไทย ซึ่งเป็นแนวทางต้นแบบของวิถีครูไทยได้ 11 ประการ ดังนี้ 1.เป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ 2. เป็นผู้มีความอุสาหะ 3.เป็นผู้ใฝ่ธรรมะ 4. เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ 5. เป็นผู้มีความกตัญญู 6.เป็นผู้มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริต 7. เป็นผู้มีความพอเพียง 8. เป็นผู้มีความอดทน อดกลั้น 9.เป็นผู้มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน 10. เป็นผู้มีความสุนทรีย์ และ 11. เป็นผู้มีการเรียนรู้เฉพาะตัว คือ สุ จิ ปุ ลิ

อย่างไรก็ตามพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังมีพื้นฐานครอบครัวที่ดีที่สนับสนุนการศึกษา และได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีที่เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาหาความรู้ ได้แก่ วัด โรงเรียน และวัง ตลอดจนได้รับการสนับสนุนที่ดีจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วยที่ส่งผลให้ปรีชาญาณของท่านได้นำไปใช้และเป็นประโยชน์ต่อวงการการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร): ครูต้นแบบยุคปฏิรูปการศึกษาไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิรูปการศึกษา องค์ประกอบสำคัญหรือหัวใจของการปฏิรูป คือแบบเรียน และครูผู้สอน ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนคือ แบบเรียนหรือหลักสูตรที่เคยใช้ศึกษากันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น จินตามณี ประถม ก กา ปฐมมลา และอักษรนิติ โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามลักษณะ “อ่านเขียนเรียนเลข” กล่าวคือ อ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็น เท่านั้น ได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นแบบเรียนมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเรียนที่มีเป้าหมายหลักของการศึกษาแบบองค์รวม (Holistic Education) โดยมีวิชาภาษาไทยเป็นฐานในการบูรณาการศาสตร์ทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อการเตรียมความพร้อมให้กับคนหรือผู้เรียนไปสู่การพัฒนาประเทศที่กำลังเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ กล่าวคือ การเรียนรู้ในแบบเรียนมูลบทบรรพกิจนั้นไม่มีการแยกเป็นรายวิชาเหมือนในปัจจุบันที่วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ถูกนำมาแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นการเรียนเพื่อพัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ในทุกด้านให้กับผู้เรียนโดยไม่มีการแยกส่วนกัน

คำว่า “การศึกษาแบบองค์รวม” Holistic Education อาจเป็นคำศัพท์แปลจากศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นโดยนักวิชาการตะวันตก ตั้งแต่ปีคริสต์ศักราช 1970 เป็นต้นมา โดยผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ได้แก่ Max Wertheimer, Kert Koffka, Wolfgang Kohler และ Kurt Lewin ซึ่งมีฐานคิดทางจิตวิทยาของเกสตาลด์ (Gestalt theory) ที่กล่าวถึงการมองสิ่งต่างๆ ด้วยการรับรู้ภาพรวมทั้งหมดมิได้แยกส่วน นอกจากนี้ความหมายของการเรียนรู้ตามนัยยะองค์รวม Jan Christian Smut ยังให้ความหมายว่า ส่วนรวมมีค่ามากกว่าส่วนย่อยรวมกัน (The whole is more than the sum of the parts) อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ ประภาภัทร นิยม (2555:234-235) ที่กล่าวถึงการจัดการศึกษาที่แยกรายวิชากันนั้นว่า เมื่อใดก็ตามที่การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นสู่ทิศทางของการเรียนวิชาเป็นตัวตั้งและแยกการเรียนรู้ ออกจากการพัฒนาชีวิตจิตใจของมนุษย์ เมื่อนั้นการศึกษาจะขาดสมดุลและกลายเป็นเครื่องมือการสั่งสม ถ่ายทอดความรู้เพื่อพัฒนาด้านวัตถุและเทคโนโลยี

ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษาโดยการปฏิรูประบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในครั้งนี้จึงถือเป็นการปฏิรูประบบเรียน หลักสูตรและวิธีการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวมของคนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ชัดเจนที่สุด

จากการศึกษาวิเคราะห์ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็น **ศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทย และ ปราชญ์ภาษาไทยของชาติ** ตลอดจน เป็นหลักในบรรดาพวกอาจารย์สอนหนังสือไทยในตอนต้นของรัชกาลที่ 5 และเป็นผู้มีความแตกฉานทางภาษาไทยอย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ สาเหตุที่ได้รับการยกย่องดังกล่าว เนื่องจากผลงานทั้งหลายของท่านที่ได้คิดค้น เรียบเรียงและประพันธ์ขึ้นมากมาย ตลอดจนการทำหน้าที่เป็นอาจารย์ของพระบรมวงศานุวงศ์ไทยทั้งหลาย อีกทั้งยังเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนหลวง หรือ โรงเรียนหลวง ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งถือเป็นโรงเรียนหลวงแห่งแรกที่ได้เปิดทำการเรียนการสอนแบบสมัยใหม่ โดยมีโรงเรียนภาษาไทยและโรงเรียนภาษาอังกฤษควบคู่กัน ซึ่งเป็นยุคของการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรก

ของไทย ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาทางภาษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นกรรมสัมปาทิกสอบไล่วิชาหนังสือไทยมาโดยตลอด

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ครูต้นแบบในยุคปฏิรูปการศึกษา

จากการศึกษาวิเคราะห์วิถีครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในการแสวงหาความรู้ การสร้างองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่าน ตลอดจนคุณลักษณะครูไทยที่สะท้อนผ่านตัวตนของท่านจากประวัติชีวิต และผลงาน พบว่า “พระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นครูต้นแบบในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยรัชกาลที่ 5” โดยมีคุณลักษณะความเป็นครูไทย 11 ประการ ได้แก่ 1.เป็นผู้ใฝ่รู้อยู่เสมอ 2.เป็นผู้มีความอุสาหะ 3.เป็นผู้ใฝ่ธรรมะ 4.เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ 5.เป็นผู้มีความกตัญญู 6.เป็นผู้มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ สุจริต 7.เป็นผู้มีความพอเพียง 8.เป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น 9.เป็นผู้มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน 10. เป็นผู้มีความสุนทรีย์ และ 11.เป็นผู้มีวิธีการเรียนรู้เฉพาะตัว คือ สุ จิ ปุ ลิ

คุณลักษณะความเป็นครูไทยดังกล่าวสอดคล้องกับความหมายของคำว่า “ครูมีอาชีพ” ซึ่งหมายถึง ครูที่มีความรู้ดี โดยมีความรู้ในส่วนที่เป็นเนื้อหาความรู้ที่สอน และความรู้ในส่วนที่เป็นศาสตร์การสอน มีความสามารถในการปฏิบัติการสอน ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้ดี เป็นผู้มีความคุณธรรม จริยธรรม ความเป็นครู สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และเป็นผู้ที่พัฒนาความรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ (ทวีศักดิ์ จินตานุรักษ์, 2559: 303-304) โดยพระยาศรีสุนทรโวหาร คือ ครูที่มีความรู้ดี กล่าวคือ ได้รับการยกย่องว่า มีความรู้แตกฉานทางภาษาและเป็นศาลฎีกาเรื่องหนังสือไทยที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนทั้งแบบตัวต่อตัว และผ่านแบบเรียนมูลบทบรรพกิจและผ่านวิธีสอนหนังสือไทยที่ท่านต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศาสตร์การสอนไปยังครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาว่าควรมีจิตวิทยาการศึกษาอย่างไรและมีแนวทางในการสอนโดยการใช้สื่อการสอนที่เป็นแบบเรียนมูลบทบรรพกิจไปในทิศทางเดียวกัน และยังเป็นผู้ที่พัฒนาความรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ นอกจากแบบเรียนมูลบทบรรพกิจแล้ว พระยาศรีสุนทรโวหาร ยังมีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ คือ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ โดยนำมาประพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง พรรณพฤกษาสัตวาทิธาน เป็นต้น

อีกทั้งคุณลักษณะความเป็นครูไทยทั้ง 11 ประการของท่านดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดครูในอุดมการณ์ของ สาโรช บัวศรี (2537) ว่ามี 2 ลักษณะ คือ เป็นนักปราชญ์และผู้ทรงศิลป์ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือผู้มีความสมบัติของความเป็นครูในอุดมการณ์อย่างครบถ้วนจากประวัติการศึกษาของท่านพบว่าท่านได้บวชเรียนตั้งแต่ยังเด็กและศึกษาหาความรู้พื้นฐานภาษาและพระพุทธศาสนายาวนานกว่า 17 ปี พร้อมกันนี้ยังสอดคล้องกับ นฤมล บุณนิม (2544) ที่ได้ศึกษา

เรื่อง การศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยในอดีตถึงปัจจุบัน พบว่าคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยมีคุณลักษณะสำคัญ 27 ประการ และมีกระบวนการถ่ายทอดที่สำคัญ 17 ประการ ได้แก่ 1. การนำวิชาหนังสือกับวิชาการสอนรวมกันได้ เป็นการสอนวิชาการและสอนมนุษย์ 2. ครูแต่ละคนนำนิสัยที่ดีของตัวเองมาใส่ในตัวนักเรียน 3. นักเรียนหนึ่งคนได้รับการหล่อหลอมบุคลิกภาพจากครูหลายคน 4. ครูที่ดีต้องเก่งและมีปัญญา 5. ครูดียอมรับการเรียนรู้ร่วมกัน 6. ครูคือผู้ให้สิ่งที่ดี 7. ครูดีต้องสอนให้คนคิดต่างๆ ได้ 8. ครูสมัยก่อนมีแล้วค่อยสอนแต่สมัยนี้ไม่มีก็สอนได้ 9. ครูต้องมองในสายตาเด็กปฏิบัติในสายตาเด็ก 10. ครูดีต้องเมตตาและเข้าใจผู้อื่น 11. ครูดีต้องเป็นแบบอย่างที่ดีและมีความสามารถทำให้คนอื่นเป็นคนดีได้ 12. ครูสมัยก่อนไม่ได้เรียนวิชาครูมากเพราะถูกหล่อหลอมขึ้นมาเอง 13. ครูดีไม่ใช้วิธีการถ่ายทอดเพียงอย่างเดียว แต่ใช้วิธีการอย่างอื่นอีก 14. ครูดี ครูที่เยี่ยมยอด คือครูที่ปฏิบัติได้แล้ว ปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นบุคลิกภาพแล้วจึงนำมาถ่ายทอด 15. ครูดีต้องมีความรู้ รู้หลักการ ความคิดรวบยอดและรู้วิธีการเข้าถึง

กล่าวคือ ครูนำวิชาหนังสือกับวิชาการสอนรวมกันได้ เป็นการสอนวิชาการและสอนมนุษย์ และครูดี ครูที่เยี่ยมยอด คือครูที่ปฏิบัติได้แล้ว ปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นบุคลิกภาพแล้วจึงนำมาถ่ายทอด ตลอดจนครูดีต้องมีความรู้ รู้หลักการ ความคิดรวบยอดและรู้วิธีการเข้าถึง

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือ ครูต้นแบบของยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นผู้มีความเป็นครูที่ดี เป็นตัวอย่างในการประพฤติปฏิบัติตัวทั้งในชีวิตส่วนตัวและการทำงาน การเสียสละและทุ่มเทให้การศึกษารวมถึงประเทศไทย และต้นแบบให้กับครูไทยในยุคสมัยนั้นและในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบัน

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ครูต้นแบบการปฏิรูปแบบเรียน

ผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ในปรีชาญาณด้านภาษาไทยที่มีชื่อเสียงและโดดเด่นของท่าน คือแบบเรียนหลวงมูลบทบรรพกิจ ซึ่งประกอบด้วย มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยค พิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการ์ณฑ์ โดยแบบเรียนดังกล่าวได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแบบเรียนหลวงใช้ในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ. 2414 ตลอดจนผลงานอื่นๆของท่านรวมกว่า 20 ชิ้น ที่เป็นหนังสืออ่านประกอบ และผลงานอื่นๆที่แสดงให้เห็นถึงปรีชาญาณทางภาษาที่หลากหลายอีกด้วย ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบเรียนที่มีความละเอียดและสมบูรณ์ว่า

“มูลบทบรรพกิจและแบบเรียนเล่มอื่น ๆ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นแบบเรียนภาษาไทย...ถือว่าทรงคุณค่าอย่างล้ำเลิศ งานนิพนธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร ได้รวบรวมเนื้อหาสาระของภาษาไทยอย่างครบถ้วนที่สุด จนถึงขนาดที่ว่าสามารถระบุถึงจำนวนคำได้ว่ามีที่ใช้ในภาษาไทยเท่าใด...” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2550: 462)

มูลบทบรรพกิจและแบบเรียนเล่มอื่น ๆ นับว่าเป็นการปฏิรูปแบบเรียนครั้งสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับ สร้อยสนต์ สกกรักษ์ และคณะ (2560: 142) ได้ระบุว่า ลักษณะการลำดับเนื้อหา และ

วิธีการจัดการเรียนการสอนแบบแจกลูกสะกดคำที่ใช้ในการออกแบบหนังสือแบบเรียนหลวงฉบับมูล
บทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยชน์ นับเป็นต้นแบบของการพัฒนาหนังสือเรียนภาษาไทย
ระดับประถมศึกษาในยุคต่อ ๆ มา

พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ครุต้นแบบการปฏิรูปการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

ปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ที่โดดเด่นอีกเรื่องหนึ่ง คือ
การบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่น เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์
สังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้ผลงานที่มีชื่อเสียงของท่านที่เป็นการบูรณา
การองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์นั้น คือ พรรณพฤษชา สัตวาทิธาน ที่ได้รับการยก
ย่องว่าเป็นหนังสือที่รวบรวมความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ชีววิทยา ได้แก่ พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ โดยมีการ
แบ่งหมวดหมู่พันธุ์พืชและสัตว์ไว้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ ผ่านการนำเสนอความรู้ในรูปแบบโคลง
ฉันท์ กาพย์ กลอน ได้อย่างสละสลวยและมีความงดงามทางภาษา ทั้งนี้ผลงานของท่านที่ได้คิดค้นขึ้น
จึงเป็นแบบอย่างสำหรับการเรียนรู้และเป็นการบันทึกองค์ความรู้สำคัญของชาติทั้งภาษาและสรรพ
วิชาอื่นๆให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อีกทั้งยังรวมถึงผลงานการประพันธ์ ไวพจน์พิจารณ์ ไวพจน์ประพันธ์ และอนันตวิภาค ที่เป็น
การรวบรวมศัพท์ภาษาต่างประเทศไว้มากมาย ทั้งที่อยู่ในบทสวดแทรกตัวอย่างคำที่ใช้ในภาษาไทย
ในแบบเรียนไวพจน์พิจารณ์ และคำกลอนในแบบเรียนไวพจน์ประพันธ์ ตลอดจนการแบ่งความรู้ทาง
ภาษาต่างประเทศออกเป็นพากย์มากมายในหนังสืออนันตวิภาค เช่น มคธพากย์ กำพูพากย์ เป็นต้น
ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึงคำพ้องรูปพ้องเสียง โดยเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับ
ภาษาต่างประเทศได้อย่างกลมกลืนและผู้ใช้เรียนเกิดความเพลิดเพลินในการท่องจำ เป็นคุณค่าทาง
สุนทรียศาสตร์ทางภาษา

ปรีชาญาณในการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับสังคมศาสตร์ ที่สอดคล้องกับ
ความต้องการในการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ อันเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนและ
พัฒนาประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมนานาประเทศและอันเป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยถูกคุกคาม
จากลัทธิล่าอาณานิคมตะวันตกที่เข้ามารุกรานและยึดเอกราชของเพื่อนบ้านไทยอย่างพม่า กัมพูชา
เป็นต้น โดยประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก แต่ด้วยพระปรีชาและสายพระเนตรที่
กว้างไกลจากการได้รับการศึกษาอย่างดีทั้งแบบโบราณราชประเพณีไทยและแบบตะวันตก การเสด็จ
ประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงนำพาประเทศให้ดำรง
เอกราชอยู่ได้ แม้จะต้องดำเนินการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษก็ตาม สอดคล้องกับ
วุฒิชัย มูลศิลป์ (2526) ซึ่งได้ศึกษาแนวคิดทางการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวจนถึง พ.ศ. 2475 ได้เสนอปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิรูป คือ การได้รับการศึกษาตามแบบใหม่

ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การได้รับแรงกระตุ้นและแบบอย่างจากชาวตะวันตก การจัดการศึกษาเพื่อความอยู่รอด และเพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงวางรากฐานการศึกษาแผนใหม่โดยการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังและรวบรวมองค์ความรู้ของไทยเอาไว้ในรูปแบบของแบบเรียนภาษาไทย โดยมีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ปราชญ์ภาษาไทยเป็นผู้แต่งมูลบทบรรพกิจขึ้นถวายในปี พ.ศ. 2414

แนวคิดการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การพัฒนาคนพระองค์ทรงตระหนักถึงการเตรียมคนให้มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลกในยุคสมัยนั้น และพัฒนาคนเพื่อรองรับงานราชการต่างๆ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากจตุสดมภ์ กล่าวคือการปกครองแบบกรมเวียง วัง คลัง และนา มาเป็นการจัดตั้งกระทรวง 12 กระทรวงในปี พ.ศ. 2431 ที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานที่ชัดเจนและรองรับการพัฒนาประเทศ แต่ก็ยังคงขาดแคลนกำลังคนมารับราชการอยู่เป็นจำนวนมาก ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไปถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เกี่ยวกับความติดขัดของกำลังคนที่จะเข้ารับราชการว่า

“...ส่วนกรมที่ใกล้เคียงกล่าวคือ ทหารและกรมวังมหาดเล็กซึ่งน่าจะหาคนง่าย ก็หนาแน่นไปด้วยคนผู้คนรา จะใช้การก็ได้แต่เต็มที ผลักไปทางไหนก็ไม่มีใครจะพัน...ตกลงเป็นใจความว่าในเมืองเราเวลานี้ไม่ขัดสนอันใดยิ่งกว่าคน การเจริญอันใดจะเป็นไปไม่ได้เร็วเพราะเรื่องคนนี้อย่างเดียว...” **ขยาย**

Ci (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2506: 146)

สอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงกล่าวถึงปัญหาของการศึกษาไทยในสมัยพระองค์ว่า “ผู้ที่อ่านต้นหมายท้องตราบ่อยตัว ถึงจะอ่านได้ก็ไม่เข้าใจ เพราะราชฎรเมืองไทยผู้ที่รู้หนังสือนั้นน้อยกว่าที่ไม่รู้ คนไพร่ในประเทศบ้านนอก หนังสือก็อ่านไม่ออก” (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 1, 2511: 220)

พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) ครุต้นแบบการปฏิรูปการจัดระบบการศึกษา

โรงเรียนแรกที่อาจเรียกได้ว่าเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการได้แก่ โรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยในพระบรมมหาราชวัง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2514 โดยมีหลวงสารประเสริฐ (น้อย อาจารยางกูร ต่อมาคือ พระยาศรีสุนทรโวหาร) ปลัดกรมอาลักษณ์เป็นอาจารย์ใหญ่ เพื่อให้บุตรของเจ้านายและข้าราชการที่นำมาถวายตัว มีความรู้ภาษาหนังสือและขนบธรรมเนียมราชการ เพื่อจะได้เป็นข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถต่อไป

โรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยที่ตั้งขึ้นตามประกาศเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2414 ถือเป็นโรงเรียนในความหมายโรงเรียนสมัยใหม่ที่เป็นโรงเรียนของทางราชการแห่งแรก คือ มีโรงเรียน มีครู มีนักเรียน มีหลักสูตร มีการกำหนดเวลาเรียน มีจุดมุ่งหมายและอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยตั้งอยู่ที่บริเวณโรงเรียนมหาดเล็ก ข้างโรงละครเก่าในสนาม ซึ่งต่อจากกระเบื้องวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตะวันตก (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2554: 111) ผู้วิจัยมีความเห็นว่านับเป็นก้าวแรกของการปฏิรูปการศึกษาไทยอย่างเป็นระบบ เนื่องจากมีการจัดตั้งโรงเรียน มีผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตร และกำหนดวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจน ต่างจากการจัดการศึกษาในอดีตที่ผ่านมา

ดังนั้นการศึกษาจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างคนให้มีความรู้ มีคุณภาพ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในกิจการบ้านเมืองได้ โดยโรงเรียนหลวงดังกล่าวได้เป็นสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระบบ กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร) ครุต้นแบบการวัดและประเมินผลการศึกษา

ในส่วนของการประเมินผลการศึกษา แบบเรียนมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ยังได้ถูกใช้เป็น **มาตรฐานในการวัดและประเมินผลทางการศึกษา** โดยกำหนดให้ใช้เป็นมาตรฐานความรู้ในการสอบประโยค 1 ดังประกาศเรื่อง “การสอบไล่หนังสือนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักเดิมสวนกุหลาบ” ศักราช 1246-7 ซึ่งพระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติได้กราบบังคมทูลพระกรุณารายงาน ซึ่งข้าหลวงได้สอบข้อมิวิชาหนังสือไทย ใจความว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษาพร้อมกัน เลือกคัดความสนหนังสือแบบวิธีเรียนตั้งแต่มูลบทบรรพกิจจนจบพิศาลการันต์ มาจัดเป็นคำถาม แบ่งเป็นข้อ ๆ ลงพิมพ์เป็นใบไล่วิชา แล้วแบ่งคำเทียบในหนังสือมูลบทบรรพกิจแลหมวดศัพท์ในไวยากรณ์พิจารณแลพิศาลการันต์ทำเป็นประโยคจับฉลาก แบบสำหรับไล่วิชาเหล่านี้ ได้จัดแบ่งสำหรับที่จะไล่เป็นชั้น ๆ ตามคุณวิเศษของนักเรียน...”

(ราชกิจจานุเบกษา, จ.ศ. 1236: 128)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแบบเรียนภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นั้นมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งในยุคปฏิรูปการศึกษสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากใช้เป็นเกณฑ์ในการวัดความรู้ความสามารถทางภาษาในการเข้ารับราชการในสังกัดต่าง ๆ และยังเป็นเครื่องบำรุงปัญญาของผู้เรียน ซึ่งต่างจากการจัดการศึกษาของไทยที่ผ่านมาตั้งแต่โบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่ ทิศนา ขัมมณี ได้อธิบายถึงปรัชญาการศึกษาไทยว่า ในช่วงต้นของการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ คือระหว่างปี พ.ศ. 2325-2426 ประเทศไทยยังไม่มีโรงเรียน แต่มีการเรียนกันที่วัดหรือบ้าน ความมุ่งหมายของการศึกษาในขณะนั้นก็คือ ให้สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทย

และคิดเลขได้ นอกจากนั้นอาจมีการเรียนช่างฝีมือกันที่บ้าน การเรียนเป็นไปอย่างอิสระ ไม่มีการบังคับว่า ใครจะเรียนอะไรที่ไหน หนังสือตำราเรียนที่ใช้คือ จินตามณิ ปฐม ก กา ปฐมมาลา วิธีสอนใช้วิธีให้ผู้เรียนท่องจำ และฝึกทำตาม (ทิศนา แคมมณี, 2557:29)

นอกจากนี้การศึกษายังสามารถใช้เป็นการเครื่องปลดพันธุนาการแก่ตัว กล่าวคือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกจากพระองค์ทรงใช้การศึกษาพัฒนาพระบรมวงศานุวงศ์และราชกรแล้วยังให้การศึกษอบรมแก่ทาส ดังที่ได้มีพระราชดำริ อ้างถึงใน รัชชเสวมาตย์ (2511:115-116) ว่า

“...ทุกวันนี้ผู้ซึ่งจะทำการต่างๆจะหาเสมียนมาใครพอใช้กับการ ถ้าคนรู้หนังสือแล้ว ขุนน้ำขุนนางก็อยากจะทำใช้มาก ถึงจะหาเงินการจ้างก็ได้ คนที่รู้หนังสือจะเปนทาสตรากตรำอยู่ก็น้อยตัว จึงเห็นว่า การหนังสือนี้จะช่วยทาสเปนไทยได้จริงๆ ...”

เมื่อเกือบ 150 ปีที่ผ่านมา พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่านเป็นครูที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นผู้แต่งตำราเรียนที่มีความสมบูรณ์ครอบคลุมทุกศาสตร์เพื่อผลิตคนที่มีความรู้ ออกมารับใช้ประเทศชาติ เป็นการบูรณาการความรู้แบบสหวิชา ซึ่งแม้แต่ในการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันของประเทศไทย นักการศึกษาไทยพยายามที่จะคิดค้นและบูรณาการองค์ความรู้ศาสตร์ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้สมบูรณ์เท่ากับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้มีปรีชาญาณรอบด้านและวางรากฐานการศึกษาไทยและการสอนภาษาไทยในยุคต่อมา จึงนับได้ว่า พระยาศรีสุนทรโวหารเป็นต้นแบบครูในยุคปฏิรูปการศึกษาไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) ครูต้นแบบการปฏิรูปการศึกษา: การเปลี่ยนผ่านทางการศึกษา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคของการปฏิรูปการศึกษาและเป็นยุคของการเปลี่ยนผ่านการศึกษากจากการจัดการศึกษาแบบดั้งเดิมตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้าสู่การจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่มีระบบระเบียบแบบแผน และปฏิรูปความรู้ของคนในประเทศให้สอดคล้องกับความต้องการและความเป็นไปของบ้านเมือง ซึ่งมีต้นธารการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการศึกษามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้บันทึกไว้ถึงค่านิยมของการเป็นผู้มีความรู้ การรับราชการ การเป็นเสมียนในสมัยนั้นในแบบเรียนประถม ก กา หัดอ่าน ความตอนหนึ่งว่า

“แม่นเปนเสมียน เร่งขีตเร่งเขียน เรียนกฎเรียนหมาย กรมศักดิ์หลักไชย ให้รู้
มากมาย รู้บาท รู้หมาย ตกแต่งบัตรา จงรู้ถ้วนถึ รู้ทั้งสำนวน ควรพิจารณา รู้คัด
ข้อถาม ความแพ่งอาญา รู้การปฤษา เทียบชี้สำนวน...”

(ประถม ก กา หัดอ่าน, 2558: 107)

ชี้ให้เห็นว่าต้องเป็นผู้มีความรู้ลึกซึ้งในภาษาไทยและมีความรู้กว้างในเรื่องกฎหมาย สังคม วัฒนธรรม และเขียนหนังสือราชการ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคสมัยที่ชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาทในเรื่องวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ที่พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษของพระเจ้าลูกเธอและข้าราชการทั้งหลาย จนได้ทรงจ้างหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์ เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง และเทคโนโลยีการพิมพ์ซึ่งมีส่วนส่งเสริมให้องค์ความรู้กระจายจากชนชั้นสูงไปยังราษฎรมากขึ้น และการเปลี่ยนผ่านทางการศึกษาที่ชัดเจนและเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงปฏิรูปการศึกษาแต่ยังคงรักษาความรู้ด้านภาษาไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติคู่ขนานไปกับความรู้วิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งเดวิด เค วัยอาจ(2557: 235) ได้อธิบายถึงความยากลำบากของประเทศไทยในการปฏิรูปบ้านเมืองสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ในหนังสือ Thailand: A Short History ความตอนหนึ่งว่า ในเวลานั้น ราชอาณาจักรสยามต้องเผชิญกับปัญหา 3 ประการ ได้แก่ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในประเทศ การสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้สยามเป็นประเทศอิสระ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้ซึ่งเป็นครูภาษาไทยที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นปราชญ์ทางภาษาตลอดจนได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนหลวง และอบรมสั่งสอนพระบรมวงศานุวงศ์มากมายหลายพระองค์ทั้งพระเจ้าน้อยยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธอทั้งชายและหญิง เพื่อเตรียมพระองค์ในการนำความรู้ไปช่วยพัฒนาประเทศ เข้าใจถึงบริบทของบ้านเมืองและความยากลำบากในการปฏิรูปประเทศให้พัฒนาในทุกๆด้านในขณะนั้นเพราะได้ทำงานใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทุ่มเทและพยายามที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่านทั้งหมดให้กับลูกศิษย์ของท่าน ซึ่งแต่ละพระองค์ได้นำความรู้ที่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้จากพระยาศรีสุนทรโวหาร ไปใช้ในรูปแบบต่างๆกัน เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ มกุฎราชกุมาร, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ นอกจากนั้นสมเด็จพระศรีสวรินทรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตลอดจนสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงนิภาภรพดล กรมขุนอุททองเขตขัตติยนารี กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงนภาพรประภา) ทั้งนี้ครูไทยที่ได้รับการสืบทอดจากพระยาศรีสุนทรโวหาร คือ พระยาอนุমানราชธน อย่างไรก็ตามการสืบทอดปรีชาญาณของท่านยังปรากฏในแบบเรียนภาษาไทยในยุคหลังต่อมาอีกเป็นจำนวนมากที่ใช้แบบเรียนมูลบทบรรพกิจเป็นต้นแบบในการสอนภาษาไทย

ทั้งนี้รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ่านปรีชาญาณของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) นั้นยังสอดคล้องกับแนวคิดเปลี่ยนผ่านการศึกษา ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิธีการทำงานของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ทางการศึกษา ที่ทุกฝ่ายทุกหน่วยงานต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและชุดความเชื่อที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติงานร่วมกันจนเกิดความเข้าใจในหลักการทำงาน เป้าหมายและวิธีการปฏิบัติที่ตรงกัน อันนำไปสู่การตั้งใจปฏิบัติงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องตามทิศทางและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยใช้วิธีการทำงานที่วางแผนร่วมกันไว้ตั้งแต่ต้น การจะเปลี่ยนผ่านการศึกษให้สำเร็จต้องจัดการให้นักการศึกษาปรับ 3 ด้านหลัก คือ 1.การปรับกระบวนทัศน์ทางการศึกษา (New Education Paradigm) 2.การปรับระบบการเรียนรู้ (New Learning system) และ3.การปรับโครงสร้างพื้นฐานการเรียนรู้ (New Learning Infrastructure) (ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน,สิริพันธ์ สุวรรณมรรคาและสร้อยสน สกลรักษ์, 2559: 432)

ในที่นี้รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวนั้นปรากฏชัดเจนในเรื่องการปรับกระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่จากเดิมเป็นการเรียนรู้เพื่อให้อ่านออกเขียนได้มาเป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปรับราชการและพัฒนาประเทศรองรับการปฏิรูประบบการปกครองจากจตุสดมภ์มาเป็นแบบกระทรวง มีระบบบริหารการจัดการศึกษาแบบใหม่จากเดิมเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด ไม่มีแบบเรียนและหลักสูตรที่แน่นอน ตลอดจนไม่มีการวัดและประเมินผลมาเป็นการศึกษาในระบบ (Formal Education) ที่มีโรงเรียน ครูผู้สอน สื่อการสอน (แบบเรียน) มีหลักสูตรที่แน่นอน ซึ่งที่กล่าวมานี้พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือผู้ประพันธ์แบบเรียนและวางรากฐานหลักสูตรการเรียนหนังสือไทย หรือวิชาภาษาไทยในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 และในยุคต่อมา

นอกจากนั้นยังปรากฏชัดเจนในเรื่องการปรับระบบการเรียนรู้ (New Learning system) เพื่อการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในทิศทางที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ด้วยตนเอง

ปรีชาญาณของพระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในยุคปฏิรูปการศึกษาในการสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์ทางภาษาไทยกว่า 20 ชิ้นและยังได้นำมาใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบเพื่อเพิ่มพูนทักษะทางภาษาขั้นสูงสำหรับการแต่งโคลงฉันทกภาพยกลอน เช่น ฉันทวิภาค ไวพจน์ ประพันธ์ สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาชีวิตกว้าง เป็นการสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องไม่เฉพาะเพียงแต่แบบเรียนมูลบทบรรพกิจเท่านั้นแต่ยังสามารถหาความรู้อื่นๆได้จากผลงานการประพันธ์ของท่าน เช่น พรรณพฤษชา สัตวภิธาน คำฉันทกล่อมช้าง หรือนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนาเรื่อง มหาสุปศีชาติก ซึ่งอุสิรา อโนมะสิริ(2559:192-193) ได้อธิบายถึงการศึกษาชีวิตกว้างว่า เป็นแนวคิดเปรียบเทียบกับการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการเรียนรู้ต่อเนื่องเท่านั้น แต่จะได้เรียนรู้ในวงกว้างทุกสถานการณ์ การศึกษาไม่สามารถจำกัดเวลาที่ใช้ในโรงเรียนเท่านั้น มิติการเรียนรู้แบบชีวิตกว้างเกิดขึ้นหลากหลายตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่ต่างกัน

ไม่จำกัดเฉพาะระบบการศึกษาที่เป็นทางการเท่านั้น เป็นกลยุทธ์การเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับบริบทจริงและพื้นที่จริง มีเป้าหมายที่แตกต่างจากการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมที่นักเรียนเรียนรู้จากในห้องเรียนเท่านั้น การรวมวิธีการสอนแบบใหม่แบบเรียนรู้ชีวิตกว้างกับแบบห้องเรียนดั้งเดิมทำให้นักเรียนได้รับการจัดเตรียมที่ดีกว่าที่จะได้รับการพัฒนาแบบองค์รวมและการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จะเห็นได้ว่าปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหารในด้านองค์ความรู้ภาษาไทย ด้านการบูรณาการองค์ความรู้ภาษาไทยเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่นตลอดจนด้านภาษาต่างประเทศ รวมถึงคุณลักษณะความเป็นครูไทยที่ดีเป็นต้นแบบให้กับครูในยุคปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการแสวงหาองค์ความรู้ การสร้างและการถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่าน และการเป็นต้นแบบในเรื่องการปฏิรูปแบบเรียน การเรียนการสอนแบบบูรณาการ การจัดระบบการศึกษา การวัดและประเมินผล ในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนผ่านทางการศึกษา ปรัชญาและความยิ่งใหญ่ของท่านสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในทุกภาคส่วนของการปฏิรูปการศึกษาที่ครูไทยควรนำวิถีความเป็นครูไทยของท่านมาเป็นต้นแบบในปัจจุบัน องค์ความรู้ทางภาษาไทยและศาสตร์ต่างๆที่ท่านรวบรวมเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระบบและเป็นต้นแบบให้กับแบบเรียนภาษาไทยในยุคต่อมาอีกมากมาย คุณลักษณะอันดีงามในความเป็นครูผู้เตรียมคนเข้าสู่การทำงานเพื่อรับใช้บ้านเมืองอย่างมีคุณภาพในทุกระดับตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ครูไทยและราษฎรทั่วไปผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนจากแบบเรียนของท่านย่อมได้ประโยชน์แก่ตัวเองและประเทศชาติอย่างมาก อีกทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่านยังเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยระดับสูง เป็นมรดกทางปัญญาที่สืบทอดกันมาช้านาน ครูไทยควรที่จะดำรงรักษาและสืบทอดและนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันให้คงอยู่สืบไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1 คณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของไทยควรนำปรัชญาของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มาเผยแพร่ และจัดทำเป็นหลักสูตรหรือวิชาเรียนที่บูรณาการเข้ากับความเป็นครูไทยในยุคปฏิรูปการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบัน

1.2 กระทรวงศึกษาธิการควรนำองค์ความรู้ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มาตีพิมพ์ เผยแพร่ หรือบรรจุอยู่ในแบบเรียนของเด็กไทยในทุกระดับชั้น โดยอาจสอดแทรกเนื้อหาวิชาที่เหมาะสมกับองค์ความรู้ในปัจจุบัน

1.3 กระทรวงศึกษาธิการควรนำแนวทางวิถีครูไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ด้วยคุณลักษณะที่ดี และการเป็นต้นแบบของการเป็นครูในยุคปฏิรูปการศึกษาของท่านมาสืบทอดจัดเป็นหลักสูตรพัฒนาครูไทยในยุคปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นที่ควรศึกษาวิจัยในอนาคต

2.1 งานวิจัยเกี่ยวกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มักเน้นในเรื่องการวิเคราะห์แบบเรียนที่เป็นผลงานเด่นของท่าน แต่แท้จริงแล้วพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ยังมี ปริชาญาณด้านอื่นๆอีกหลายด้าน จึงควรมีการศึกษาวิจัยปริชาญาณด้านอื่นๆให้ครอบคลุมมากขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ. เล่ม 2, กรุงเทพมหานคร:

ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลเจียฮั่ว, 2556.

กรมศิลปากร. ประณม ก กา ประณม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา อักษรนิติ แบบเรียนหนังสือไทย.

ธนบุรี: ศิลปาบรรณาการ, 2513.

กรมศิลปากร. ประณม ก กา ประณม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2558.

กรมศิลปากร. ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 4 กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทาน

เพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์, 2537.

กรมศิลปากร. เหรียญเข็มคุณุฎิมาลา เข็มศิลปวิทยา. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2521.

กรมศิลปากร. 125 ปี พระยาอนุนานราชชน. กรุงเทพมหานคร: เอ็ดสัน เพรส โปรดักส์, 2546.

กฤษณา สีนไชย และรัตนา ภาชาฤทธิ. ความเป็นมาของแบบเรียนไทย. กรุงเทพมหานคร:

ศูนย์พัฒนาหนังสือกรมวิชาการ, 2520.

กานดา ณ ถลาภ. พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, 2534.

กฤษณา รักษมณี. ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530. (อัดสำเนา)

เกริกฤทธิ ไทคุณธนภพ. รัชกาลที่ 5 ปฏิรูปสังคมสยามและหมายเหตุมรดกความทรงจำของโลก.

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2555.

โกริก สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร. แนวการวิเคราะห์และประเมินผลแบบเรียน. เชียงใหม่:

วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2520.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ต้นธารการศึกษา สว่างวัฒนาคุณพิลาส. กรุงเทพมหานคร:

สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), 2556.

คุรุสภา. ครูไทย 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการพิจารณาจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกครูไทย

200 ปี, 2525.

คุรุสภา. ประมวลประวัติครู คุรุสภาจัดพิมพ์ร่วมเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี กระทรวงศึกษาธิการ.

กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1 / 2 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ 19-48 ร.ศ.110-117 เล่ม 2.

จิรวัดน์ อุตตะมะกุล. พระภรรยาเจ้า และสมเด็จพระเจ้าฟ้าในรัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ลายคำ, 2559.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์. พระนคร: คลังวิทยา, 2511.

เจตนา นาควัชระ. การวิจัยทางมนุษยศาสตร์ บทสรุปจากที่ประชุมนักมนุษยศาสตร์.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 25447.

อมรรตุมารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), จมีน. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มที่ 6, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ศึกษาภัณฑ์ พาณิชย์, 2512.

ของ บาดิสต์ ปาเลกัว. สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว, 2542.

ชนิดา รักษ์พลเมือง. การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

दनัย ไชโยธา. พัฒนาการวิธีการเขียนประวัติศาสตร์กับปรัชญาประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2537.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ, พระนคร: แพร่พิทยา, 2514.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ประชุมพระนิพนธ์ สรรพความรู้, กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, 2555.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระนิพนธ์ประวัติศาสตร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2556.

เดวิด เค. วย้อจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย กาญจณี ละอองศรี. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2557.

แถมสุข นุ่มนนท์. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

ธงทอง จันทรางศุ. ในกำแพงแก้ว. เล่มที่ 2, กรุงเทพมหานคร: เอส.ซี.พรีนซ์แอนด์แพค, 2550.

ชนากิต. พระบรมราชินี เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอม. กรุงเทพมหานคร: ปิรามิต, 2543.

ธวัช ปุณโณทก. วิวัฒนาการหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย และภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555.

- ธิดา สาระยา. ราชฎรรในครรลอรแห่งความเจริญของสยาม. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2540.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : ผลกระทบต่อการบริหารและการจัดการการศึกษาของสถาบันราชภัฏภูเก็ต : รายงานการวิจัย ธีรศักดิ์ อัครบวร และคนอื่น ๆ, ภูเก็ต: สถาบันราชภัฏภูเก็ต, 2544.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. จุดหมายการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2520.
- ดำรง บัวศรี. หลักการการศึกษา (ตามหลักสูตรวิชาครุมัธยมของกระทรวงศึกษาธิการ). พระนคร: แพร์พทยา, 2506.
- นริศรานูวัตินวงศ์. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานูวัตินวงศ์ และสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ: องค์การการค้าของครุสภา, 2505.
- นฤมล บุณนิม. การศึกษาคุณลักษณะและกระบวนการถ่ายทอดของครูไทยในอดีตและปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- น้อย พงษ์สนิท. จริยศาสตร์ : ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- นิจสุตา อภินันทาภรณ์. ผู้อำนวยการสถาบันภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการ. สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560.
- นิตี เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัฒนิยะ. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2525.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. ว่าด้วยเรื่องแบบเรียนภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์, 2521.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. ราชบัณฑิต สาขาวรรณศิลป์ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2560.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. วัฒนาการของแบบเรียนภาษาไทย. กรุงเทพฯ: ลายคำ, 2552.
- นันทนา กปิลกาญจน์. การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : พ.ศ. 2443-2468. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2540.
- บัณฑิต ลิวชัยชาญ. การวางรากฐานด้านสังคม และวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ 29 (2550): 367-374.
- บุญเหลือ ทิพย์สุวรรณ. รวบรวมบทความเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ภาษาอังกฤษของโครงสร้างพัฒนามหาวิทยาลัย, 2513.

ประสงค์ สุขุม. 150 ปี จากกฎึ่จึนถึงประมวล มิชชันนารีกับการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ประสรวรค์ ตันติเสนาะ. การวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาในตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทร
โวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ปริยัติธรรมธาดา, พระยา. โบราณศึกษา. ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ทวิศักดิ์ จินดานุรักษ์. ครุมืออาชีพ. ใน สารานุกรมการศึกษาร่วมสมัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558,
หน้า 303-304. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2559.

พันตรี หลวงบรรหารศุภวาท (ปลาย บรรหาร ศุภวาท) กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2515.

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ). ธรรมสำหรับครู, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร:
กรมวิชาการ, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2541ก.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร:
เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, 2551.

พระราชพงศาวดารเจ้าพระยาจักรี. คนเด่นเมืองแปดริ้ว. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
2545.

พระโหราธิบดี. จินตตามณี. กรุงเทพมหานคร: เพชรกะรัต, 2545.

พลาดิศจัย สิทธิธัญกิจ. รัชกาลที่ 5 กับการปฏิรูปเมืองสยาม. ชุดตามรอยพระพุทธเจ้าหลวง.
กรุงเทพมหานคร: กู๊ดมอร์นิ่ง, 2549.

พินิจ หุตะสิงห์. พระราชประวัติสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ. ใน จดหมายเหตุ
รายวัน ของ สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, หน้า 37.

กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, 2555.

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, สิริพันธ์ สุวรรณมรรคา และสร้อยสนต์ สกลรักษ์. “สัตตศิลา” หลัก 7 ประการ
ของการเปลี่ยนผ่านการศึกษา. ใน สารานุกรมการศึกษาร่วมสมัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน
2558, หน้า 303-304. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2559.

มหาวชิรมหิต, สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้า. จดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ 1991 จำกัด, 2550.

มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. ศรีสวรินทรานุสรณีย์ น้อมรำลึกถึงสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2549.

รัตติกาล สร้อยทอง. บทบาทมิชชันนารีอเมริกันที่มีต่อการศึกษาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงยุคปัจจุบัน. ใน นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ เล่ม 2, หน้า 128-133. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2556.

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ 5 เล่มที่ 1-6 พ.ศ. 2417-2422. พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ. 2540-2556.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.

เริง อรรถวิบูลย์. สังฆราชรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระสังฆราชกรุงรัตนโกสินทร์องค์แรกถึงปัจจุบัน พร้อมด้วย ฎหมายคณะสงฆ์ 3 ฉบับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดกลาง 09, 2518.

วชิรญาณวโรรส,กรมพระยา. พระประวัติตรัสเล่า. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2494.

วรรณพร บุญญาสถิตย์. จอมนางแห่งสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6 กับกระแสวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2549.

วรเดช จันทรศร. การปรับปรุงและปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินของไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2534.

วศิน อินทสระ. สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค. กรุงเทพฯ: ครอบครัวและธรรมดา, 2557.

วัฒน์ บุญจับ. สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรมหิตกับพระราชกรณียกิจด้านวรรณกรรม. ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสครบ 130 ปี แห่งวันพระราชสมภพ สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิต เรื่อง 130 พรรษา สมเด็จพระปฐมบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร. หน้า 10-13. 19 กันยายน 2551 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, 2551.

วารี ธีระจิตร. แบบเรียน. ใน ความคิดและภูมิปัญญาไทย: ด้านการศึกษา, หน้า 157-168. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

- วุฒิชัย มูลศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411 – 2475. กรุงเทพมหานคร: พันนี้พับลิชชิ่ง, 2526.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. 100 ปีแห่งการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พัฒนาการและผลกระทบต่อสังคมไทย เรื่องการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ภูมิหลังประวัติศาสตร์. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเพื่อแนวทางการวิจัย, หน้า 513. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525
- วุฒิชัย มูลศิลป์. สมเด็จพระปิยมหาราชกับการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2554.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. ราชบัณฑิต สาขาศาสตร์และการเมือง สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560.
- วิชัย เสวงมาตย์. การเลิกทาสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2510.
- วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2545.
- วิทย์ วิเทศเวทย์. ปรัชญาการศึกษาไทย 2511 – 2475. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- วิฑูร โสภวงศ์. แบบเรียนหนังสือไทยในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. ปาจารย์สาร 5,2 (เมษายน – มิถุนายน 2515): 26,31.
- สร้อยสน สกลรักษ์ และคณะ. การศึกษารูปแบบวิธีการสอน และวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของการสอนอ่าน-เขียนภาษาไทยในระดับประถมศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.
- สันต์ สุวทันพรกกุล และภัทรเศรษฐ์ แพงแสน. วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่5-ปัจจุบัน). กรุงเทพมหานคร: พีบีซี, 2553.
- สุนันท์ อัญชลินกุล. พระปรีชาสามารถในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ: จดหมายเหตุการณ์วันของสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ. ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสครบ 130 ปี แห่งวันพระราชสมภพ สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เรื่อง 130 พรรษา สมเด็จพระปฐมบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร. หน้า 29-47. 19 กันยายน 2551 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, 2551.

- ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. นิตินิสารสาธก ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). พระนคร: อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางมารศรี ปุณณะกิตติ, 2503.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. แบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). กรุงเทพมหานคร: อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.หลวงวุฒิราษฎร์รักษา (วุฒิ ศรสงคราม), 2524.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. ภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร เล่ม 1. พระนคร: แพร่พิทยา, 2514.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. ภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร เล่ม 1. ธนบุรี: คลังวิทยา, 2508.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. ภาษาไทย (บางเรื่อง) ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). ใน หนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางสมบุรณ์ ณะเดิมชิต, พระนคร: ม.ป.ท., 2515.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังกโยคพิธาน ไวพจน์-พิจารณา และพิศาลการ์นต์ แบบสอนหนังสือไทย. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2514.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังกโยคพิธาน ไวพจน์-พิจารณา และพิศาลการ์นต์ แบบสอนหนังสือไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2521.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังกโยคพิธาน ไวพจน์-พิจารณา และพิศาลการ์นต์ แบบสอนหนังสือไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. สยามสาธก วรรณสาทิศ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). กรุงเทพมหานคร: สำนักราชเลขาธิการ, 2514.
- ส.พลายน้อย. กวีสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์คำ, 2553.
- ส.ศิริรักษ์. ความเห็นประกอบจดหมายเหตุรายวัน ใน จดหมายเหตุรายวัน ของ สมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบตี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, หน้า 37. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, 2555.
- สังฆราช ปาเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.
- สมเกียรติ คู่ทวีกุล. การวิเคราะห์ตำราภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. (อัดสำเนา)
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ธมมธรรเถร). หน้าที่ของครูและนักปกครอง. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

- สารระ มีผลกิจ.อาจารย์ประจำโรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560.
- สาโรช บัวศรี. ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี รัชฎี. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ-
 โรฒ, 2537.
- สุนีย์ สินธุเดชะ. การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย
(การศึกษาแบบเรียนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงหลักสูตรพุทธศักราช 2524).
 กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์, 2525.
- สุนน อมรวีวัฒน์. มาติกาการศึกษา. ใน ความคิดและภูมิปัญญาไทย: ด้านการศึกษา, หน้า 133-145.
 กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- สุนน อมรวีวัฒน์. สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2533.
- สุนน อมรวีวัฒน์. สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2535.
- สุนน อมรวีวัฒน์, สวัสดิ์ จงกล และไพฑูรย์ สีนลารัตน์. ปรัชญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้าน
 การศึกษา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2534
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ศาสนากับการพัฒนา : ปาฐกถาทอมป์สันอนุสรณ์ อันดับที่ 9 ณ หอประชุม
 โรงเรียนดาราวิทยาลัยเชียงใหม่ 20 – 22 กุมภาพันธ์ 2519, กรุงเทพมหานคร:
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524.
- เสถียรโกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2510.
- เสถียรโกเศศ. อัตชีวประวัติของพระยาอนุนามานราชชน. พิมพ์ครั้งที่ 7. พระนคร: ศยาม. 2547.
- แสงเทียน ศรีธธาไทย. สามราชินี คู่บัลลังก์ ร.5. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ก.พล(1996) จำกัด,
 ม.ป.ป.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. ปัญจมรัช และฉัฐราชการศึกษา.
 กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, 2553.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ.2 ตรวจและจัดโครงการศึกษาธิการ 1 –
 12 รศ. 111 – 129.กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ป.
- อรพินธุ์ คำสอน. เอกสารลำดับที่ 38 หนังสือ “ภาษาไทย” ของพระยาศรีสุนทรโวหาร
 (น้อย อาจารย์ยางกูร) : หนังสือรวมสรรพความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยและเมืองไทย. ใน 100
 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 7, หน้า 106-108.
 กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารพิมพ์, 2554.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. หัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทยที่สะท้อนในภาษาไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ใน รายงานการประชุมวิชาการเรื่อง ศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: หัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย, หน้า 1-19. 21 สิงหาคม 2546 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, 2546

อัศวิทธิ์ เรื่องรอง. การวิเคราะห์แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศจากพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

อุดม ประมวลวิทยา. 100 เจ้าฟ้าและเสนาบดี. พระนคร: คลังวิทยา, 2505.

อุสิรา อโนมะศิริ. การเรียนรู้ของชีวิตกว้าง. ใน สารานุกรมการศึกษาร่วมสมัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558, หน้า 303-304. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2559.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, 2534.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. การสืบทอดปัญญาไทย. ใน ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ 22, หน้า 1-28. 5 มีนาคม 2550 ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. วิเคราะห์เอกลักษณ์ไทยในกระแสความเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, 2534.

เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. 2511

ภาษาอังกฤษ

Larry Lee Henderson. Thai teachers and the concept of alms of knowledge. Master's Thesis, Master of Arts Thai Studies Program, Graduate School Chulalongkorn University, 1995.

Ministry of Education Thailand. Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 (A.D. 2008). Bangkok, Ministry of Education Thailand, 2008.

Nadler, L. Developing human resources. Houston : Gulf Pub, 1970

Phillip H. and Moosung L. A decade of education reform in Thailand: broken promise or impossible dream?. Cambridge Journal of Education 41(June 2011) : 141-153.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ นางสาวชุติมันต์ เหลืองทองคำ

เกิดเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ที่จังหวัดเพชรบูรณ์

วุฒิการศึกษา

พ.ศ. 2547 นิเทศศาสตรบัณฑิต สาขาวารสารศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์
มหาวิทยาลัยรังสิต

พ.ศ. 2552 นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
(ทุนเรียนดี ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์)

พ.ศ. 2560 ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปัจจุบันสังกัด

สาขาวิชาสื่อสังคมออนไลน์และสารสนเทศดิจิทัล คณะนิเทศศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ตำแหน่งอาจารย์ประจำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY